

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
УКРАЇНИ**

**ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

**НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
ПРАВОВИХ НАУК
УКРАЇНИ**

ОСОБИСТІСТЬ, СУСПІЛЬСТВО, ЗАКОН

Тези доповідей учасників
Міжнародного психологічного форуму
(м. Харків, Україна, 27 березня 2026 р.)

Харків 2026

Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 21.01.2026 № 5

Особистість, суспільство, закон : тези доп. учас-
072 ників Міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Украї-
на, 27 берез. 2026 р.) / МВС України ; Харків. нац.
ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук Украї-
ни. – Харків : ХНУВС, 2026. – 361 с.

У матеріалах міжнародного психологічного форуму проаналізовано психологічні ракурси функціонування українського суспільства в умовах війни. Розглянуто актуальні проблеми та перспективи розвитку вітчизняної психологічної науки; специфіку діяльності фахівців сил безпеки і оборони в екстремальних умовах; новації у практиках надання психологічної допомоги та психологічної підтримки. Приділено увагу питанням морального ушкодження внаслідок травмівних подій, а також проблемам психологічної допомоги дітям. Представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних та зарубіжних дослідників у царині права та психології.

УДК 316.3:159.9

Матеріали наведені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, відповідають автори публікацій та їх наукові керівники (за наявності).

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Наука», сторінка «Конференції, семінари та круглі столи», а також у репозитарії Харківського національного університету внутрішніх справ (<https://dspace.univd.edu.ua/home>).

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	13
АНГЕЛЬСЬКА А. С., МІЩИНСЬКА І. В. ФАКТОР ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ.....	15
АНДРЕЄВ С. С., АНДРЕЄВА В. Г. ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРЕСИВНИХ СТАНІВ У ДЕВІАНТНІ ФОРМИ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ	16
БАГАЛОВА І. І. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЖІНОК-БІЖЕНОК ТА САМОРЕГУЛЯЦІЙНІ АСПЕКТИ ЇХ АКТИВІЗАЦІЇ	20
БАЛАГУР Л. О., ШЕВЧЕНКО А. Є. ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	23
БАНДУРКА С. С. СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АДВОКАТСЬКІЙ ПРАКТИЦІ.....	26
БАРТОШЕВИЧ О. О. МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	29
БІГУНЯК А. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	32
БЛИК В. М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕВАКУАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	36
БОБРО Н. В. ДІЯЛЬНІСТЬ БЕЗПЕЧНИХ ПРОСТОРІВ ДЛЯ ЖІНОК І ДІВЧАТ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКІВ)	38
БОГДАНОВ А. В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ	40
BOHDANOVSKYI S. MODERATING EFFECT OF RESILIENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTIONS OF SOCIAL SUPPORT AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF VETERANS WITH DISABILITIES.....	44

БОЙЧУК С. С. ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ	47
БОЛЬШАКОВА А. М. АУТОТЕРАПЕВТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	50
БОНДАРЕНКО Л. О., АНТОНЕЦЬ А. В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІМУНІТЕТ ЯК РЕСУРС АДАПТАЦІЇ УКРАЇНОК ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ САМОСПРИЙНЯТТЯ	54
БОНДЗИК Д. М. ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	57
БОРТНИК С. М. ОСОБИСТІСТЬ І ДІЯЛЬНІСТЬ У РАКУРСІ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ	59
БОЧАРОВА Ю. А. ПОДОЛАННЯ ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ ЯК УМОВА ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА УСПІШНОЇ АКУЛЬТУРАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ	61
БРАТЕЛЬ С. Г., БІЛИК І. В. ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ	64
БРУСАКОВА О. В. ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ КОМБАТАНТІВ	66
БУРДІН М. Ю. ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	70
ВАЙДА Т. С. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ВИНИКНЕННІ СТУПОРУ У ПРАВООХОРОНЦІВ-КОМБАТАНТІВ ПІД ЧАС ЇХ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ В УМОВАХ ВІЙНИ	73
ВАСИЛЕНКО В. М. ЮРИДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ	78
ВОЛОБУЄВА Т. Ю., ШЕВЯКОВ О. В. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	82

ВОЛОШИН В. М. ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ОРГАНАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	84
ГАВЛЮК С. В., ЖУК С. М. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ ...	87
ГОЛОВКО М. В., БОЛЬШАКОВА А. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНКАМИ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ.....	89
ГРЕСА Н. В., ВІДЕГРЕН О. ВПЛИВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА ДЕЗАДАПТИВНІ ТИПИ ПРИВ'ЯЗАНOSTІ У ЖІНОК.....	90
GRON V. V., KRICHKER O. Yu. WAR AS A TRIGGER OF NEGATIVE DEVIATIONS	94
ГУРМАН Х. М., ПАВЛЮК Т. Г. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРИКОРДОННИКА У ПУНКТІ ПРОПУСКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	96
ДЕМИДЕНКО Н. М. ПСИХОЛОГІЧНА ПРОПАГАНДА ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ	98
ДЕМЧУК А. А., ЛЯСКА О. П. ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПРАВООХОРОНЦІВ: РИЗИКИ РОЗВИТКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ	101
ДОЦЕНКО В. В. ПЕРЕОЦІНКА ЦІННОСТЕЙ ЯК МЕХАНІЗМ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПРИ ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВОЄННОЇ ТРАВМИ	103
ДУБІНІН Д. О. АКСІОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ВИТРИВАЛОСТІ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ	106
ДУДКО Д. О., ПАВЛЮК Т. Г. ПСИХОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ МАНІПУЛЯТИВНИМ ТЕХНОЛОГІЯМ ТА ІПСО ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ КОНТРОЛЮ ДРУГОЇ ЛІНІЇ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ	110
ЄВДОКІМОВА О. О. ПСИХОЛОГІЯ ЛЮДИНИ ЗІ ЗБРОЄЮ ЯК ОКРЕМИЙ НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	114

ЄВРЕЙНОВ Р. О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І БАР'ЄРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ..... 118

ZHARIKOVA S. B.

MENTAL BOUNDARIES OF PERSONALITY AND EMOTIONAL
INTELLIGENCE OF STUDENTS DURING WAR 120

ЖДАНОВА І. В.

ПАТОПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА КОГНІТИВНИХ ПОРУШЕНЬ
ПРИ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНАХ 124

ЖУРАВСЬКА О. Л.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ
ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ 126

ЖУРАКОВСЬКИЙ В. В.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТ
СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ОСВІТІ 129

ЗНАЧКО Ю. С.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА
КУЛЬТУРА» ЮРИСТА..... 131

KALAMKOVIC M.

THE POSSIBILITIES OF USING VIRTUAL REALITY IN NATURAL
SCIENCE TEACHING..... 134

KALAMKOVIC S.

POSSIBILITIES OF INTERNATIONAL COOPERATION THROUGH
THE ETWINNING PLATFORM..... 137

КАПУСТА Р. В., ЛЯСКА О. П.

КОЛЕКТИВНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ
СТІЙКОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 140

КИРИЧЕНКО А. В.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
У БОЙОВИХ УМОВАХ..... 142

КІСІЛЬ З. Р.

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОСТВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ СОЦІУМУ 146

KLIMOV O. M., PAVLIUK T. H.

TRANSFORMATION OF THE UKRAINE'S BORDER CONTROL SYSTEM
IN THE CONDITIONS OF EURO-ATLANTIC INTEGRATION:
CHALLENGES AND PROSPECTS FOR FUTURE OFFICERS 148

КЛОЧКО А. М.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК РЕСУРС ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ВЕТЕРАНІВ.....	149
КЛЮЄВ М. О.	
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТРЕСУ НА ПРАЦІВНИКІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ТА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ.....	152
KOBUS I., SZOŁTEK A.	
PRAWNE I PSYCHOLOGICZNE KONSEKWENCJE OCHRONY GRANICY PAŃSTWOWEJ ZWIĄZANE Z BRONIĄ PALNĄ.....	156
КОЗЛОВЕЦЬ І. М.	
ГОТОВНІСТЬ ДО ЗМІН ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ.....	161
КОПИЛ Т. Ю.	
АДАПТАЦІЯ ДО ХРОНІЧНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	163
ЛЕБЕДЬ О. С.	
КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ПСИХОЛОГА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	166
ЛЕВЧЕНКО К. Б.	
ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ, ЗАВДАННЯ, РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	169
ЛЕСКО М. О.	
ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	172
ЛИСИЦЬКИЙ М. Ю.	
ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	176
ЛЯСКА О. П., ВЕРБИЦЬКА Д. Е.	
ФОРМИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ І КОЛЕКТИВ	179
ЛЯШУК Р. М.	
ГУРТOK ДУХОВНИХ ОСНОВ ЯК ФОРМА РОБОТИ З ОСОБИСТІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	182
МАЛЄЄВА К. А.	
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЖІНОК ПІД ЧАС ПОЛОГІВ	185

МАРЧЕНКО О. Г.	
РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	188
МАХМУДОВ Ф., МІЛОРАДОВА Н. Е.	
ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	192
МЕЛЬНИК Є. О.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОТРАВМАТИЗАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ	194
МИРОШНИК О. М., ШЕПЕЛЕНКО О. А.	
ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	196
MILLER P. W.	
MORAL INJURY AND THE PSYCHOLOGY OF WAR: WHAT CLINICIANS NEED TO UNDERSTAND	198
МІЛОРАДОВА Н. Е.	
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА АСЕРТИВНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСУ	199
МОЙКО О. О., НАЙДА В. О.	
УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	202
МОЛЧАНОВА О. М.	
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ СІМЕЙ ПРАЦІВНИКІВ МВС.....	204
МОХОРЕВА О. М.	
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТРАВМАТИЗАЦІЇ В ОСІБ ІЗ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ.....	207
МУЗИЧУК О. М.	
ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	209
НЕЧИТАЙЛО І. С.	
ЕФЕКТИВНІСТЬ КОРОТКОТРИВАЛИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВТРУЧАНЬ НИЗЬКОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	212
ОЛЕКСИН М. О.	
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ РІЗНИМ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ.....	215

ОХРІМЕНКО О. І., МАРТЕНКО О. Л. ПРОБЛЕМАТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	218
П'ЯНОВ С. В., КОРОБЦОВА Д. В. ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОНДОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ВИМІР КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	222
ПАВЛОВА А. О. СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ КОМБАТАНТАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	224
ПАВЛОВСЬКА-КРАВЧУК В. А. МОРАЛЬНА ТРАВМА ЯК ФЕНОМЕН ВОЄННОГО ДОСВІДУ	227
ПАСТУШЕНКО О. М. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ	229
ПІДЧАСОВ Є. В., МИШКОВ Я. Є. РОЛЬ АДАПТИВНОСТІ СТИЛІВ СПІЛКУВАННЯ В КОМУНІКАТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	232
ПЛАТОНОВ В. М. ОЦІНКА ГОТОВНОСТІ ДО РИЗИКУ У ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	235
ПОНОМАРЕНКО Я. С. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ПОДОЛАННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	238
ПОХИЛЕНКО І. С. ПОЛІТИЧНА КАЗКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗІВ МИРУ, ВОРОГА І СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	242
РЕДІНА В. А., АНДРЕЄВ С. С. ДИСТАНЦІЙНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЧИННИК ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У ПРИФРОНТОВИХ РЕГІОНАХ.....	245
РЕШЕТЧЕНКО Д. О., СНЯТКОВА Т. М. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО Я-ОБРАЗУ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	248
РУДНЄВА К. Є. КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ФАХІВЦІВ, ЩО НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ У СФЕРІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я.....	251

SAZANOVA L. S., SHABELNYK K. R. PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW AND CRISIS SITUATIONS.....	254
SAZANOVA L. S., KOCHYN V. D. POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER IN CHILDREN AS A RESULT OF WAR AND TRAUMA RECOVERY TECHNIQUES.....	256
САЙФУТДІНОВ В. В. ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	258
САРБЕЇ Ю. В. ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ БОЙОВОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	262
СЕЛЕГЕЙ В. О. РЕПРОДУКТИВНІ УСТАНОВКИ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОЄКЦІЯ МАЙБУТНЬОГО БЕЗДІТНИХ ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ	264
СЕНЬ Є. О., МОЛЧАНОВА О. М. ВПЛИВ ВІЙНИ І ТРАВМИ НА ПРОФЕСІЙНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ПСИХОЛОГА	268
СЕРДЮК О. О., МАРКОВСЬКА А. О., ПАНОК В. Г., ЛУНЧЕНКО Н. В. ЦИФРОВІ РИЗИКИ ТА БЕЗПЕКА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПРИЙНЯТТЯ ДІТЕЙ І БАТЬКІВ (ПРОЄКТ «ДІТИ-ОНЛАЙН»)	270
СКЛЯР О. С., ЖУРАВСЬКА О. Л. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОМИЛКОВИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ.....	274
СКЛЯРОВ О. М. РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	277
СНОПКО К. В., ВАЙДА Т. С. ПСИХОЛОГІЯ ПРОПАГАНДИ: ПРОТИДІЯ АГРЕСИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ВПЛИВАМ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА.....	280
СТЕПАНЕНКО С. В. ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМИ НОВОСТВОРЕНИХ ГРОМАД	285
СТЕЦЬОК А., НАЙДА В. О. ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОЛІ ЖІНКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	288

ТВЕРДОХВАЛОВА Ю. Л.

ПРАКТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ
ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ..... 291

ТИНЕНИК Я. О., МОЛЧАНОВА О. М.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА САМООЦІНКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА 295

ТІХОНОВ А. М., ГОРЯНСЬКА А. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ
МОЛОДІ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ 298

ТІХОНОВ А. М., ПРЕДМЕСТНИКОВ О. Г.

ПРАВО ПРОТИ БРЕХНІ: ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ДЕЗІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 301

ТЮРІНА В. О.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 305

УНІЯТОВ С. М.

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
У КОНТЕКСТІ ПРОАКТИВНОГО ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ 308

ФЕДОРЕНКО О. І.

КРИЗОВА КОМУНІКАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО:
ЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ Й ЧИННИКИ
ЕФЕКТИВНОСТІ 313

ФЕДОРЮК Л. В.

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 316

ФІГУРСЬКА Л. В.

ОСОБИСТІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ
ТА РОЛЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В МЕЖАХ ПРОЄКТУ ERASMUS+
ACADEMIES4UKRAINE..... 319

ФІЛОНЕНКО В. М., МАЛАШЕНКО О. В.

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ЙОГО НАСЛІДКИ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: АНАЛІЗ ПЕРЕЖИВАННЯ
ДОСВІДУ ЖЕРТВИ, АГРЕСОРА ТА СВІДКА..... 322

ФІЛОНЕНКО В. М.

ПРОЯВИ МІЛІТАРНОГО НІГІЛІЗМУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ
ТРИВАЛОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ..... 326

ХАРЛАМОВ М. І. РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ВІЙНИ	329
ХАРЧЕНКО С. В., ЛИТВИН Ю. І. НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ В ЕМОЦІЙНІЙ СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ МЕТРОПОЛІТЕНУ	331
ЦАЛКО С. А. ЛУДОМАНІЯ ЯК ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	334
ЧЕПЕЛЄВА Н. І., ГУРОВА Л. С. ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В РІЗНИХ ВІКОВИХ ПЕРІОДАХ.....	336
ЧЕПЕЛЄВА Н. І., СИДОРЕНКО Д. С. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАТЕРИНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В СІМ'ЯХ ІЗ ДІТЬМИ РАННЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	339
ЧИСТЯКОВ С. А. РУЙНАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ	342
ШВЕЦЬ Д. В. ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ І СТРАТЕГІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА.....	346
ШЕЛКОШВЕЄВ І. В., СОЛОХІНА Л. О., ЧЕПІГА Л. П. ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ.....	348
ШИЛІНА А. А. АНТИКРИХКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	351
ШОПІНА І. М. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ.....	354
ШПАНЧУК Р. А., СНЯТКОВА Т. М. ВПЛИВ УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ НА ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ	357

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники Міжнародного психологічного форуму «Особистість, суспільство, закон»: науковці, практики, освітяни, здобувачі освіти! Щиро вітаю вас у Харківському національному університеті внутрішніх справ та дякую кожному, хто сьогодні долучився до нашого професійного наукового діалогу.

Проведення такого форуму саме тепер має особливе значення. Україна живе і бореться в умовах повномасштабної війни. Збільшується кількість наших громадян, що пережили важкі втрати, зазнали поранень і бойової травматизації. У складних воєнних обставинах ми по-новому усвідомлюємо цінність людської особистості, вагу психологічної стійкості, силу професійної відповідальності та значення права як основи суспільного порядку, справедливості й довіри.

Сьогодні в центрі нашої спільної уваги – людина в умовах випробувань: її внутрішні ресурси, здатність зберігати гідність, витримку, моральну опору, професійну ефективність і людяність. Саме тому форум «Особистість, суспільство, закон» є не лише науковим майданчиком, а й простором осмислення того, як психологічна наука, освіта і правозастосовна практика можуть відповідати на виклики часу.

Для Харківського національного університету внутрішніх справ ця тематика є надзвичайно близькою і принципово важливою. Наш університет готує фахівців, які покликані служити суспільству, захищати людину, забезпечувати правопорядок, підтримувати безпеку держави. Саме тому ми послідовно розвиваємо підготовку не лише правників і правоохоронців, а й сучасних практичних психологів, здатних професійно працювати в умовах високого стресу, травматичного досвіду, кризових станів, втрат, соціальної напруги та глибоких суспільних трансформацій.

Сьогодні психолог – це не лише фахівець супроводу. Це фахівець відновлення, підтримки, профілактики, зміцнення життєздатності, збереження психічного здоров'я особистості та спільноти. В умовах воєнного стану його роль набуває особливої державної та гуманітарної ваги. Саме тому підготовка висококваліфікованих психологів є одним із важливих чинників зміцнення стійкості українського суспільства.

Уже за традицією ініціатором і організатором цього форуму виступає кафедра соціології та психології навчально-наукового інституту № 5 – потужний науково-освітній осередок, який активно формує сучасний психологічний дискурс, поєднуючи академічну глибину із практичною спрямованістю, а також послідовно розвиває підготовку фахівців, здатних професійно відповідати на складні виклики сьогодення. Особливої ваги ця місія набуває в умовах воєнного стану, коли суспільство потребує висококваліфікованих практичних психологів, спроможних працювати з наслідками

травматичного досвіду, підтримувати психічну стійкість особистості та сприяти збереженню людського потенціалу держави.

Перекоаний, що форум стане майданчиком змістовного фахового обміну, народження нових ідей, міждисциплінарної співпраці та спільних рішень, які матимуть не лише наукову, а й важливу суспільну цінність.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, натхнення, глибоких дискусій, нових професійних контактів і вагомих результатів.

Ректор

Харківського національного університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України,

генерал поліції третього рангу

Валерій СОКУРЕНКО

УДК 355.3:316.6:159.9

Ангеліна Сергіївна АНГЕЛЬСЬКА,

*курсант Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;*

Ірина Володимирівна МІЩИНСЬКА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5232-4811>*

ФАКТОР ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Сучасне військове лідерство вимагає не тільки військових знань і навичок, але й глибокого розуміння людської психології. Згідно з сучасними дослідженнями, ідеальний військовий лідер «володіє гострим інтелектом, поважним виглядом, професійною компетентністю, високими моральними якостями і слугує прикладом для наслідування» [1, с. 6]. Лідер повинен бути здатним надихати, підтримувати бойовий дух та забезпечувати емоційну стійкість особового складу в умовах екстремального стресу. Так, українські командири, які в перші дні повномасштабного вторгнення демонстрували надзвичайну рішучість, спокій та чіткість у комунікації, стали символом незламності для своїх підрозділів та всієї країни. Їхня здатність зберігати холонокровність і приймати ефективні рішення в хаотичних умовах стала ключовим фактором опору.

Управління соціально-психологічними процесами відіграє ключову роль у забезпеченні боєздатності. Військове лідерство нерозривно пов'язане з управлінням соціально-психологічними процесами, такими як формування довіри, згуртованість колективу, подолання страху, паніки та деморалізації. Ефективне управління цими процесами дозволяє підтримувати високу боєздатність підрозділів. Так, під час оборони Маріуполя, командири вміло використовували натравив про захист Батьківщини, плекали почуття братерства та взаємодопомоги, чим підтримували високий моральний дух бійців навіть в умовах оточення та надзвичайно складних умов. Розповсюдження успішних історій з фронту, які підкреслювали героїзм та ефективність українських військових, також відігравали важливу роль.

Згідно з Доктриною військового лідерства у Збройних Силах України, «місія військового лідерства – підвищення обороноздатності України та досягнення всебічної переваги над противником шляхом забезпечення безперервного процесу розвитку військового лідерства у ЗС України» [2, с. 4]. Злагоджена командна взаємодія є критично важливою для успішного виконання бойових завдань. Лідер повинен створювати умови для ефективної комунікації, взаєморозуміння, довіри та чіткого розподілу обов'язків між членами команди. Таким чином, реалізація цієї Доктрини націлена на зростання

рівня професійної підготовки, розвиток моральних та психологічних якостей особового складу сил оборони, реалізацію національно-духовного потенціалу бойових традицій українського війська, підтримання психологічної бойової готовності, ефективного виконання завдань за призначенням та наближення перемоги [2, с. 5].

Успіх багатьох українських операцій, таких як звільнення Київщини чи контрнаступ на Харківщині, був забезпечений злагодженими діями різних підрозділів, включаючи піхоту, артилерію, авіацію та розвідку. Це свідчить про високий рівень командної взаємодії, взаємного прикриття та оперативного реагування на зміни ситуації.

В сучасних умовах зростає роль інформаційного поля та психологічного протистояння. Сучасне військове лідерство повинно також враховувати вплив інформаційного поля та вести активну боротьбу на психологічному фронті. Це включає протидію ворожій пропаганді, підтримку позитивного образу армії та суспільства, а також створення ефективної системи психологічної підтримки військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Військове лідерство: компетентність, впевненість, гнучкість: універсальний навчальний посібник для рейнджерів. Київ : КНТ, 2023. 280 с.

2. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України. Київ : Генеральний штаб ЗС України, 2024. 45 с. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/Доктрина-№2-.pdf> (дата звернення 26.02.2026)

Одержано 04.03.2026

УДК 159.9.019.4:316.624

Сергій Сергійович АНДРЕЄВ,

*вчитель географії Комунального закладу
«Кам'яноярський ліцей» Чугуївської міської ради
Харківської області;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7229-6027>;*

Валентина Григорівна АНДРЕЄВА,

*вчитель історії Комунального закладу
«Кам'яноярський ліцей» Чугуївської міської ради
Харківської області*

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРЕСИВНИХ СТАНІВ У ДЕВІАНТНІ ФОРМИ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

Сучасний стан розвитку психологічної науки та юридичної практики в Україні визначається необхідністю глибокого переосмислення механізмів формування девіантної поведінки в умовах екстремального соціального тиску. Збройна агресія проти України, масове переміщення населення, перебування значної частини громадян в умовах обмеженого соціального простору (укриття, зони бойових дій, вимушена еміграція) актуалізують

проблему соціальної ізоляції як детермінанти деструктивних психічних станів [1, с. 101]. Центральним об'єктом уваги у цьому контексті стає агресія – не лише як емоційна реакція, а як складний динамічний стан, що за певних умов трансформується у стійкі форми протиправної або асоціальної діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає у розгляді соціальної ізоляції не як статичного фону, а як активного каталізатора, що змінює архітектуру особистості та нівелює дію традиційних соціальних стримувачів.

Для розуміння механізмів трансформації необхідно звернутися до природи агресивного стану. В академічній психології агресія традиційно розглядається через призму декількох парадигм від інстинктивістських підходів, де вона трактується як вроджена енергія, що потребує розрядки, до когнітивно-неоасоціативних моделей, де ключова роль відводиться афективним реакціям на фрустрацію [2, с. 337].

В умовах соціальної ізоляції класична модель «фрустрація-агресія» набуває особливого забарвлення. Ізоляція фруструє не просто ситуативне бажання, а базову онтологічну потребу людини в соціальній приналежності та безпеці [3, с. 449]. Це призводить до виникнення стану «хронічної афективної напруги», яка за відсутності звичних каналів соціальної комунікації починає накопичуватися всередині психічної системи. Ми розглядаємо агресивний стан як полікомпонентне утворення, що містить ірраціональний гнів, когнітивну готовність до конфлікту та фізіологічну гіперактивацію.

Соціальна ізоляція в межах нашого дослідження трактується як стан дефіциту значущих соціальних зв'язків, що супроводжується відчуттям відчуженості. Сучасна нейропсихологія доводить, що тривала ізоляція спричиняє структурні зміни в роботі префронтальної кори та амігдали. Префронтальна кора, відповідальна за виконавчий контроль та гальмування імпульсів, знижує свою активність, тоді як амігдала, що генерує емоції страху та гніву, переходить у режим гіперчутливості.

Цей «нейробіологічний розрив» [4, с. 1340] створює підґрунтя для того, щоб будь-який незначний зовнішній подразник викликав непропорційно сильну агресивну реакцію. В умовах ізоляції людина втрачає «соціальне дзеркало», яке зазвичай коригує поведінку через зворотний зв'язок від інших людей. Без цього дзеркала внутрішні агресивні імпульси перестають оцінюватися як неналежні, що стає першим кроком до їх легітимізації у свідомості індивіда.

Процес переходу від агресивного стану до девіантної форми поведінки не є миттєвим. Він має чітку поетапну структуру:

1. В ізоляції індивід позбавлений можливості сублімувати агресію через працю, спорт або широке спілкування. Напруга акумулюється, створюючи стан «психологічного тиску».

2. На цьому етапі відбувається викривлення сприйняття реальності. Ізольована людина починає інтерпретувати дії оточуючих або державних

інституцій як свідомо ворожі. Це створює внутрішнє виправдання для майбутньої агресії на кшталт «світ несправедливий, тому я маю право на силу».

3. У стані ізоляції моральні та правові норми починають сприйматися як абстрактні та нерелевантні поточному моменту. Відбувається девальвація цінності людського життя та суспільного порядку.

4. Накопичена енергія вивільняється у формі конкретної девіації. Залежно від спрямованості особистості, це може бути агресивна девіація (фізичне насильство, вандалізм, кримінальні правопорушення проти особи); адиктивна девіація (спроба «заглушити» внутрішній гнів через алкоголізацію чи наркотизацію); вербально-комунікативна девіація (поширення мови ненависті, кібербулінг, участь у радикальних деструктивних рухах у мережі Інтернет).

Варто окремо виділити феномен «цифрової ізоляції» – стану, коли індивід, будучи фізично серед людей, перебуває в інформаційному вакуумі або в «луні-камерах» соціальних мереж. Це особливо актуально для сучасної України, де інформаційні операції ворога спрямовані на штучне створення відчуття ізольованості та покинутості у певних верств населення.

Цифровий простір надає ілюзію спільноти, але насправді часто лише радикалізує агресивні стани. В умовах дефіциту реальних контактів людина стає легкою жертвою пропаганди, яка каналізує її накопичений гнів на конкретні соціальні чи політичні групи. Так виникає політична девіантність, що може переростати в акти тероризму чи масові заворушення.

Девіантна поведінка, що виникає як наслідок ізоляції, створює суттєві виклики для правової системи. Правоохоронні органи часто стикаються вже з наслідком, не враховуючи психологічну преісторію трансформації агресії. Науково обґрунтований підхід вимагає впровадження психологічного компонента в роботу поліції, особливо у сферах превенції.

Законодавство має враховувати стан «тривалого психологічного стресу, спричиненого ізоляцією» як фактор, що впливає на осудність та ступінь відповідальності, але водночас держава має забезпечити умови для мінімізації такої ізоляції. Це стосується і пенітенціарної системи, де ізоляція є формою покарання, але вона ж часто стає причиною подальшої криміналізації особистості через некеровану трансформацію агресії.

Для запобігання перетворенню агресивних станів у девіації необхідно впроваджувати системні заходи на трьох рівнях:

1. Макрорівень (державний). Подолання соціальної атомізації. Створення доступних просторів для комунікації, підтримка громадських організацій, що займаються реінтеграцією різних груп населення. Боротьба з «інформаційною ізоляцією» через розвиток критичного мислення.

2. Мезорівень (інституційний). У закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання – впровадження програм тренінгів з емоційного інтелекту та психологічної декомпресії. Працівник поліції має вміти розпізнавати ознаки ізоляційного стресу як у себе, так і у громадян.

3. Мікрорівень (індивідуальний). Розвиток індивідуальної резильєнтності. Навчання методам саморегуляції, когнітивної переоцінки ситуації та навичкам конструктивного вираження гніву.

Ефективною є модель «активного соціального залучення» [5, с. 71], де агресивний потенціал переспрямовується у соціально корисну рутину – волонтерство, спорт, наставництво. Це дозволяє не просто «заглушити» агресію, а трансформувати її енергію у творче русло.

Отже, проведене теоретико-методологічне дослідження дозволяє зробити висновок, що соціальна ізоляція є потужним дестабілізатором психічної діяльності, який запускає механізм трансформації агресивних станів у девіантні форми поведінки. Цей процес зумовлений поєднанням нейробіологічних змін, когнітивних викривлень та послабленням соціального контролю.

В умовах війни в Україні проблема девіантності в ізоляції виходить за межі суто психології та стає питанням національної безпеки. Розуміння етапів трансформації агресії дозволяє розробляти точкові методики превенції, спрямовані не на придушення емоцій, а на відновлення соціальних зв'язків особистості. Тільки через інтеграцію психологічних знань у юридичну та правоохоронну практику можливо забезпечити сталий розвиток суспільства та захист прав особистості в умовах глобальних криз.

Подальші дослідження у цьому напрямку мають бути зосереджені на вивченні специфіки трансформації агресії у дітей та підлітків, які тривалий час перебували в ізоляції, оскільки саме вони формуватимуть майбутній соціальний ландшафт України.

Список бібліографічних посилань

1. Berkowitz L. Aggression: Its causes, consequences, and control. New York: McGraw-Hill, 1993. 416 p.
2. Miller N. E. The frustration-aggression hypothesis. *Psychological Review*. 1941. Vol. 48, No. 4. P. 337–342.
3. Cacioppo J. T., Hawkley L. C. Perceived social isolation and cognition. *Trends in Cognitive Sciences*. 2009. Vol. 13, No. 10. P. 447–454.
4. Social isolation and the brain in the pandemic era / F. Mammen et al. *Nature Neuroscience*. 2021. Vol. 24. P. 1333–1343.
5. Steinberg L. Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*. 2005. Vol. 9, No. 2. P. 69–74.

Одержано 12.03.2026

УДК 159.944.4

Ірина Ігорівна БАГАЛОВА,

магістрант кафедри загальної та диференціальної психології

Південноукраїнського національного

педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1412-2770>

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЖИТТЕСТІЙКОСТІ ЖІНОК-БІЖЕНОК ТА САМОРЕГУЛЯЦІЙНІ АСПЕКТИ ЇХ АКТИВІЗАЦІЇ

Досвід вимушеного переміщення супроводжується значними життєвими змінами, що стосуються соціального середовища, звичного способу життя, системи підтримки та особистісних орієнтирів. Для жінок, які стали біженками, такі обставини нерідко поєднуються з підвищеним рівнем психологічного напруження, невизначеності щодо майбутнього, необхідністю адаптації до нових культурних і соціальних умов, а також із відповідальністю за благополуччя близьких. У цих умовах особливої значущості набуває феномен життєстійкості як здатності особистості зберігати внутрішню цілісність, підтримувати активну життєву позицію та знаходити ресурси для подолання складних життєвих обставин.

Життєстійкість жінок-біженок не є лише наслідком зовнішніх умов чи підтримки соціального середовища. Вона значною мірою ґрунтується на внутрішніх психологічних ресурсах особистості – здатності до саморегуляції, смислового переосмислення досвіду, підтримання емоційної рівноваги та мобілізації особистісного потенціалу. Саме ці ресурси забезпечують можливість не лише адаптуватися до нових умов життя, але й поступово відновлювати психологічне благополуччя та відчуття контролю над власним життям.

У зв'язку з цим актуальним науковим і практичним завданням стає дослідження психологічних ресурсів життєстійкості жінок-біженок та саморегуляційних механізмів їх активізації, що дозволяє глибше зрозуміти внутрішні процеси подолання складних життєвих обставин і визначити перспективні напрями психологічної підтримки цієї категорії населення.

Психологічний ресурс у найбільш загальному розумінні – це будь-яка внутрішня властивість особистості, яка підвищує її здатність протистояти стресу, відновлюватися після травми і зберігати функціональність в умовах тривалого навантаження. Ресурси не є чимось зовнішнім, що можна отримати ззовні у готовому вигляді. Вони завжди існують у взаємодії між особистістю та середовищем: одні з них дремають у людині і потребують певних умов для пробудження, інші формуються саме у відповідь на кризу і не могли б існувати без неї. Для жінок-біженок особливо важливим є розуміння того, що власні ресурси не зникають разом із домом, роботою і звичним оточенням – вони можуть бути тимчасово заблоковані, пригнічені, недоступні, але вони нікуди не дінуться, і психологічна робота значною мірою полягає саме у поверненні до них [1].

Першим і, мабуть, найфундаментальнішим психологічним ресурсом жінки-біженки є її здатність до смислотворення – вроджена людська потреба знаходити значення у тому, що відбувається, навіть якщо те, що відбувається, є трагедією. Смысл не означає виправдання чи прийняття несправедливості – він означає здатність вписати навіть найболісніший досвід у більш широкий контекст власного існування так, щоб він не ставав кінцем особистої історії, а її складним, але значущим розділом [2]. Жінки, яким вдається знайти відповідь на питання «чому це важливо, що я продовжую?» – навіть якщо ця відповідь звучить просто як «заради моїх дітей» або «щоб повернутися додому» – демонструють значно вищу психологічну стійкість, ніж ті, для кого переміщення залишається суто безглуздою катастрофою. Активізація цього ресурсу відбувається через наративні практики – коли жінка отримує простір і дозвіл розповідати власну історію, структурувати пережите у зв'язний текст і таким чином відновлювати відчуття авторства власного життя. Тісно пов'язаним із смислотворенням є ресурс надії – не як ілюзорного оптимізму і заперечення реальності, а як укоріненої переконаності у тому, що майбутнє залишається відкритим і що власні дії мають значення для того, яким воно буде. Надія у психологічному сенсі – це не пасивне очікування кращого, а активна орієнтація у часі, яка дозволяє людині утримувати образ бажаного майбутнього і рухатися до нього навіть маленькими кроками. Для жінок-біженок підтримання надії є особливо складним завданням, оскільки невизначеність їхнього становища нерідко позбавляє можливості будувати навіть короткострокові плани [3]. Саморегуляційний аспект активізації цього ресурсу полягає у свідомому формуванні мікроперспектив – конкретних, досяжних цілей на найближчий день, тиждень, місяць, які повертають відчуття спрямованості і можливості впливу на власне життя навіть у ситуації глобальної невизначеності.

Не менш важливим ресурсом є тілесна мудрість – здатність тіла акумулювати і зберігати досвід, відновлюватися і сигналізувати про власні потреби, що особливо актуально з огляду на те, що травматичний досвід насамперед фіксується у тілі: напруга, замирання, дисоціація, хронічний біль, порушення сну і апетиту є не просто фізичними симптомами, а тілесними формами психологічної реакції на пережите [4]. Тіло, яке пережило безпечне прибуття, отримало тепло, їжу і спокій, вже починає процес відновлення на рівні нервової системи – навіть якщо свідомість ще не встигла осмислити те, що сталося. Саморегуляційні методи, орієнтовані на тілесний ресурс, охоплюють широкий спектр практик: від простих технік усвідомленого дихання і прогресивної м'язової релаксації до рухових практик, йоги, танцювально-рухової терапії та регулярного фізичного навантаження. Спільним для всіх цих методів є те, що вони повертають жінці відчуття власного тіла як безпечного простору, а не лише як носія болю і напруги. Ресурс внутрішнього діалогу – здатність спілкуватися із самою собою у підтримуючий, а не руйнівний спосіб – є одним із найменш очевидних, але надзвичайно потужних чинників психологічного виживання. Внутрішній

голос жінки-біженки нерідко стає найжорстокішим критиком: він звинувачує її у недостатності зусиль, у нездатності захистити дітей, у слабкості, у нездатності швидше відновитися. Цей внутрішній голос є засвоєною формою соціального тиску і культурних очікувань, і він здатен завдавати реальної психологічної шкоди навіть за відсутності зовнішньої агресії. Розвиток самоспівчуття – ставлення до себе з тією самою теплотою і розумінням, яке жінка виявляла б до близької подруги у схожій ситуації – є конкретним методом трансформації внутрішнього діалогу. Практики самоспівчуття, засновані на усвідомленому визнанні власного болю і нормалізації страждання як загальнолюдського досвіду, суттєво знижують рівень самокритики і підвищують психологічну стійкість.

Ресурс творчості і самовираження часто недооцінюється у контексті виживання, однак його роль є надзвичайно значущою. Творчість у найширшому розумінні – це здатність створювати щось нове із наявного матеріалу, перетворювати хаос на форму, надавати внутрішньому досвіду зовнішнє вираження. Для жінок-біженок малювання, письмо, рукоділля, приготування рідної їжі, спів, танець можуть виконувати глибоку терапевтичну функцію: вони одночасно відновлюють зв'язок із власною культурною ідентичністю і надають вихід емоційним станам, які важко виразити словами. Творче самовираження також формує відчуття продуктивності і авторства – що особливо цінне в умовах, де жінка нерідко відчувається пасивним об'єктом обставин, а не активним суб'єктом власного життя. Соціальний ресурс – здатність вибудовувати, підтримувати і отримувати підтримку через стосунки з іншими – є, мабуть, найпотужнішим захисним чинником у ситуації переміщення. Людська психіка є глибоко соціальним явищем: вона формується у стосунках, регулюється через стосунки і відновлюється у стосунках. Жінки, яким вдається зберегти або відновити хоча б кілька значущих людських зв'язків – із родичами, іншими переміщеними, місцевими волонтерами, психологами – демонструють значно кращі показники психологічної адаптації. Саморегуляційний аспект активізації соціального ресурсу полягає у подоланні характерного для травматизованих людей імпульсу до самоізоляції: коли внутрішній голос говорить «нікому не потрібна моя біда», усвідомлене рішення все ж звернутися до іншої людини є актом психологічної сміливості і водночас потужним терапевтичним кроком.

Список бібліографічних посилань

1. Баришполец О. Т. Сам собі психотерапевт: деструктивні і конструктивні способи самоопанування. Соціально-психологічна профілактика порушень адаптації молоді до повсякденного стресу : метод. рек. НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології ; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2010. С. 62–65
2. Савінов В. В. Практики плейбек-театру як способу особистісного життєконструювання. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ : Міленіум, 2016. С. 273–290.

3. Смаль В. Внутрішньо переміщені особи соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах URL: http://pleddg.org.ua/wpcontent/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf

4. Титаренко Т. М. Можливості підтримання та відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах довготривалої травматизації. Особистість в умовах кризових викликів сучасності : матер. методол. семінару НАПН України (24 березня 2016). Київ, 2016. С. 42–51.

Одержано 14.03.2026

УДК 159.9:364.4-057.36

Леся Олександрівна БАЛАГУР,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри загальновійськових дисциплін

Національної академії Державної

прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1137-1670>;

Анастасія Євгенівна ШЕВЧЕНКО,

курсантка групи 422НГ Національної академії

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Станом на 2026 рік проблема психосоціальної реінтеграції ветеранів в Україні вийшла за межі суто соціального супроводу та набула системного значення для забезпечення суспільної стійкості й безпеки держави. Масштабний досвід участі у бойових діях, який інтегрується у цивільне середовище, зумовлює необхідність не лише реагування на кризові психологічні стани, а й формування довготривалих міждисциплінарних стратегій підтримки. У цьому контексті психосоціальний підхід розглядається як комплексна система взаємодії індивідуальних ресурсів особистості та соціального середовища, що визначає успішність адаптації ветерана після завершення військової служби [1].

Аналіз наукових досліджень свідчить, що ключовим елементом психологічного відновлення є трансформація особистісної ідентичності. Перехід від чітко структурованого військового середовища до умов цивільної автономії часто супроводжується внутрішньою кризою, оскільки адаптивні механізми, ефективні під час бойових дій, можуть у мирному житті ускладнювати соціальну взаємодію. Йдеться, зокрема, про прояви підвищеної настороженості, емоційного дистанціювання або імпульсивності. У сучасних дослідженнях увага зосереджується не лише на посттравматичних стресових реакціях, а й на феномені моральної травми, що виникає внаслідок суперечності між досвідом екстремальних ситуацій і внутрішніми етичними

переконаваннями особистості [4]. У цьому вимірі психосоціальна допомога спрямовується на підтримку процесів посттравматичного зростання та інтеграцію бойового досвіду в життєву історію людини як ресурсу подальшого розвитку.

Важливу роль у забезпеченні реінтеграції відіграє нормативно-правове регулювання системи психологічної допомоги. Оновлення державної політики у цій сфері спрямоване на підвищення доступності послуг і координацію міжвідомчої взаємодії. Зокрема, порядок надання психологічної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей визначає алгоритми супроводу, що забезпечують безперервність підтримки [3]. Запровадження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації у 2024–2026 роках сформує інституційні умови для системного відновлення соціальних навичок і сприяння самореалізації осіб після звільнення з військової служби [5]. Таким чином, психологічна допомога розглядається як складова ширшого процесу соціальної інклюзії.

Окремим напрямом психосоціального підходу є робота з родиною ветерана. Сім'я виступає водночас ресурсом підтримки та системою, що може зазнавати вторинної травматизації. Тривала відсутність військовослужбовця часто призводить до зміни сімейних ролей і моделей взаємодії, тому повернення до спільного життя потребує повторного формування комунікативних зв'язків [2]. Психосоціальні інтервенції, орієнтовані на всю сімейну систему, сприяють стабілізації емоційного клімату та зниженню ризиків соціальної дезадаптації.

Поряд із сімейною підтримкою значущим чинником відновлення стають горизонтальні мережі взаємодопомоги, зокрема моделі підтримки «рівний — рівному». Дослідження показують, що ветерани демонструють вищий рівень довіри до осіб, які мають подібний досвід служби [6]. Ветеранські простори та хаби виконують функцію середовища соціальної взаємодії, де знижується стигматизація звернення по психологічну допомогу, а соціальна ізоляція трансформується у відчуття спільності та взаємної підтримки.

Економічний вимір реінтеграції пов'язаний із процесом професійної самоідентифікації. Зайнятість виступає важливим чинником психологічної стабілізації, оскільки сприяє відновленню відчуття контролю над власним життям і соціальної значущості. Сучасні державні та громадські програми орієнтовані не лише на працевлаштування, а й на адаптацію набутих під час служби компетентностей — лідерства, здатності до швидкого ухвалення рішень та стресостійкості — до потреб цивільного ринку праці [3]. Особливої актуальності набуває розвиток ветеранського підприємництва як форми самореалізації та соціальної активності.

Важливим рівнем реінтеграції виступають територіальні громади, у межах яких відбувається щоденна соціальна взаємодія ветеранів із цивільним населенням. Ефективність психологічної підтримки значною мірою залежить від формування інклюзивної культури спілкування та подолання

як стигматизації, так і надмірної героїзації, що може ускладнювати процес адаптації. Просвітницькі ініціативи, спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо особливостей періоду демобілізації, сприяють створенню сприятливого соціального середовища [1].

Сучасним напрямом розвитку системи допомоги є цифровізація психосоціальних послуг. Онлайн-консультування, мобільні застосунки саморегуляції та цифрові спільноти підтримки розширюють доступ до допомоги, зокрема для ветеранів, які проживають у віддалених регіонах [5]. Водночас цифрові інструменти розглядаються як доповнення до безпосереднього терапевтичного контакту, який залишається ключовим чинником ефективного психологічного відновлення.

Аналіз практики реалізації реінтеграційних програм засвідчує, що найбільш результативними є комплексні моделі, які поєднують психологічну допомогу, соціальний супровід і правову підтримку [6]. Суб'єктно-орієнтований підхід, у межах якого ветеран виступає активним учасником планування власного відновлення, сприяє зміцненню внутрішнього локусу контролю та підвищенню ефективності реабілітаційних заходів.

Отже, сучасні психосоціальні підходи до реінтеграції ветеранів в Україні базуються на принципах людиноцентричності, системності та міжсекторальної взаємодії. Реінтеграція розглядається не як одноразова соціальна послуга, а як тривалий процес включення особистості у соціальне, професійне та громадське життя. Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричне вивчення довготривалих ефектів посттравматичного зростання та вдосконалення механізмів підтримки на рівні територіальних громад, що дозволить підвищити сталість реінтеграційних практик у післявоєнному суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С.112–120. URL:

<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30739/1/ZAKHARINA.pdf>

2. Кокур О. М., Лознікова Н. С. Психологічна допомога ветеранам та їхнім родинам : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 240 с.

3. Порядок надання психологічної допомоги ветеранам війни та членам їх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338. URL: <https://mva.gov.ua/>

4. Приходькіна Н. О. Психосоціальні аспекти реінтеграції учасників бойових дій: подолання моральної травми // *Наукові перспективи*. 2026. № 1 (43). С. 2579–2599. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-2579-2599](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-2579-2599).

5. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації : Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.07.2024 р. № 345 [URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/RE42173>

6. Програма реінтеграції ветеранів : аналітичний звіт / IREX. Київ, 2022. 45 с. URL: <https://www.irex.org/>

Одержано 04.03.2026

УДК 347.965:004.8

Сергій Сергійович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту приватного права

і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1928-4566>

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АДВОКАТСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

Сучасний етап розвитку цифрових технологій характеризується активним впровадженням систем штучного інтелекту у різні сфери професійної діяльності, зокрема й у правничу практику. Адвокатська діяльність, яка традиційно пов'язана з аналізом значних обсягів інформації, підготовкою процесуальних документів, правовим консультуванням і прогнозуванням можливих результатів розгляду спорів, дедалі частіше інтегрує інструменти штучного інтелекту як засоби оптимізації професійної роботи. Такі технології дають змогу підвищити оперативність обробки даних, покращити якість правового аналізу, автоматизувати окремі рутинні процеси та посилити аналітичні можливості адвоката.

Водночас використання штучного інтелекту в адвокатській практиці не може розглядатися виключно як технологічна інновація, оскільки воно безпосередньо пов'язане з низкою правових, етичних і професійних викликів. Йдеться насамперед про забезпечення конфіденційності інформації клієнта, збереження адвокатської таємниці, достовірність результатів, отриманих за допомогою алгоритмів, межі допустимого використання автоматизованих систем у підготовці правової позиції, а також про збереження особистої професійної відповідальності адвоката за зміст і якість наданої правової допомоги. Особливої актуальності ці питання набувають у зв'язку з поширенням генеративних моделей штучного інтелекту, які здатні формувати тексти юридичного змісту, але при цьому можуть продукувати неточну, неповну або вигадану інформацію.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасна адвокатська практика потребує не лише технологічної адаптації, а й належного теоретичного осмислення меж, переваг і ризиків застосування штучного інтелекту у правничій діяльності. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження специфіки використання ШІ в роботі адвоката з урахуванням вимог професійної етики, чинного законодавства та загальних стандартів надання правової допомоги.

Як зазначалося, юридична практика дедалі активніше використовує штучний інтелект у процесі аналізу судової практики, підготовки процесуальних документів, прогнозування результатів розгляду спорів та автоматизації окремих видів правничої роботи. Використання ШІ дає змогу підвищити оперативність і ефективність діяльності адвоката, особливо у справах цивільного, сімейного та господарського характеру. Водночас поширення таких технологій актуалізує низку правових та етичних питань, пов'язаних із захистом конфіденційної інформації клієнта, відповідальністю за помилки алгоритмів, ризиком упередженості автоматизованих рішень, а також відповідністю застосування ШІ стандартам адвокатської етики [1; 2; 7].

У науковій літературі наголошується на необхідності адаптації професійних етичних стандартів до умов використання AI-інструментів у сфері надання юридичних послуг. Зокрема, дослідники звертають увагу на доцільність оновлення кодексів професійної етики, закріплення обов'язку інформування клієнта про застосування ШІ та забезпечення прозорості такої практики [1; 2]. На міжнародному рівні важливе значення мають Рекомендація ЮНЕСКО з етики штучного інтелекту, яка закріплює принципи прозорості, підзвітності та пріоритету прав людини [3], а також проєкт Акта ЄС про штучний інтелект, що передбачає спеціальні вимоги до високоризикових систем ШІ, у тому числі в правовій сфері [4]. В Україні питання нормативного врегулювання ШІ лише починає формуватися, про що свідчить презентована Міністерством цифрової трансформації Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту [5].

Правовий вимір використання ШІ в адвокатській діяльності пов'язаний насамперед із необхідністю дотримання законодавства про захист конфіденційної інформації, персональних даних та адвокатської таємниці. Відповідно до Правил адвокатської етики, адвокат зобов'язаний забезпечити нерозголошення інформації, отриманої від клієнта, незалежно від технічних засобів, що застосовуються у професійній діяльності [6]. Це означає, що використання зовнішніх AI-сервісів потребує особливої обережності, попередньої оцінки ризиків та перевірки належного рівня захисту даних. Крім того, у перспективі адвокатам доведеться враховувати і спеціальні вимоги до ШІ-систем, які можуть бути імплементовані в українське законодавство під впливом європейських підходів [4].

Не менш важливими є етичні аспекти застосування ШІ. По-перше, адвокат не може перекладати на алгоритм власну професійну відповідальність. Результати, згенеровані ШІ, мають проходити обов'язкову перевірку, оскільки такі системи можуть продукувати помилкову або вигадану інформацію. Показовим у цьому контексті є випадок у США, коли адвокат подав до суду документ із вигаданими прецедентами, згенерованими ШІ, що ще раз підтвердило необхідність ретельної верифікації результатів роботи алгоритмів [7]. По-друге, важливим є питання прозорості взаємин із клієнтом, зокрема щодо доцільності його інформування про використання ШІ

під час підготовки правової позиції чи документів [2]. По-третє, адвокат повинен критично оцінювати рекомендації ШІ з огляду на можливу упередженість алгоритмів та ризик порушення принципів справедливості й рівності сторін.

Отже, застосування штучного інтелекту в адвокатській діяльності при вирішенні приватноправових спорів має значний практичний потенціал, однак потребує чіткого правового та етичного регулювання. Адвокат, використовуючи ШІ, повинен діяти в межах законодавства, дотримуватися принципів конфіденційності, компетентності, доброчесності та нести повну відповідальність за кінцевий результат своєї професійної діяльності. У зв'язку з цим актуальним є вдосконалення національних стандартів адвокатської етики та розроблення рекомендацій щодо допустимих меж і правил застосування ШІ у правничій практиці.

Список бібліографічних посилань

1. Salyzyn A. AI and Legal Ethics // Martin-Bariteau F., Scassa T. (eds.). Artificial Intelligence and the Law in Canada. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3733952.
2. Eliot L. Considering An Attorney Duty To Inform Clients About AI-Based Legal Usage. SSRN Electronic Journal, 2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3966726.
3. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO, 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>.
4. European Commission. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act), COM(2021) 206 final, 21 April 2021. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>.
5. Міністерство цифрової трансформації України. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. URL: <https://cutt.ly/BwnN8fA5>.
6. Правила адвокатської етики: затв. З'їздом адвокатів України 09.06.2017 (зі змінами). URL: <https://unba.org.ua/akts-naau/category/22-pravila.html>.
7. Національна асоціація адвокатів України. У США адвокат, який подав суду галюцинації ШІ, уникнув відповідальності // Новини НААУ, 10.03.2025. URL: <https://unba.org.ua/news/10033-u-ssha-advokat-yakij-podav-sudu-galyucinacii-shi-uniknuv-vidpovidal-nosti.html>

Одержано 10.03.2026

УДК 159.9:343.352:355.1

Олександр Олексійович БАРТОШЕВИЧ,

аспірант кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3772-8355>

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В умовах воєнного стану проблема корупції у секторі безпеки й оборони набуває не лише правового або економічного, а й виразного психологічного змісту. Корупційні практики у військовому середовищі підривають дисципліну, знижують рівень довіри до командування, ускладнюють справедливий розподіл ресурсів та негативно позначаються на ефективності виконання службово-бойових завдань. У зв'язку з цим дедалі більшої актуальності набуває аналіз не тільки зовнішніх інституційних механізмів запобігання корупції, а й внутрішніх психологічних чинників, які створюють схильність до раціоналізації та відтворення неправомірної поведінки [1; 2].

Сучасні дослідження засвідчують, що корупцію доцільно розглядати як складне соціально-психологічне явище, формування якого пов'язане з деформацією моральних установок, послабленням внутрішнього самоконтролю, толерантністю до неправомірної вигоди та інструментальним ставленням до права [2; 3]. Для військової сфери ця проблема є особливо чутливою, оскільки поєднання жорсткої ієрархії, високого рівня стресу, дефіциту часу й ресурсів, а також концентрації владних повноважень створює сприятливе підґрунтя для зміщення акценту з нормативних приписів на ситуативну доцільність [1].

У науковій літературі підкреслюється, що ефективна протидія корупції в секторі безпеки не може обмежуватися лише контролем, санкціями або правовими заборонами. Поряд із зовнішнім наглядом важливим є формування внутрішньої антикорупційної позиції, яка спирається на доброчесність, відповідальність, неприйняття службових зловживань і готовність діяти відповідно до професійно-етичних стандартів навіть у складних умовах війни [4; 5]. Саме тому психологічний аналіз моральної сфери та правосвідомості військовослужбовців дає змогу глибше зрозуміти механізми корупційної поведінки й окреслити більш результативні напрями її профілактики.

Одним із ключових вимірів антикорупційної стійкості особистості є стан її моральної регуляції. Моральні категорії виконують функцію внутрішніх орієнтирів, за допомогою яких особистість оцінює допустимість власних дій, співвідносить їх із нормами професійного обов'язку та переживає моральну відповідальність за наслідки своїх рішень. Якщо значущість таких категорій, як правда, совість, праця, гідність, відповідальність і цінність іншої людини, знижується, це створює підґрунтя для поступової нормалізації корупційних компромісів [2; 3].

Моральні категорії виконують важливу регулятивну функцію у поведінці військовослужбовців, визначаючи межі допустимого у професійній діяльності. Орієнтація на працю, правду, совість і визнання цінності людини як особистості сприяє збереженню нормативності поведінки та знижує ймовірність корупційних проявів. Особливо значущими серед них є правда і совість, які постають ключовими внутрішніми механізмами морального самоконтролю та психологічними запобіжниками корупційної поведінки.

Водночас важливо враховувати, що моральна деформація рідко існує ізольовано. Вона зазвичай поєднується зі змінами у сфері правосвідомості, тобто у ставленні особистості до права, закону, нормативної обов'язковості та справедливості правових приписів. За умов воєнного стану, коли професійне середовище висуває до військовослужбовців підвищені вимоги та часто ставить їх у ситуації невизначеності, право може починати сприйматися не як внутрішньо прийнятий регулятор, а як зовнішня формальність, яку за певних обставин можна інтерпретувати у власних інтересах [1; 5].

Одним із проявів деформації правової свідомості військовослужбовців є переважання правового реалізму та правового нігілізму, за яких право втрачає статус внутрішньо значущого нормативного орієнтира. У такому випадку воно сприймається переважно як інструмент досягнення практичного результату, що оцінюється з погляду ситуативної ефективності та особистої вигоди [1].

Правовий реалізм у цьому контексті відображає прагматизацію правового мислення. Закон починає розглядатися передусім як інструмент, ефективність якого залежить від конкретної ситуації, ризику викриття, зовнішнього контролю або особистої користі. Такий підхід знижує внутрішню обов'язковість правових норм і сприяє появі когнітивних схем виправдання, у межах яких порушення сприймається як «необхідне», «вимушене» або «цілком зрозуміле» за конкретних умов служби [1; 3].

Ще більш тривожним показником є правовий нігілізм, який виражається у знеціненні регулятивної ролі права, сумніві щодо його справедливості та схильності сприймати закон як декларативний або вибірковий механізм. У психологічному вимірі правовий нігілізм послаблює внутрішні бар'єри перед неправомірною поведінкою, оскільки особистість уже не ототожнює дотримання закону з власною моральною позицією. У такому разі порушення норми легше раціоналізується, а корупційна дія перестає сприйматися як глибокий внутрішній конфлікт [1; 5].

Поєднання правового ідеалізму і правового скептицизму є доволі показовим: з одного боку, право зберігає для особистості ціннісну значущість, пов'язану зі справедливістю, порядком і професійним обов'язком; з іншого боку, суб'єкт здатний критично оцінювати реальне функціонування правової системи без повного заперечення її нормативної вартості [1]. Така модель правосвідомості є значно зрілішою, ніж правовий нігілізм, оскільки поєднує критичність мислення з внутрішнім прийняттям законності.

Отже, моральна деформація та деформація правосвідомості утворюють взаємопов'язаний психологічний комплекс, що підвищує вірогідність

корупційної поведінки. Зниження значущості правди, совісті, праці й цінності особистості поєднується з інструментальним ставленням до права, послабленням його внутрішньої обов'язковості та схильністю оцінювати нормативні приписи крізь призму особистої вигоди. У результаті формується інструментально-ситуативна модель регуляції поведінки, за якої корупційні практики легше виправдовуються і можуть поступово нормалізуватися у професійному середовищі.

З практичної точки зору це означає, що антикорупційна робота у військовій сфері має бути комплексною. Вона повинна охоплювати не лише правове регулювання, дисциплінарні механізми та контрольні процедури, а й психологічні засоби профілактики: розвиток доброчесності, зміцнення моральної відповідальності, підтримку рефлексивного ставлення до професійних рішень, формування нетерпимості до неправомірної вигоди та посилення ціннісного прийняття права [4; 5].

Важливим є також формування у військових колективах такого нормативного клімату, у якому неформальні групові правила не суперечать правовим і етичним стандартам, а підтримують їх. У протилежному випадку виникає ризик корупційного корпоративізму, коли відхилення від норм починає сприйматися як прийнятна практика групової взаємопідтримки. Саме тому профілактика корупції повинна охоплювати не лише окремого військовослужбовця, а й професійне середовище в цілому, його цінності, неформальні очікування та стиль управлінської взаємодії [3; 4].

Таким чином, корупційна поведінка військовослужбовців в умовах війни доцільно розглядати як наслідок глибших змін у системі морально-правової регуляції особистості. Досвід залученості до корупційних практик пов'язаний зі зниженням значущості базових моральних категорій, насамперед правди та совісті, а також із деформацією правосвідомості, що проявляється у підвищеному правовому реалізмі та більш вираженому правовому нігілізмі. У сукупності ці зміни створюють психологічний ґрунт для раціоналізації неправомірних дій та відтворення корупційних моделей поведінки. Відповідно, ефективна антикорупційна стратегія у військовій сфері має поєднувати правові, організаційні та психологічні засоби впливу, орієнтовані на зміцнення доброчесності, моральної відповідальності та ціннісного ставлення до права.

Список бібліографічних посилань

1. Костюк І. Детермінанти протиправної поведінки у військовому середовищі. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 69–80. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243502.69>.
2. Ларіонова І. Т. Психологічні особливості корупційної поведінки правоохоронців (на прикладі військовослужбовців НГУ): дис. ... док. філ. за спец. 053 «Психологія». Харків, 2023. 217 с.
3. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254–260.
4. Shopina I., Khrystynchenko N., Koropatnik I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of

Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11, No. 3. Special Issue. P. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>.

5. Хаджирадева С., Доценко Т. Правосвідомість в контексті розвитку професійно-службової кар'єри публічних службовців в умовах реформування державного управління. *Аспекти публічного управління*. 2023. Том 11, № 4. С. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.15421/152355>.

Одержано 15.03.2026

УДК 159.9:351.74

Аріна Олександрівна БІГУНЯК,

аспірантка кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3272-8284>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні умови професійної діяльності працівників поліції в Україні визначаються поєднанням високої інтенсивності службових навантажень, суспільної турбулентності, зростання невизначеності та тривалого впливу воєнного контексту, що актуалізує необхідність поглибленого психологічного осмислення механізмів адаптації, саморегуляції та збереження професійної ефективності. У межах сучасного наукового дискурсу професійна діяльність поліцейських дедалі частіше розглядається не лише як система нормативно-регламентованих дій, а як складний психологічний простір, у якому поєднуються вимоги до оперативного реагування, моральної відповідальності, емоційної стійкості, контролю поведінки та здатності до функціонування в умовах хронічного стресу.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що воєнний стан істотно трансформує саму структуру психологічних викликів у практиці поліціювання. Якщо в умовно стабільному соціальному середовищі основними стресогенними чинниками виступають організаційні перевантаження, міжрольові конфлікти, ризикованість професійних ситуацій і емоційна виснажливість міжособистісної взаємодії, то в умовах війни ці чинники набувають кумулятивного характеру та доповнюються постійною загрозою життю, необхідністю прийняття рішень у кризових обставинах, посиленням морального навантаження й високою ціною помилки [1; 4]. У цьому контексті психологічні виклики постають не як ситуативні труднощі, а як стійкий комплекс зовнішніх і внутрішніх детермінант, що впливають на професійне функціонування, психоемоційний стан та довготривалу збереженість особистісних ресурсів поліцейського [1].

Важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення психологічної готовності поліцейських до дій у кризових та воєнних ситуаціях. У науковій літературі вона розглядається як інтегративне утворення, що включає когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий та поведінковий компоненти, які забезпечують здатність до адекватної оцінки ситуації, мобілізації внутрішніх ресурсів і реалізації професійно доцільних дій у стані підвищеної небезпеки [3]. Психологічна готовність у такому розумінні не зводиться лише до професійної підготовленості чи сформованості навичок; вона постає як результат взаємодії індивідуально-особистісних якостей, попереднього досвіду подолання труднощів, рівня саморегуляції, ціннісної включеності в професійну роль та здатності до збереження внутрішньої організованості в умовах невизначеності [3; 5]. Саме тому сучасні підходи дедалі більше зміщують акцент із вузького розуміння стресостійкості на ширше бачення психологічної готовності як функціональної системи, що забезпечує ефективне професійне реагування в екстремальних умовах.

Суттєве значення у структурі професійного функціонування поліцейських в умовах війни мають особистісні детермінанти ризикової поведінки та соціально-психологічні чинники схильності до ризику. Як засвідчують сучасні дослідження, ризик у професійній діяльності поліцейського не може бути однозначно оцінений як деструктивний або небажаний феномен, оскільки в екстремальних обставинах він часто виступає необхідним компонентом оперативного реагування [2]. Водночас принципово важливим є розмежування конструктивної професійно обґрунтованої ризикованості та імпульсивної, емоційно неконтрольованої схильності до ризику, що може підвищувати імовірність помилкових рішень, надмірної конфронтаційності або дезадаптивних поведінкових реакцій [2; 5]. У цьому аспекті схильність до ризику доцільно розглядати як багатовимірний психологічний феномен, який опосередковується не лише ситуаційними вимогами, а й особливостями особистісної регуляції, рівнем емоційної стабільності, толерантністю до невизначеності та специфікою соціально-психологічного контексту службової взаємодії [2].

Особливого значення в сучасних дослідженнях набуває проблема емоційного вигорання поліцейських у воєнний період. В умовах тривалого впливу інтенсивних стресорів вигорання постає як закономірний ризик професійної діяльності, що проявляється у виснаженні емоційних ресурсів, зниженні рівня включеності у професійну взаємодію, зростанні психічної втоми, редукції особистісної залученості та потенційному зниженні якості професійного функціонування. Водночас у сучасному психологічному дискурсі емоційне вигорання дедалі частіше інтерпретується не лише як наслідок перевантаження, а як індикатор порушення балансу між вимогами середовища та можливостями особистості щодо відновлення, осмислення досвіду та підтримання внутрішньої цілісності [4]. Такий підхід є особливо продуктивним у вивченні поліцейської діяльності в умовах війни, оскільки дозволяє розглядати вигорання у зв'язку з моральною напругою, хронічною

тривогою, травматичним досвідом, дефіцитом ресурсів і тривалим функціонуванням у режимі мобілізаційної готовності [1; 4].

У цьому контексті значущим є також аналіз агресивної поведінки та психічної саморегуляції поліцейських під час війни. З одного боку, агресивні реакції можуть виступати як ситуативно зумовлений механізм реагування на загрозу, інструмент мобілізації або спосіб захисту в екстремальних умовах; з іншого – їхня надмірна інтенсивність або недостатня контрольованість створює ризики для професійної взаємодії, прийняття рішень і міжособистісного функціонування. Саме тому в сучасних підходах ключовим стає не стільки сам факт наявності агресивних тенденцій, скільки рівень сформованості механізмів психічної саморегуляції, які забезпечують контроль імпульсів, емоційне опосередкування поведінки та збереження професійної доцільності дій [5]. Психічна саморегуляція в такому вимірі виступає не допоміжною характеристикою, а базовим психологічним ресурсом, що інтегрує когнітивний контроль, емоційну стабілізацію, вольову організацію поведінки та здатність до відновлення після стресового впливу [3].

Концептуально важливо, що сучасні дослідження дозволяють розглядати психологічну готовність, ризикованість, емоційне вигорання, агресивні реакції та психічну саморегуляцію не як ізольовані феномени, а як взаємопов'язані компоненти єдиної системи професійного функціонування поліцейського в умовах екстремальної діяльності. Зокрема, недостатній рівень саморегуляції може підсилювати емоційну виснаженість, підвищувати імпульсивність у ризикованих ситуаціях і знижувати якість поведінкового контролю, тоді як високий рівень психологічної готовності здатен виступати буфером щодо дезадаптивних наслідків тривалого стресу [2; 3; 5]. Водночас емоційне вигорання може знижувати оперативність когнітивного реагування, послаблювати мотиваційну включеність у професійну діяльність та ускладнювати підтримання оптимального рівня мобілізації в критичних ситуаціях [4]. Така системна взаємозумовленість свідчить про необхідність комплексного підходу до психологічного вивчення поліцейських, особливо в умовах воєнного стану, коли традиційні моделі професійної адаптації виявляються недостатніми.

Науково значущим є і те, що сучасні публікації дедалі виразніше зміщують фокус із фіксації негативних наслідків професійного стресу на виявлення ресурсних механізмів збереження функціональності. У цьому контексті психологічна готовність, професійна вмотивованість, емоційна саморегуляція, адаптивне ставлення до ризику та здатність до контролю поведінкових реакцій розглядаються як взаємодоповнювальні ресурси, що підтримують професійну ефективність поліцейського навіть за умов високої невизначеності та небезпеки [2; 3; 5]. Така логіка є методологічно продуктивною, оскільки дозволяє переходити від дефіцитарної моделі, орієнтованої лише на виявлення порушень, до ресурсно-орієнтованої моделі, в центрі якої перебувають умови збереження психологічної стійкості, професійної суб'єктності та спроможності до конструктивного функціонування [1; 3].

Отже, сучасні дослідження психологічних особливостей професійної діяльності поліцейських в умовах воєнного стану формують цілісне уявлення про цю діяльність як про багаторівневу систему взаємодії стресогенних, особистісних і регуляторних чинників. Воєнний контекст не лише підсилює інтенсивність традиційних професійних викликів, а й змінює їхню якісну структуру, актуалізуючи проблематику психологічної готовності до кризових дій, схильності до ризику, емоційного вигорання, контролю агресивних реакцій і психічної саморегуляції. У сукупності це дає підстави розглядати психологічне забезпечення діяльності поліцейських у сучасних умовах як комплексний напрям, що має ґрунтуватися на інтеграції діагностичних, профілактичних і розвивальних підходів, спрямованих не лише на мінімізацію дезадаптивних проявів, а й на підтримання внутрішніх ресурсів особистості, її професійної стійкості та здатності до ефективного виконання службових завдань у ситуаціях підвищеної складності.

Список бібліографічних посилань

1. Бігуняк А.О. Психологічні виклики у практиці поліціювання в умовах суспільної турбулентності та воєнного стану. *Адміністративно-правове, соціологічне та психологічне забезпечення діяльності Національної поліції України*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 14 листоп. 2025 р.): у 2 ч. / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України. Вінниця: ХНУВС, 2025. Ч. II. С.39-42. <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/24453>
2. Бондзик Д.М. Особистісні детермінанти та соціально-психологічні чинники схильності до ризику у працівників поліції в умовах екстремальної діяльності. *Наукові перспективи*. 2025. №7(61). С. 1076-1088. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7\(61\)-1076-1088](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7(61)-1076-1088)
3. Пономаренко Я.С., Шиліна А.А., Греса Н.В. Чинники психологічної готовності поліцейських до дій у кризових та воєнних ситуаціях. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. №3. С. 80–86. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-3-11>
4. Ponomarenko Y., Zarichanskyi O., Kalamkovik M., Zarichanska N. Comparative Study of the Emotional Burnout of Police Officers in Wartime Conditions. *Insight: the psychological dimensions of society*. 2025. №14. P.321–352. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-14-15>
5. Vorobiova O.V., Shylina A.A., Ponomarenko Y.S., Hresa N.V., Korol K.M. Peculiarities of aggressive behavior manifestation and mental self-regulation in police officers during the war. *Wiadomości Lekarskie*. 2025. №8. P.1530–1537. <https://doi.org/10.36740/WLek/209505>

Одержано 15.03.2026

УДК 351.86:159.9:061(477).

Вадим Миколайович БІЛИК,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри поліцейської діяльності

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6511-1719>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕВАКУАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження зумовлена триваючою збройною агресією проти України, що спричиняє системні загрози життю, здоров'ю та безпеці дітей, особливо тих, які перебувають у прифронтових територіях. У таких умовах евакуація дітей постає як один із ключових інструментів забезпечення їхніх прав, зокрема права на життя, безпеку, охорону здоров'я та належні умови розвитку. Водночас ефективність цього процесу значною мірою залежить від належного адміністративно-правового регулювання, організаційного забезпечення та врахування психологічних особливостей дітей.

Метою дослідження є аналіз організаційно-правових та психологічних аспектів евакуації дітей з прифронтових територій України в умовах воєнного стану, а також узагальнення практичного досвіду Національної поліції України у цій сфері.

Нормативно-правову основу евакуації дітей становлять Конституція України [1], Конвенція ООН про права дитини [2], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [3], Закон України «Про охорону дитинства» [4], Сімейний кодекс України [5], а також підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій. В умовах воєнного стану суттєво розширюються повноваження органів державної влади, зокрема щодо прийняття рішень про обов'язкову евакуацію населення, у тому числі дітей.

Організаційно-правове забезпечення евакуації дітей включає комплекс заходів, спрямованих на планування, координацію та реалізацію евакуаційних процесів. Ключову роль у цьому відіграють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, служби у справах дітей, підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а також Національна поліція України. Саме поліція забезпечує безпеку під час евакуації, супровід дітей, попередження правопорушень, а також взаємодію з іншими суб'єктами [6].

Практичний досвід Національної поліції України свідчить про необхідність чіткої координації дій між усіма залученими органами. Зокрема, важливими є: оперативне інформування населення про евакуаційні заходи, організація безпечних маршрутів евакуації, забезпечення правопорядку у пунктах збору та тимчасового розміщення, а також ідентифікація та супровід дітей, які залишилися без батьківського піклування.

Особливу увагу слід приділити питанням документування евакуації дітей. У практиці нерідко виникають ситуації відсутності у дітей документів, що посвідчують особу, або документів, які підтверджують родинні зв'язки. У таких випадках важливо забезпечити належну фіксацію даних, залучення органів опіки та піклування, а також дотримання принципу найкращих інтересів дитини [2].

Не менш важливим є психологічний аспект евакуації дітей. Діти, які перебувають у зоні бойових дій, зазнають значного психоемоційного навантаження, що може проявлятися у вигляді страху, тривожності, посттравматичних стресових розладів. Процес евакуації, хоча і спрямований на їхній захист, сам по собі також може бути додатковим стресовим фактором.

У зв'язку з цим особливої ваги набуває забезпечення психологічного супроводу дітей на всіх етапах евакуації: від моменту прийняття рішення про евакуацію до їхнього розміщення у безпечних регіонах. Працівники поліції, які безпосередньо контактують із дітьми, повинні володіти базовими навичками кризової комунікації, вміти встановлювати довірливий контакт, знижувати рівень тривожності та уникати повторної травмизації.

Важливим напрямом є також підготовка поліцейських до роботи з дітьми в умовах стресу. Це передбачає проведення спеціалізованих тренінгів, розроблення методичних рекомендацій та впровадження стандартів дружнього до дитини правосуддя. Зазначені заходи сприяють підвищенню ефективності взаємодії поліції з дітьми та забезпеченню їхніх прав.

Крім того, необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей, зокрема вік, стан здоров'я, наявність інвалідності, а також соціальний статус. Діти з особливими потребами потребують додаткових заходів підтримки, включаючи спеціалізований транспорт, медичний супровід та адаптовані умови проживання.

Серед проблемних питань, що виникають у процесі евакуації дітей, можна виділити: недостатню координацію між суб'єктами, обмеженість ресурсів, складнощі з ідентифікацією дітей, а також психологічні труднощі у комунікації з дітьми та їхніми батьками. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що включає удосконалення законодавства, розвиток міжвідомчої взаємодії та посилення кадрового потенціалу.

Отже, евакуація дітей з прифронтових територій України в умовах воєнного стану є складним багатовимірним процесом, який потребує належного організаційно-правового забезпечення та врахування психологічних аспектів. Практичний досвід Національної поліції України свідчить про важливість комплексного підходу до вирішення цього завдання, орієнтованого на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Перспективними напрямами подальших досліджень є удосконалення адміністративно-правових механізмів евакуації дітей, розроблення ефективних моделей міжвідомчої взаємодії, а також впровадження сучасних підходів до психологічної підтримки дітей, які постраждали від збройного конфлікту.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.03.2026).
2. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989. Дата оновлення: 16.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 15.03.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. № 2402-III. Дата оновлення: 06.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення: 30.01.2026).
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. № 2947-III. Дата оновлення: 04.03.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14> (дата звернення: 19.03.2026).
6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. Дата оновлення: 15.02.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення: 10.03.2026).

Одержано 10.03.2026

УДК 316.354.4

Наталія Валеріївна БОБРО,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін

навчально-наукового інституту № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ БЕЗПЕЧНИХ ПРОСТОРІВ ДЛЯ ЖІНОК І ДІВЧАТ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКІВ)

Повномасштабне вторгнення збільшило в рази виклики для українських жінок і дівчат. Гендерне насильство, сексуальне насильство під час конфлікту, вимушене переселення, безробіття, проблеми з фінансами, психологічна та емоційна нестабільність. Комплексно вирішувати ці проблеми почали громадські організації через деякий час після початку війни. Результатом їх роботи стало створення в Україні, зокрема у Харкові та Харківській області безпечних просторів для жінок та дівчат, які знаходяться у складних життєвих обставинах. Діяльність, яких спрямована на захист та надання необхідної психосоціальної підтримки жінок, які постраждалим від домашнього насильства, сексуального насильства пов'язаного з війною; надання юридичної допомоги, перенаправлення до спеціалізованих сервісів; проведення навчальних заходів: попередження та подолання ризиків, пов'язаних з війною, для напруження навичок надання домедичної

допомоги, для розвитку soft skills з планування та оволодіння жінками новими професіями, наприклад, завдяки проектам She Drives та Reskilling Ukraine жінки можуть пройти навчання з керування великовантажним транспортом та автобусами [1]; організацію та проведення просвітницької роботи з метою переключення жінок та дівчат на звичайні для мирного життя активності. Отже, безпечні Простори для жінок та дівчат – це мікросоціальне середовище, політики, програми та механізми, яких спрямовані на захист їхніх прав, попередження насильства, надання доступу до необхідних ресурсів, включно із психологічною і соціальною підтримкою та правовою допомогою. Тому, обрана авторкою тема є актуальною як в теоретичному, так і в практичному значеннях.

Для збору інформації про функціонування безпечних жіночих просторів у м. Харків та Харківській області авторка використала метод аналіз документів відкритих джерел (Інтернет та соціальні мережі). Знайдена інформація вносилося до Гугл-таблиці.

За отриманими даними, станом на 2025 рік у м. Харків та Харківській області працюють 11 Просторів підтримки жінок та дівчат. Кожен з них надає важливі послуги для повернення жінок та дівчат до управління своїм життям через відновлення когнітивних процесів, емоційної рівноваги, розвантаження та спокою. Наприклад, громадська організація «Грін-Ландія» відкрила Простір підтримки для жінок та дівчат, які постраждали в наслідок військової агресії, в якому вони отримують безоплатну психологічну підтримку та юридичну консультацію, проходять тренінги з питань протидії гендерно зумовленому та домашньому насильству, професійного розвитку, розвитку лідерських якостей та відновлення. Проте, Простір відкритий не тільки для жінок та дівчат, але і для чоловіків і хлопців, оскільки теми заходів є різноманітними [2]. Благодійний фонд «Схід SOS» спільно з міжнародною гуманітарною організацією CARE за підтримки уряду Канади відкрив простір «Затишно Space». Фахівці Простору надають безоплатну індивідуальну консультацію, проводять тренінги, майстер-класи та заходи, які допомагають жінкам і дівчатам соціально адаптуватися до нових умов, підвищити рівень професійного розвитку та емоційного відновлення [3]. Харківським відділенням Всеукраїнського благодійного «Фонду допомоги жертвам насилля» створено «Безпечний жіночий простір» – в якому жінки, які пережили насильство отримують індивідуальну соціально-психологічну підтримку, проходять терапію, яка допомагає змінити свій негативний спосіб мислення та поведінки. Фахівці благодійної організації проводять з жінками та дівчатами, які постраждали від різних форм домашнього насильства та сексуального насильства пов'язаного з конфліктом заняття з арт-терапією для подолання стресу, а також беруть активну участь у проведенні виїзних тренінгів з підвищення рівня поінформованості населення з питань запобігання та протидії насильству [4]. Необхідно зазначити, що у дванадцяти жіночих просторах передбачені активності для дітей. В інших просторах працюють з жінками та дівчатами, починаючи з 15 років, або

працює дитяча кімната, тому на заходи або консультації жінки можуть приходити з дітьми.

В процесі дослідження, встановлено, що фахівці Просторів стикаються з низькою викликів, які можна умовно поділити на: зовнішні (безпекові виклики; логістичні та інфраструктурні бар'єри: втрата ресурсної бази тощо) і внутрішні (нестабільне фінансування (грант); кадровий дефіцит і надмірне навантаження на фахівців; підвищена орендна плата і комунальні послуги; низька зацікавленість донорів (переважний фокус на гуманітарних потребах) тощо).

Отже, Простори в умовах війни відіграють важливу роль, оскільки забезпечують безпечне середовище для психологічного розвантаження, надають інформаційну та юридичну допомогу, допомагають адаптуватися до нових умов, а також сприяють стабільності та розвитку суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. «Жінки у транспорті»: Україна доєдналася до глобальної мережі». Рубрика. – Отримано з: <https://rubryka.com/2025/02/03/zhinky-u-transporti-ukrayina-doyednalasya-do-globalnoyi-merezhi/> (дата звернення: 15.02.2026).

2. Громадська організація «Грін-Ландія». – Отримано з. <https://greenlandiya.org/safe-gender-sensitive-spaces-for-women-and-girls-in-kharkiv-and-kharkiv-oblast> (дата звернення 03.02.2026).

3. Благодійним фондом «Схід SOS». – Отримано з: <https://east-sos.org/directions/network-zatyshno-space/> (дата звернення 03.02.2026).

4. Благодійна організація «Благодійний фонд соціального здоров'я». – Отримано з: <http://dobrodyia.in.ua/> (дата звернення 13.02.2026).

Одержано 12.03.2026

УДК 378.14:355.23:159.9:37.013

Андрій Валерійович БОГДАНОВ,

аспірант Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3314-6626>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

У сучасних умовах трансформації безпекового середовища України, посилення суспільного запиту на зміцнення обороноздатності держави та актуалізації завдань мобілізаційної підготовки особливої ваги набуває проблема якісної підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України (ЗСУ) до професійної взаємодії з молоддю, оскільки саме ця категорія військових фахівців має поєднувати функції організатора, комунікатора, виховника і носія державницьких цінностей у процесі формування громадянської свідомості, мотивації до виконання конституційного обов'язку та

відповідального ставлення до захисту Батьківщини [1, 2]. У зв'язку з цим наукового осмислення потребують психолого-педагогічні умови зазначеної підготовки як сукупність взаємопов'язаних чинників, що визначають результативність формування комунікативної зрілості, педагогічної майстерності, психологічної стійкості, правової обізнаності та здатності офіцера будувати змістовну, етично виважену й переконливу взаємодію з молодими людьми в умовах високої інформаційної напруги, ціннісних суперечностей і складних соціально-психологічних викликів воєнного часу [3–5].

У цьому сенсі психолого-педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів до здійснення мобілізаційної роботи з молоддю слід розглядати як цілісну систему взаємопов'язаних організаційних, змістових, комунікативних і ціннісних чинників, за яких професійна підготовка набуває не лише військово-прикладного, а й соціально-виховного змісту. У цьому контексті йдеться не про вузьке інформування, а про формування в офіцера здатності до відповідальної, правомірної, етично виваженої та педагогічно доцільної взаємодії з молодими людьми з урахуванням їхнього віку, мотивації, соціального досвіду, рівня громадянської зрілості та психологічної чутливості до тем безпеки, обов'язку, ризику й державної служби.

Ціннісно-світоглядна спрямованість підготовки має визначати характер формування майбутнього офіцера як суб'єкта мобілізаційної роботи з молоддю, який сприймає цю діяльність не як механічну передачу директивної інформації, а як важливу складову національної стійкості, громадянської освіти та суспільної відповідальності. За такого підходу акцент переноситься з формального впливу на особистісно значущу комунікацію, побудовану на повазі до гідності молодої людини, дотриманні правових норм, етичності професійної позиції та здатності офіцера аргументовано розкривати суспільне значення захисту держави. Саме тому підготовка має спиратися на патріотичні, правові та гуманістичні орієнтири, інтегровані в професійну ідентичність військового фахівця.

Психологічна готовність офіцера до діалогу з молоддю охоплює емоційну врівноваженість, соціальну перцепцію, емпатійність, уміння розпізнавати тривогу, недовіру, внутрішній опір, апатію або інформаційну перевтому співрозмовника. Оскільки молодь функціонує в середовищі високої інформаційної насиченості, суперечливих повідомлень і підвищеної чутливості до маніпуляції, будь-яка взаємодія без урахування психологічних механізмів сприйняття істотно знижує її результативність. У зв'язку з цим у системі підготовки особливого значення набуває розвиток навичок психологічної саморегуляції, конструктивного спілкування, ненасильницької комунікації та адекватного реагування на критичні або емоційно напружені ситуації.

Педагогічна спрямованість професійної підготовки передбачає опанування майбутнім офіцером основ вікової педагогіки, соціальної педагогіки та педагогіки партнерської взаємодії. Молодь не сприймає повчально-наказовий стиль як авторитетний сам по собі, натомість надмірна категоричність

часто породжує відчуження, недовіру й формальне прийняття інформації без її внутрішнього осмислення. З огляду на це підготовка має орієнтуватися на оволодіння методами переконливої аргументації, постановки запитань, організації дискусії, побудови освітньо-виховного контакту та перетворення комунікації на процес спільного осмислення питань громадянського обов'язку, безпеки та соціальної відповідальності.

Правова компетентність майбутнього офіцера є необхідною складовою такої підготовки, оскільки мобілізаційна робота з молоддю не може здійснюватися поза межами чинного законодавства, норм військового права, конституційних гарантій, засад державної інформаційної політики та вимог щодо етичного поведіння з персональними даними й чутливою інформацією. Відсутність чіткого правового розуміння породжує ризик підміни просвітницької та роз'яснювальної роботи тиском, спрощенням або некоректною інтерпретацією змісту державної політики. Саме тому важливо, щоб підготовка поєднувала правовий аналіз, моделювання комунікативних ситуацій і відпрацювання коректних форм подання нормативної інформації зрозумілою для молоді мовою.

Розвиток комунікативної компетентності слід розглядати як формування інтегрованої якості, що охоплює мовленнєву культуру, логічність висловлювання, аргументованість, уміння адаптувати зміст до рівня аудиторії, а також здатність підтримувати довіру в процесі спілкування. У сучасних умовах офіцер постає не лише носієм службової інформації, а й професійним комунікатором, який працює в усному, письмовому, публічному та цифровому форматах. Його мовлення має бути точним, юридично коректним, психологічно тактовним і педагогічно виваженим, оскільки саме форма подання значною мірою визначає, чи буде зміст сприйнятий як переконливий, зрозумілий і суспільно значущий.

Практико-орієнтовані методи підготовки мають посідати центральне місце в освітньому процесі, оскільки саме вони забезпечують систематичне залучення майбутніх офіцерів до аналізу кейсів, рольових сценаріїв, тренінгових занять, комунікативних практикумів і рефлексивного розбору складних ситуацій взаємодії з молоддю. Теоретичне засвоєння положень психології та педагогіки без переходу до моделювання реальних професійних ситуацій не формує стійких поведінкових алгоритмів. Натомість тренінгова модель навчання сприяє перенесенню знань у практичну площину, оскільки в межах освітнього процесу відпрацьовуються не лише інформаційні повідомлення, а й інтонація, логіка відповіді, подолання конфліктності, утримання професійної позиції та корекція власних комунікативних помилок.

Стійкість до інформаційно-психологічного впливу набуває особливого значення з огляду на те, що мобілізаційна тематика перебуває в полі активних маніпулятивних наративів, дезінформації, спекулятивних тлумачень і цілеспрямованого емоційного тиску. Майбутній офіцер має не лише орієнтуватися в таких впливах, а й ефективно протидіяти їм через фактологічну точність, критичне мислення, логічну послідовність аргументації та

дотримання принципів інформаційної гігієни. Це висуває вимогу включати до змісту підготовки елементи медіаосвіти, аналізу інформаційних загроз, механізмів розпізнавання маніпуляції та методів побудови переконливої комунікації в умовах суспільної напруги й недовіри.

Атмосфера суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому середовищі є важливим чинником професійного становлення, оскільки саме в такому середовищі курсант набуває досвіду поважного, педагогічно коректного й діалогічного ставлення з боку викладачів та командирів. Неможливо сформувати в майбутнього офіцера культуру виваженого спілкування з молоддю, якщо його власна підготовка вибудовується виключно на жорстко директивних формах без простору для обговорення, аргументації та усвідомленого прийняття рішень. Отже, освітнє середовище має виконувати виховну функцію через стиль взаємин, організацію навчального процесу, підтримку академічної відповідальності та розвиток рефлексії як інструменту професійного самовдосконалення.

Міждисциплінарна інтеграція змісту підготовки, за якої військово-професійні дисципліни поєднуються з психологією, педагогікою, соціологією молоді, правознавством, етикою, риторикою та основами стратегічних комунікацій, є принципово важливою, оскільки мобілізаційна робота з молоддю перебуває на перетині безпекового, соціального, освітнього й комунікативного вимірів. Лише комплексний підхід формує у майбутнього офіцера здатність бачити за окремою комунікативною ситуацією ширший суспільний контекст, правильно оцінювати мотиваційні бар'єри, будувати змістовний контакт і діяти не фрагментарно, а системно.

Отже, психолого-педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів до здійснення мобілізаційної роботи з молоддю становлять багаторівневу систему, в якій поєднуються ціннісно-світоглядна орієнтація, психологічна готовність, педагогічна майстерність, правова грамотність, комунікативна культура, практична тренованість, стійкість до інформаційних впливів, виховний характер освітнього середовища та міждисциплінарність змісту навчання. Саме їх цілісна реалізація формує офіцера як компетентного суб'єкта професійної взаємодії, здатного здійснювати роз'яснювальну, просвітницьку та громадянсько-орієнтовану роботу з молоддю на засадах законності, етичності, переконливості й суспільної відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Мацегора М. С. Комунікативна культура військового керівника як чинник ефективного управління. *Психологія і суспільство*. 2016. № 4. С. 118–125.
2. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003. 852 с.
3. Ягупов В. В. Комунікативна компетентність майбутніх офіцерів: сутність та структура. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Вип. 3 (46). С. 164–170.

4. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2017. Вип. 57. С. 154–158.

5. Ягупов В. В. Військова педагогіка : підручник. Київ : Вища школа, 2002. 560 с.

Одержано 13.03.2026

UDC 159.9:355.01:364.042

Serhii BOHDANOVSKYI,

Postgraduate Student at the Department of Applied Psychology,

V. N. Karazin Kharkiv National University;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6341-6279>

MODERATING EFFECT OF RESILIENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTIONS OF SOCIAL SUPPORT AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF VETERANS WITH DISABILITIES

In the context of full-scale war in Ukraine, there has been a significant increase in the number of combat veterans who have become disabled as a result of injuries, concussions, or illnesses related to military service.

One of the key psychological resources capable of mitigating the negative impact of traumatic experiences and life limitations is resilience as an integral personality trait that reflects a person's ability to maintain inner integrity, control, and meaningful engagement in difficult life circumstances. In contemporary research, resilience is considered not only as a factor of psychological stability, but also as a possible buffer that mediates the relationship between stressors and the consequences of psychological adaptation.

At the same time, social support plays an important role in the adaptation process of veterans with disabilities, as it can act as an external resource for compensating for losses, reinforcing feelings of acceptance, security, and belonging. However, empirical data show that the presence of social support alone does not always guarantee successful psychological adaptation, as its effectiveness largely depends on the individual psychological resources of the person.

In this context, the question of the buffering role of resilience in the interaction between social support and psychological adaptation of veterans with disabilities remains insufficiently studied. The lack of a comprehensive understanding of the mechanisms of this mediation limits the possibilities for developing effective programs for psychological support, rehabilitation, and social reintegration of this group.

The concept of hardiness (resilience) has become widespread in psychological research as a personality trait that ensures the ability to function effectively in stressful situations and life challenges. The classic interpretation of

resilience was proposed by S. Maddy, who viewed it as the integration of three components—engagement, control, and acceptance of challenges—which together reduce the negative impact of stressful events on an individual's mental health. In the context of resilience as a construct of personal functioning, S. Maddi emphasized that its adaptive potential is realized only in interaction with real life challenges and available resources. Thus, resilience should be viewed as a contextually sensitive psychological resource rather than a universal predictor of adaptation [1].

Of particular interest is the tendency for social support and resilience to interact.

In subsequent foreign studies, resilience came to be viewed as a dynamic process shaped by the interaction of individual resources and the social environment [2]. M. Ungar emphasizes that resilience cannot be reduced solely to internal characteristics, since its realization largely depends on the availability of social support and cultural context [3].

S. Maksymenko, O. Kokun, and T. Titarenko analyze resilience as a multidimensional construct that includes emotional-volitional, cognitive, and meaningful components. Ukrainian researchers emphasize its role as a leading resource for overcoming crisis and traumatic situations, particularly in wartime [4; 5].

The psychological adaptation of combat veterans is seen as a complex, multi-level process of restoring inner balance, social functioning, and subjective well-being after traumatic events [6]. Foreign studies, in particular by C. Houg, show that the adaptation of veterans is significantly influenced by the severity of combat experience, the presence of disability, the level of social support, and individual coping resources [7].

Contemporary studies pay particular attention to veterans with disabilities as a group at increased risk of psychological maladjustment. N. Grous and S. Mitra note that the combination of physical limitations and post-traumatic symptoms complicates the process of forming a new identity and accepting changed living conditions [8].

Domestic researchers emphasize the need to consider the adaptation of veterans in the context of social reintegration, professional self-determination, and the restoration of meaningful life orientations [9].

Social support is traditionally seen as one of the key external resources for adaptation, reducing the intensity of stress reactions and promoting the restoration of psychological well-being [10]. According to the buffer model, social support mitigates the negative impact of stressors on an individual's mental state, especially in conditions of chronic or traumatic stress [11].

Studies of veterans (R. Pietrzak et al.) have shown that emotional, instrumental, and informational support from family, peers, and social institutions is positively associated with adaptation and a reduction in PTSD symptoms [12]. At the same time, a number of authors emphasize that the effectiveness of social support depends on the individual's willingness to accept and use it [13].

Contemporary empirical studies, in particular those by D. Fletcher and M. Sarkar, demonstrate that resilience can act as a buffer or moderating factor in the relationship between social support and psychological adaptation [14]. People with high levels of resilience use social support resources more effectively, which reduces the likelihood of developing maladaptive states [15].

The purpose of the article is to determine the buffering role of resilience in the psychological adaptation of veterans with disabilities in conditions of social support.

To achieve the research goal, a set of psychodiagnostic techniques was used: the OSAQA questionnaire by S. Yakovenko, the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) by Y. Melnik and A. Stadnik, and the Resilience Test (S. Maddi).

Moderator analysis was used as a mathematical and statistical method.

The results of the analysis showed that the proposed model is statistically significant ($F(3, 103) = 8.50, p < .001$) and explains about 18% of the variability of the psychological adaptation indicator ($\text{Adj. } R^2 = .18$). A statistically significant main effect of perceived social support ($\beta = -0.21, p < .001$) was found, indicating a negative relationship between the level of perceived social support and the psychological adaptation of veterans with disabilities. At the same time, the main effect of resilience was statistically insignificant ($\beta = -0.12, p = .20$).

The interaction effect of the perception of social support and resilience was positive and reached the level of statistical significance ($\beta = 0.03, p = .12$). The result obtained indicates the potential moderating (buffering) role of resilience, according to which, at higher levels of resilience, the negative relationship between the perception of social support and psychological adaptation weakens.

The results obtained allow us to consider resilience as a key condition for the effectiveness of social support, rather than as the only factor in adaptive potential. Social support is not a priori adaptive or maladaptive — its impact is mediated (in a functional sense) by the level of resilience, which determines whether external assistance will be a resource for growth or a factor in fixing vulnerability. Resilience in veterans with disabilities acts as a psychological buffer that regulates the adaptive potential of social support, reducing the risk of its maladaptive impact and helping to preserve personal autonomy.

References

1. Maddi S. R. Hardiness: The Courage to Grow from Stresses. Springer Netherlands, 2013. 86 p. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-5222-1>
2. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*. 2004. Vol. 59, No. 1. P. 20–28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
3. Ungar M. Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*. 2008. Vol. 38, No. 2. P. 218–235. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343>
4. Максименко С. Д., Кокун О. М. Психологічне забезпечення життєстійкості та адаптації військовослужбовців в умовах війни : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2022. 180 с.

5. Титаренко Т. М. Життестійкість особистості в умовах соціальних криз : монографія. Київ : ІСПП НАПН України, 2018. 208 с.
6. Herman J. L. Trauma and recovery: The aftermath of violence – from domestic abuse to political terror. New York : Basic Books, 1997. 288 p.
7. Hoge C. W. et al. Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care. *New England Journal of Medicine*. 2004. Vol. 351, No. 1. P. 13–22. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa040603>
8. Groce N., Mitra S. Disability and Poverty in Low- and Middle-Income Countries: A Review of the Literature. *World Development*. 2015. Vol. 74. P. 197–211. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.05.009>
9. Малецька С. М. Психологічні особливості реінтеграції ветеранів бойових дій : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 215 с.
10. Cohen S., Wills T. A. Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*. 1985. Vol. 98, No. 2. P. 310–357. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>
11. Thoits P. A. Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*. 2011. Vol. 52, No. 2. P. 145–161. <https://doi.org/10.1177/0022146510395592>
12. Pietrzak R. H. et al. Social support and posttraumatic stress disorder: Results from the National Health and Resilience in Veterans Study. *Psychiatry*. 2010. Vol. 73, No. 2. P. 144–158. <https://doi.org/10.1521/psyc.2010.73.2.144>
13. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*. 1989. Vol. 44, No. 3. P. 513–524. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
14. Fletcher D., Sarkar M. Psychological resilience: A review and critique. *European Psychologist*. 2013. Vol. 18, No. 1. P. 12–23. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>
15. Southwick S. M., Charney D. S. Resilience: The science of mastering life's challenges. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 216 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139013611>

Received 12.03.2026

УДК 159.9

Сергій Сергійович БОЙЧУК,

доктор філософії за спеціальністю 053 «Психологія»,
директор Департаменту забезпечення діяльності Міністра
Міністерства внутрішніх справ України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2756-5330>

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ

Тема професійно-правової ідентичності в українській юридичній психології є відносно новою та формується на перетині досліджень професійної

самосвідомості представників соціономічних професій (зокрема поліцейських, юристів і суддів) і феноменів правової ідентифікації та правосвідомості. Вагомий внесок у розроблення цієї проблематики здійснила Я. С. Посохова, яка інтерпретує професійно-правову ідентичність як інтегративний процес узгодження професійної та правової складових ідентичності працівників правоохоронної сфери. У її емпіричних дослідженнях проаналізовано структурні компоненти цього явища (когнітивний, емоційно-мотиваційний, волевий і рефлексивний) серед патрульних поліцейських на початкових етапах професійного становлення, а також визначено факторну організацію, вплив тривалості служби, рівня правового розвитку й особливостей корпоративної культури. Доведено, що ідентифікаційні кризи зумовлюються ціннісними суперечностями та можуть спричиняти професійні деформації [1].

О. А. Герасименко розглядає правову ідентичність як різновид соціальної ідентичності, що формується в процесі правової соціалізації та детермінує правомірну поведінку особистості. У її працях розкрито психологічний зміст цього поняття, акцентовано увагу на його динамічності та мотиваційній складовій у межах індивідуального правового статусу [2].

Інші наукові розвідки присвячені суміжним аспектам, зокрема вивченню психологічних чинників формування правосвідомості поліцейських (досвіду служби, рівня освіти, індивідуально-психологічних характеристик), ролі професійної ідентичності у процесах самовизначення (у контексті теорій Е. Еріксона та Дж. Марсії), а також соціально-психологічним передумовам становлення ідентичності у правоохоронній діяльності. Водночас зарубіжні дослідження професійної правової ідентичності акцентують увагу на морально-психологічних дилемах, значенні освіти й етичних стандартів у професійній реалізації юристів.

Формування професійно-правової ідентичності зумовлене специфікою інтерпретації соціальної реальності як правової та індивідуальним сприйняттям права у професійному і суспільному контекстах. Її зміст визначається системою правових уявлень і цінностей, інтегрованих у структуру професійної самосвідомості, що забезпечують прийняття правових норм, професійних ролей і стандартів діяльності. Важливе значення у цьому процесі мають смислові конструкти, опосередковані психологічними механізмами, через які суб'єкт осмислює право як соціально значущий феномен. До таких смислових структур належать уявлення про структурні елементи права (закон, норма, обов'язок, правовий статус), його функціональні характеристики (правозастосування, тлумачення норм, правове регулювання, юридична практика, правова освіта), а також ціннісні орієнтири (справедливість, свобода, відповідальність, законність, рівність, суспільне благо). Їх інтеріоризація забезпечує психологічне наповнення професійно-правової ідентичності та визначає поведінкові стратегії у професійній діяльності.

Для розкриття сутності правової ідентичності доцільно звернутися до загального поняття ідентичності як базової категорії. У філософському дискурсі вона трактується як усвідомлення індивідом власного буття та

діяльності [3]. У психологічному вимірі ідентичність постає як сфера психіки, що охоплює актуалізовані у свідомості відчуття, сприйняття та образи пам'яті. Узагальнено ідентичність можна визначити як властивість особистості до цілісного відображення реальності, уявного моделювання дій, прогнозування їх наслідків і саморегуляції поведінки, що включає такі взаємопов'язані компоненти, як свідомість, мислення, знання, самосвідомість, емоції, воля та інтуїція [3].

У межах юридичної психології ідентичність розглядається як вищий рівень психічного відображення та саморегуляції, притаманний людині як соціально-історичному суб'єкту, що характеризується здатністю до засвоєння узагальненого соціального досвіду, наявністю самосвідомості й усвідомленням цілей власної діяльності.

Правова ідентичність як специфічна форма ідентичності відображає усвідомлення взаємозв'язку соціальних явищ із правовими наслідками, нормами, правами, обов'язками та санкціями. Вона може бути визначена як складова індивідуальної свідомості, що репрезентує правову реальність через систему знань, оцінок, установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку в юридично значущих ситуаціях [4].

Актуальність дослідження цього феномена підтверджується положеннями соціології права, відповідно до яких інтеріоризація правових цінностей забезпечує здатність особистості автономно орієнтуватися у правовому просторі та диференціювати правомірну і неправомірну поведінку без постійного звернення до нормативних джерел.

Правова ідентичність може мати різну спрямованість – позитивну або негативну. У першому випадку право сприймається як значущий соціальний інститут, необхідний для забезпечення розвитку суспільства та захисту прав людини, у другому випадку формується скептичне, нігілістичне або байдуже ставлення до правових інститутів [4]. Водночас можливе поєднання критичного ставлення до окремих державних інституцій із загальною повагою до права. Також варто зазначити, що високий рівень правових знань не завжди корелює з високим рівнем правової ідентичності.

Узагальнення теоретичних підходів дає підстави розглядати формування професійно-правової ідентичності як багаторівневий динамічний процес, що включає взаємодію соціально-правового контексту, когнітивних, ціннісно-сміслових і регулятивних компонентів. Запропонована структурно-психологічна модель відображає послідовність переходу від зовнішніх умов до внутрішніх механізмів саморегуляції та їх реалізації у професійній поведінці.

Початковим етапом виступає соціально-правова реальність, яка задає контекст формування ідентичності. Далі відбувається осмислення права як соціального феномена та засвоєння правових знань. Наступний рівень пов'язаний з їх ціннісно-сміською інтерпретацією. Центральне місце посідають психологічні детермінанти (мотивація, цінності, емоції, рефлексія, саморегуляція), які забезпечують інтеріоризацію норм. У результаті формується професійна самосвідомість, що інтегрує всі попередні компоненти,

і, як її наслідок, професійно-правова ідентичність. Завершальним етапом є нормативна, відповідальна й етично виважена професійна поведінка.

Отже, професійно-правова ідентичність постає як складне інтегративне утворення, що формується у процесі інтеріоризації правових знань, цінностей і норм та опосередковується психологічними механізмами саморегуляції. Визначальну роль у цьому процесі відіграють психологічні детермінанти, які забезпечують трансформацію знань у стійкі професійні установки та поведінкові практики. Цей феномен має динамічний характер і залежить від рівня особистісного розвитку та сформованості ціннісно-мотиваційної сфери.

Запропонована модель може слугувати теоретичним підґрунтям для подальших емпіричних досліджень і розроблення програм професійної підготовки та психологічного супроводу фахівців юридичної сфери. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні емпіричних індикаторів психологічних детермінант і визначенні ефективних умов розвитку професійно-правової ідентичності в системі освіти і практичної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Посохова Я. С. Психологічні особливості професійно-правової ідентичності правоохоронців (на прикладі поліцейських підрозділів України) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2016. 232 с.

2. Герасименко О. А. Типологічні особливості особистісної ідентичності засуджених до позбавлення волі жінок. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2021. Вип. 70. С. 94–102. DOI: <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2021-70-12>.

3. Лемпій А. О. Персональна ідентичність у дискурсі феноменології та аналітичної філософії свідомості: історико-компаративний аналіз : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05. Київ, 2016. 244 с.

4. Парута О. В. Правова ідентичність особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 244 с.

Одержано 12.03.2026

УДК 159.944.4

Анастасія Миколаївна БОЛЬШАКОВА,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4343-6694>

АУТОТЕРАПЕВТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тривала війна створює для людини ситуацію хронічного психоемоційного напруження, що супроводжується переживанням небезпеки, невизначеності, втрат і порушенням звичних життєвих структур. За таких умов

особистість тривалий час перебуває у стані підвищеного стресу, що може призводити до виснаження психологічних ресурсів, порушення емоційної рівноваги та зниження здатності до ефективної саморегуляції. У зв'язку з цим у сучасній психологічній науці та практиці особливої актуальності набуває пошук ресурсів, які забезпечують підтримання психологічної стійкості особистості у тривалій психотравмуючій ситуації.

Одним із перспективних напрямів осмислення цієї проблеми є звернення до концепції аутотерапевтичної компетентності особистості, що передбачає сформованість знань, умінь і навичок саморегуляції, самопідтримки та конструктивного осмислення власного досвіду. У контексті тривалих кризових обставин така компетентність виступає важливим внутрішнім ресурсом, який дозволяє людині не лише зменшувати рівень психологічного напруження, а й підтримувати здатність до адаптації, збереження життєвої активності та відновлення внутрішньої рівноваги.

Особливого значення аутотерапевтична компетентність набуває в умовах війни, коли можливості отримання регулярної професійної психологічної допомоги можуть бути обмеженими, а потреба у підтриманні психічної стійкості зберігається протягом тривалого часу. У таких умовах здатність людини використовувати внутрішні механізми саморегуляції, усвідомлення власних переживань, самопідтримки та конструктивної інтерпретації досвіду стає важливим чинником збереження психологічного благополуччя.

Таким чином, дослідження аутотерапевтичної компетентності як ресурсу психологічної стійкості особистості в умовах війни є актуальним як у теоретичному, так і в практичному вимірі, оскільки дозволяє поглибити розуміння внутрішніх механізмів подолання тривалих стресових впливів та окреслити напрями розвитку психологічних програм, спрямованих на формування навичок самодопомоги та підтримання резильєнтності особистості.

Аутотерапевтична компетентність розглядається як інтегральна здатність особистості самостійно здійснювати психологічну підтримку власного психічного стану, регулювати емоційні реакції, переосмислювати деструктивні когнітивні патерни та вибудовувати адаптивні способи реагування на життєві труднощі. У цьому значенні вона відображає сформованість внутрішніх механізмів самодопомоги, що дозволяють людині виступати активним суб'єктом власного психологічного відновлення і підтримання благополуччя [1].

Зміст цього феномену пов'язаний із поєднанням кількох взаємопов'язаних психологічних процесів. З одного боку, аутотерапевтична компетентність передбачає здатність до усвідомлення внутрішніх переживань, розпізнавання автоматичних думок і критичного аналізу власних переконань, що забезпечує більш реалістичне інтерпретування життєвих подій. З іншого боку, вона включає навички емоційної саморегуляції, що дозволяють людині приймати власні переживання, знижувати рівень

емоційної реактивності та підтримувати внутрішню стабільність навіть у складних обставинах [1].

У структурному вимірі аутотерапевтична компетентність може бути представлена як багаторівнева система взаємопов'язаних компонентів, що відображають різні аспекти внутрішньої саморегуляції особистості.

Когнітивно-рефлексивний рівень пов'язаний із розвитком метакогнітивної обізнаності, здатністю усвідомлювати та аналізувати власні мисленнєві процеси, розпізнавати когнітивні викривлення та переглядати дисфункціональні переконання. Формування цього рівня забезпечує розвиток когнітивної гнучкості, здатності дистанціюватися від автоматичних інтерпретацій подій і більш реалістично оцінювати життєві ситуації [2].

Емоційно-регуляторний рівень охоплює здатність людини розпізнавати та приймати власні емоції, регулювати інтенсивність переживань і розвивати толерантність до дистресу. Важливими складовими цього рівня є усвідомленість, прийняття внутрішнього досвіду та формування підтримувального ставлення до себе, що сприяє стабілізації емоційного стану і зниженню реактивності [4].

Поведінковий рівень відображає здатність особистості переходити від внутрішнього усвідомлення до активних конструктивних дій. Він включає використання адаптивних копінг-стратегій, подолання унікальної поведінки, поведінкову активацію, планування діяльності та послідовну реалізацію дій, спрямованих на подолання труднощів і підтримання психологічного благополуччя [5].

Ціннісно-екзистенційний рівень пов'язаний із усвідомленням особистісних цінностей, формуванням життєвих смислів та здатністю узгоджувати власні рішення з внутрішніми переконаннями. На цьому рівні особливого значення набувають процеси смислотворення, автентичності та відповідальності за власний життєвий вибір, що сприяє інтеграції складного досвіду та підтримує відчуття внутрішньої цілісності особистості [3].

Взаємодія зазначених компонентів формує динамічний цикл внутрішньої саморегуляції, що включає усвідомлення психологічного стану, прийняття переживань, здійснення адаптивних дій та смислову інтеграцію досвіду. Такий цикл забезпечує здатність особистості підтримувати психологічну рівновагу, зберігати активність у складних життєвих обставинах і поступово трансформувати кризовий досвід у ресурс особистісного розвитку.

У функціональному вимірі аутотерапевтична компетентність виконує низку важливих ролей у підтриманні психологічної стійкості особистості в умовах війни.

Насамперед аутотерапевтична компетентність виконує функцію саморегуляції, яка полягає у здатності особистості усвідомлювати, контролювати та коригувати власні психоемоційні стани у складних життєвих обставинах. У ситуації тривалого воєнного стресу людина часто переживає інтенсивні емоційні реакції, пов'язані з тривогою, страхом, невизначеністю та почуттям втрати контролю над подіями. За відсутності ефективних

механізмів саморегуляції такі переживання можуть призводити до емоційного виснаження, підвищеної реактивності, порушення концентрації уваги та зниження здатності до конструктивного прийняття рішень. Аутотерапевтична компетентність забезпечує можливість свідомого управління цими процесами через розвиток навичок усвідомлення власних переживань, розпізнавання автоматичних думок і своєчасного реагування на внутрішні зміни психоемоційного стану.

Функція психологічної автономії виявляється у здатності особистості самостійно підтримувати власний психоемоційний стан та використовувати внутрішні ресурси подолання труднощів без постійної зовнішньої підтримки. У ситуації війни можливості отримання регулярної професійної психологічної допомоги або стабільної соціальної підтримки можуть бути обмеженими через об'єктивні обставини: переміщення, втрату соціальних зв'язків, перевантаження системи допомоги чи тривалу невизначеність. У таких умовах особливої значущості набуває здатність людини спиратися на власні психологічні ресурси та здійснювати самопідтримку.

Відновлювальна функція пов'язана зі здатністю особистості відновлювати психологічний ресурс після переживання стресових або травматичних подій. У воєнних умовах людина стикається з повторюваними ситуаціями напруження, втрат, небезпеки та невизначеності, що поступово виснажує її емоційні та когнітивні ресурси. За відсутності механізмів відновлення накопичення дистресу може призводити до емоційного виснаження, зниження життєвої активності та втрати відчуття внутрішньої стабільності.

Функція підтримання життєвої активності та смислової орієнтації забезпечує здатність особистості зберігати цілеспрямованість, внутрішню мотивацію та включеність у життя навіть за умов тривалого стресу. Війна створює ситуацію, у якій людина може переживати втрату звичних життєвих планів, руйнування попередніх орієнтирів і відчуття невизначеності щодо майбутнього. У таких умовах зниження життєвої активності, апатія або відчуття беззмістовності можуть суттєво ускладнювати процес психологічної адаптації. Аутотерапевтична компетентність сприяє збереженню внутрішньої життєвої спрямованості через здатність людини спиратися на власні цінності, усвідомлювати значущість особистих цілей та підтримувати мотивацію до дії навіть у складних обставинах. Важливим аспектом цієї функції є також здатність інтегрувати пережитий досвід у цілісну життєву історію. Осмислення складних подій дозволяє людині зберігати відчуття цілісності та продовжувати рух у напрямі значущих для неї життєвих орієнтирів. У воєнних умовах це сприяє збереженню психологічної стійкості, оскільки підтримує відчуття життєвої перспективи та здатність діяти попри невизначеність і труднощі.

Отже, аутотерапевтична компетентність виступає важливим ресурсом психологічної стійкості, оскільки забезпечує здатність до саморегуляції, психологічної автономії, відновлення внутрішніх ресурсів та збереження життєвої активності і смислової орієнтації в умовах тривалого воєнного стресу.

Список бібліографічних посилань

1. Большакова А.М. Концептуалізація поняття «аутотерапевтична компетентність особистості»: теоретичне обґрунтування, структура феномену. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія»*. 2025. № 11(51) 2025. С. 1438–1454.
2. Beck A. T., Rush A. J., Shaw B. F., Emery G. *Cognitive Therapy of Depression*. New York : Guilford Press, 1979.
3. Frankl V. E. *Man's Search for Meaning*. Boston : Beacon Press, 2006.
4. Hayes S. C., Strosahl K. D., Wilson K. G. *Acceptance and Commitment Therapy: The Process and Practice of Mindful Change*. New York : Guilford Press, 2012.
5. Reivich K., Shatté A. *The Resilience Factor: 7 Keys to Finding Your Inner Strength and Overcoming Life's Hurdles*. New York : Broadway Books, 2002.

Одержано 14.03.2026

УДК 159.9

Лілія Олексіївна БОНДАРЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7975-9797>;

Аліна Валеріївна АНТОНЕЦЬ,

здобувачка четвертого курсу вищої освіти

кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІМУНІТЕТ ЯК РЕСУРС АДАПТАЦІЇ УКРАЇНОК ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ САМОСПРИЙНЯТТЯ

У сучасних умовах зростання кількості психологічного навантаження і життєвих труднощів дедалі більшої наукової уваги набуває вивчення особистісних ресурсів, які сприяють збереженню психологічної рівноваги та ефективній адаптації людини до несприятливих обставин. Одним із таких ресурсів у сучасній психології виступає психологічний імунітет - здатність особистості протистояти деструктивним впливам середовища, долати стресові ситуації та підтримувати внутрішню стабільність.

А. Олах визначає психологічний імунітет як цілісну систему адаптивних характеристик особистості, що забезпечує ефективне реагування на життєві труднощі, сприяє стресостійкості та підтримує психологічне благополуччя людини [1].

Також важливою складовою психологічного благополуччя особистості є самосприйняття. Рівень прийняття людиною себе впливає не лише на

самооцінку та емоційну стабільність, а й на формування низки індивідуально-психологічних характеристик, які забезпечують ефективну адаптацію до життєвих умов [2].

Аналіз теоретичних та емпіричних джерел дозволяє констатувати, що самоприйняття виступає інтегральним конструктом, навколо якого консолідуються ключові особистісні, соціальні та регуляторні характеристики суб'єкта.

Даний феномен корелює з низкою психологічних детермінант, зокрема: позитивним мисленням, відчуттям внутрішнього локусу контролю, почуттям когерентності, орієнтацією на саморозвиток та готовністю до змін. Водночас самоприйняття детермінує розвиток соціально-психологічних ресурсів особистості, передусім соціального моніторингу, соціальної креативності та здатності до соціальної мобілізації, що забезпечує ефективність міжособистісної взаємодії.

Крім того, рівень самоприйняття безпосередньо впливає на функціонування регуляторних механізмів, зокрема самоефективності, емоційного самоконтролю, здатності до вирішення проблем та контролю ірраціональних імпульсів. Визначена системна взаємодія зумовлює доцільність детального аналізу ролі самоприйняття як чинника, що визначає ефективність адаптаційних процесів та психологічну стійкість особистості в умовах зовнішніх викликів.

У зв'язку з вищезазначеним завданням нашого дослідження стало вивчення психологічного імунітету жінок з різним рівнем самоприйняття.

Для формування вибірки досліджуваних було застосовано опитувальник безумовного самосприйняття (Unconditional Self-Acceptance Questionnaire; Дж. Чамберлейн, Д. Хааг) в адаптації Л. Засекіної та В. Майструк [3]. За результатами діагностики досліджуваних було розподілено на дві групи: до першої увійшли 45 жінок із високим рівнем самоприйняття, до другої - 41 жінка з низьким рівнем.

На наступному етапі дослідження з метою діагностики адаптаційно-ресурсного потенціалу жінок було використано опитувальник «Психологічний імунітет» (авторська концепція А. Олаха), адаптований для української вибірки Т. Хомуленко, І. Кисловою та І. Бубир [4].

Аналіз результатів дослідження дозволяє констатувати наявність як спільних характеристик, так і суттєвої специфіки в структурі ресурсів психологічного імунітету жінок залежно від рівня їхнього самосприйняття.

Встановлено, що високий рівень самосприйняття виступає фундаментом для формування потужного внутрішнього та соціального ресурсу. Зокрема, в групі жінок з високим рівнем самоприйняття спостерігається виражена домінантність позитивного мислення, розвинене почуття когерентності (осмисленості та впорядкованості життя) та високий рівень суб'єктивного контролю.

Крім того, жінки з високим рівнем самоприйняття мають більш розвинені соціально-психологічні ресурси, зокрема соціальну креативність,

здатність до розв'язання проблем та здатність до соціальної мобілізації. У соціальному вимірі такі жінки демонструють більшу здатність ефективно залучати зовнішню підтримку у стресових ситуаціях.

Для жінок із низьким рівнем самосприйняття характерною є менша інтенсивність використання більшості зазначених ресурсів, що потенційно знижує їхню впевненість у власних силах та зумовлює пасивнішу стратегію подолання життєвих труднощів.

Разом із тим за такими показниками, як орієнтація на виклики та зміни, соціальний моніторинг, самоефективність, синхроністичність, емоційний самоконтроль та самоконтроль ірраціональності, суттєвих відмінностей між групами не було виявлено. Це свідчить про те, що дані компоненти психологічного імунітету можуть детермінуватися іншими особистісними чинниками.

Окремої уваги заслуговує зафіксована тенденція до вищого рівня контролю імпульсивних реакцій у групі жінок з низьким самосприйняттям. Це може бути інтерпретовано як прояв компенсаторного механізму (надмірна самокритичність змушує таких жінок до підвищеної самооцензури та стриманості, що водночас обмежує їхню спонтанність у поведінці).

Таким чином, емпірично виявлено специфіку структури психологічного імунітету жінок із полярними рівнями самосприйняття. Результати підтверджують фундаментальне значення самосприйняття як чинника психологічної стійкості. Вивчення цього питання є особливо актуальним, оскільки самоприйняття виступає базовою умовою розвитку внутрішньої гармонії та визначає здатність особистості ефективно адаптуватися до мінливих умов сучасного світу. Перспективи подальших розвідок полягають у детальнішому дослідженні механізмів впливу самосприйняття на процеси життєстійкості та особистісного зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Борисова О. С. Структура психологічного імунітету. *Інноваційні рішення для відродження України у глобальній парадигмі конкурентоспроможності* : матеріали 92-ї щорічної студентської наукової конференції (Київ, 17 квітня – 17 травня 2025 р.). Київ : КНЕУ, 2025. С. 9–12.
2. Майструк В. М. Самоприйняття як чинник психологічного благополуччя сучасної жінки: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: 19.00.01 Луцьк, 2018. 197 с.
3. Засекіна Л. В., Майструк В. М. Безумовне самоприйняття та психологічне благополуччя особистості. *Наука і освіта*. 2017. № 11. С. 187–192. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-11-25>
4. Хомуленко Т. Б., Кислова І. С., Бубир І. С. Адаптація методики «Психологічний імунітет». *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2022. Вип. 66. С. 353–366. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2022.66.24>

Одержано 12.03.2026

УДК 159.9

Дмитро Миколайович БОНДЗИК,

доктор філософії,

старший викладач кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6462-6585>

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна, що триває з 2022 року, спричинила масове психотравматичне навантаження на українців, від безпосередніх учасників бойових дій до цивільних, вимушено переміщених осіб, сімей загиблих та полонених. Водночас поряд із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) та іншими негативними наслідками дедалі частіше фіксується феномен посттравматичного зростання (ПТЗ) - позитивних психологічних трансформацій, коли людина не просто виживає після травми, а стає сильнішою, переосмислює цінності, поглиблює стосунки, відкриває нові сенси життя та можливості.

Дослідження українських науковців 2023–2026 років (Погорільська, Найдьонова, Баніт, Семидочна, Кокун та ін.) показують, що ПТЗ проявляється в різних групах населення - від військовослужбовців (з вищим потенціалом зростання через пошук сенсу та відкритість до стосунків) до цивільних (через волонтерство, сенсовну діяльність та екзистенційну свободу). У контексті затяжної війни цей феномен набуває не лише індивідуального, а й колективного значення, перетворюючи травму на ресурс резилієнтності нації. Саме тому посттравматичне зростання варто розглядати як потужний інструмент психологічної реабілітації, профілактики вигорання та довгострокового розвитку особистості в умовах війни [2, с. 60].

Посттравматичне зростання розглядається у сучасній психології як феномен позитивних внутрішніх змін, що виникають не всупереч травмі, а саме в процесі її осмислення та переживання. У межах концепції Р. Тедескі та Л. Калхауна воно постає як складний багатовимірний процес, у якому особистість поступово відкриває нові смисли, переоцінює життєві орієнтири, глибше усвідомлює цінність життя та власні ресурси, водночас змінюючи характер взаємодії з іншими людьми та переживаючи певні духовні чи екзистенційні трансформації [4, с. 135]. Важливо підкреслити, що посттравматичне зростання не заперечує наявності травматичних наслідків і не виключає симптомів ПТСР - навпаки, ці стани можуть співіснувати, формуючи складну динаміку переживання досвіду. Ключовою умовою такого зростання є активна когнітивна й емоційна переробка травматичного досвіду, пошук сенсу та наявність підтримки.

В умовах російсько-української війни посттравматичне зростання набуває особливої специфіки, оскільки формується на тлі тривалого, багатовимірного травматичного впливу, що включає бойові дії, втрати, вимушене

переселення, полон і постійну загрозу життю. Емпіричні дослідження останніх років свідчать, що у військовослужбовців прояви зростання часто є більш вираженими, що пов'язано з інтенсивністю пережитого досвіду, підвищеною значущістю міжособистісних зв'язків та активним пошуком життєвого сенсу. У цивільного населення, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб і волонтерів, цей процес нерідко реалізується через включення в соціально значущу діяльність, яка надає досвіду сенсового наповнення та дозволяє відчувати власну суб'єктність [1, с. 58]. Паралельно із цим спостерігається і колективний вимір посттравматичного зростання, що проявляється у зміцненні національної ідентичності, солідарності та переосмисленні базових суспільних цінностей. Водночас цей процес відбувається на тлі високих рівнів тривожності, депресії та симптомів ПТСР, що підкреслює його неоднозначний і суперечливий характер.

Формування посттравматичного зростання зумовлюється взаємодією низки чинників, серед яких особливу роль відіграють внутрішні ресурси особистості, такі як резилієнтність, надія, здатність до саморегуляції та екзистенційна відкритість до переосмислення досвіду. Не менш важливими є соціальні умови, зокрема підтримка значущих інших, відчуття належності до спільноти та включеність у діяльність, що має особистісний сенс. Активна участь у волонтерстві або допомозі іншим виступає не лише формою соціальної взаємодії, а й потужним механізмом відновлення суб'єктності та внутрішньої цілісності [3, с. 134].

Разом із тим, процес посттравматичного зростання супроводжується низкою викликів, пов'язаних із домінуванням деструктивних наслідків травми на ранніх етапах, дефіцитом психологічних ресурсів та ризиком фіксації на втраті. Окремою проблемою є феномен так званого «токсичного позитиву», коли очікування обов'язкового зростання може призводити до знецінення реальних переживань і ускладнювати процес адаптації. Суттєвим обмеженням залишається також недостатній рівень системної психологічної допомоги, що в умовах війни набуває особливої актуальності.

У цьому контексті особливого значення набуває розвиток практичних підходів до підтримки посттравматичного зростання, які мають ґрунтуватися на принципі добровільності та індивідуальності цього процесу. Ефективними виявляються підходи, орієнтовані на пошук сенсу, групову підтримку та залучення до діяльності, що дозволяє інтегрувати травматичний досвід у життєву історію. Перспективним є також впровадження системних програм психологічної допомоги на державному рівні, спрямованих на підтримку ветеранів, внутрішньо переміщених осіб і сімей, які зазнали втрат. У довгостроковій перспективі важливим завданням є збереження колективної пам'яті та формування культури стійкості, що передається між поколіннями, а також розвиток міждисциплінарної взаємодії у сфері психологічної підтримки.

Таким чином, війна постає не лише як джерело глибоких травматичних переживань, але й як простір, у якому розкривається потенціал особистісного

та суспільного зростання. Посттравматичне зростання у цьому контексті можна розглядати як процес, що трансформує досвід страждання у ресурс розвитку, сприяючи формуванню більш зрілої, стійкої та відповідальної особистості, а також консолідації суспільства навколо спільних цінностей і смислів.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О. Посттравматичне зростання військовослужбовців – учасників бойових дій : метод. посіб. Ч. 2 : Рекомендації для психологів. Київ : Ліра-К, 2025. 292 с. ISBN 978-617-8800-27-7.
2. Погорільська Н. І., Найдьонова Г. О., Карпюк А. В. Ресурси посттравматичного зростання українців в умовах війни. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2024. Т. 35 (74), № 4. С. 57–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/09>
3. Семидочна О. О., Завада Т. Ю. Сенсовна діяльність як чинник посттравматичного зростання дорослих в умовах війни // Наукові записки. Серія: Психологія. 2025. Вип. 2 (8). С. 127–138. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-2-18>
4. Щербій В., Ляшенко О. Теоретичний аналіз феномену посттравматичного зростання у зарубіжній науковій літературі. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2024. Вип. 24 (69). С. 60–67. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2024.24\(69\).07](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2024.24(69).07)

Одержано 12.03.2026

УДК 159.923:159.922

Сергій Миколайович БОРТНИК,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5281-6007>*

ОСОБИСТІСТЬ І ДІЯЛЬНІСТЬ У РАКУРСІ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ

Наявність будь-якого феномена в системі наукових понять є необхідною умовою його адекватного пізнання, оскільки наукове знання формується не на основі суб'єктивних уявлень, а через чітко визначені категорії, дефініції та концептуальні положення, що спираються на емпірично підтверджені істини. Категоріальний апарат науки репрезентує найбільш загальні форми осмислення дійсності, які забезпечують цілісне розуміння сутності об'єкта дослідження. У зв'язку із цим ґрунтовне вивчення будь-якого феномена передбачає аналіз його вихідних методологічних засад.

У психологічному вимірі визначальним чинником становлення особистості виступає психічна діяльність як форма активного відображення

об'єктивної реальності. Формування психічних властивостей відбувається у процесі діяльності, що обумовлює доцільність дослідження особистості крізь призму її активності. Саме діяльність розглядається як базова одиниця людського буття, через яку розкривається сутність індивіда. Тому ключовими категоріями, що лежать в основі аналізу процесу становлення, є «особистість» і «діяльність» [1].

Особистість у сучасній психології трактується як інтегративний феномен, який координує та регулює всі рівні психічної організації людини. Водночас у науковому дискурсі відсутня універсальна інтерпретація цього поняття, оскільки його зміст значною мірою залежить від теоретичних засад дослідника та використовуваних ним методологічних інструментів. Часто термін «особистість» застосовується без належного концептуального обґрунтування, що призводить до його змістового розмивання.

У межах різних теоретичних підходів особистість розглядається як: сукупність типологічних характеристик; система стійких рис; результат внутрішньої динаміки мотиваційних процесів; продукт наuczіння; феномен самореалізації; соціально зумовлена поведінка; результат взаємодії індивіда із середовищем. Узагальнення цих підходів дозволяє виокремити два основні напрями: перший розглядає особистість як внутрішню детермінанту поведінки, другий – як похідний феномен, сформований у процесі взаємодії з оточенням [2].

Сучасні наукові уявлення про особистість інтегруються у кількох ключових підходах: індивідуально-психологічному, соціально-психологічному, віковому, діяльнісному, системному й особистісному. Останній має синтетичний характер, оскільки поєднує ідеї попередніх концепцій і дозволяє розглядати особистість як цілісну систему, що формується у взаємодії індивідуальних і соціальних чинників.

У загальному розумінні особистість визначається як соціально зумовлена якість індивіда, що формується у процесі його включення в систему суспільних відносин і реалізується у свідомій діяльності. Вона постає як цілісна система психічних властивостей, відносин і форм поведінки, що забезпечують активну взаємодію людини зі світом [3].

Структурно особистість може бути представлена через взаємопов'язані рівні: ядро, що включає цінності, установки та самооцінку; типові способи реагування і адаптації; поведінкові прояви, зумовлені соціальними ролями. Така багаторівнева організація відображає складність і динамічність особистісного розвитку.

Формування особистості є результатом взаємодії біологічних, соціальних і психологічних чинників. Біологічна основа визначає природні передумови розвитку, соціальне середовище формує зміст і спрямованість діяльності, а психологічні процеси забезпечують внутрішню регуляцію та саморозвиток індивіда.

Таким чином, особистість постає як вища форма психічної організації людини, що забезпечує її здатність до саморегуляції, саморозвитку та

перетворення навколишньої дійсності. Її становлення нерозривно пов'язане з діяльністю, яка виступає як механізм реалізації та водночас як умова розвитку особистісних якостей.

Список бібліографічних посилань

1. Лефтеров В. О. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.09. Харків, 2008. 37 с.
2. Бойко-Бузиль Ю. Ю. До сутності категорії професійного становлення особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2016. Вип. 7. С. 35–39.
3. Литовченко О. В. Соціальне становлення особистості як предмет наукового пізнання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2011. Вип. 15, кн. 1. С. 45–53.

Одержано 10.03.2026

УДК 159.944.4

Юлія Анатоліївна БОЧАРОВА,

магістрант кафедри психології

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

ПОДОЛАННЯ ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ ЯК УМОВА ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА УСПІШНОЇ АКУЛЬТУРАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Відомо багато причин міграції, проте саме для українців, які опинилися у зоні розв'язаних російською стороною бойових дій, міграція стала вимушеною. Проте втікаючи від конфлікту вимушені переселенці зіткнулися з рядом інших небезпек і викликів, серед них зовнішні перепони, проте слід зазначити важливість внутрішніх деструктивних чинників, такими як процеси акультурації та соціальної адаптації в новому середовищі.[7, с. 422] Під акультурацією ми розуміємо процес психологічних та соціокультурних змін, що виникають у вимушених переселенців внаслідок взаємодії з культурою приймаючої країни згідно визначенню Дж. Беррі[1, с. 5].

При аналізі виявилось що одним із найпотужніших особистісних бар'єрів, що руйнує психічне благополуччя та блокує інтеграцію українських мігрантів, є почуття провини, зокрема екзистенційна провини та «провина вцілілого». В теоретико-методологічній базі дослідження була застосована концепція психологічного благополуччя К. Ріфф та двовимірний модель акультурації Дж. Беррі, синтез яких дозволяє розглядати подолання провини як ключову мішень для відновлення ментального здоров'я мігрантів та покращення їхнього психічного благополуччя[5, с. 17].

Суть концепції психологічного благополуччя К. Ріфф полягає в тому, що благополуччя складається з шести безпосередньо пов'язаних компонентів, таких як: самоприйняття, позитивні відносини з іншими, автономія,

управління середовищем, наявність мети в житті, особистісне зростання. Модель Керол Ріфф є дуже актуальною оскільки війна та переїзд зачіпають усі шість компонентів благополуччя одночасно.

У самосприйнятті проходить робота над прийняттям свого нового стану. Надзвичайно важливо тут виокремити своє минуле без постійного болісного порівняння з теперішнім. Позитивні відносини з іншими тут основним створення або пошук спільнот (волонтерські хаби, інтеграційні центри, місцеві клуби). Саме тут можна знайти „своїх” це допомагає відчутти причетність та побудувати мости з місцевою громадою і руйнує процес ізоляції.

Автономія, у вимушених переселенців руйнується через залежність від гуманітарної допомоги виплат чи рішень державних органів що пригнічує відчуття контролю над життям. Тут раціональним буде повернення собі права вибору навіть у дрібницях а саме можливість вирішувати що готувати на вечерю або як саме облаштувати тимчасове житло. Управління середовищем полягає у опануванні нового простору, а саме, вивчення карти міста, пошук свого улюбленого парку, оформлення документів.

Наявність мети в житті, після пережитих подій у вимушених переселенців зароджується думка, що планувати більше не потрібно і що часом все залежить зовсім не від нас. Тут нам допомогуть формування короткострокових цілей ціль «знайти роботу найближчим часом» або «допомога дитині у вивченні мови» дає структуру дню та сенс прокидатися вранці. Це перетворює «біженця» на «людину, яка будує майбутнє». Особисте зростання є дуже цікавим саме через те що травматичний досвід може стати поштовхом до «посттравматичного зростання». Тут допоможе освоєння нових навичок, перекваліфікація, вивчення мови. Усвідомлення того, що навіть у цих важких умовах я чомусь вчуся і стаю сильнішим, допомагає трансформувати біль у досвід.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі подолання почуття провини у відновленні психічного благополуччя вимушених переселенців у новому соціокультурному середовищі.

У моделі канадського психолога Дж. Беррі в центрі постає модель акультурації – процесу адаптації людини до нової культури при збереженні або втраті зв'язку з власною[5, с. 17].

Дж. Беррі вважав що акультуризація не можлива без двох головних запитань:

- Чи важливо мені зберегти свою рідну культурну ідентичність?
- Чи важливо мені підтримувати контакти з новою (домінуючою) культурою?

При пошуку відповідей за ці запитання формуються 4 основні стратегії адаптації: інтеграція, асиміляція, сепарація, маргіналізація. Основна проблема при блокуванні стратегії «інтеграція» це почуття провини, саме воно формує когнітивну установку «я не маю права на щасливе життя, поки інші страждають», як наслідок постає «синдром відкладеного життя»,

зупинки особистісного розвитку та втрати сенсожиттєвого компонента благополуччя [4, с. 5].

Через стимулювання стратегій «сепарація» та «маргіналізація» відбувається спроби гіперкомпенсувати провину, у наслідок чого мігранти штучно ізолюють себе від приймаючого суспільства або втрачають зв'язок з обома культурами, що провокує соціальну ізоляцію та депресивні стани.

При «асиміляції» людина повністю відмовляється від свого коріння заради повного розчинення в новому середовищі.

Для відновлення психічного благополуччя необхідно трансформувати деструктивну провину у конструктивну відповідальність в цьому нам допоможуть наступні механізми такі як когнітивна трансформація, емоційна саморегуляція та соціально-поведінкова корекція. Суть когнітивної трансформації полягає в усвідомленні власної безпеки як ресурсу для допомоги іншим та відмова від «синдрому відкладеного життя». У емоційній саморегуляції головним постає розвиток самочуйності (self-compassion), зняття стигми щодо «провини вцілілого» та відновлення самоприйняття. У соціально-поведінковій корекції відбувається стимулювання мотивації до інтеграції та встановлення нових соціальних зв'язків.

Таким чином почуття провини постає критичним внутрішнім бар'єром, який не лише деформує процес акультурації, а й стає фундаментальною перепорою для відновлення психічного здоров'я вимушених переселенців. Дослідження підтверджує, що «провина вцілілого» та екзистенційна провина виступають механізмами підсвідомого «самопокарання», які блокують найбільш адаптивну стратегію «інтеграцію» та провокують вибір деструктивних шляхів сепарації або маргіналізації.

Для успішного подолання цих бар'єрів та відновлення психологічного благополуччя за моделлю К. Ріфф, необхідна комплексна корекційна робота, що включає: когнітивну трансформацію, розвиток самочуйності (self-compassion), соціальну активізацію. Отже, подолання почуття провини є обов'язковою передумовою для переходу від стратегії «виживання» до стратегії повноцінного життя в новому соціокультурному середовищі.

Список бібліографічних посилань

1. Андрушко Я. Результати адаптації методики вивчення акультурації мігрантів Дж. Беррі на українській вибірці. *The Psychological Dimensions of Society*. 2023. № 10. С. 5–16.

2. Музичко Л. В., Чернишова Я. Л. Короткий опитувальник стратегій акультурації (КОСА): досвід розробки українськомовної версії. Журнал «Перспективи та інновації науки». 2025. № 4 (50). С. 1560–1572.

3. Плєскач Б. Діагностика соціокультурної адаптації, модифікація методики Дж. Беррі. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Стратегічні напрями розвитку науки: фактори впливу та взаємодії»*. Суми, 2020. С. 123–125.

4. Berry J. W. Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*. 1997. Vol. 46 (1). P. 5–34.

5. Berry J. W. Conceptual approaches to acculturation. *Acculturation: Advances in theory, measurement and applied research*. Washington : American Psychological Association, 2003. P. 17–37.

6. Murray K. E., Davidson G. R., Schweitzer R. D. Review of refugee mental health interventions following resettlement: best practices and recommendations. *American Journal of Orthopsychiatry*. 2010. Vol. 80 (4). P. 576–585.

7. Ward C., Rana-Deuba R. Acculturation and adaptation revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 1999. Vol. 30 (4). P. 422–442.

Одержано 10.03.2026

УДК 351.74:159.9.

Сергій Григорович БРАТЕЛЬ,

кандидат юридичних наук, професор,

завідувач кафедри поліцейської діяльності

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6826-2582>;

Ігор Вадимович БЛИК,

курсант Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ

Актуальність теми зумовлена зростанням кількості військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій та мають ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР). У таких умовах Національна поліція України дедалі частіше взаємодіє з цією категорією осіб у різних службових ситуаціях: під час реагування на правопорушення, надання допомоги, участі у превентивних заходах тощо. Це зумовлює необхідність формування у поліцейських спеціальних комунікативних навичок, що враховують психологічні особливості осіб із ПТСР.

Метою дослідження є визначення психологічних особливостей комунікації поліцейських з військовослужбовцями з ПТСР та узагальнення практичного досвіду Національної поліції України у цій сфері.

Посттравматичний стресовий розлад є психічним станом, що виникає внаслідок переживання або свідчення травматичних подій, пов'язаних із загрозою життю чи здоров'ю. Основними симптомами ПТСР є нав'язливі спогади, підвищена тривожність, емоційна нестабільність, агресивні або імпульсивні реакції, уникнення соціальних контактів [1, с. 272–274]. Військовослужбовці, які брали участь у бойових діях, є особливо вразливою категорією, оскільки тривалий вплив стресових факторів формує специфічні поведінкові моделі.

У контексті діяльності поліції важливо враховувати, що поведінка осіб із ПТСР може бути неправильно інтерпретована як протиправна або агресивна. Наприклад, різкі рухи, підвищений тон голосу або відмова виконувати законні вимоги можуть бути проявами гіперзбудження чи захисної реакції, а не свідомого правопорушення. Тому ефективна комунікація має ґрунтуватися на принципах травмоорієнтованого підходу [2].

Травмоорієнтований підхід передбачає розуміння впливу травми на поведінку особи, уникнення повторної травматизації, забезпечення відчуття безпеки та підтримки [2]. У практиці Національної поліції України це означає необхідність адаптації стандартних алгоритмів спілкування з урахуванням психологічного стану військовослужбовців.

Серед ключових принципів комунікації з особами з ПТСР доцільно виокремити: спокійний та врівноважений тон спілкування; чіткість і простоту формулювання вимог; уникнення різких рухів та агресивної невербальної поведінки; дотримання безпечної дистанції; демонстрацію поваги та емпатії. Важливим є також надання особі часу для реагування, оскільки швидке прийняття рішень може бути ускладненим у стані стресу.

Практичний досвід поліцейських свідчить, що ефективність комунікації значною мірою залежить від здатності встановити довірливий контакт. Це досягається через використання технік активного слухання, вербалізацію емоцій («Я бачу, що вам зараз складно»), а також уникнення категоричних або наказових формулювань без нагальної потреби.

Особливу увагу слід приділити ситуаціям підвищеного ризику, коли особа з ПТСР перебуває у стані емоційного загострення або агресії. У таких випадках першочерговим завданням поліцейського є деескалація конфлікту. Для цього застосовуються методи зниження напруги: зменшення кількості подразників (гучних звуків, великої кількості людей), встановлення візуального контакту без тиску, поступове заспокоєння ситуації.

Водночас слід враховувати, що військовослужбовці можуть мати підвищений рівень недовіри до представників влади або інституцій, що є наслідком травматичного досвіду. Тому важливим є дотримання принципу прозорості дій поліцейського, пояснення причин своїх вимог та дій, а також уникнення будь-яких проявів зневаги чи стигматизації.

Окремим аспектом є підготовка поліцейських до взаємодії з особами з ПТСР. Вона повинна включати як теоретичні знання про природу травми, так і практичні навички комунікації. Доцільним є впровадження тренінгів з кризової комунікації, моделювання типових ситуацій, а також залучення психологів до навчального процесу.

Серед проблемних питань, що виникають у практиці, варто виокремити: недостатній рівень підготовки окремих працівників поліції до роботи з травмованими особами; відсутність єдиних стандартизованих алгоритмів комунікації; обмеженість часу для налагодження контакту в умовах службової діяльності; емоційне вигорання самих поліцейських. Вирішення цих проблем потребує системного підходу на рівні організації діяльності поліції.

З огляду на зазначене, доцільно розробити та впровадити методичні рекомендації щодо комунікації з особами з ПТСР, адаптовані до специфіки діяльності Національної поліції України. Також важливо забезпечити психологічну підтримку самих поліцейських, які працюють у складних стресових умовах.

Отже, ефективна комунікація поліцейських з військовослужбовцями з ПТСР є важливим елементом забезпечення публічної безпеки та дотримання прав людини. Вона потребує поєднання психологічних знань, практичних навичок та належного організаційного забезпечення. Урахування травмоорієнтованого підходу дозволяє підвищити ефективність взаємодії, знизити рівень конфліктності та забезпечити гуманістичний характер правоохоронної діяльності [2].

Перспективами подальших досліджень є розроблення ефективних моделей підготовки поліцейських до роботи з травмованими особами, а також вивчення міжнародного досвіду у цій сфері з метою його адаптації до українських реалій.

Список бібліографічних посилань

1. Діагностичний та статистичний посібник з психічних розладів: DSM-5™ (5-те видання). American Psychiatric Publishing. 2013. С. 272-274. URL: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://www.physio-pedia.com/images/1/1b/Diagnostic_and_statistical_manual_of_mental_disorders_DSM-5_%28_PDFDrive.com_%29.pdf (дата звернення: 15.03.2026).
2. Мосол Н. О., Залановська Л. І. Травма-інформований підхід в реалізації соціально-психологічної допомоги. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-481-8-8>

Одержано 11.03.2026

УДК 159.9:615.851-057.36

Оксана Валеріївна БРУСАКОВА,

доктор юридичних наук, професор,

директор навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6522-8020>

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ КОМБАТАНТІВ

Кризові ситуації, що їх переживають українці протягом останніх років (повномасштабне вторгнення РФ на територію України, участь у воєнних діях, інформаційно-психологічний вплив та ін.) спричиняють «порушення життєдіяльності людей, погіршення їх фізичного та психічного здоров'я, великі людські жертви, матеріальні втрати тощо» [1, с. 318]. Зазначені трансформаційні процеси особливо стосуються сучасного українського війська, що актуалізує проблему психологічної підтримки комбатантів, розроблення

та використання інноваційних технологій психологічного супроводу військовослужбовців. Причому йдеться про гнучке та синергійно-системне інтегрування психотерапії, професіогенезу та особистісного зростання, гармонізацію та оптимізацію процесу самозмін військовослужбовців. З огляду на науковий доробок О. Ковальчук та Л. Інжієвської [2], чільне місце серед таких технологій посідають арт-технології.

Концептуальним підґрунтям арт-терапії є ідеї З. Фрейда про внутрішнє «Я» людини, яке візуально проявляється тоді, коли особа спонтанно щось малює чи ліпить. При цьому образотворче мистецтво компенсує або знімає психічне напруження. Згідно з учінням про архетипи («мистецтво – архетип – міф – міфотворчість»), в образотворчому мистецтві реалізуються можливості психіки до самозцілення, оскільки, створюючи художній твір, людина, як правило, спирається на персональні та універсальні символи. І тому твір мистецтва для художника є викладом самого себе [3].

Система застосування арт-засобів у психокорекційній практиці сформувалася у 40–50-х роках ХХ ст. у Великій Британії та США. Арт-терапевтичні засоби продовжують бути в фокусі уваги представників різних шкіл і напрямів сучасної психотерапії. Як свідчить аналіз наукових праць І. Бабій, О. Вознесенської, Л. Інжієвської, С. Кузікова, Л. Подкоритової та інших дослідників, під терміном арт-засоби науковці розуміють використання мистецтв візуального ряду (малюнка, живопису, ліплення, гриму, боді-арту тощо), а також власне засоби корекції та розвитку за допомогою художньої творчості, тобто зцілення через будь-яку художню творчість [2, с. 60]. Арт-засоби трансформують структуру звичної психологічної консультації з діадної «консультант – клієнт» на трикутну «консультант – творчий продукт – клієнт», причому художнє вираження творчої експресії має значне змістовне навантаження, оскільки несе важливе повідомлення від клієнта, виражає його внутрішній стан.

В межах нашого дослідження розглянемо застосування арт-терапії в роботі з військовослужбовцями, яким необхідно надати психологічну допомогу у складній життєвій ситуації. Техніки арт-терапії в цьому контексті представляються нам дуже актуальними, оскільки робота з ветеранами та учасниками бойових дій вимагає особливої делікатності, адже традиційне «проговорювання» травмуючої події часто буває для комбатанта занадто болісним або навіть неможливим через психологічне блокування. Тоді арт-терапія стає своєрідним «місточком» між заблокованими емоціями та реальністю.

На сьогодні найбільш розповсюдженими є такі напрями арт-терапії: індивідуальне та групове малювання, створення скульптур і колажів, що допомагають реалізовувати ідею психологічного благополуччя особистості, знімати стрес і напруження, які можуть відчувати військовослужбовці; сприяти вивченню індивідуальних ресурсів і бажань; підвищувати рівень рефлексії завдяки аналізу результатів, отриманих у творчому процесі; навчати розумової діяльності, яка виходить за визначені межі; обійти «цензуру свідомості», «ментальні фільтри», оскільки малюнок або ліпка допомагають

долати вербальні труднощі, допомагають відрефлексувати бойовий досвід, виразити те, для чого важко підібрати слова. Зауважимо, що допомагає розпочати важку розмову робота з метафоричними асоціативними картами. Візуалізація страху на папері або пластиліні робить творчий продукт зовнішнім об'єктом, з яким легше працювати. Окрім того, професіоналізм арт-терапевта проявляється в його готовності глибоко пропрацювати жорсткий і відвертий контент (вигляд крові, руйнування), сприйняти та зрозуміти сенс того, що зображено, утримуючись при цьому від особистої оцінки естетичності малюнку. Психологові слід мати на увазі, що ніколи не треба змушувати ветерана малювати «війну», якщо він до цього не готовий.

Важливо, що підчас малювання та ліплення ритмічні дії зі штрихування, придання форми пластичному матеріалу заспокоюють нервову систему та знижують рівень кортизолу - гормону стресу. Заспокійливий ефект мають також плетіння, в'язання вузликів тощо.

Варто класифікувати досліджувані техніки за видами психологічних ресурсів, активізації яких сприяє арт-терапія. Помічено, що відновленню зовнішнього ресурсу у вигляді соціальних зв'язків, підтримки сім'ї сприяють групові арт-техніки: спільне створення колажів, інсталяції. Вихідним матеріалом для створення колажу можуть бути вирізки з журналів, для інсталяцій - природні елементи, іграшки, кусочки тканини, з яких утворюються певні композиції. Особливо ця арт-техніка підходить для тих, хто зовсім не вміє малювати, побоюється «*tabula rasa*». Робота з дрібними деталями та чіткими лініями допомагає структурувати увагу, подолати хаос у думках.

Окрім того, слід обережно та диференційовано ставитися до вибору матеріалів для роботи. Так, рідка акварель і туш легко розтікаються на аркуші паперу, що може викликати «флешбеки» щодо негативного досвіду, травмуючих подій, загибелі побратимів, поранення, тілесних ушкоджень тощо. Для особи, яка перебуває у тривожному стані, ПТСР, має фрагментарні спогади, фарба, яка при нанесенні на папір важко піддається контролю, може символізувати втрату контролю над складною життєвою ситуацією. Фарби червоного та чорного кольорів можуть спровокувати занурення в агресивні спогади. Тому для малювання краще пропонувати широку палітру кольорів. Робота з яскравою гуашшю природних кольорів (жовтого, зеленого, блакитного, коричневого) може або заспокоїти, або допомагати «розбудити» емоційну сферу особистості через візуальні стимули. Необхідно запобігати роботі з матеріалами з різким запахом (розчинники, спиртові маркери), оскільки запах хімії може нагадати запах пороху, палива, ліків у шпиталі.

Внутрішні ресурси (самооцінка, емоційна стійкість) краще поновлюються під час індивідуального малювання мандал, роботи з пластичними матеріалами. Так, малювання мандал (санскр. *maṇḍala* - круг; тибет. «килхор» - центр и окружность) – симетричних символів, які протягом століть використовувалися в багатьох культурах для вираження ідей цілісності,

гармонії, нескінченості, сприяє структуруванню внутрішнього стану, «заземленню» та відчуття гармонії. Характеризуючи властивості пластичних матеріалів, зауважимо, що глина дуже підходить до роботи з гнівом, оскільки глина є пластичним, але опірним матеріалом, тому натискання на глину дає вихід агресії та відновлює відчуття контролю над ситуацією. Працюючи з глиною, клієнт може трансформувати біль, гнів, агресію у щось конструктивне. Дотик до природного матеріалу дозволяє «заземлитися», повернути почуття реальності. Схожий ефект має робота з восковими олівцями та пастеллю, натискання на які потребує легкого фізичного зусилля, що допомагає відчутти межі власного тіла та «заземлитися».

Актуалізації та стабілізації внутрішнього ресурсу сприяє візуалізація та детальне зображення простору (це може бути місце з дитинства або вигаданий пейзаж), куди можна «повернутися» у тривожні моменти. Подолати розрив між самопочуттям комбатанта «Я-на-війні» та «Я-вдома» та інтегрувати військовий досвід у цивільне життя допомагає техніка «Створення двосторонньої маски»: зовнішньої, яку бачать оточуючі, та внутрішньої, яка відображає те, що людина відчуває насправді.

Як правило, під час перебування в зоні бойових дій військовослужбовцю заборонено користуватися різними гаджетами, тому у відпустці, на лікуванні дієвим способом арт-терапії є фототерапія, яка забезпечує можливість пошуку та фіксації «живих» моментів цивільного життя для зміни у сприйнятті реальності.

Щодо фізичної організації простору, то робоче місце пацієнта не має бути «затиснутим» у куті, щоб він міг припинити роботу в будь-який момент. Робоча поверхня столу має бути стабільною, міцною, щоб можна було спиратися. На видному місці мають бути вода та серветки, щоб помити руки після роботи, відчутти чистоту та завершеність процесу.

На закінчення відзначимо, що процес відновлення психологічного ресурсу комбатантів є нелінійним. Іноді з самого початку важко подолати скептицизм клієнтів щодо арт-терапії. У процесі роботи використання терапевтом «заборонених фраз» може спровокувати агресію, відчуття знецінення бойового досвіду. Стрімке розблокування травми може призвести до ретравматизації. Тому у спілкуванні з комбатантами необхідно дотримуватися особливої лінгвістичної гігієни, конфіденційності, утримуватися від слів «лікування», «профілактика», характеризуючи техніки арт-терапії як інструмент поновлення психологічних ресурсів.

Список бібліографічних посилань

1. Христук О. Техніки відновлення на етапі психологічної реабілітації учасників бойових дій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2019. № 3 (14). С. 318-329.

2. Ковальчук О. П., Інжієвська Л. А. Використання арт-засобів у психологічному супроводі військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 3 (61). С. 60-64.

З. Коршунова Я. І. Значення архетипу у процесі художньої творчості. 2017 С. 49-51 <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/arch/21nov2017/18.pdf>. (дата звернення 11.03.2026)

Одержано 13.03.2026

УДК 341.232:343.1

Михайло Юрійович БУРДІН,

доктор юридичних наук, професор,

проректор Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6748-3321>

ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні збройні конфлікти зумовлюють глибокі трансформації у функціонуванні правових систем, змінюючи не лише зміст правового регулювання, а й місце права в механізмі забезпечення суспільної стабільності та державної стійкості. В умовах війни право перестає бути виключно засобом нормативного впорядкування суспільних відносин і дедалі виразніше постає як інструмент кризового управління, спрямований на захист державного суверенітету, підтримання правопорядку, забезпечення безпеки населення та адаптацію інституцій до надзвичайних умов функціонування [1; 2]. Для України ця проблематика набуває особливої актуальності внаслідок повномасштабної війни, яка супроводжується суттєвими змінами в діяльності органів державної влади, правозастосовної практики, механізмів захисту прав людини та функціонування основних правових інститутів [3; 4].

Одним із ключових правових механізмів реагування держави на збройну агресію є запровадження воєнного стану як особливого правового режиму, що передбачає розширення повноважень органів державної влади, військового командування та інших суб'єктів публічного управління. Такий режим створює правові підстави для тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина, що обумовлює необхідність постійного дотримання балансу між інтересами національної безпеки та вимогами верховенства права [5; 6]. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання меж допустимого втручання держави у сферу прав людини, оскільки навіть за умов воєнного часу будь-які обмеження повинні відповідати принципам законності, необхідності, обґрунтованості та пропорційності [5; 6].

Право в умовах війни функціонує в режимі підвищеної нормативної мобільності, що виявляється у швидкому оновленні законодавства, посиленні імперативного регулювання та розширенні дискреційних можливостей держави. Водночас така трансформація не повинна призводити до руйнування фундаментальних правових принципів, оскільки саме право

виконує функцію легітимації владних рішень, визначення меж державного втручання та запобігання свавільному обмеженню прав особи. Тому збереження правової визначеності, інституційної послідовності та довіри до держави стає одним із найважливіших завдань правової системи у період воєнних випробувань.

Істотних змін зазнає судова система, яка в умовах збройного конфлікту змушена поєднувати забезпечення безперервності правосуддя з адаптацією до безпекових ризиків. Неможливість функціонування окремих судів у районах активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях зумовлює зміну територіальної підсудності, перерозподіл справ, а також активне впровадження дистанційних форм судочинства [3]. З одного боку, це сприяє збереженню доступу до правосуддя, а з іншого – породжує додаткові труднощі, пов'язані з реалізацією процесуальних прав учасників провадження, технічними умовами проведення засідань і гарантуванням належного рівня процесуальної справедливості.

Помітної трансформації зазнає і діяльність адвокатури. В умовах війни змінюється як зміст правової допомоги, так і коло осіб, які її потребують. Зростає роль системи безоплатної правової допомоги, особливо щодо внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від бойових дій, осіб, які втратили житло, майно чи документи, а також військовослужбовців і членів їхніх сімей [4]. Паралельно розвиваються цифрові форми надання правової допомоги, що забезпечують більшу оперативність і доступність юридичних послуг, але водночас потребують належного нормативного врегулювання та належних гарантій захисту прав учасників правовідносин.

Особливої ваги в умовах війни набуває кримінально-правовий напрям, пов'язаний із документуванням, розслідуванням та правовою кваліфікацією воєнних злочинів. У цьому контексті зростає значення міжнародного гуманітарного права, норми якого визначають межі допустимої поведінки сторін збройного конфлікту, встановлюють стандарти захисту цивільного населення, а також слугують правовою основою для притягнення до відповідальності за тяжкі порушення законів і звичаїв війни [6]. Для національної правової системи це означає необхідність посилення взаємодії між внутрішньодержавними та міжнародними правовими механізмами, а також адаптації національного законодавства до сучасних викликів воєнного часу.

Війна впливає не лише на інституційний вимір права, а й на правосвідомість суспільства. У кризових умовах змінюється сприйняття громадянами ролі держави, значення правових норм, меж допустимого обмеження прав і свобод, а також критеріїв справедливості та законності [1]. За таких обставин право виступає не лише як система формально визначених приписів, а і як засіб суспільної консолідації, підтримання довіри до державних інститутів та забезпечення соціальної стійкості. Саме тому аналіз трансформації правосвідомості в умовах війни є важливим складником осмислення загальних змін, що відбуваються у правовій системі.

Отже, право в умовах війни виконує комплексну функцію, поєднуючи регулятивний, захисний, стабілізаційний та легітимаційний потенціал. Його трансформація проявляється у розширенні повноважень держави, зміні характеру правового регулювання, адаптації судової системи, посиленні ролі адвокатури та міжнародного права, а також у зміні ставлення суспільства до правових інститутів [1; 2; 3; 4; 6]. Водночас ефективність правової системи в умовах війни визначається не лише її здатністю оперативно реагувати на загрози, а й спроможністю зберігати вірність фундаментальним правовим цінностям, а саме верховенству права, законності, справедливості та повазі до прав людини.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням довгострокового впливу війни на розвиток національної правової системи, трансформацію галузевого законодавства, зміну правової культури суспільства, а також із розробленням ефективних моделей післявоєнного відновлення та модернізації правових інститутів України.

Список бібліографічних посилань

1. Старков І. О., Биков О. М. Загальнотеоретичні аспекти забезпечення прав людини в умовах війни. *Legal Bulletin*. 2024. № 11. С. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-11-A1>.

2. Шакур В. І. Чи потрібна Україні воєнно-правова наука? *Нове українське право*. 2024. Вип. 2. С. 114–121 DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.2.15>.

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.

4. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Одержано 03.03.2026

УДК 364.62:616.895.5

Тарас Степанович ВАЙДА,

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін

інституту права та безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4355-5685>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ВИНИКНЕННІ СТУПОРУ У ПРАВООХОРОНЦІВ-КОМБАТАНТІВ ПІД ЧАС ЇХ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність проблеми. В сучасних умовах російсько-української війни в наближених до лінії фронту регіонах несуть службу 42 000 поліцейських, з яких безпосередньо на лінії зіткнення у боротьбі із державою-агресором перебувають біля 8 тисяч поліцейських-добровольців¹. Під поліцейськими-комбатантами (особами, які воюють) нами розуміються правоохоронці, зокрема, працівники спецпідрозділів поліції «Корд», об'єднаної штурмової бригади Нацполіції «Лють»², тимчасово відкомандировані правоохоронці в прифронтову зону та ін., які беруть участь у бойових діях зі зброєю і виконують значний обсяг поставлених завдань щодо оборони територіальної цілісності України.

Так, основними завданнями підрозділу НПУ «Лють» є: 1) у взаємодії з підрозділами (військовими частинами) ЗСУ, ГУР МОУ, НГУ, ДПСУ, іншими складовими підрозділами сил безпеки і оборони участь з відсічі та стримуванні збройної агресії проти України; 2) проведення ударно-штурмових та ударно-пошукових заходів; 3) ліквідація збройного конфлікту або надзвичайної ситуації; 4) організації та здійснення заходів щодо рятування людей і забезпечення їх безпеки; 5) виконанні завдань територіальної оборони; 6) виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів (розмінування територій в разі необхідності); 7) здійснення контрдиверсійних заходів (виявлення та знешкодження диверсійно-розвідувальних сил і незаконних збройних формувань противника); 8) проведення аеророзвідки та вогневого ураження противника на території окупованих населених пунктів; 9) застосування маневру сил і засобів Бригади для завдання одночасних і послідовних вогневих ударів із різних видів озброєння та невідступним переслідуванням противника (окупанта); 10) виявлення позицій ворога; 11) знищення військової техніки та живої сили противника; 12) проведення стабілізаційних та пошуково-фільтраційних заходів

¹ Лисогор І. В Україні станом на зараз є 100 000 поліцейських. З них 8 800 пішли воювати добровольцями. URL: https://lb.ua/society/2026/01/15/717006_ukrayini_stanom_zaraz_ie_100_000.html (дата звернення: 03.03.2026).

² Про утворення територіального органу Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2023 р. № 30. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennia-terytorialnoho-orhanu-natsionalnoi-p-a30> (дата звернення: 03.03.2026).

на звільнених територіях; 13) застосування групової тактики або тактики штурмових груп для здійснення тактичного прориву оборони противника³.

У широкому розумінні комбатанти (*згідно міжнародного права*) – це особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу, про який ідеться у статті 33 Третьої (Женевської) конвенції), тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях [1]. Будь-який комбатант, як це визначено у статті 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), має право брати безпосередню участь у воєнних діях, при потраплянні під владу супротивної сторони є військовополоненим [2].

Термін «комбатант» застосовується під час міжнародного збройного конфлікту й поширюється на особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони відповідають таким умовам: 1) знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; 2) мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані; 3) відкрито носять зброю; 4) ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни; 5) сюди відносять жителів території, що не була окупована, які при наближенні ворога добровільно взяли за зброю для того, щоб чинити опір військам, що вторглися, але не мали часу самоорганізуватися (якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни) [1; 2].

Варто зазначити, що під час несення служби в бойових умовах поліцейські-комбатанти можуть зазнавати значного фізичного та психоемоційного навантаження – це може проявлятися у появі/зміні різних видів деструктивних психологічних станів (їх відхилень від норми – *уточнено нами*), які можуть тривати короткий час одразу ж після екстремальної події як реакція на небезпечні фактори чи мати наслідком ефект відтермінування (наприклад, ПТСР). У своїх попередніх дослідженнях нами було звернуто увагу на такі аспекти піднятої проблеми, як необхідність формування службово-бойового настрою особового складу підрозділу НПУ як умови ефективності дій правоохоронців в екстремальних умовах [3, с. 13-19], способи та засоби терапії ПТСР поліцейських [4, с. 35-41; 5, с. 183-189.]. У пропонуваному дослідженні розглядується один із видів деструктивних психоемоційних станів поліцейських-комбатантів – ступор.

Результати дослідження. Ступор є одним із видів реакції людини на небезпеку, зокрема, поліцейського-комбатанта, під котрим нами розуміється медичний стан особи за відсутності в неї критичності психічної функції та рівня свідомості, уражена людина майже повністю не реагує на навколишні подразники і відгукується виключно на інтенсивні стимули, зокрема такі як біль. Ознаками ступору можуть бути: 1) різке зниження або

³ Об'єднана штурмова бригада «Лють». URL: <https://dduvs.edu.ua/lyut/> (дата звернення: 03.03.2026).

відсутність довільних рухів та мови; 2) відсутність реакцій на зовнішні подразники (шум, світло, дотик); 3) застигання у певній позі, стан повної нерухомості [6].

В контексті роботи розглянемо поняття першої психологічної допомоги (*далі* – ППД) [7], під котрою розуміємо сукупність заходів загальнолюдської підтримки та надання практичної допомоги (колегами, командирами, штатними психологами, медичним працівниками тощо – *далі рятувальниками*) ближнім особам (поліцейським-комбатантам – *уточнено нами*), які відчують страждання і потребу. У зоні бойових дій (терористичних актів) лікарі екстреної медичної допомоги, працівники сфери психічного здоров'я (штатні психологи підрозділу), які першими прибувають на місце надзвичайної ситуації/катастрофи, підготовлені військовослужбовці та працівники служб швидкого реагування на надзвичайні ситуації й інші фахівці першої лінії реагування повинні зорієнтуватися в ситуації та надати правоохоронцям-комбатантам першу психологічну допомогу.

Перша психологічна допомога поліцейським-комбатантам включає наступні етапи:

1) *встановлення контакту із поліцейським у ненав'язливій і співчутливій манері*, для цього необхідно: назвати себе й описати свою роль; попросити дозволу поговорити; пояснити цілі розмови; запитати про нагальні потреби;

2) *забезпечення безпеки й фізичного комфорту*: впевнитися, що працівник поліції перебуває у фізичній безпеці, допомогти зробити оточення безпечнішим, розпитати про потребу в медикаментах чи інших необхідних засобах (окуляри, милиці та ін.); поінформувати щодо ситуації, пошуково-рятувальних робіт та/або результатів служби підрозділу; запропонувати працівникові поліції забезпечити собі певний фізичний комфорт (щоб зменшити почуття безпорадності, бажано заохотити його подбати про такі чинники, як їжа, захист від вітру або освітлення); запропонуйте різні форми соціального комфорту та допоможіть зв'язатися з колегами по службі [3; 4; 5]; захистити працівника поліції від додаткових травм чи нагадувань про них;

3) *емоційна стабілізація травмованих осіб*: поважати бажання поліцейського побути на самоті, давати йому кілька хвилин, не робити активних спроб втрутитися, спокійно помовчати і залишатися поряд: сказати йому, що ви тут, поблизу, якщо будете потрібні, або повернетесь до нього за кілька хвилин; запропонувати свою підтримку і надати допомогу йому зосередити увагу на конкретних почуттях, думках і досяжних цілях; заручитися потенційною підтримкою родичів/друзів; відверто поговорити про його нагальні проблеми або труднощі; надати інформацію, яка допоможе йому зорієнтуватися в оточенні; попросіть вислухати співрозмовника, дивлячись йому в очі; пояснити, де він знаходиться; поговорити про той аспект ситуації, який знаходиться під контролем, вселяє надію або має позитивний характер; запропонувати робити повільні і глибокі вдихи та видихи; попросити назвати п'ять нейтральних речей, які він може бачити, чути та відчувати;

4) *збирання інформації*: з'ясуйте нагальні потреби та проблеми потерпілих осіб, які потребують вирішення або негайного направлення до спеціалістів: - характер і тяжкість пережитого досвіду; загибель близької людини; тривоги щодо життєвських обставин і загроз після катастрофи; розлука з близькими або тривога про їхню безпеку; фізична хвороба, психічні розлади, потреба в медикаментозному лікуванні; втрати, зазнані в результаті катастрофи; потреби в додаткових допоміжних послугах;

5) *практична допомога потерпілим особам, щоб задовольнити їх нагальні потреби*: уточнити нагальні потреби; обговорити план дій; дієво посприяти поліцейським-комбатантам;

6) *встановлення зв'язку із джерелами соціальної підтримки*: забезпечити зв'язок з основними особами, здатними надати підтримку (родичами тощо); рекомендувати потерпілим особам звертатися за підтримкою до тих, хто зараз є на місці; обговорити способи пошуку та надання підтримки; знайти можливих помічників; пояснити особі, як він може допомогти іншим;

7) *надання інформації щодо стратегії подолання ступору*: розказати особі про види стресових реакцій та їх подолання; побудувати розмову навколо її індивідуальних реакцій; обговорити можливі негативні та позитивні реакції; уникати патологізації реакцій; обговорити негативні та позитивні способи подолання стресових реакцій (зокрема – гніву, пригніченості, порушень сну).

Основний алгоритм надання рятувальником допомоги у випадку перебування її у ступорі полягає у застосуванні таких орієнтовних заходів: 1) підійти до людини, повільно взяти за руку і запросити йти разом з рятувальником. Доцільно використовувати фрази: «Тобі не можна залишатися тут», «Як ти себе відчуваєш?», «Тобі потрібна допомога» тощо; 2) зігнути постраждалому пальці на обох руках і притиснути їх до основи долоні; 3) людина, перебуваючи у ступорі, може чути та бачити. Тому варто говорити їй на вухо тихо, повільно та чітко те, що може викликати сильні емоції (краще негативні). Необхідно будь-якими засобами добитися реакції потерпілого, вивести його із заціпеніння [6; 7].

8) *з'єднання правоохоронців із суміжними службами та з установами, які надавали їм послуги до катастрофи, або які необхідні в даний момент*: психіатрична допомога; медична допомога; духовна підтримка; соціальні служби.

Перша психологічна допомога має на меті забезпечити безпеку потерпілої особи, встановити зв'язок із реабілітаційними ресурсами, послабити стресові реакції, допомогти травмованій особі розвинути навички коротко- і довготривалого подолання стресу (ступору) та зміцнити природну психологічну стійкість особи.

Не рекомендується: 1) використовувати психологічний дебрифінг після виникнення потенційно травматичної події; 2) проводити рутинні психологічні консультації після потенційно травматичної події. Найкращим

підходом до надання допомоги людям після отримання ними потенційно травматичного досвіду є практична та емоційна підтримка, заохочення використання адаптивних копінг-стратегій та соціальної підтримки.

Висновки. Провівши аналіз спеціальної літератури з піднятої проблеми щодо надання першої психологічної допомоги поліцейським-комбатантам у стані ступору можемо зробити наступні узагальнення.

1. Вплив небезпечних факторів бойових дій (при несенні служби на блокпостах, проведенні зачистки звільнених територій від окупантів, виявлення диверсійно-розвідувальних груп противника, затримання колаборантів, шпигунів тощо) по-різному сприймаються особами (поліцейськими-комбатантами), які мають різний життєвий досвід, тип нервової системи, життєві установки тощо. Разом з тим деструктивні наслідки потрібно своєчасно виявляти, надавати посильну первинну психологічну допомогу для уникнення загострення в подальшому і уникнення фатальних (суїциди, міжособистісні конфлікти тощо) випадків.

2. Ступором – стан особи, при якому відсутня критичність психічної функції та рівня свідомості, коли уражений майже повністю не реагує і відгукується виключно на інтенсивні стимули, зокрема такі як біль. Обізнаність рятувальника із ознаками ступору може допомогти своєчасно провести першу психологічну допомогу потерпілій особі-комбатанту, допомогти їй уникнути ураження у подальших складних умовах участі у бойових діях.

3. ППД передбачає комплекс заходів як щодо безпосереднього залучення поліцейського-комбатанта до терапевтичного впливу, так і створення навколо нього сприятливого соціального (службового, родинного тощо) оточення для повернення особі віри у власні сили, активної життєвої позиції та оптимістичне майбутнє.

Список бібліографічних посилань

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (в редакції від 23.02.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 02.03.2026).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 02.03.2026)

3. Вайда Т.С. Формування службово-бойового настрою особового складу підрозділу Національної поліції як умова ефективності дій правоохоронців в екстремальних умовах. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 року). Кривий Ріг, 2018. С. 13-19. URL: http://www.dli.dnetsk.ua/index.php?option=com_rokdownloads&view=folder&Itemid=481.

4. Вайда Т.С., Геращенко О.С. Соціалізація військовослужбовців (правоохоронців) з ПТСР після участі у бойових діях (виконання службово-

бойових завдань). Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір : матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 червня 2024 року) / за заг. ред. проф. Аракеляна М.Р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2024. С. 35-41.

5. Вайда Т.С., Круглик М.І. Соціально-психологічна реабілітація правоохоронців з посттравматичним стресовим розладом: профілактика наслідків його прояву в умовах активного відпочинку. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти і патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 183-189.

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання першої психологічної допомоги та профілактики посттравматичного розладу: Наказ МОЗ України від 03.03.2022 № 405. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-03032022--405-pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacij-schodo-etapnosti-nadannja-medichnoi-dopomogi-poranenim-ta-travmovanim> (дата звернення: 07.03.2026).

5. Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації : наказ МОЗ України від 19.07.2024 № 1265. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-19-07-2024-1265-pro-zatverdzhennya-unifikovanogo-klinichnogo-protokolu-pervinnoyi-ta-specializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-gostra-reakciya-na-stres-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-porushennya-adaptaciyi> (дата звернення: 08.03.2026).

Одержано 14.03.2026

УДК 159.9:378

Віктор Михайлович ВАСИЛЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9313-861X>*

ЮРИДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Актуальність дослідження юридичної компетентності майбутніх офіцерів поліції зумовлена докорінними трансформаціями в українському суспільстві та державі. В умовах розбудови правової держави та постійного реформування системи Міністерства внутрішніх справ до особистості поліцейського висуваються якісно нові вимоги. Сьогодні офіцер – це не просто представник силової структури, а сервісно-орієнтований фахівець, який забезпечує правопорядок на засадах партнерства із громадою.

Ключовими чинниками актуальності означеної проблеми є такі:

- євроінтеграційні процеси: необхідність приведення діяльності поліції до стандартів ЄС та Ради Європи, де пріоритетом є захист прав і свобод людини;
- правовий динамізм: постійне оновлення законодавства (кримінального, адміністративного, процесуального) вимагає від офіцера не механічного зазубрювання норм, а сформованої здатності до їх оперативного аналізу та застосування;
- етико-правовий аспект: зростання запиту суспільства на «прозору» поліцію, що робить юридичну компетентність головним інструментом запобігання корупції та перевищення владних повноважень [1].

Отже, юридична компетентність постає не лише як сукупність знань, а і як професійна якість особистості, що гарантує правомірність прийнятих рішень у критичних, дефіцитних за часом ситуаціях.

Проблема формування професійної компетентності фахівців силових структур перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити кілька напрямів дослідження цієї проблематики:

- методологічним основам формування компетенцій у системі вищої освіти присвячено фундаментальні праці таких дослідників, як Н. Бібік, С. Гончаренко, О. Пометун;
- питання фахового становлення майбутніх правоохоронців досліджували О. Бандурка, В. Венедиктов, О. Джафарова, О. Євдокімова, І. Клименко, В. Тюріна, О. Федоренко, Д. Швець та інші. Їхні роботи акцентують увагу на необхідності поєднання теоретичної бази із практичними вміннями та навичками оперативно-службової діяльності;
- теоретико-правові засади формування правосвідомості та юридичної грамотності розглядали О. Землянська, О. Скаун, Н. Оніщенко та інші. Вони наголошували, що правова культура є невід'ємною частиною професійної ідентичності офіцера;
- В. Барко, О. Кудерміна приділяють значну увагу психологічній готовності поліцейських до виконання завдань, де юридична компетенція виступає регулятором стресостійкої поведінки [2].

Попри значну кількість напрацювань, питання формування юридичної компетентності саме як інтегральної особистісної якості (що поєднує когнітивні, вольові та моральні характеристики) в умовах сучасних викликів (воєнний стан, цифровізація правосуддя) потребує подальшого поглибленого вивчення.

Для глибокого розуміння природи юридичної компетентності її доцільно розглядати як поліструктурне утворення. Можна виділити чотири базові компоненти:

- когнітивно-інтелектуальний – фундамент, що включає систему знань про конституційні засади держави, норми кримінального, адміністративного, цивільного та процесуального права. Важливим є не лише володіння

обсягом інформації, а й знання механізмів реалізації права та розуміння ієрархії нормативно-правових актів;

- операційно-діяльнісний (праксеологічний) – визначає здатність офіцера поліції трансформувати теоретичні знання у професійні алгоритми дій. Сюди належать навички кваліфікації правопорушень, правильне оформлення процесуальних документів, вміння проводити превентивну роботу та здійснювати поліцейські заходи примусу суворо в межах закону;

- мотиваційно-ціннісний – внутрішній «фільтр» офіцера. Він включає правові установки, повагу до верховенства права, неприйняття корупційних проявів та усвідомлення соціальної значущості своєї професії. Юридична компетентність тут виступає як професійна совість, що не дозволяє порушити закон навіть за відсутності контролю;

- рефлексивно-вольовий – здатність офіцера критично оцінювати власні дії на відповідність правовим нормам. Включає саморегуляцію в умовах конфлікту та вольову готовність діяти правомірно у стресових ситуаціях (наприклад, під час масових заворушень або загрози життю).

Обґрунтування методологічного апарату дозволяє підтвердити наукову достовірність отриманих висновків і зазначити, що дослідження базується на принципах об'єктивності, науковості та гуманізму, а також виділити такий набір методів дослідження.

Теоретичні методи:

- *аналіз та синтез*: для вивчення філософської, юридичної та психолого-педагогічної літератури з метою уточнення дефініції «юридична компетентність»;

- *компаративний (порівняльний) метод*: для зіставлення вітчизняного досвіду підготовки офіцерів із закордонними практиками (наприклад, досвідом країн ЄС);

- *системно-структурний підхід*: дозволяє розглянути юридичну компетентність як цілісну систему, що складається із взаємозалежних елементів.

Емпіричні методи:

- *діагностичні методи*: анкетування, тестування курсантів для визначення рівня їхньої правової обізнаності та ціннісних орієнтацій;

- *педагогічне спостереження*: за процесом вирішення курсантами ситуативних завдань (кейсів) під час практичних занять;

- *метод експертних оцінок*: залучення офіцерів поліції та викладачів для оцінки ефективності програм навчання.

Формування юридичної компетентності в сучасних закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має бути орієнтоване на практикоцентризм. Це передбачає перехід від репродуктивних методів (лекція-слухання) до продуктивних (діяльнісних) [3]. Основними шляхами реалізації є такі:

- міждисциплінарна інтеграція: поєднання юридичних дисциплін (наприклад «Кримінальний процес») із тактико-спеціальною підготовкою та психологією. Це дозволяє курсанту бачити не просто «статтю», а алгоритм дій у реальній ситуації [4];

- створення імітаційного середовища: використання спеціалізованих полігонів (криміналістичних містечок, навчальних відділків поліції), де правові норми відпрацьовуються в умовах, максимально наближених до реальності.

При цьому доцільно використовувати такі інноваційні методи навчання:

- метод «кейс-стаді» (*case-study*): аналіз реальних судових рішень або резонансних затримань. Курсанти повинні не просто назвати статтю закону, а обґрунтувати правомірність дій поліцейського, знайти процесуальні помилки та запропонувати юридично грамотний алгоритм вирішення конфлікту;

- моделювання судових процесів та слідчих дій: розподіл ролей (слідчий, адвокат, підозрюваний, поняті) дозволяє курсанту відчувати «процесуальну відповідальність» за кожен підпис у протоколі. Це формує стійку навичку дотримання процедури;

- використання VR-технологій (віртуальна реальність): інноваційний метод, що дозволяє занурити майбутнього офіцера у стресову ситуацію (наприклад сімейне насильство або масові заворушення), де він має прийняти правове рішення за лічені секунди. Віртуальна реальність допомагає відстежити, як емоційний стан впливає на юридичну грамотність дій;

- тренінги із правової комунікації та деескалації: офіцер повинен володіти «м'якими навичками» (*soft skills*), щоб вирішити конфлікт без застосування сили, використовуючи лише юридичні аргументи та психологічні прийоми;

- метод перевернутого класу (*flipped classroom*): курсанти самостійно вивчають теоретичну базу (текст закону) вдома, а навчальний час повністю присвячується дискусіям, дебатам і вирішенню практичних задач [4; 5].

Таким чином, можна стверджувати, що юридична компетентність майбутнього офіцера поліції є складним інтегративним утворенням, яке виходить далеко за межі формального знання нормативно-правових актів. Це професійна якість особистості, що визначає здатність фахівця ефективно виконувати службові завдання, дотримуючись принципів верховенства права та поваги до прав людини.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М. Професійна етика працівника поліції : підручник. Харків : Золота миля, 2020. 256 с.

2. Барко В. І., Кудерміна О. І. Психологічне супроводження професійної діяльності працівників поліції : монографія. Київ : КНТ, 2021. 312 с.

3. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.

4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / В. О. Тюріна, О. І. Федоренко та ін. Харків : ФОП Бровін О. П., 2020. 240 с.

5. Швець Д. В. Теоретичні та прикладні засади професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції у ЗВО зі специфічними умовами навчання : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2021. 42 с.

Одержано 27.02.2026

УДК 159.9:355.01

Тетяна Юріївна ВОЛОБУЄВА,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Інституту післядипломної освіти та заочного навчання
Дніпровського державного університету внутрішніх справ;*

Олексій Володимирович ШЕВЯКОВ,

*доктор психологічних наук, професор,
доцент кафедри психології та педагогіки
Інституту післядипломної освіти та заочного навчання
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологічне забезпечення адаптації до військової діяльності – це складний, багатогранний процес, що передбачає не просто звикання до нових умов, а глибоку трансформацію особистості. У центрі цього процесу стоїть перехід від цивільного світосприйняття до військової ідентичності, де ключовими цінностями стають дисципліна, відповідальність за життя побратимів та готовність до виконання завдань у межах професійного обов'язку.

Загалом процес адаптації до військової служби не є лінійним; це складна, багатогранна трансформація особистості, що охоплює кілька взаємопов'язаних рівнів, кожен з яких висуває свої вимоги до ресурсів індивіда:

а) фізіологічний рівень – є базовим фундаментом, на якому будуються всі інші процеси. Він вимагає від організму радикальної перебудови біологічних ритмів: пристосування до дефіциту або зміненого режиму сну, специфічного раціону харчування та постійних, часто граничних, фізичних навантажень. Психологічне забезпечення на цьому етапі спрямоване на розвиток навичок саморегуляції та мобілізації внутрішніх резервів, що дозволяє уникнути психосоматичних розладів та передчасного виснаження;

б) соціально-психологічний рівень фокусується на зміні ціннісно-нормативних орієнтирів. Особистість інтегрується в якісно нове соціальне середовище, де панує жорстка ієрархія та субординація, що замінюють звичні неформальні зв'язки цивільного життя. Важливою складовою є прийняття групових норм, формування почуття підрозділу («ми-концепції») та здатність до ефективної взаємодії в умовах замкнутого колективу;

в) професійна адаптація є фінальним вектором, що визначає ефективність військовослужбовця як фахівця. Вона зосереджена на інтенсивному опануванні сучасної зброї, техніки та тактичних прийомів. Успішне засвоєння професійних навичок трансформується у психологічне відчуття компетентності та впевненості у власних силах. Саме цей рівень адаптації знижує рівень тривожності перед виконанням бойових завдань, перетворюючи страх на контрольований стан професійної готовності [1, с. 38-40].

Успішна реалізація всіх зазначених рівнів адаптації неможлива без системного та поетапного психологічного супроводу, який супроводжує

військовослужбовця від моменту мобілізації до безпосереднього виходу на бойові позиції.

Так, ефективне психологічне забезпечення починається іще на етапі професійно-психологічного відбору. Глибока психодіагностика дозволяє на ранніх стадіях виявити осіб із високою нервово-психічною стійкістю та вчасно відсіяти тих, чиї психологічні особливості або деструктивні нахили можуть стати критичними в екстремальних умовах. Такий підхід мінімізує ризики зривів під час виконання завдань.

Надалі вектор роботи фокусується на інтенсивній психологічній підготовці – цілеспрямованому формуванні «психологічного імунітету». Це досягається через практичне моделювання стресових ситуацій, максимально наближених до реальності. Завдяки методам «імерсивного занурення» та стрес-експозиції, боєць звикає до звуків бою, візуальних подразників, дефіциту часу та необхідності приймати відповідальні рішення в умовах прямої загрози. Така підготовка трансформує панічний страх у конструктивну пильність, що є ключем до виживання та перемоги [2, с. 113].

Також слід відзначити, що на шляху до успішної адаптації військовослужбовця стоять серйозні психологічні виклики, що випробують межі людської витривалості. Соціальна ізоляція, тривала відірваність від звичного родинного кола та втрата побутового комфорту створюють постійне фонове емоційне навантаження, яке може призводити до відчуття самотності та апатії. Проте найважчим випробуванням залишається постійний фактор вітальної загрози – усвідомлений ризик для власного життя та життя побратимів. Такий екстремальний тиск вимагає від психіки негайної активації потужних захисних механізмів, які не завжди спрацьовують конструктивно без належної підтримки.

Саме тому фундаментальним елементом сучасного психологічного супроводу є навчання технікам психофізіологічної саморегуляції. В умовах бою чи очікування завдання вміння свідомо керувати власним диханням, нівелювати надмірне м'язове напруження та стабілізувати емоційний стан стає такою ж життєво важливою навичкою, як і майстерне володіння штатною зброєю. Опанування методик «заземлення», тактичного дихання та прогресивної м'язової релаксації дозволяє бійцю не просто виживати, а зберігати когнітивну чіткість – здатність аналізувати ситуацію та діяти професійно навіть у момент найвищого психологічного напруження [4, с. 90-91].

Особлива роль у процесі адаптації належить і формуванню бойового згуртовування. Психологічна єдність підрозділу, так зване «відчуття ліктя», є найпотужнішим антидотом проти страху та паніки. Коли військовослужбовець відчуває підтримку групи та довіряє своєму командирю, рівень його адаптивності зростає в рази. Командирський склад, своєю чергою, має бути обізнаний в основах військової психології, щоб вчасно помічати ознаки бойової втоми або дезадаптації у підлеглих [3, с. 239].

У підсумку відзначимо, що результатом якісного психологічного забезпечення стає резильєнтність – здатність не лише витримувати надважкі

випробування, а й відновлюватися після них без незворотних наслідків для психіки. Сформована військово-професійна ідентичність дозволяє людині чітко розуміти свою роль, що значно знижує внутрішні конфлікти та сприяє збереженню ментального здоров'я навіть у найскладніших умовах служби.

Список бібліографічних посилань

1. Комар З. Психологічна стійкість воїна: підручник. 2-ге вид. Київ, 2017. 185 с.
2. Осьодло В.І. Психологія професійного становлення офіцера: монографія. Київ: «Золоті Ворота», 2012. 463 с.
3. Психологія управління військами: підручник. Вид. 2-ге, перероб. та допов.; За заг. ред. В.В. Стасюка. Київ : НУОУ, 2024. 532 с.
4. Романишин А., Неурова А. Командиру про психологічну підготовку особового складу. Київ: Вид-во Кафедра, 2025. 356

Одержано 12.03.2026

УДК 159.9:351.74/.76(477)

Володимир Миколайович ВОЛОШИН,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри реабілітаційної психології та фізичного виховання

ЗВО «Подільський державний університет»;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4084-4013>

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ОРГАНАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Психологічне забезпечення службової діяльності в органах сектору безпеки України виступає системоутворювальним компонентом національної безпеки, функціонування якого регламентується комплексом нормативно-правових актів. Ці акти спрямовані на формування психологічної резильєнтності персоналу, попередження професійних деформацій та оптимізацію соціально-психологічного середовища в колективах. Еволюція цієї системи відбувалася від радянської моделі, зорієнтованої переважно на ідеологічний контроль, до сучасних підходів, що відповідають стандартам НАТО та враховують виклики, пов'язані з воєнними діями, починаючи з 2014 року та в умовах повномасштабної агресії з 2022 року. Нормативна база включає загальнодержавні законодавчі акти, відомчі нормативи та стратегічні документи, які інтегрують психологічне забезпечення у систему кадрової політики.

Загальнонормативні засади визначаються Законом України «Про національну безпеку України», який розглядає психологічне забезпечення як складову підтримання боєздатності сил безпеки, а також Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони (Указ Президента № 92/2016), що акцентує увагу на необхідності підготовки персоналу до протидії гібридним

загрозам. Закон «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (2025 р.) передбачає створення Національної комісії з психічного здоров'я з метою уніфікації стандартів надання відповідних послуг, включаючи професійний відбір, реабілітацію та функціонування кризових сервісів, із наголосом на подоланні стигматизації та розвитку міжвідомчої взаємодії.

Регулювання психологічного забезпечення в органах сектору безпеки характеризується вираженою диференціацією, зумовленою специфікою функціональних завдань, умов проходження служби та рівнем професійних ризиків у кожному відомстві.

У Національній поліції України психологічна діяльність регламентується відомчими актами Міністерства внутрішніх справ, зокрема наказами № 88 (2019 р., зі змінами), № 1631 (2015 р.) та іншими документами у сфері медико-психологічного забезпечення. Вони передбачають системний підхід, що охоплює професійний психологічний відбір, підготовку кадрів, моніторинг соціально-психологічного клімату та надання кризової допомоги. Основними принципами є конфіденційність, добровільність і персоналізований підхід. Актуалізація нормативної бази у 2023 році враховує умови воєнного стану, зростання стресових навантажень та необхідність інтеграції з освітніми установами системи МВС.

У Національній гвардії України нормативне забезпечення психологічної роботи базується на наказі МВС № 1285 (2016 р., зі змінами 2024 р.) та положеннях Доктрини військового лідерства. Пріоритетними напрямками є підтримання бойової готовності, розвиток психологічної стійкості військовослужбовців, профілактика суїцидальної поведінки та соціальна підтримка сімей. Передбачено регулярну діагностику психічного стану особового складу з акцентом на виявлення ознак посттравматичного стресового розладу. Останні зміни нормативної бази спрямовані на адаптацію до умов повномасштабних бойових дій.

У Державній службі України з надзвичайних ситуацій психологічне забезпечення регламентується наказом № 747 (2017 р.) та нормами Кодексу цивільного захисту України. Характерною особливістю є високий рівень деталізації механізмів реагування в екстремальних умовах, зокрема функціонування мобільних груп екстреної психологічної допомоги, створення спеціалізованих приміщень для психологічного відновлення та регулярна звітність. Значна увага приділяється взаємодії з волонтерськими структурами та наданню допомоги постраждалому населенню.

Нормативне забезпечення Служби безпеки України має специфічний характер і орієнтоване переважно на процедури професійного психологічного відбору. Відповідні акти (2010–2012 рр.) регламентують застосування комплексних психодіагностичних методик, визначають строки проведення обстежень і закріплюють принципи конфіденційності. Водночас публічно доступні положення щодо довготривалої психологічної підтримки персоналу є обмеженими, що зумовлено особливостями діяльності служби.

Порівняльний аналіз засвідчує, що кожне відомство сформувало власну модель психологічного забезпечення, адаптовану до специфіки службової

діяльності. Серед переваг можна виокремити: комплексність супроводу та освітню інтеграцію (Національна поліція), орієнтацію на бойову ефективність і профілактику критичних станів (Національна гвардія), високий рівень організаційної деталізації та роботи в умовах надзвичайних ситуацій (ДСНС), а також жорсткі стандарти професійного відбору (СБУ).

Разом із тим виявлено низку системних проблем, зокрема надмірну бюрократизацію процедур, обмежену автономію психологічних служб, значне навантаження на фахівців, недостатню прозорість окремих напрямів діяльності та слабку міжвідомчу координацію. У сукупності ці чинники знижують ефективність функціонування системи в умовах тривалого впливу психотравмуючих факторів.

Таким чином, сучасна система психологічного забезпечення в секторі безпеки України є інституційно сформованою, проте характеризується фрагментарністю та недостатнім рівнем інтеграції. Підвищення її ефективності потребує впровадження уніфікованих міжвідомчих стандартів, розширення автономії психологічних підрозділів, використання цифрових технологій моніторингу, активізації міжвідомчої взаємодії та адаптації міжнародних практик. Реалізація зазначених заходів сприятиме трансформації психологічного забезпечення у стратегічний ресурс, що забезпечує стійкість, професійну надійність і збереження кадрового потенціалу сектору безпеки в умовах тривалих кризових викликів.

Список бібліографічних посилань

1. Байда М. С., Приходько І. І., Колесніченко О. С. та ін. *Інформаційно-психологічна модель роботи психолога військової частини Національної гвардії України* : монографія. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2022. 108 с. ISBN 978-966-8671-75-3.

2. Кравченко К., Соколіна О., Кравченко К. Аналітичний огляд особливостей професійно-психологічного відбору громадян України до силових структур сектору безпеки та оборони України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 2 (54). С. 28–35. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.54.28-35>.

3. Медведєв В. С., Кудерміна О. І., Горбенко Д. А. *Психологічна служба правоохоронних органів України* : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 188 с.

4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 грудня 2016 р. № 1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» (зареєстр. у Мін'юсті 19.01.2017 за № 80/29948). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text>.

5. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31 серпня 2017 р. № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» (зареєстр. у Мін'юсті 14.11.2017 за № 1390/31258). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text>.

6. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 лютого 2019 р. № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного

забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» (zareestr. y Min'ysti 04.04.2019 za № 348/33319). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19/ed20230623#Text>.

7. Наказ Служби безпеки України від 01 березня 2012 р. № 79 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах Служби безпеки України» (zareestr. y Min'ysti 2012 p. za № 436/20649). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0436-12#Text>

Одержано 22.02.2026

УДК 355.4:355.41

Сергій Васильович ГАВЛЮК,

курсант Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;

Сергій Миколайович ЖУК,

*кандидат військових наук,
доцент кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0230-4771>*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Сучасна війна характеризується високою інтенсивністю бойових дій, широким застосуванням високоточної зброї, безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби, кібероперацій та інформаційно-психологічного впливу. Змінюється не лише характер збройної боротьби, а й сама логіка управління військами. В умовах постійної динаміки бойової обстановки, скорочення часу на прийняття рішень та підвищення ролі інформаційного чинника ефективність управління стає визначальним елементом досягнення оперативного успіху. Саме тому дослідження особливостей управління військами в умовах сучасної війни є актуальним і практично значущим.

Мета дослідження полягає у визначенні ключових характеристик та тенденцій розвитку системи управління військами в умовах сучасного воєнного протистояння, а також окресленні напрямів її вдосконалення.

Управління військами в умовах сучасної війни здійснюється в складному багатовимірному середовищі, яке включає фізичний, інформаційний, кібернетичний та когнітивний простори. Це зумовлює необхідність інтеграції різномірних джерел інформації, швидкої її обробки та трансформації у виважені управлінські рішення.

Однією з ключових особливостей є скорочення циклу управління. Традиційна модель «виявлення – оцінка – рішення – дія» набуває більш стисненого характеру. Часова перевага стає стратегічним ресурсом. Командири різних рівнів повинні діяти в умовах дефіциту часу та неповної інформації, що потребує високого рівня підготовки, розвиненого оперативного мислення та здатності до прийняття ризикованих, але обґрунтованих рішень.

Вагомою складовою сучасного управління є інтеграція міжвидової та міжвідомчої взаємодії. Успіх операцій залежить від узгодженості дій сухопутних, повітряних, морських компонентів, сил спеціальних операцій, а також підрозділів кіберзахисту та інформаційної протидії. Система управління має забезпечувати єдине інформаційне поле та синхронізацію зусиль усіх залучених сил.

Особливої уваги потребує питання стійкості системи управління. Противник цілеспрямовано впливає на пункти управління, вузли зв'язку та командний склад. Тому необхідними є розосередження, мобільність, маскування, створення запасних пунктів управління та впровадження принципів живучості. Гнучка структура командування дозволяє зберігати керуваність навіть за умов втрати окремих елементів системи.

Не менш важливим чинником є морально-психологічний аспект управління. У сучасній війні значний вплив здійснюється на свідомість військовослужбовців через інформаційні операції, дезінформацію та психологічний тиск. Командир повинен не лише організовувати бойові дії, а й підтримувати моральний стан особового складу, формувати довіру та впевненість у правильності прийнятих рішень. Лідерські якості, комунікаційні навички та особистий приклад набувають особливого значення.

Ще однією характерною рисою є постійна адаптація до інновацій противника. Сучасна війна має еволюційний характер: нові технології та тактичні прийоми швидко впроваджуються та змінюють баланс сил. Система управління повинна бути гнучкою, здатною до навчання та швидкого впровадження нових підходів. Це передбачає створення ефективного механізму зворотного зв'язку, аналізу бойового досвіду та його оперативного узагальнення.

В умовах сучасної війни особливого значення набуває управління в умовах міського середовища. Урбанізований простір ускладнює застосування традиційних методів планування та потребує детальної координації дій підрозділів, врахування цивільного населення, обмежень щодо застосування вогневих засобів. Інформаційна насиченість міського середовища вимагає розвинених розвідувальних можливостей та швидкої обробки даних.

Таким чином, управління військами стає багатофакторним процесом, що потребує інтеграції технологічних, організаційних та людських ресурсів. Ефективність системи визначається не лише технічним оснащенням, а й професійною підготовкою командирів, рівнем їхньої ініціативності та відповідальності.

Одержано 04.03.2026

УДК 159.923.2

Маргарита Володимирівна ГОЛОВКО,

здобувачка факультету соціально-гуманітарних наук і соціальних технологій

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Анастасія Миколаївна БОЛЬШАКОВА,

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4343-6694>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНКАМИ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

У сучасній психології проблема самореалізації особистості посідає важливе місце серед досліджень, присвячених розвитку людини та розкриттю її потенціалу. Самореалізація розглядається як процес виявлення, розвитку та реалізації індивідуальних можливостей особистості у різних сферах життєдіяльності.

У гуманістичній психології самореалізація трактується як прагнення людини до максимально повного розкриття власного потенціалу. Зокрема, А. Маслоу визначав її як потребу людини реалізувати свої здібності та можливості, яка займає найвищий рівень у його ієрархії потреб [2, с. 68]. На думку дослідника, самореалізація пов'язана з прагненням людини до розвитку, творчості, самовираження та досягнення внутрішньої гармонії.

У концепції К. Роджерса самореалізація пов'язується з актуалізаційною тенденцією організму, що означає природну спрямованість людини до розвитку та вдосконалення [3, с. 45]. Згідно з його поглядами, кожна людина має внутрішній потенціал до зростання та саморозвитку, який реалізується за умов сприятливого соціального середовища. Однією з важливих психологічних особливостей переживання самореалізації жінками є необхідність гармонійного поєднання професійної та сімейної сфер життя. Сучасні соціальні умови відкривають для жінок широкі можливості для професійного зростання та саморозвитку, проте водночас зберігаються традиційні соціальні очікування щодо ролі жінки у сім'ї. Це може створювати внутрішні суперечності та рольові конфлікти, які впливають на емоційний стан та рівень задоволеності життям.

Важливе значення для розуміння особливостей самореалізації у період ранньої дорослості має психосоціальна теорія розвитку Е. Еріксона. Учений розглядав розвиток особистості як послідовність психосоціальних криз, кожна з яких потребує свого вирішення [1, с. 263], що негативно впливає на процес самореалізації особистості.

Значний внесок у дослідження життєвого розвитку людини зробив також Д. Левінсон, який розглядав дорослість як період формування життєвої

структури особистості. На думку дослідника, саме у ранній дорослості людина активно будує власну життєву стратегію, визначає професійні орієнтири та формує довгострокові цілі [4, с. 21]. Цей етап супроводжується пошуком особистісного сенсу, прагненням до самостійності та реалізації індивідуального потенціалу.

Отже, рання дорослість є важливим етапом особистісного становлення, у якому самореалізація виступає одним із ключових чинників психологічного розвитку жінки. У цей період відбувається активне формування життєвих цілей, професійної ідентичності та системи цінностей.

Список бібліографічних посилань

1. Еріксон Е. Дитинство і суспільство / пер. з англ. Київ: Основи, 2002. 448 с.
2. Маслоу А. Мотивація і особистість / пер. з англ. Київ: Порт-Роял, 2007. 352 с.
3. Роджерс К. Становлення особистості: погляд психотерапевта / пер. з англ. – Київ: Основи, 2000. 400 с.
4. Левінсон Д. Пори року життя людини / пер. з англ. Київ: Основи, 2004. 368 с.

Одержано 12.03.2026

УДК 159.9.072:364.15

Наталія Володимирівна ГРЕСА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0517-4822>;

Ольга ВІДЕГРЕН,

доктор філософії,

Гімназія королеви Бланки (м. Стокгольм, Швеція)

ВПЛИВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА ДЕЗАДАПТИВНІ ТИПИ ПРИВ'ЯЗАНOSTІ У ЖІНОК

Проблематика домашнього насильства залишається одним із найбільш гострих соціальних викликів сучасності, що суттєво впливає на життя жінок у різних країнах світу. Згідно з дисертацією Шугало А., аналіз основних показників діяльності органів досудового розслідування, підготовлених Офісом Генерального прокурора, засвідчує значну кількість випадків притягнення до кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Так, протягом 2019–2024 років спостерігається загальне зростання зареєстрованих кримінальних проваджень із 1068 у 2019 році до 2810 у 2024 році, а кількість проваджень, скерованих до суду з обвинувальним актом, зросла з 755 до 2355 [1, с.14]. Це свідчить про стійку тенденцію до зростання

реєстрації випадків домашнього насильства та активізації досудового розслідування, що підкреслює актуальність проблеми та необхідність подальшого аналізу і профілактичних заходів.

На думку Кондратюк Н., актуальність дослідження цієї проблеми в сучасних умовах посилюється викликами, з якими зіткнулося українське суспільство в період війни. Воєнні події, що супроводжуються масштабною психотравматизацією населення, зумовлюють зростання рівня агресивності та жорстокості в соціальному середовищі, які нерідко проявляються у формі порушення прав людини, її особистісних меж. У цьому контексті однією з найбільш гострих і водночас латентних проблем залишається насильство в сімейному середовищі. Сім'я як базовий соціальний інститут покликана забезпечувати виховання, формування соціокультурних норм, моральних цінностей і поведінкових моделей особистості. Проте в умовах, де має місце насильство, ці функції зазнають суттєвої деформації. Діти, які зростають у такому середовищі, схильні сприймати насильницькі моделі взаємодії як нормативні та відтворювати їх у власному житті, що спричиняє міжпоколінну передачу деструктивних поведінкових сценаріїв [2, с.107-108].

Наслідки домашнього насильства проявляються не лише у вигляді фізичних ушкоджень, але й супроводжуються значними психологічними порушеннями, які охоплюють емоційну та когнітивну сфери особистості. Одним із ключових результатів такого досвіду є емоційно-когнітивна дисрегуляція, що виявляється у зниженні здатності до ефективного контролю емоційних реакцій та викривленні сприйняття соціальної реальності. Це, у свою чергу, негативно впливає на адаптаційні можливості жінки, ускладнює її соціальну інтеграцію та погіршує якість міжособистісної взаємодії.

У цьому контексті особливого значення набуває тип прив'язаності, сформований у ранньому життєвому досвіді. Саме сімейне середовище виступає ключовим простором, у якому закладаються базові моделі емоційного зв'язку, довіри та відчуття безпеки. Формування надійного типу прив'язаності є важливим чинником психологічної стійкості особистості, її здатності до ефективної саморегуляції та побудови гармонійних міжособистісних стосунків. Натомість пережитий досвід насильства може суттєво порушувати ці процеси, посилюючи прояви небезпечних форм прив'язаності та сприяє формуванню недовіри до значущих інших, страху близькості, емоційної нестабільності та ускладнює встановлення стабільних контактів, що, своєю чергою, негативно позначається на соціальній адаптації та психологічному благополуччі жінки.

Відповідно до теорії прив'язаності Дж. Боулбі, людина має вроджену потребу у формуванні близьких і тривалих емоційних зв'язків з іншими. Учений виокремив основні типи прив'язаності, серед яких надійна (безпечна), тривожно-унікаюча, тривожно-амбівалентна та дезорганізована [3]. Кожен із цих типів відображає специфіку емоційної взаємодії, рівень довіри, потребу у близькості та способи реагування на міжособистісні труднощі. На думку науковців Гавриловської К., Пирог Г., Паламар А. прив'язаність

визначає характер міжособистісних стосунків, оскільки відображає глибину емоційного зв'язку, ступінь відкритості до іншого та значущість взаємин для особистісного розвитку і психологічного благополуччя. Сформовані у дитинстві моделі прив'язаності зберігають відносну стабільність упродовж життя та впливають на особливості функціонування особистості в дорослому віці. Отже, тип прив'язаності, сформований у сім'ї, є одним із визначальних чинників, що зумовлюють характер сімейної взаємодії та рівень психологічного благополуччя у дорослому житті. Він проявляється у здатності або нездатності до побудови довірливих і близьких стосунків, у специфіці реагування на конфліктні ситуації, а також у схильності до формування співзалежних або деструктивних моделей взаємодії [4, с.52].

Тому метою нашого дослідження було проаналізувати специфіку типів прив'язаності у контексті емоційної дисрегуляції у жінок, які зазнали систематичного домашнього насильства у сім'ї. Для визначення типів прив'язаності використовувалась методика Attachment Style Questionnaire (ASQ) та опитувальник «Емоційна дисрегуляція». Результати дослідження наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язки типів прив'язаності з емоційною дисрегуляцією у жінок, які систематично страждають від домашнього насильства (r)

Шкала	Безпечний	Тривожний	Уникаючий	Дезорганізований
Румінація	0,155	0,429*	0,385	0,593**
Труднощі менталізації	0,220	0,538**	0,256	0,586**
Уникнення	0,087	-0,314	0,522*	0,457**

Примітка 1: рівень значущості: *- $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

Аналіз результатів кореляційного дослідження дозволив виявити статистично значущі взаємозв'язки між окремими типами прив'язаності та показниками емоційної дисрегуляції. Зокрема, встановлено значущий кореляційний зв'язок між «Тривожним» типом прив'язаності та «Труднощами менталізації» ($r=0,538$; $p \leq 0,01$) та «Румінацією» ($r=0,429$; $p \leq 0,05$).

Тобто, чим вищим є рівень тривожної прив'язаності у жінок, тим більш вираженими є труднощі в розумінні власних і чужих психічних станів, а також схильність до нав'язливого повторюваного обдумування негативного досвіду. Це свідчить про те, що тривожна прив'язаність пов'язана з підвищеною емоційною вразливістю, нестабільністю емоційних реакцій та труднощами в когнітивній переробці переживань. Такі жінки можуть демонструвати підвищену чутливість до міжособистісних взаємодій, схильність до гіперфокусування на негативних подіях і переживаннях, що ускладнює процес емоційної регуляції та знижує адаптаційні можливості особистості.

Водночас для «Уникаючого» типу прив'язаності зафіксовано статистично значущий позитивний взаємозв'язок із «Уникненням» ($r = 0,522$; $p \leq 0,05$), що відображає тенденцію до уникнення емоційно значущих переживань і складних життєвих ситуацій шляхом психологічного дистанціювання. Це може проявлятися у прагненні мінімізувати емоційний контакт, ігноруванні проблемних ситуацій, зниженні відкритості у міжособистісній взаємодії та униканні обговорення внутрішніх переживань.

Найбільш виражені значущі кореляційні взаємозв'язки виявлено для «Дезорганізованого» типу прив'язаності зі всіма шкалами емоційної дисрегуляції: «Румінація» ($r = 0,593$; $p \leq 0,01$), «Труднощі менталізації» ($r = 0,586$; $p \leq 0,01$) та «Уникнення» ($r = 0,457$; $p \leq 0,05$). Тобто, зі зростанням дезорганізованої прив'язаності посилюються нав'язливе переживання негативного досвіду, труднощі у розумінні психічних станів та тенденція до уникнення проблемних ситуацій. Така суперечливість проявляється у застряганні на негативних переживаннях при одночасному прагненні їх уникати. У цілому це ускладнює адаптацію, підвищує психоемоційну вразливість і знижує ефективність міжособистісної взаємодії.

Отримані результати підтверджують наявність значущих взаємозв'язків між типами прив'язаності та показниками емоційної дисрегуляції, що відображає специфіку адаптаційних механізмів особистості. Найбільш виражені дезадаптивні прояви спостерігаються при дезорганізованому типі прив'язаності, що підкреслює його роль у порушенні регуляторних процесів і зниженні ефективності міжособистісної взаємодії. Отримані дані акцентують важливість раннього формування безпечної прив'язаності для розвитку ефективних стратегій саморегуляції та підтримання психологічного благополуччя, що має практичне значення для психологічної підтримки та корекційної роботи з жінками, які зазнали систематичного домашнього насильства.

Список бібліографічних посилань

1. Шугало А.Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні: дис....канд.юрид.наук. 081Право. Львів, 2025. 229 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8627/1/shugalo_d%2B.pdf (дата звернення 18.02.26)
2. Кондратюк Н. Аналіз наукової літератури щодо визначення поняття «домашнє насильство». *Молодий вчений*, 1 (132), С.107-112. 2025 DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-7>
3. Bowlby J. A Secure Base: Parent-child attachment and healthy human development. Basic Books Reprint edition, 2008. 225 p.
4. Гавриловська К., Пирог Г., Паламар А. Особливості сімейної взаємодії осіб із різними типами прив'язаності. *Журнал соціальної та практичної психології*. №3, 2024. С.50-55 DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-8>

Одержано 11.03.2026

UDC 316.4:159.96

Viktoriya Vitaliivna GRON,
*Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer,
Department of Language Training
Educational and Scientific Institute of Civil Defense
National University of Civil Protection of Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1221-3658>;*

Olga Yukhymivna KRICKER,
*Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer,
Department of Language Training
Educational and Scientific Institute of Civil Defense
National University of Civil Protection of Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8810-1062>*

WAR AS A TRIGGER OF NEGATIVE DEVIATIONS

Despite the assurances of modern historians that humanity has been at war throughout its existence, and that rare moments of peace have been short-lived and constantly interrupted by treacherous attacks, the second half of the 20th century has taught us to perceive war as a blatant violation of all possible rules and norms. However, historians are right. Therefore, the study of human behavior in war conditions and the reverse adaptation to peaceful existence has a long tradition in the social sciences [1, p. 8].

In addition, despite the exceptional nature of the Russian-Ukrainian conflict in the vision of the European expert community, several generations of our compatriots have had the experience of observing and contacting former combatants. With the exception of World War II veterans, we were talking about participants in various proxy wars, among which the Soviet war in Afghanistan of 1979-1989 occupied a special place.

Personal experiences indicate a fairly wide range of behavioral reactions. Of course, the traumas suffered in any case significantly affect social and personal identity. But the opposite is also true: identity «can influence how trauma is perceived, interpreted, and experienced» [1, p. 10] In other words, the severity of the trauma does not have a direct correlation with the level of subsequent reintegration of the individual into the usual system of social relations. The general socialization of the subject and innate and acquired resilience (the ability to survive stressful situations) are of much greater importance [2, p. 195].

Now it is worth focusing on how the human psyche is deformed under the influence of factors of direct participation in hostilities. «We, psychologists, know how a person who has taken up arms instantly transforms: his whole outlook on the world, his self-esteem, his attitude towards others change. A person believes that weapons are strength and power, they are confidence, a style of behavior, and an illusion of his own importance arises. But this is what happens in peacetime. What then should happen in war, especially at the front, where everyone has weapons, and their use, from an opportunity, becomes a duty?» [3, c. 8].

This statement by a professional psychologist can serve as a kind of introduction to the consideration of the problem under the general name «man with a gun». Let us allow ourselves our own interpretation of the outlined range of issues. In addition to the natural and simultaneously forced dehumanization of the enemy, extreme conditions on the front line contribute to the blurring of the contours of a social phenomenon that in peaceful life is commonly called social status: all that matters is what you are specifically capable of, specifically here at a specific moment in time. Thus, a component of post-traumatic syndrome is often the loss of illusions about the significance of front-line «social elevators» in the context of peaceful life. A person returns to a world where place in the social hierarchy, rather than personal courage, is once again important.

By the way, outlined syndrome was reflected in a number of world classics written by people who personally experienced the hardships of World War I. It is not for nothing that some military experts believe that it is the First, not the Second World War, that is the model for analogies from the point of view of social processes. Substantiation of this opinion requires a separate, detailed study. And it wouldn't hurt us to repeat, in a slightly different formulation, the just-mentioned concept of direct and inverse interdependence of internal and external factors of human behavior: «All the main, basic elements of human psychology are formed in peacetime, and war only reveals them with the greatest certainty, emphasizes certain qualities associated with wartime conditions» [3, p. 8].

A plot from a parable novel by a popular Brazilian writer comes to mind. A young attractive girl ends up in a psychiatric clinic for certain reasons. She quickly begins to understand that some patients have long since gotten rid of their problems, but are in no hurry to leave the walls of the medical facility. The reason turned out to be terribly banal: the position of a mentally ill person allows him to not adhere to generally accepted rules and norms of behavior without the risk of being condemned or punished.

Extrapolating the behavioral model depicted in the novel to the tragic realities of today, we must recognize that traumatic events experienced may act not as a cause, but as a trigger, justification, and even encouragement for negative deviant behavior. For example, it has been observed that individuals who, before a hypothetical tragedy, demonstrated a tendency to unmotivated aggression, alcohol abuse, use of prohibited psychotropic substances, etc., were much more likely to become defendants in criminal cases and patients in specialized dispensaries than people without a previous dubious background. Subjectively, the status of a victim «writes off» all sins. Objectively, through the illusion of impunity, it creates an excuse not to give up on one's weaknesses.

In conclusion, we must emphasize that the complexity of the problem of negative deviant behavior has noticeably increased in war conditions, against the backdrop of striking differences between the front and the rear. Each case of deviation from social norms requires separate consideration, a cautious

approach, and may not always be a precedent, a «model case» for finding effective ways to stop other asocial manifestations.

References

1. Євдокимова Н., Зливков В., Лукомська С., Котух О. Особистість в умовах війни: психологічна діагностика та допомога: навчальний посібник. Київ, 2025. 198 с.

2. Панченко С., Лайко І. Психологічна резилієнтність особистості в умовах війни. *Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сьогодення*. Суми, 2023. С. 192-199. URL: http://ir.soippo.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/537/1/4_збірник%20статей_конф.16.11.202223_Суми.pdf#page=193

3. Александров Ю. Особистість в умовах війни. *Особистість, суспільство, війна*. Харків, 2022. С. 8-10. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bae9a922-9e59-40b7-9357-76328ec44869/content>

Received 12.03.2026

УДК 159.9:355.23

Христина Михайлівна ГУРМАН,

курсант Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;

Тетяна Григорівна ПАВЛЮК,

*доктор філософії зі спеціальності «Освітні, педагогічні науки»,
старший викладач кафедри прикордонного контролю
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5106-976X>*

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРИКОРДОННИКА У ПУНКТІ ПРОПУСКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період воєнного стану державний кордон України набуває стратегічної важливості, а робота прикордонників у пунктах пропуску проходить в умовах постійної напруги, посиленої відповідальності та потенційних ризиків. На цьому рівні стикаються безпекові, гуманітарні та соціальні виклики, такі як контроль переміщення громадян, протидія можливим загрозам і взаємодія з цивільним населенням, яке часто переживає стресові ситуації.

Ефективність виконання службових завдань у подібних умовах залежить не лише від професійної підготовки, але й від психологічної стійкості військовослужбовців. Вміння зберігати самовладання, діяти впевнено та ухвалювати обґрунтовані рішення в ситуаціях невизначеності стає ключовим фактором у забезпеченні прикордонної безпеки.

Важливість цієї теми пов'язана з необхідністю підтримувати професійну ефективність прикордонників, які перебувають під тривалим стресовим навантаженням у процесі виконання своїх обов'язків у пунктах пропуску в

умовах воєнного часу. Саме психологічна стійкість є важливим елементом їхньої готовності та надійності під час служби.

Робота прикордонника у пункті пропуску в умовах воєнного стану має свої особливості, адже поєднує правоохоронну діяльність, контроль та соціальну взаємодію. На відміну від мирного часу, виконання обов'язків тут супроводжується постійними ризиками, де кожне прийняте рішення може вплинути не лише на окрему людину, але й на загальну безпеку країни [1].

Особливість служби в пункті пропуску полягає у необхідності оперативного аналізувати поведінку, наміри громадян і їх відповідність встановленим правилам. Прикордонник має одночасно проявляти уважність до деталей і тримати під контролем загальну ситуацію, що спричиняє значне інтелектуальне та емоційне навантаження. У таких умовах важливо залишатися максимально зосередженим протягом тривалого часу, не допускаючи не якісного прийняття рішень.

Одним із ключових аспектів психологічної стійкості є здатність до збереження професійної об'єктивності під час взаємодії з людьми, котрі можуть перебувати у стані сильного емоційного напруження або страху через складні життєві обставини. Часто трапляються випадки, коли доводиться зустрічатися з тими, хто пережив травматичні події. У таких ситуаціях особливо важливо знайти баланс між принциповістю виконання службових обов'язків і проявом коректності та стриманості, водночас не дозволяючи собі емоційного залучення.

Психологічна стійкість також залежить від здатності зберігати внутрішню рівновагу, приймаючи рішення у межах службових повноважень. Робота прикордонника передбачає самотійність дій і впевненість у власній компетенції, що потребує високого рівня підготовки й професійних навичок. Упорядкованість мислення та дисципліна допомагають уникати поспіху й імпульсивності в критичних моментах.

Важливою є здатність до стабільної поведінки за умов інформаційного перевантаження. Постійний потік людей, перевірок і процедур вимагає високої концентрації уваги. У таких ситуаціях психологічна стійкість сприяє збереженню ефективності роботи навіть при тривалому навантаженні.

Рівень професійної витримки формується завдяки не лише ретельній підготовці, а й набутому досвіду та підтримці колективу. Розуміння командної мети, взаємопідтримка серед товаришів та організованість групових дій дозволяють прикордонникам почуватися впевнено і значно знижують емоційний тиск [2].

Здатність прикордонника діяти впевнено та розважливо в умовах стресу сприяє не лише підтриманню належного рівня службової дисципліни, але й забезпечує якісний контакт із громадянами, що перетинають державний кордон. Психологічна стійкість дозволяє підтримувати професійну ефективність навіть за умов постійного емоційного навантаження та невизначеності, характерної для періоду воєнного стану [2].

Отже, психологічна стійкість прикордонника є ключовим елементом його професійної підготовки, яка забезпечує надійне виконання службових

завдань у пунктах пропуску та сприяє зміцненню безпеки державного кордону України.

Список бібліографічних посилань

1. Варій М.Й. Військова психологія і педагогіка: / За заг. ред. М.Й.Варія. Львів, Вид-во «Сполом», 2003. С. 13-23.
2. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи, 25-26 жовтня 2024 р. : Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. І.В. Данилюка, Т.М. Траверсе. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 370 с.

Одержано 04.03.2026

УДК 355.019.7:316.6:159.947.5

Надія Михайлівна ДЕМИДЕНКО,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4392-6722>

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОПАГАНДА ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ

Не дивлячись на те, термін «пропаганда» у великому тлумачному словнику української мови трактується як «Поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань» [1, с.1132], поняття пропаганди у сучасному суспільстві сприймається як щось негативне, пов'язане з маніпулюванням свідомості.

Пропаганда дійсно має маніпулятивний характер, бо пропагандист при донесенні інформації акцентує увагу на певних фактах і аргументах, щоб досягти потрібного впливу на людей. При цьому якісь факти свідомо оминаються, а якість - відвертають увагу від важливих фактів. Варто відзначити, що психологічна пропаганда «здійснює вплив на когнітивну систему та емоційну сферу людей, спрямовуючи їхню поведінку в певному напрямі» [2, с.259].

Важливість опанування психологією пропаганди полягає в тому, що необхідні знання надають можливість уважно аналізувати і критично сприймати любую інформацію, розпізнавати і протидіяти потенційним спробам маніпуляції.

Небезпека маніпулятивного впливу значно зростає під час воєнних конфліктів, де брехня стає справжньою зброєю. У цьому контексті варто нагадати, що під час Першої і Другої світових війн у Німеччині функціонувало спеціальне міністерство пропаганди, яке успішно виконувало функції інформаційно-психологічного впливу. Нацистська психологічна пропаганда стала надійною зброєю у пропаганді своїх ідей про «чистоту раси» і ін.

Особливої сили психологічна пропаганда набула у період Другої світової війни, коли пропагандисти провідних країн світу зішлися на думці, що пропаганда у цій війні буде відігравати надзвичайну роль. Наприклад, Британські засоби масової інформації, критично переосмисливши помилки пропаганди у період Першої світової війни, кардинально змінили свою пропагандистську тактику. Зокрема, зменшивши акцентувати увагу на трагічних епізодах війни, стали використовувати сатиру, постійно глузуючи над ворогом. Сміх був надзвичайно дієвим психологічним прийомом, який сприяв розвінчуванню величі ворога, а отже – зменшував страх перед ним.

Мобілізуючою з психологічної точки зору стала блискуча промова прем'єр міністра Великої Британії В. Черчіля, проголошена у травні 1940 року перед палатою громад. Прем'єр міністр заявив, що на громадян його країни чекає «кров, важка праця сльози і піт». Ці слова не злякали співвітчизників, а навпаки – налаштували на об'єднання нації для довготривалої боротьби. Заява В. Черчіля про майбутні випробовування була правильним психологічним кроком, бо обіцянки швидкої і легкої перемоги, тобто завищені очікування, приводять і до завищених розчарувань.

Під час війни зазвичай використовується активна популяризація керівників держави, полководців з метою зміцнення їх іміджу. Наприклад, для реклами власної самореклами Наполеон писав замітки до французьких армійських газет, часто перебільшуючи свої заслуги : «Бонапарт стрімкий, як блискавка і вражає, як грім!» [3, с. 186]. Для своєї популяризації створював пам'ятники, обеліски, підтримував театри, спектаклі в яких його возвеличували.

Визначаючи пропаганду як поширення поглядів, фактів, аргументів та інших відомостей для формування певної думки, О. Д. Бойко поділяє пропаганду на три види. До «білої» пропаганди він відносить ту, яка характеризується м'якими методами переконання, наведенням конкретних, правдивих аргументів. До «чорної» відносить ту, за якої маскується правдиве джерело, бо воно походить із ворожої країни, або належить до структур із негативним іміджем.

«Сіра» пропаганда, за визначенням Бойка, подається взагалі без зазначення джерела чи автора інформації. Основне призначення «сірої» пропаганди - змусити ворога повірити в брехню, використовуючи «солом'яні» аргументи. Щоб «змусити ворога повірити в «А», запускається сіра пропаганда «Б», протилежна до «А»; потім «Б» дискредитується з використанням «солом'яного опудала»; у результаті ворог дійде висновку, що «А» – правда [4, с.27].

Сучасною психологічною пропагандою використовуються різноманітні психологічні техніки, метою яких є вплив на психіку людини, зміни переконань, цінностей світогляду тощо.

Серед найпопулярніших психологічних технік пропаганди варто зазначити : 1) *апелювання до емоцій*. Ця техніка використовує вплив на такі емоції, як страх, ненависть. Наприклад, людей можуть залякувати, що не обравши до влади певного кандидата на них чекатиме економічна криза,

занепад і т. д.; 2) *брехня та брехливість*; 3) *«гало-ефект»*. За даної техніки створюється позитивний імідж образу, щоб люди сприймали його із захватом; 4) *«ефект третьої особи»*. Для авторитетності інформації вона подається, посиляючись ніби на «третю особу». Це можуть бути дослідження експертів, науковців тощо; 5) *«відволікання уваги»*. За даної техніки використовуються актуальні скандальні теми, події, які відволікають увагу від важливих болючих тем; 6) *навішування ярликів*, тобто дискредитація певних осіб, держав за допомогою сталих стереотипів.

Яскравим прикладом «навішування ярликів» є сучасна російська пропаганда, в межах якої активно працює і російські психологи, системно просуваючи тезу, що, війна росії в Україні є «справедливою», «необхідною» та «оборонною».

Також російськими психологами постійно використовується техніка «брехні і брехливості». Так, керівник психологічного товариства росії Решетников, виступаючи 20 лютого 2023 року у Думі рф з експертною доповіддю про реабілітацію поранених «ветеранів СВО», заявив, що лише у 3,2% учасників бойових дій можуть бути певні психологічні травми, і лише 39% отримають ПТСР [5]. Причому у доповіді він зазначав, що психологічних проблем у росіян менше, ніж у ветеранів американської армії, бо росіяни ніби ведуть справедливую війну, а американці ведуть війни несправедливі на чужій території. Подібна інформація є брехливою маніпуляцією і спотворенням наукових знань, яка створена на замовлення влади.

При формуванні психологічної пропаганди в Україні необхідно враховувати, що кожна війна має глибоке коріння, «черпає сили у минулому, частково з національної політики, соціально-економічних відносин у країні, менталітету народу, ставлення до армії». Всі ці складові повинні враховуватися при формуванні психологічної пропаганди.

Таким чином, інформаційно-психологічна пропаганда під час війни відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки, морального стану військових і цивільних. В Україні необхідно активніше використовувати ті методи пропаганди, які спонукають на військову звитягу та на консолідацію суспільства для повоєнної розбудови країни.

Список бібліографічних посилань

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Зеленін В.В. Роль психологічної пропаганди у військових конфліктах. *Габітус (Соціологія. Психологія)*. 2024. Вип.64. С.258-265
3. Тютюнник Л. Л. Пропаганда як засіб маніпуляції в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 6 (76). 2023. С.184-192.
4. Бойко О. Д. Пропаганда. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. А. Левенець (голова), Ю. І. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 201. 610 с.

5. Барсукова О. Пропаганда для молоді й нагороди від Путіна : як російські психологи підтримують війну проти України URL : <https://life.pravda.com.ua/society/yak-rosiyski-psihologi-propaguyut-viynu->

Одержано 04.03.2026

УДК 159.944.4:351.74:355.01

Артем Андрійович ДЕМЧУК,

курсант навчально-наукового інституту № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Оксана Петрівна ЛЯСКА,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6943-8957>

ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПРАВООХОРОНЦІВ: РИЗИКИ РОЗВИТКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

У часи війни психологічна стійкість правоохоронців стає не просто професійною якістю, а умовою виживання для них самих і безпеки громади. Проте за цією стійкістю нерідко ховається непомічений біль: подвійний тягар ролей і досвід бойових дій створюють підґрунтя для розвитку посттравматичного стресового розладу, який потребує уважного, неупередженого і системного підходу до виявлення та лікування.

Особливість проявів ПТСР у правоохоронців полягає в тому, що багато симптомів “маскуються” під норми професійної поведінки. Підвищена пильність сприймається як ознака доброї підготовки, дратівливість і спалахи гніву — як природна реакція на стрес чи “жорсткий характер”, потрібний для служби, а порушення сну легко списати на нічні чергування і бойовий режим. Така “оперативна маска” призводить до того, що ні самі службовці, ні їхні керівники не ідентифікують стан як патологічний, що відтерміновує звернення по допомогу, ускладнює діагностику і сприяє хронізації розладу. Людина може зовні залишатися ефективною, але внутрішнє виснаження зростає, підвищуючи ризики професійного вигорання, небезпечної імпульсивності та навіть суїцидальних намірів [1].

Повернення правоохоронців до служби в підрозділах після участі в бойових діях нерідко відбувається в професійному середовищі, яке саме по собі виступає потужним тригером психотравматичних реакцій. Акустичні сигнали тривоги актуалізують досвід повітряних обстрілів, службова форма асоціюється з утратою побратимів, наявність зброї відновлює переживання смертельної загрози, а режим чергувань підтримує стан гіперпильності. Такий стан є функціонально доцільним у бойових умовах, проте в

мирному контексті набуває дезадаптивного характеру. Додатковим чинником виступає регулярний контакт із потерпілими, свідками насильницьких злочинів, а також робота з тілами загиблих, що здатне провокувати інтенсивні інтрузивні спогади та феномени «повернення» до травматичної події. У сукупності це ускладнює перебіг ремісії та гальмує процес психологічної адаптації, фіксуючи психіку в режимі бойової мобілізації та перешкоджаючи переходу до фази відновлення.

Водночас клініко-психологічний аналіз свідчить, що посттравматичний стресовий розлад у правоохоронців рідко має ізольований характер і часто перебігає у формі коморбідних поєднань. Найпоширенішими є комбінації ПТСР із депресивними розладами, генералізованою тривогою, панічними атаками, а також із розладами, пов'язаними зі зловживанням алкоголем чи іншими психоактивними речовинами. Такі поєднання істотно ускладнюють клінічний перебіг основного розладу, знижують ефективність адаптаційних механізмів і підвищують ризик деструктивної поведінки — від автоагресивних проявів та імпульсивних рішень до міжособистісних конфліктів у колективі й суїцидальних думок. Нерідко зазначені стани супроводжуються феноменом так званого «тихого страждання», за якого особа зовні зберігає професійну функціональність, водночас переживаючи глибоку внутрішню дезорганізацію. У цьому контексті особливої актуальності набуває впровадження системного психологічного скринінгу як під час служби в бойових умовах, так і після повернення до підрозділу, чіткої маршрутизації психологічної допомоги, можливостей анонімного звернення, доступу до кваліфікованих фахівців та формування підтримувальної, недискримінаційної культури в професійному середовищі.

На шляху до лікування постають суттєві бар'єри. Культура «непохитності» і стигматизація вразливості змушують багатьох сприймати звернення по допомогу як слабкість або загрозу кар'єрі. Поширений страх втратити доступ до зброї чи бути усунутим від ключових обов'язків, а також недовіра до конфіденційності терапевтичного процесу знижують готовність говорити про травму саме тоді, коли лікування могло б бути найефективнішим. Подолання цих бар'єрів потребує чітких гарантій приватності, прозорих процедур оцінки придатності до служби і лідерської позиції командирів, які демонструють, що звернення по психологічну допомогу — це прояв професійної відповідальності, а не слабкості [2].

Водночас відомі й добре досліджені підходи до реабілітації. Травмофокусована когнітивно-поведінкова терапія допомагає переосмислювати травматичні спогади і змінювати деструктивні переконання, зменшуючи тривогу й уникання. EMDR — десенсибілізація та репроцесинг за допомогою рухів очей — знижує емоційну інтенсивність спогадів і полегшує інтеграцію травматичного досвіду. Навчання саморегуляції повертає контроль над тілесними й емоційними реакціями; сімейна та групова підтримка зменшують ізоляцію і відновлюють відчуття належності. Ефективною умовою одужання стає управлінська політика «психологічної безпеки», що

заохочує звернення по допомогу, а також поетапне повернення до служби з тимчасовим пом'якшенням навантаження, супроводом і регулярною переоцінкою стану [3].

Підсумовуючи, ПТСР у правоохоронців — це не приватна проблема окремої людини, а виклик для всієї системи безпеки. Вчасний скринінг, зняття стигми, доступ до доказових методів лікування і відповідальна лідерська політика здатні перетворити “культуру непохитності” на культуру зрілої турботи. Лише так можна забезпечити безпечне, гідне і стійке повернення тих, хто щодня бере на себе найважчі рішення, до повноцінного життя і служби.

Список бібліографічних посилань

1. Сердюк О., Бурлака В., Марковська А. та ін. Дослідження ПТСР серед правоохоронців: міждисциплінарний підхід. SSRN, 2020. URL: <https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/5c1f3beb-50df-464a-852b-5f3fcf3085d7-MECA.pdf?abstractid=4845695> (Дата звернення: 12.10.2025).

2. Засекіна Л., Ігнат'єва О., Білоус І. та ін. Психологічний вплив війни на українських військових та цивільних: симптоми ПТСР, депресії, моральної травми. РМС, 2023. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC11407378> (Дата звернення: 12.10.2025).

3. Horesh, D., Brown, A. D. (2020). *Post-traumatic stress in the context of the COVID-19 pandemic: Prevalence, risk factors, and clinical implications*. World Psychiatry, 19(2), 130–139. DOI: 10.1002/wps.20712. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7262122/> (Дата звернення: 18.10.2025).

Одержано 26.02.2026

УДК 159.923.35

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

ПЕРЕОЦІНКА ЦІННОСТЕЙ ЯК МЕХАНІЗМ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПРИ ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВОЄННОЇ ТРАВМИ

Сучасний стан українського суспільства характеризується критичним рівнем екзистенційної загрози, що зумовлює девальвацію звичних стратегій адаптації та традиційних матеріальних цінностей. У ситуації, коли зовнішня безпека та майнова стабільність нівелюються, особистість постає перед викликом глибокої кризи ідентичності, спричиненої крахом «ілюзії контролю» над власним майбутнім. За таких умов особливого значення набуває дослідження психологічних механізмів переоцінки цінностей, які виступають ключовим чинником формування резильєнтності.

Процес перегляду ціннісної ієрархії, що полягає у зміщенні акценту з матеріальних накопичень на пошук внутрішніх ресурсів, є не лише адаптивною реакцією, а й активним механізмом збереження психічного здоров'я в умовах кризи. Так, в умовах граничної невизначеності саме внутрішня ціннісна система стає єдиним стабільним ресурсом, що дозволяє особистості інтегрувати травматичний досвід і трансформувати його у посттравматичне зростання. Здатність до переосмислення буття через пріоритетність «сенсоутворюючого теперішнього» над «втраченим минулим» є важливою для запобігання деструктивним психічним станам, таким як депресія та ПТСР.

Більше того, індивідуальна трансформація цінностей корелює із загальнонаціональними процесами, де особистісний вибір на користь взаємодопомоги та солідарності масштабується до рівня нової суспільної етики. Таким чином, вивчення механізмів перебудови дозволяє не лише глибше зрозуміти природу індивідуальної стійкості, а й розробити науково обґрунтовані підходи до соціально-психологічної реабілітації населення в умовах війни.

Реалізація резильєнтності через переоцінку цінностей здійснюється за допомогою ряду взаємопов'язаних механізмів, а саме:

- згідно з В. Франклом, фундаментальним механізмом виживання в екстремальних умовах є воля до сенсу. В умовах війни матеріальні цінності нівелюються, і психіка активує механізм самотрансценденції – здатність людини виходити за межі егоцентричних потреб заради вищих цілей (допомога іншим, служіння ідеї) [1]. С. Мадді у своїй концепції життєстійкості підкреслює роль виклику – сприйняття змін не як загрози, а як можливості для розвитку [6];

- у межах трансакційної моделі стресу Р. Лазаруса та С. Фолкман ключовим механізмом є вторинна оцінка ресурсів. Коли людина усвідомлює неможливість контролювати зовнішні обставини (ракетні обстріли, втрата майна), вона переорієнтовує увагу на внутрішні ресурси. Механізм позитивного переосмислення дозволяє знайти цінність у самому досвіді виживання, що є основою адаптивного копінгу [4];

- механізм посттравматичного зростання полягає у докорінній зміні життєвої філософії. Автори (Р. Тедеші, С. Джозеф) виділяють зміни, які проявляються в п'яти основних сферах: посилення цінування життя та перегляд життєвих пріоритетів; покращення міжособистісних стосунків (зростання емпатії, близькості, відчуття спільності); відкриття нових можливостей; зростання особистісної сили (усвідомлення власної стійкості та спроможності); духовні / екзистенційні зміни. Це не просто повернення до попереднього, докризового стану, а якісний стрибок у розвитку особистості [5, 8];

- в умовах дефіцитарності (згідно з А. Маслоу) відбувається вимушений, але терапевтичний перехід від цінностей споживання до цінностей буття [7]. Як зазначав Е. Фромм, орієнтація на «Бути» замість «Мати» робить особистість менш вразливою до втрат зовнішнього світу. Усвідомлення

того, що «я – це мої вчинки та цінності, а не мої речі», стає важливим захисним механізмом для психіки [2, 165 с.];

- механізм его-резильєнтності за Дж. Блоком передбачає здатність особистості гнучко змінювати рівень контролю над імпульсами залежно від ситуації. В умовах невизначеності це проявляється як відмова від жорсткого планування на користь адаптивного реагування, де найвищою цінністю стає функціональність та збереження ментального здоров'я.

Отже, психологічні механізми переоцінки цінностей не є пасивними формами захисту, а виступають активним інструментарієм екзистенційного переосмислення та інтеграції травматичного досвіду. Завдяки цьому особистість здатна не лише зберегти психічну цілісність, а й перетворити пережите на ресурс саморозвитку, посилення міжособистісних зв'язків та соціальної відповідальності.

Переоцінка цінностей в умовах екзистенційної загрози реалізується через три ключові вектори, що забезпечують збереження ментального гомеостазу:

1. Когнітивна переструктуризація. В умовах високої невизначеності традиційне довгострокове планування стає джерелом фрустрації та депресивних станів. Психологічним механізмом захисту виступає когнітивна переструктуризація, що полягає у звуженні часового горизонту. Відмова від стратегічного планування на користь «тактики малих кроків» та короткострокових цілей дозволяє особистості відновити почуття контролю над власним життям, що знижує когнітивне навантаження на префронтальну кору та мінімізує тривожність, пов'язану з непередбачуваністю майбутнього, і є критичним для збереження ментального здоров'я.

2. Акцентуація на базових цінностях. Усвідомлення крихкості життя в умовах війни трансформує сприйняття повсякденності. Виникає феномен, який дослідники (Р. Еммонс, П. Вонг) називають «екзистенційною вдячністю» [3, 9]. Механізм полягає у ревальвації (переоцінці) базових аспектів життєдіяльності: безпеки, тиші, соціальної близькості чи навіть звичних побутових ритуалів (наприклад, приготування кави). Така акцентуація на простих речах виконує функцію емоційної стабілізації, дозволяючи особистості знаходити ресурс у поточному моменті та зменшувати інтенсивність тривоги, пов'язаної зі страхом смерті.

3. Суб'єктність у створенні ціннісних орієнтирів та роль вольових зусиль. Процес адаптації до війни не є пасивним пристосуванням, він вимагає активної суб'єктності. Важливим чинником резильєнтності є свідомий вибір, що виявляється у вольовому рішенні особистості визначити нову систему життєвих пріоритетів. Цей механізм передбачає внутрішню роботу з відокремлення нав'язаних ззовні цінностей (споживання, статус) від автентичних потреб (свобода, гідність, допомога іншим). Саме вольове зусилля дозволяє впорядкувати внутрішній світ попри зовнішній хаос, де людина стає автором власної системи сенсів, що робить її менш вразливою до зовнішньої деструкції.

Таким чином, трансформація ціннісної сфери особистості в умовах війни виступає не лише наслідком стресу, а дієвим інструментом самозбереження. Психологічні механізми когнітивного рефреймінгу, екзистенційної вдячності та свідомого вибору дозволяють особистості не просто виживати, а й формувати нову, стійкішу структуру «Я». Зазначена трансформація стає фундаментом для подальшої посттравматичної адаптації та відновлення суспільної цілісності.

Список бібліографічних посилань

1. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 160 с.
2. Фромм Е. Мати або бути? / пер. з англ. О. Михайлова. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 224 с.
3. Emmons R. A. The Little Book of Gratitude: Create a life of happiness and wellbeing by giving thanks. London : Gaia / Octopus Publishing Group, 2016. 96 p.
4. Folkman S. The Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping. New York: Oxford University Press, 2011. 464 p.
5. Joseph S. What Doesn't Kill Us: The New Psychology of Posttraumatic Growth. New York : Basic Books, 2011. 256 p.
6. Maddi S. R. Hardiness: Turning Stressful Circumstances into Resilient Growth. New York : Springer-Verlag, 2013. 88 p.
7. Maslow A. H. Motivation and Personality. 3rd ed. New York : Harper & Row, 1987. 293 p.
8. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15, No. 1. P. 1–18.
9. Wong P. T. P. From Viktor Frankl's Logotherapy to the Phenomenological Ethic of Meaning. *Existential Analysis*. 2015. Vol. 26, No. 2. P. 211–223.

Одержано 12.03.2026

УДК 159.944.4

Дмитро Олегович ДУБІНІН,

доктор філософії з психології,

викладач кафедри психології

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0584-2181>

АКСІОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ВИТРИВАЛОСТІ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ

Сучасні умови тривалого воєнного протистояння пов'язані з формуванням для особистості ситуації хронічного психоемоційного напруження, що супроводжується переживанням небезпеки, втрат та невизначеності

майбутнього. Перебування у стані хронічного стресу потребує від людини значних психологічних ресурсів, які дозволяють підтримувати внутрішню стабільність, зберігати здатність до ефективного функціонування та протистояти виснаженню. У зв'язку з цим у сучасній психологічній науці особливої актуальності набуває дослідження тих особистісних чинників, які забезпечують витривалість людини в умовах тривалого стресового навантаження.

Витривалість у психологічному сенсі розглядається як здатність особистості тривалий час зберігати активність, внутрішню стійкість і здатність до регуляції власного стану попри вплив інтенсивних стресогенних факторів. Вона пов'язана не лише з емоційною регуляцією чи поведінковими стратегіями подолання труднощів, але й із глибинними смисловими та ціннісними структурами особистості, які визначають ставлення людини до життєвих подій, її життєві орієнтири та способи осмислення пережитого досвіду.

У цьому контексті особливого значення набуває аксіологічна компетентність, що відображає здатність особистості усвідомлювати власні цінності, співвідносити з ними життєві рішення та реалізовувати їх у поведінці й діяльності. Наявність сформованої системи ціннісних орієнтирів сприяє збереженню внутрішньої цілісності особистості, підтримує смислову впорядкованість життєвого досвіду та створює підґрунтя для стійкого переживання складних життєвих обставин. У ситуації тривалого воєнного стресу аксіологічна компетентність може виступати важливим ресурсом витривалості, оскільки дозволяє людині зберігати внутрішні орієнтири, підтримувати мотивацію до діяльності та знаходити смисл у подоланні труднощів.

У контексті розвитку досліджень ціннісної регуляції поведінки сформоване уявлення про аксіологічну компетентність як інтегративну характеристику особистості, що відображає здатність людини усвідомлювати, інтеріоризувати та реалізовувати систему власних цінностей у життєдіяльності. На відміну від традиційного розуміння цінностей як елементів мотиваційної сфери, аксіологічна компетентність розглядається як особистісна здатність орієнтуватися у ціннісному просторі, здійснювати відповідальний вибір та будувати поведінку відповідно до прийнятих життєвих орієнтирів [1; 2].

У структурі аксіологічної компетентності виділено п'ять основних компонентів, які відображають різні аспекти функціонування ціннісної сфери особистості: ціннісну рефлексію, ціннісну самореалізацію, ціннісну гармонійність, ціннісний розвиток та ціннісну толерантність [1].

Першим компонентом є ціннісна рефлексія, яка відображає здатність особистості усвідомлювати власну систему цінностей, аналізувати її зміст та осмислювати вплив ціннісних орієнтацій на життєві рішення і поведінку. Цей компонент пов'язаний із розумінням ієрархії власних цінностей, усвідомленням їх ролі у формуванні життєвих цілей та здатністю критично оцінювати їх значущість у різних життєвих ситуаціях.

Другим структурним компонентом виступає ціннісна самореалізація, що характеризує здатність людини втілювати власні цінності у практичній діяльності та життєвих виборах. Вона проявляється у прагненні узгоджувати поведінку зі своїми переконаннями, здійснювати діяльність відповідно до значущих життєвих принципів та знаходити способи практичного вираження власних ціннісних орієнтацій у різних сферах життя.

Третім компонентом є ціннісна гармонійність, яка пов'язана зі здатністю підтримувати внутрішню узгодженість ціннісної сфери особистості. Вона проявляється у вмінні розв'язувати внутрішні суперечності між різними цінностями та життєвими орієнтирами, знаходити баланс між різними життєвими пріоритетами та досягати внутрішньої цілісності у процесі прийняття рішень.

Четвертий компонент – ціннісний розвиток – відображає здатність особистості до динамічного розвитку власної ціннісної системи. Він проявляється у готовності переосмислювати власні переконання під впливом життєвого досвіду, аналізувати нові соціальні та культурні орієнтири, інтегрувати нові смисли у систему життєвих пріоритетів та формувати більш зрілу ціннісну позицію.

П'ятим компонентом виступає ціннісна толерантність, яка характеризує здатність людини приймати існування різних ціннісних позицій у соціальному середовищі та взаємодіяти з іншими людьми на засадах поваги до їхніх переконань. Цей компонент пов'язаний із готовністю до діалогу щодо ціннісних розбіжностей, емпатійним ставленням до інших людей та здатністю конструктивно вирішувати ситуації, у яких стикаються різні ціннісні орієнтації.

Таким чином, аксіологічна компетентність постає як комплексна система взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують усвідомлення, реалізацію та розвиток цінностей у життєдіяльності особистості, а також сприяють підтриманню внутрішньої узгодженості та ефективної взаємодії з соціальним середовищем [1; 2].

З огляду на зазначені структурні характеристики, аксіологічна компетентність може розглядатися як важливий психологічний ресурс витривалості особистості в умовах тривалого воєнного стресу. Її ресурсний потенціал зумовлений тим, що сформована система ціннісних орієнтацій забезпечує смислову впорядкованість життєвого досвіду та підтримує внутрішню цілісність особистості навіть за умов тривалого впливу стресогенних факторів. У ситуації війни, коли порушуються звичні життєві структури, а майбутнє набуває високого рівня невизначеності, саме цінності можуть виступати внутрішнім орієнтиром, що допомагає людині зберігати відчуття життєвого сенсу та напрямку власної діяльності.

Ресурсна роль аксіологічної компетентності проявляється передусім через здатність особистості усвідомлювати власні життєві пріоритети та співвідносити з ними життєві рішення. Завдяки ціннісній рефлексії людина отримує можливість осмислювати пережитий досвід, інтегрувати складні

події у власну життєву історію та зменшувати рівень психологічної дезорієнтації, що часто виникає у ситуаціях тривалого стресу.

Важливе значення для підтримання витривалості має також ціннісна самореалізація. Реалізація власних цінностей у діяльності створює відчуття внутрішньої узгодженості між переконаннями та поведінкою, підтримує мотивацію до активності та дозволяє зберігати суб'єктивне відчуття значущості власних дій навіть у складних життєвих обставинах.

Ціннісна гармонійність, у свою чергу, сприяє зменшенню внутрішніх суперечностей, що можуть посилювати психологічне напруження. Здатність узгоджувати різні життєві пріоритети та знаходити баланс між ними допомагає особистості підтримувати внутрішню стабільність та ефективніше долати психологічні труднощі.

Не менш важливою для витривалості є здатність до ціннісного розвитку. У ситуації тривалих кризових змін людина стикається з необхідністю переосмислення життєвих орієнтирів і адаптації власної системи цінностей до нових умов. Готовність до такого переосмислення дозволяє особистості зберігати гнучкість та підтримувати психологічну адаптацію.

Важливу роль відіграє і ціннісна толерантність, яка сприяє конструктивній взаємодії з іншими людьми в умовах різноманіття життєвих позицій та досвідів. Здатність приймати відмінності у цінностях і поглядах інших людей знижує рівень міжособистісної напруги та підтримує соціальні зв'язки, які є важливим джерелом психологічної підтримки в умовах воєнного стресу.

Важливо підкреслити, що зазначені компоненти аксіологічної компетентності функціонують не ізольовано, а утворюють цілісну систему взаємопов'язаних психологічних механізмів. Їх взаємодія забезпечує інтегровану ціннісно-смыслову регуляцію життєдіяльності особистості. Так, ціннісна рефлексія виступає базовим механізмом усвідомлення та осмислення власних життєвих орієнтирів, що створює підґрунтя для їх практичного втілення. На основі такого усвідомлення формується ціннісна самореалізація, яка забезпечує перехід від внутрішніх переконань до конкретних дій і життєвих рішень. У процесі реалізації цінностей неминуче виникають ситуації суперечностей між різними життєвими орієнтирами або між цінностями і вимогами обставин, тому важливу роль відіграє ціннісна гармонійність, що дозволяє підтримувати внутрішню узгодженість ціннісної сфери та знижувати напруження, пов'язане з внутрішніми конфліктами. Водночас життєвий досвід та зміни соціального контексту потребують постійного переосмислення власних переконань, що забезпечується компонентом ціннісного розвитку, який надає системі цінностей динамічності та гнучкості. Нарешті, ціннісна толерантність забезпечує узгодження власної системи цінностей із цінностями інших людей, підтримуючи конструктивну соціальну взаємодію та сприяючи збереженню соціальної підтримки.

Саме завдяки такій взаємодії компонентів аксіологічна компетентність виконує функцію цілісного регулятивного ресурсу, що допомагає

особистості зберігати внутрішню стабільність, смислову визначеність та здатність до активного функціонування навіть в умовах тривалого воєнного стресу.

Список бібліографічних посилань

1. Большакова А. М., Дубінін Д. О. Опитувальник аксіологічної компетентності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 6. С. 72–82.
2. Большакова А. М., Дубінін Д. О. Самоздійсненність у стагнаційному і ресурсному вимірах та аксіологічна компетентність особистості. *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*. 2024. № 9 (51). С. 1135–1148.

Одержано 14.03.2026

УДК 159.9:351.746.1

Діана Олександрівна ДУДКО,

курсант Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;

Тетяна Григорівна ПАВЛЮК,

доктор філософії зі спеціальності «Освітні, педагогічні науки», старший викладач кафедри прикордонного контролю

Національної академії Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5106-976X>

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ МАНІПУЛЯТИВНИМ ТЕХНОЛОГІЯМ ТА ІПСО ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ КОНТРОЛЮ ДРУГОЇ ЛІНІЇ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ

Сучасні умови збройного конфлікту та гібридної війни, яку веде російська федерація проти України, створили умови для виникнення нових викликів в системі прикордонного контролю. Зокрема, одним із ключових інструментів ворожого впливу є інформаційно-психологічні спеціальні операції (ІПСО), спрямовані на дезорієнтацію, введення в оману та маніпулювання свідомістю як пересічних громадян, так і представників силових структур. У цьому контексті особливої уваги потребує психологічна готовність військовослужбовців, які беруть участь у здійсненні процедури контролю другої лінії у пунктах пропуску до розпізнавання та нейтралізації маніпулятивних технологій у процесі проведення інтерв'ювання іноземців та осіб без громадянства.

Процедура здійснення контролю другої лінії у пунктах пропуску під час в'їзду в Україну іноземних громадян є фільтраційним рубежем, на якому здійснюється більш ретельна перевірка умов в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства, щодо яких виникли сумніви під час виконання процедури контролю першої лінії. Саме тут офіцер-інтерв'юер стикається з найбільш підготовленими суб'єктами впливу, здатними застосовувати

складні психологічні прийоми: когнітивні викривлення, техніки соціального тиску, нейролінгвістичні маніпуляції, імітацію емоційних станів та цілеспрямоване формування хибних паттернів довіри.

Аналіз наукових джерел у галузі когнітивної психології, психології безпеки та конфліктології дозволяє виокремити три основні групи маніпулятивних технологій, характерних для осіб, причетних до ІПСО: техніки дезінформації та підміни понять; прийоми емоційного маніпулювання (апеляція до співчуття, провокування відчуття провини, штучне нагнітання тривоги); методи прихованого управління увагою інтерв'юера (відволікання, перевантаження інформацією, свідоме уповільнення або прискорення темпу відповідей) [1].

Ефективна психологічна протидія зазначеним маніпуляціям передбачає комплексний підхід, що охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів. По-перше, це формування стійкої рефлексивної позиції офіцера — здатності усвідомлювати власні когнітивні упередження та емоційні реакції в режимі реального часу. Рефлексивність у даному контексті виступає не лише особистісною якістю, а й професійною компетентністю, яка підлягає цілеспрямованому розвитку в межах спеціалізованої підготовки. По-друге, важливим є опанування технік критичного слухання та верифікації інформації, що включають перехресне запитування, аналіз мікровиразів обличчя, оцінку паравербальних сигналів і виявлення логічних суперечностей у показаннях. По-третє, необхідним є розвиток емоційно-вольової стійкості — здатності зберігати психологічний нейтралітет та раціональну оцінку ситуації в умовах цілеспрямованого тиску [2].

Психодіагностичний компонент системи підготовки військовослужбовців, які здійснюють процедуру контролю другої лінії відіграє системоутворюючу роль. Використання стандартизованих психодіагностичних інструментів дозволяє, з одного боку, відбирати на зазначені посади осіб із відповідним психологічним профілем, а з іншого — здійснювати моніторинг психоемоційного стану фахівців у процесі несення служби з метою своєчасного виявлення ознак психологічного виснаження та зниження критичності мислення [3].

У таблиці 1 наведено порівняльну характеристику основних маніпулятивних технологій та методів психологічної протидії, застосованих у контексті інтерв'ювання під час здійснення процедури контролю другої лінії.

Таблиця 1

**Маніпулятивні технології ІПСО та методи психологічної протидії
в умовах проведення інтерв'ювання під час здійснення процедури
контролю другої лінії у пунктах пропуску**

Група маніпулятивних технологій	Конкретні прийоми впливу	Психологічні механізми дії	Методи діагностики та виявлення	Методи психологічної протидії
Когнітивно-інформаційні маніпуляції	Підміна понять, дезінформація, перекручення інформацією, псевдологічні конструкції	Когнітивне навантаження, активізація евристик, блокування критичного аналізу	Аналіз логічної узгодженості відповідей, перекресне запитування, верифікація фактів	Техніки критичного слухання, структуроване інтерв'ювання, уповільнення темпу опитування
Емоційно-психологічні маніпуляції	Апеляція до співчуття, провокування провини, штучна тривожність, імітація вразливості	Активація емпатійних реакцій, дестабілізація нейтральної позиції інтерв'юера	Оцінка відповідності емоційного стану контексту ситуації, аналіз мікроекспресій	Розвиток емоційно-вольової стійкості, техніки психологічного дистанціювання, усвідомленість
Паравербальні та невербальні маніпуляції	Управління темпом мовлення, уникнення зорового контакту, демонстративна жестикуляція, симуляція дезорієнтації	Відволікання уваги, формування хибних невербальних сигналів довіри	Спостереження за паравербальними сигналами, аналіз конгруентності вербального і невербального каналів	Навчання SCAN-аналізу, відеотренінги, розвиток спостережливості
Соціально-рольові маніпуляції	Апеляція до авторитету, демонстрація соціального статусу, формування образу «своєї людини»	Активація упереджень щодо соціальних ролей, зниження критичної пильності	Верифікація документів та легенди, порівняльний аналіз із базами даних	Деперсоналізація процедури, дотримання стандартних протоколів незалежно від соціальних характеристик
Технології групового тиску та ІПСО	Апеляція до масових наративів, посилення на «загальновідомі факти», колективне заперечення	Активація конформізму, використання соціальних упевнень	Аналіз відповідності показань актуальним ІПСО-наративам, кординація з аналітичними підрозділами	Інформування офіцерів про актуальні ІПСО-кампанії, систематичні інструктажі, критичне мислення

У таблиці 2 представлено психодіагностичні методики, рекомендовані для оцінки психологічної готовності військовослужбовців до протидії маніпулятивним технологіям під час здійснення процедури контролю другої лінії у пунктах пропуску.

Таблиця 2

Психодіагностичні методики оцінки готовності військовослужбовців, які здійснюють процедури контролю другої лінії у пунктах пропуску до протидії маніпулятивним технологіям

Назва методики	Автор / джерело	Діагностований конструкт	Застосування у контексті прикордонного контролю	Інтерпретація результатів
Опитувальник когнітивних стилів (CSQ)	Riding R. J. (1991)	Когнітивний стиль (аналітичний/цілісний; вербальний/образний)	Визначення схильності офіцера до аналітичного або інтуїтивного опрацювання інформації	Аналітичний стиль корелює з вищою стійкістю до інформаційних маніпуляцій
Шкала критичного мислення Watson-Glaser	Watson G., Glaser E. M. (1980)	Рівень розвитку критичного мислення	Оцінка здатності розпізнавати логічні хиби та маніпуляції у показаннях	Низький рівень є індикатором підвищеної вразливості до когнітивних маніпуляцій
Опитувальник емоційного інтелекту (MSCEIT)	Mayer J., Salovey P., Caruso D. (2002)	Емоційний інтелект (розпізнавання, управління емоціями)	Оцінка здатності розпізнавати симульовані емоційні стани у співрозмовника	Високий рівень сприяє ефективному виявленню емоційних маніпуляцій
Тест стресостійкості (PSS)	Cohen S., Kamarck T., Mermelstein R. (1983)	Рівень сприйнятого стресу та стресостійкості	Визначення психоемоційного ресурсу офіцера в умовах тривалого інтерв'ювання	Низька стресостійкість знижує критичність і підвищує вразливість до маніпуляцій
Методика діагностики схильності до маніпулювання (Mach-IV)	Christie R., Geis F. (1970)	Схильність до макіавеллізму	Може використовуватися для розуміння логіки маніпулятора та розвитку «проти-маніпулятивного мислення»	Розуміння маніпулятивних стратегій сприяє їх своєчасному розпізнаванню
Опитувальник рефлексивності (RQ)	Grant A. M. (2001)	Рівень рефлексивності та самоусвідомлення	Оцінка здатності офіцера до самомоніторингу в процесі інтерв'ювання	Висока рефлексивність є ключовим захисним чинником від маніпулятивного впливу

Таким чином, психологічна протидія маніпулятивним технологіям та ІПСО в умовах проведення інтерв'ювання під час здійснення процедури контролю другої лінії у пунктах пропуску є комплексною науково-практичною проблемою, що потребує міждисциплінарного підходу на перетині когнітивної психології, психології безпеки та конфліктології. Ефективність такої протидії визначається не лише індивідуальними психологічними характеристиками військовослужбовців, а й якістю системи професійної підготовки, регулярністю психодіагностичного супроводу та рівнем інституційної підтримки. Впровадження науково обґрунтованих програм розвитку критичного мислення, рефлексивності та емоційно-вольової стійкості у систему підготовки персоналу прикордонної служби є стратегічним пріоритетом забезпечення безпеки держави в умовах тривалого гібридного повномасштабного вторгнення росії на територію України.

Список бібліографічних посилань

1. Riding R. J. Cognitive Styles Analysis. Birmingham : Learning and Training Technology, 1991. 214 p.
2. Watson G., Glaser E. M. Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal. New York : Psychological Corporation, 1980. 98 p.
3. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT). Toronto : MHS Publishers, 2002. 128 p.

Одержано 04.03.2026

УДК 159.9

Олена Олександрівна ЄВДОКІМОВА,

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

ПСИХОЛОГІЯ ЛЮДИНИ ЗІ ЗБРОЄЮ ЯК ОКРЕМИЙ НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Науковцям давно відомо, як миттєво трансформується людина, що отримала до рук зброю: змінюється її світосприйняття, самооцінка, ставлення до оточуючих. Зброя – це сила та влада. Вона дає впевненість у собі і диктує стиль поведінки, створює ілюзію власної значущості. Так відбувається навіть у мирний час. В умовах війни, особливо на лінії бойового зіткнення, де зброя є у кожного, а її застосування є службовим обов'язком, особистісні трансформації виявляються ще більш чітко. Війна формує особливий тип особистості, особливий тип психології, що можна визначити як психологію комбатанта.

Насамперед необхідно прояснити саме поняття комбатант, що у перекладі з французької (фр. *combattant*) означає «воїн, борець, який бореться».

Комбатанти — це особи, які входять до складу збройних сил воюючої країни, безпосередньо беруть участь у воєнних діях. Отже, психологія комбатантів - це психологія людини на війні; озброєної людини, яка бере безпосередню участь у бойових діях.

Тривале переживання фізичних і психологічних труднощів, вплив різноманітних загроз або постійне очікування їх реалізації, обмеження особистої свободи та вимушений характер поведінки є сукупністю чинників бойової діяльності, що істотно впливають на психічний стан військовослужбовця. За умов їх безперервної та тривалої дії відбувається поступова трансформація способів реагування індивіда на навколишню дійсність: формуються нові типи психічних реакцій і поведінкових моделей. У результаті цього виникає специфічна структура психіки, яка суттєво відрізняється від психічної організації цивільної особи.

Формуючись і найяскравіше виявляючись у ході війни, ця психологія продовжує своє існування і після її закінчення, накладаючи характерний відбиток на життя суспільства загалом. Як показують історичні дослідження, повоєнне суспільство завжди і неминуче отруєне війною, і головний симптом цієї хвороби - звичка до насильства - по-різному проявляється у всіх сферах суспільного життя і, як правило, досить тривалий час.

Звернення до такого специфічного явища як війна вимагає розгляду важливого методологічного принципу, що має першорядне значення щодо особистості в екстремальних обставинах. Це сформульоване у філософії німецького екзистенціалізму поняття межової ситуації. За теорією М. Гайдеггера, єдиний засіб вирватися зі сфери буденності і звернутися до самого себе - це подивитися в очі смерті, тієї крайньої межі, яка поставлена кожному людському існуванню [1]. Під існуванням мають на увазі насамперед духовне буття особистості, її свідомість. За К. Ясперсом, з точки зору виявлення екзистенції (тобто здатності усвідомлювати себе, як щось існуюче) особливо важливі так звані межові ситуації: смерть, страждання, боротьба, провина. Найбільш яскравий випадок межової ситуації - буття перед смертю. Тоді світ виявляється «інтимно близьким». У межовій ситуації стає несуттєвим усе те, що заповнює людське життя в його повсякденності, індивід безпосередньо відкриває власну сутність, починає по-іншому дивитися на себе і на навколишню дійсність, йому розкривається сенс його «справжнього» існування [2]. Ці висновки екзистенціалістів не є ані абсолютними, ані безперечними, але водночас не можна не відзначити, що почуття і поведінка людини в хвилину небезпеки мають суттєві особливості у порівнянні з емоціями і діями у повсякденній ситуації і можуть розкривати властивості її особистості із зовсім несподіваного боку.

«Діяльність людини-бійця в умовах війни має особливий характер, вона протікає в умовах хронічної небезпеки, тобто постійного ризику втратити здоров'я або життя, а з іншого боку, в умовах не лише безкарного знищення собі подібних, якщо вони є ворогами, але й у прямій необхідності і в заохочуваному бажанні робити це з метою власного самозбереження за умов збройної боротьби» [1].

По суті, всі основні, базисні елементи психології людини, яка опинилася в ролі комбатанта, формуються ще в мирний період, а війна лише виявляє їх із найбільшою визначеністю, акцентує ті чи інші якості, пов'язані з умовами воєнного часу. Водночас специфіка цих умов викликає до життя нові якості, які не можуть виникнути у мирній обстановці, тоді як у воєнний період формуються у максимально короткий термін. Однак, ці риси та властивості дуже складно розділити за часом та умовами формування, і мова, швидше, може йти про перетворення якостей, поодиноких за своїми проявами в умовах мирного життя, в масові, що набувають найширшого розповсюдження в умовах війни.

В бою випробовуються всі якості людини. Якщо в мирний час окремі риси людини не виявляються, то в бою вони розкриваються. Психологія бою є надзвичайно багатогранною. Не існує жодного куточку в людських якостях комбатанта, якого б не торкнулася війна, ані в особистому, ані у суспільному житті. Під ворожим вогнем мужність може або зовсім залишити людину або проявитися у всій повноті. Вищі прояви людського духу, досить рідкісні за звичайних обставин, можуть масово виявлятися за надзвичайних обставин ведення війни.

Водночас, у надзвичайних умовах виявляються і найгірші людські якості, які можуть набувати принципово іншого звучання. Так, слабкість характеру, несміливість у звичайних життєвих ситуаціях, можуть обернутися боягузством і зрадою під час війни. Як позитивні, так і негативні якості людей на війні проявляються у гіпертрофованому вигляді через те, що вчинки оцінюються за іншими, підвищеними моральними критеріями, які продиктовані особливими умовами війни.

Водночас, бойова обстановка є каталізатором багатьох психопатологічних реакцій, які є наслідком того, що вимоги, які часто висувають до психіки людини межеві ситуації виявляються непомірними. Бойові умови, загроза для життя, будучи надсильними психологічними подразниками, можуть викликати різкі патологічні зміни у психіці та поведінці воїнів. Аналіз поведінки американських солдатів і офіцерів в екстремальних умовах війни, зокрема у В'єтнамській, Іракській кампаніях, це підтверджують [3,4,5]. «Разом з реальним героїзмом, взаємовиручкою, бойовим братерством та іншою позитивною атрибутикою війни, грабежі та вбивства, середньовічні тортури і жорстокість по відношенню до полонених, збочене сексуальне насильство щодо населення (особливо на чужій території), озброєний розбій і мародерство є типовими явищами для будь-якої з воюючих армій, коли вона ступає на чужу землю супротивника» [3].

В умовах ведення бойових дій можуть виявитися прямо протилежні якості їх учасників - боягузтво та героїзм, шкурництво та самопожертва. Це залежить від індивідуальних особливостей особистості, що сформувалися в попередній період, від якості бойової готовності та вміння володіти зброєю, від успішного чи негативного повороту подій для однієї з воюючих сторін, від тривалості бойових дій та багатьох інших факторів. При цьому каталізатором поведінки людини стає саме екстремальна ситуація війни.

Психологія комбатанта являє собою науковий напрямок, який інтегрує низку ракурсів, пов'язаних з існуванням, поведінкою і діяльністю людини в умовах екзистенційної загрози. Особливого значення тут набуває масова психологія, яка в ході збройного конфлікту може різко коливатися - від сплеску патріотичних почуттів, які спонукають молодих людей масово йти служити до армії; до апатії та байдужості, а іноді і до різкого неприйняття війни, пацифістських і антиурядових настроїв у суспільстві. Життя людини на війні насичене межовими ситуаціями, що змінюють одна одну і поступово набувають значення постійного фактора. Власне війна являє собою межову ситуацію, існування на межі життя і смерті. Така її особливість потужно впливає на життя всього суспільства, на психологію людей.

Залучення людини до реальних бойових умов, до екстремальних подій війни призводить до кардинальної перебудови її основних життєвих відносин. Людина як би наново переосмислює навколишній світ. Ймовірно, що чим більш психологічно важкими і надзвичайними будуть умови і ситуації, тим більші зрушення відбуватимуться в психіці воїна. Особистість найяскравіше виявляє себе в екстремальних умовах, але, виявляючись, вона не залишається незмінною. Ці процеси не можуть залишатися поза увагою психологів і потребують ретельного наукового вивчення.

Список бібліографічних посилань

1. Heidegger, M. (2008). *Being and Time* / Tr. by J. Macquarrie, E. Robinson. New York: Harper-perrenial Modern Thought.
2. Karl Jaspers, *Die Schuldfrage. Ein Beitrag zur deutschen Frage*. (Artemis-Verlag Zurich, 1947).
3. Taft, C. T., Monson, C. M., Hebenstreit, C. L., King, D. W., & King, L. A. Examining the correlates of aggression among male and female Vietnam veterans. *Violence and Victims*, 2009, 24, 639–652.
4. Thomas JL, Wilk JE, Riviere LA, McGurk D, Castro CA, Hoge CW. Prevalence of Mental Health Problems and Functional Impairment Among Active Component and National Guard Soldiers 3 and 12 Months Following Combat in Iraq. *Arch Gen Psychiatry*. 2010; 67(6): 614–623. DOI: 10.1001/archgenpsychiatry.2010.54.
5. Wilk, J. E., Bliese, P. D., Kim, P. Y., Thomas, J. L., McGurk, D., & Hoge, C. W.. Relationship of combat experiences to alcohol misuse among U.S. soldiers returning from the Iraq War. *Drug and Alcohol Dependence*, 2010. 108, 115–121. <http://dx.doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2009.12.003>

Одержано 02.03.2026

УДК 159.9:34.01:351.74

Ренат Олексійович ЄВРЕЙНОВ,

аспірант кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4048-1917>

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І БАР'ЄРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах масштабного збройного конфлікту професійна відповідальність співробітників поліції еволюціонує від суто директивного виконання нормативних приписів до багатоаспектного етико-психологічного феномена. Сучасна діяльність правоохоронних органів характеризується перманентним зіткненням із дилемами підвищеної складності, де потенційні хибні рішення можуть призвести до непоправних наслідків, зокрема, втрати життя цивільного населення або колег. Таким чином, це вимагає не лише високого рівня фахової компетентності, а й виняткової психологічної стійкості та надійності в екстремальних операційних умовах [1].

Професійна діяльність працівників поліції характеризується необхідністю застосування неординарного мислення та адаптивних підходів в умовах нестандартних ситуацій. Помилки, допущені правоохоронцями у професійній сфері, потенційно здатні спричинити значні негативні наслідки для соціуму. З огляду на це, професійно значущі якості співробітника поліції набувають критичного значення. Однією з фундаментальних умов реформування системи правопорядку в Україні та підвищення якості її функціонування є ефективна фахова підготовка майбутніх правоохоронців, що базується на формуванні професійної відповідальності як однієї з ключових компетенцій [2].

У сучасних умовах воєнного стану професійна відповідальність поліцейського зазнає суттєвих трансформацій, переходячи з площини суто нормативної виконавчості в площину екстремального етичного вибору. Діяльність правоохоронних органів у таких умовах вимагає не лише високого рівня фахової підготовки, а й особливої психологічної стійкості до тривалих вітальних загроз [3].

Психологічна стійкість дозволяє зберігати когнітивну та емоційну цілісність під впливом стресових чинників. Сучасні дослідження вказують, що відновлення відчуття безперервності життя (когнітивної та соціальної) є фундаментом для ефективного виконання службових обов'язків у зоні бойових дій [4].

Серед психологічних детермінант, що забезпечують реалізацію відповідальності, виступають також ціннісно-смилова сфера особистості та рівень її адаптаційних можливостей. Як зазначають дослідники, саме здатність до швидкої адаптації в умовах невизначеності стає фундаментом для збереження професійної ефективності [5].

Проте, на шляху реалізації професійного обов'язку виникають специфічні бар'єри. Значним дестабілізуючим фактором, що суттєво модифікує сутність професійної відповідальності правоохоронця, є потенційний розвиток моральної травми (moral injury). На противагу класичному посттравматичному стресовому розладу (ПТСР), що фундаментально корелює зі страхом, моральна травма є наслідком інтенсивного когнітивного дисонансу. Цей дисонанс постає, коли поліцейський вимушений здійснювати вибір в умовах так званого "трагічного вибору" - як-от, першочерговість евакуаційних заходів або нездатність упередити загибель цивільного населення внаслідок обставин непереборної сили [6; 7].

Даний феномен веде до ерозії професійної ідентичності, формування вираженого почуття провини та нівелювання етичних орієнтирів [8].

У поліцейських це проявляється через втрату довіри до системи, релігійну боротьбу та ерозію професійної ідентичності. Крім того, кожен третій працівник поліції в умовах війни відчуває понадмежове емоційне навантаження, що веде до дезадаптації та зниження оперативності прийняття рішень [9].

Відтак, психологічна підтримка має бути орієнтована не лише на мінімізацію стресових реакцій, а й на інкорпорацію амбівалентного морального досвіду в професійне функціонування особистості. Формування готовності до відповідальних дій у надзвичайних ситуаціях має включати не лише технічну підготовку, а й психопрофілактичну роботу, спрямовану на підвищення етичної стійкості та надання алгоритмів самодопомоги в умовах етичних дилем [10].

Отже, здійснення професійних обов'язків співробітників поліції в умовах воєнного стану набуває форми багатоаспектного етико-психологічного процесу. У ньому фахова компетентність інтегрально взаємопов'язана зі спроможністю до ухвалення рішень у ситуаціях моральних дилем. Провідним деструктивним чинником у контексті цієї діяльності є моральна травма (moral injury), що зумовлює глибоку деструкцію професійної ідентичності та підрив довіри до інституційних цінностей. Відтак, система психологічного супроводу повинна еволюціонувати від стратегій базового стрес-менеджменту до імплементації механізмів «моральної репарації» та травмофокусованих інтервенцій. Це забезпечить перехід від простого подолання наслідків травми до системної інтеграції складного морального досвіду в структуру професійної діяльності правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Шинкаренко І.О. Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рек. Дніпро : ДДУВС, 2020. 56 с.
2. Клименко І. В. Формування відповідальності у майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки. *Право і Безпека*. 2017. № 2 (65). С. 152–157.
3. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації: підручник. Вид. 2-ге, доп. / кол. авт. ; за заг. ред. Василя Осьодла. – Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2020. 484 с.

4. Антошук А., Перцев Р. Психологічна готовність поліцейських до розслідування воєнних злочинів. *Юридична психологія*. 2024. Вип. 2 (35). С. 25–33.
5. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. К.: Міленіум, 2004. 265 с.
6. Litz B. T. et al. Moral injury and moral repair in war veterans: A review and synthesis. *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29, No. 8. P. 695–706.
7. Федотова Т. Симптоми моральної травми та ціннісні орієнтації в студентської молоді в умовах війни. *Психологічні перспективи*. 2023. Вип. 42. С. 244–258. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-42-fed>.
8. Shay J. Moral injury. *Psychoanalytic Psychology*. 2014. Vol. 31, No. 2. P. 182–191.
9. Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. Особливості феномену синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 111–123.
10. Психологічне забезпечення діяльності працівників МВС в умовах підвищеної небезпеки: моделі та інтервенції : практ. посіб. / О. Г. Бабчук та ін. Черкаси ; Одеса : НУЦЗУ : ОДУВС, 2025. 181 с.

Одержано 12.03.2026

UDC 159.923

Svitlana Borysivna ZHARIKOVA,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Psychology
of National Aerospace University "KhAI";
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6814-6415>

MENTAL BOUNDARIES OF PERSONALITY AND EMOTIONAL INTELLIGENCE OF STUDENTS DURING WAR

The difficult trials that, with the onset of war, have become a daily reality for the citizens of our state, have highlighted the need for active study of psychological phenomena related to the issues of stress resilience, psychological health and well-being, adaptability, and the ability to build constructive interpersonal relationships. In contemporary domestic psychology, there is an increasing interest in studying the phenomenon of «mental boundaries» as a dynamic psychological formation that reflects the degree of accessibility for an individual to be aware of external influences, to understand oneself as a separate «Self» from Others, and to accept others as individuals with unique characteristics, worldviews, needs, values, etc. The growing research interest in studying mental boundaries is determined by their significance in ensuring the optimal functioning of the individual.

Mental boundaries define the specificity of the individuals' interaction between their own «Self» and the surrounding world, provide the opportunity to form personal psychological space and maintain autonomy, and act as one of the

important factors in the development of personal identity and the construction of life strategies. These processes gain particular significance during the period of student life, which involves active self-development and the formation of life and professional self-realization strategies for students. The mental boundary is an element of the structure of the personality that helps to preserve, protect, and assert its needs, desires, feelings, beliefs, and values, as well as various existential meanings and attitudes in interaction with other people. It performs certain functions that assist the individual in the processes of adaptation and socialization. Mental boundaries of the personality are considered important components of the adaptive potential of the human [1]. In the intrapersonal sense, the mental boundary of the personality ensures the subject-object structuring of reality and the assessment of the state of the inner space. The interpersonal level of the mental boundary is manifested in markers of various origins that arise in interpersonal communication and signal its acceptability or unacceptability [2]. Such boundaries are understood as a kind of psychologically protective position of the personality in relation to oneself and others, which allows for the coordination of achieving a defined goal of activity in the process of interpersonal interaction [3]. Mental boundaries play an important role in the processes of interpersonal interaction and interpersonal perception. The stability and dynamism of boundaries, along with the ability to build flexible relationships and autonomy, are indicators of a psychologically healthy personality [4]. The optimality of mental boundaries, as a significant aspect of psychological health, provides individuals with harmony and comfort [5]. The formation of mental boundaries of the personality is a marker of personal maturity, a condition for maintaining personal security and the basis for multidimensionality in the expression of one's own «Self» [6]. Moreover, the balanced functioning of mental boundaries, which serves as an indicator of the individual's resilience, is closely linked to the subject's psychological well-being as a criterion for Self-preservation [7]. The optimality of mental boundaries is an important condition for maintaining psychological well-being and improving social adaptation, while their destruction can become a factor in disrupting mental health [8]. The deficiency in the ability to construct mental boundaries and manage their functioning according to the specifics of the interpersonal communication process leads to increased emotional tension, the emergence of emotional barriers, conflicts, and misunderstandings in all areas of human life, which becomes a risk factor for reduced personal adaptation [9]. The relevance of the problem of mental boundaries, both in theoretical and practical perspectives, lies in the significance of studying this phenomenon in order to harmonize the social relations of the individuals in different dimensions of their activity. The ability to build and regulate the boundaries of the psychological space, which determine the essential features of the interaction of the subject with the surrounding world, should be considered one of the leading conditions for successful personal functioning in the social coordinates of human existence [10]. Domestic and foreign researchers conclude that a high level of emotional intelligence is a decisive factor in effectively ensuring and maintaining the boundaries of the individual, and its low level can lead to blurred

or excessively rigid boundaries, emotional exhaustion, difficulties in building harmonious relationships and increased susceptibility to manipulation [11]. It should be noted that the structural features of emotional intelligence in the context of psychological boundaries of the individual still remain insufficiently elucidated from an empirical perspective, which determined the direction of our research interest.

The purpose of the study was to establish the characteristics of emotional intelligence of students with thin and thick mental boundaries of the personality. In empirical research, we used the following psychodiagnostic tools: the questionnaire «Mental boundaries» (E. Hartmann) and the method of diagnosing emotional intelligence (K. Barchard). Statistical processing of the obtained data was carried out using the Student's t-test for independent samples. The study sample consisted of students aged 18-23. Taking into account the results of testing according to the method of E. Hartmann, two groups were formed: 38 respondents with thin psychological boundaries made up the first group, 29 respondents with thick psychological boundaries – the second group. Researchers associate thin boundaries with openness to experience, sensitivity, empathy and emotional responsiveness, a tendency to show trust in other people, a weak defensive position, difficulties in separating thoughts from feelings and in group identification, thick ones with a better ability to adapt to stressful situations, a high level of social support, resistance to pressure, organization, purposefulness, reliability, responsibility and trustworthiness, a sense of one's own competence, with a tendency to form a stable group identity along with preserving one's own identity in relationships [12]. Thus, there are positive and negative characteristics of both thick and thin boundaries.

From a theoretical perspective, the conducted research allowed us to state that mental boundaries are an element of the personality structure, the function of which is to preserve its internal space and structure the external. Scientists associate the optimality of mental boundaries with the adaptive capacity of the personality, its maturity, psychological health and well-being, resilience, and harmony of interpersonal interaction. Mental boundaries of the personality as a phenomenon arise in the context of interpersonal relationships, and one of the factors of their functioning is emotional intelligence, the specifics of which in this perspective remains insufficiently elucidated. Empirically, significant differences were found between groups with thin and thick mental personality boundaries in six out of seven components of emotional intelligence. Negative expressiveness, a tendency to make decisions based on emotions, empathy for misfortune, and empathy were more characteristic of students with thin mental boundaries. This finds its qualitative expression in the active nonverbal accompaniment of negative emotions, the tendency to decisions and actions determined by emotions, rather than logic, emotional acceptance of others and readiness to experience sadness together with those affected by misfortunes. The peculiarity of the emotional intelligence of students with thick mental boundaries is reflected in a brighter positive expressiveness and greater attention to emotions, which results in the

clarification of the nonverbal expression of positive emotions, the actualization of cognitive tracking and awareness of experiences of the intra- and intersubjective mode.

References

1. Артюхіна Н., Бадю О. Психологічні межі та механізми захисту як адаптивний потенціал особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3, т. 1. С. 12-17.
2. Карелін П. Особливості психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2019. 291с.
3. Волинчук О. Сформованість психологічного простору й особистісних меж як детермінанта психологічного благополуччя студентів. *Психологія і особистість*. 2022. Вип. 2 (22). С. 128-138.
4. Grys A. Person's self-image and psychological limits in the context of adaptive processes. *Japanese Journal of Fundamental and Applied Studies*. 2015. Vol. 1, №9. P. 27-35.
5. Кічук А. Основи психоемоційного здоров'я студентів: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2021. 432с.
6. Калька Н., Федішин О., Горун Г. Дослідження особливостей психологічних кордонів у подружжях. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 1 (11). С. 173-178.
7. Артюхіна Н. В. Базові складові життєтворчості особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. Вип. 2, т. 1. С. 10–16.
8. Chernata T. Personal boundaries: definition, role, and impact on mental health. *Personality and environmental issues*. 2024. Vol. 3, №. 1. P. 24-30.
9. Барабашук Г., Душкевич М. Особливості конфігурації особистісних меж у студентів різних спеціальностей. *Габітус*. 2022. Вип. 36. С.115-121.
10. Волинчук О. До проблеми психологічних меж особистості. *Наука і освіта*. 2019. №3. С. 37-40.
11. Chernata T. The role of emotional intelligence in the personal boundaries formation. *Personality and environmental issues*. 2024. Vol. 3, №. 3. P. 59-66.
12. Choudhary V., Ansari S.A. Exploring the Impact of Mental Boundaries: Stress Perception in Thick Vs. Thin Boundaries. *International Journal of Indian Psychology*. 2025. Vol. 13, № 1. P. 2036-2042.

Received 14.03.2026

Ірина Вячеславівна ЖДАНОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6361-3029>

ПАТОПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА КОГНІТИВНИХ ПОРУШЕНЬ ПРИ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНАХ

Соціальна нестабільність та тривалий вплив стресових чинників зумовлюють стрімке зростання поширеності депресивних станів у сучасному суспільстві. Депресивні розлади посідають одне з провідних місць серед причин тимчасової непрацездатності та інвалідизації населення в усьому світі. За даними ВООЗ, від депресії страждають понад 280 мільйонів людей (близько 3,8% населення планети), що дозволяє кваліфікувати цей стан як «невидиму епідемію» [1]. В умовах повномасштабної війни в Україні ця проблема набуває особливої гостроти: постійна загроза життю та хронічний психоемоційний дистрес виступають потужними тригерами розвитку афективної патології у різних груп громадян.

Діагностичні ознаки депресивного розладу чітко детерміновані у сучасних класифікаторах. Зокрема, згідно з критеріями МКХ-10, основними ознаками депресивного епізоду є стійке зниження настрою (гіпотимія), втрата інтересів і задоволення (ангедонія) та психомоторна загальмованість. У новітній класифікації МКХ-11 акцент зміщується на стійкість цих симптомів (тривалістю щонайменше два тижні) та їхній деструктивний вплив на соціальне й професійне функціонування особистості [2]. Окрім класичної «депресивної тріади», сучасні діагностичні протоколи (зокрема DSM-5-TR) приділяють значну увагу таким критеріям, як порушення сну, зміна апетиту, почуття провини та суїцидальна настроєність [3].

Важливе значення для розкриття механізмів когнітивних порушень при депресії має теорія А. Бека, згідно з якою центральною ланкою депресивного стану є когнітивна тріада, що охоплює негативне уявлення пацієнта про себе, про навколишній світ та власне майбутнє [4]. У межах цієї концепції порушення уваги та мислення при депресії є наслідком активації стійких негативних когнітивних схем, які викривлюють процес обробки інформації та зумовлюють ідеаторну загальмованість. Пацієнт фокусується на негативній інформації, що призводить до виснаження когнітивного ресурсу: увага стає ригідною, пам'ять вибірково фіксує невдачі, а процес прийняття рішень паралізується через очікування негативного результату. Тобто, саме ідеаторне сповільнення стає об'єктивним маркером когнітивного дефіциту. Воно проявляється труднощами у перемиканні уваги, збільшенням латентного періоду мовленнєвих реакцій та зниженням темпу психічної діяльності, що концептуалізується як «когнітивна вразливість» [5].

Отже, когнітивна складова депресивного стану перестає бути лише суб'єктивною скаргою і стає об'єктивною мішенню для патопсихологічної діагностики. Реалізація зазначеного підходу в межах клініко-психологічного дослідження вимагає застосування інструментарію, що дозволяє диференціювати як темпові та динамічні показники, так і змістовні характеристики когнітивної сфери у формі специфічних патернів обробки інформації.

Використання клінічного інтерв'ю та стандартних методик патопсихологічного дослідження дозволяє об'єктивувати динамічні параметри когнітивної дисфункції при депресивних станах. Так, при роботі з таблицями Шульте у пацієнтів часто спостерігається не стільки порушення точності, скільки рівномірне сповільнення темпу виконання або прогресуюче виснаження на останніх етапах завдання. Аналогічною є крива відтворення за методикою «10 слів» О. Лурії, де зниження продуктивності зумовлене труднощами концентрації уваги, лабільністю та виснажливостю психічних процесів. В асоціативному експерименті виявляється збільшення латентного періоду реакцій та переважання асоціацій, що відображають негативний афективний зміст (ідеї самоприпинення, песимізму). Зазначені феномени підтверджують, що ідеаторна загальмованість є не просто пасивним сповільненням, а результатом перевантаження психічної діяльності внутрішніми негативними когніціями, що і становить основу когнітивної вразливості при депресії.

Шкала депресії Бека (BDI-II) дозволяє об'єктивувати скарги пацієнта та оцінити вираженість когнітивних ознак депресії, що виявляються у сприйнятті себе як «невдахи», баченні майбутнього безнадійним, самозвинуваченні, труднощах у прийнятті рішень та втраті інтересу до оточуючих [6]. Водночас методика дає змогу оцінити афективні та соматичні прояви, що в цілому дозволяє визначити загальний ступінь вираженості депресивної симптоматики. Опитувальник когнітивних помилок (CEQ) спрямований на визначення схильності особистості до таких спотворень, як катастрофізація, персоналізація, надмірне узагальнення та вибіркоче абстрагування. Саме ці помилки виступають ключовим психологічним механізмом трансформації повсякденного досвіду в депресивні переживання [7].

Для верифікації клінічних критеріїв депресивного стану доцільно залучати Опитувальник здоров'я пацієнта (PHQ-9), а для глибшого аналізу дезадаптивних когнітивних схем та диференціації від тривожних станів — Шкалу дисфункціональних ставлень (DAS) та Чотиривимірний опитувальник симптомів (4DSQ). Використання описаних методик у вітчизняній клінічній практиці детально обґрунтовано в працях О.С.Чабана та О.О.Хаустової [8; 9].

Таким чином, поєднання клініко-психологічних методів оцінки з експериментально-психологічними методиками дозволяє не лише констатувати наявність когнітивної дисфункції при депресивних станах, а й розкрити її внутрішню структуру. Це відкриває можливості для диференційованого підходу до психологічних втручань, спрямованих як на подолання

ідеаторної загальмованості, так і на трансформацію дисфункціональних когнітивних установок особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Depressive disorder (Depression) : Fact sheet / World Health Organization. 2023. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/depression> (дата звернення: 13.03.2026).
2. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (Version 02/2022) / World Health Organization. 2022. URL: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en> (дата звернення: 13.03.2026).
3. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders : DSM-5-TR. 5th ed., text rev. Washington, DC : American Psychiatric Association, 2022. 1050 p.
4. Beck A. T. Cognitive therapy and the emotional disorders. New York : International Universities Press, 1976. 356 p.
5. Abramson L. Y., Metalsky G. I., Alloy L. B. Hopelessness depression: A theory-based subtype of depression. *Psychological Review*. 1989. Vol. 96, No. 2. P. 358–372.
6. Beck A. T., Steer R. A., Brown G. K. Manual for the Beck Depression Inventory-II. San Antonio, TX : Psychological Corporation, 1996. 82 p.
7. Lefebvre A. B. Cognitive distortion and cognitive errors in depressive psychiatric patients. *Psychological Reports*. 1981. Vol. 48, No. 2. P. 595–604.
8. Чабан О. С., Хаустова О. О. Практична психосоматика: діагностичні шкали : навчальний посібник. Вид. 4-те, доповн. та переробл. Київ : Видавець Купріянова О. С., 2023. 160 с.
9. Чабан О. С., Хаустова О. О. Сучасні підходи до діагностики та терапії депресивних розладів. *НейроNews: психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2021. № 3. С. 12–18.

Одержано 15.03.2026

УДК 342.1:340.111.5(045)

Олена Леонідівна ЖУРАВСЬКА,

здобувачка третього курсу

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному суспільстві правомірна поведінка особистості є фундаментальним елементом соціальної стабільності та правового порядку. Правомірна поведінка передбачає добровільне дотримання норм права. Зростання правового нігілізму та необхідність ефективної правової соціалізації фахівців у сфері правоохоронної діяльності в умовах соціальних змін зазначають актуальність вивчення психологічних чинників формування правомірної поведінки.

Правомірна поведінка є свідомою, добровільною, такою, що відповідає правовим нормам і має суспільно корисний характер [2]. Ключовим для правомірної поведінки є правосвідомість, яка інтегрує знання про право, емоційне ставлення до нього та мотиваційні установки особистості. Правосвідомість регулює поведінку та формує переконання в справедливості норм, зменшує конфлікти між особистими інтересами та суспільними вимогами [1].

Правомірна поведінка залежить від балансу між зовнішніми (контроль, санкції) та внутрішніми (моральні цінності) чинниками. Дослідження показують, що ефективність правових норм зростає, коли вони відповідають психологічним потребам особистості, сприяючи її самореалізації [4].

Виділяють низку психологічних чинників, що взаємодіють у процесі формування правомірної поведінки.

По-перше, правосвідомість виступає як основний регулятор. Вона формує когнітивну базу (знання норм), емоційно-оцінний компонент (ставлення до права) та мотиваційний блок (спонукання до дій). Високий рівень правосвідомості сприяє добровільному дотриманню норм, зменшуючи правовий нігілізм. Наприклад, у професійних групах, як правоохоронці, правосвідомість посилюється через освіту та практичний досвід, що призводить до підвищення відповідальності [3].

По-друге, система мотивів, які можуть бути внутрішніми (почуття обов'язку, прагнення справедливості) або зовнішніми (страх санкцій). Дослідження вказують, що внутрішня мотивація є стійкішою, оскільки пов'язана з особистісними цінностями та самореалізацією. У контексті правової соціалізації, мотивація активізується через позитивне підкріплення, як визнання суспільної користі дій [5].

По-третє, сприйняття правових норм, коли образ права формується через уявлення, емоції та досвід, що може бути амбівалентним: від асоціацій з порядком і захистом до сприйняття як обмеження. Позитивне сприйняття сприяє інтерналізації норм, тоді як негативне – призводить до опору. Вченими підкреслюється роль соціальної перцепції в оцінці норм за критеріями справедливості та ефективності [6].

По-четверте, легітимаційний механізм, який забезпечує суб'єктивну оцінку норм на відповідність особистісним цінностям. Легітимація норм підвищує рівень законослухняності, викликаючи психічні стани задоволення чи когнітивного дисонансу. Цей механізм поєднує свідомі та несвідомі процеси, впливаючи на вибір поведінки в конфліктних ситуаціях [6].

Провідну роль у засвоєнні суб'єктом правових норм відіграють виховання та освіта. У процесі соціалізації зовнішні впливи перетворюються на внутрішні установки, формуючи правову культуру. Особливо актуально це для студентів юридичних спеціальностей, де психологічні умови включають розвиток активної позиції та подолання негативних стереотипів [7].

Отже, психологічні чинники формування правомірної поведінки є комплексними та взаємопов'язаними, охоплюючи правосвідомість, мотивацію,

перцепцію, легітимацію та соціалізацію. Вони забезпечують перехід від зовнішньої регуляції до внутрішньої, сприяючи стабільності суспільства. Для практичного застосування, зокрема в освіті та правоохоронній сфері, рекомендується посилювати правову освіту та враховувати індивідуальні психологічні особливості.

Список бібліографічних посилань

1. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 861(13). С. 68–72. URL: <https://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-4-number-861-13-2017/legal-awareness-and-its-impact-human-behavior> (дата звернення: 01.03.2026).
2. Поняття, ознаки, склад правомірної поведінки. URL: <https://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4399-ponyattya-oznaki-sklad-pravomirnoyi-povednki.html> (дата звернення: 01.03.2026).
3. Швець Д. В. Правові та психологічні чинники формування особистості поліцейського // Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави». Харків : ХНУВС, 2019. – С. 11–13. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/06_12_2019/pdf/1.pdf (дата звернення: 01.03.2026).
4. Правова поведінка особистості : реферат. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28695/> (дата звернення: 01.03.2026).
5. Муж В. В. Правова свідомість як мотив правомірної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 824 (6). С. 278–282. URL: <https://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-1-number-8246-2015/legal-consciousness-way-lawful-behavior> (дата звернення: 01.03.2026).
6. Прудіус Т. О. Психологічні механізми нормативно-правової регуляції поведінки. Кваліфікаційна робота. Умань, 2024. 84 с. URL: <https://fspro.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/Прудіус-Т.О.pdf> (дата звернення: 01.03.2026).
7. Михайлюк М. Г. Психологічні умови формування правослукняної поведінки у студентів юридичних спеціальностей. Кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2024. 74 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/11337> (дата звернення: 01.03.2026).

Одержано 14.03.2026

УДК 378.6.017:355(477)

Вадим Васильович ЖУРАКОВСЬКИЙ,

аспірант Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0534-532X>

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ОСВІТІ

Сучасна ситуація розвитку українського суспільства, завдання реформування освіти та посилення ролі громадянської культури особистості висувають нові актуальні вимоги до загальноосвітньої та професійної підготовки фахівців. Саме тому, одним із пріоритетних завдань професійної підготовки майбутнього фахівця є формування особистості з високим рівнем громадянської свідомості, здатної до самовизначення та відповідальності в політичному, економічному та культурному житті українського суспільства.

Зазначимо, що 12 квітня 2016 року Рада Європи ухвалила нові Рамки компетентностей для культури демократії, визнавши важливість розвитку громадянських компетентностей через освіту, тому освітній процес потребує розширення та оновлення, задля формування у студентів громадянських та національних цінностей, сприяння залученню студентів до практичної громадянської діяльності. Студентам закладів вищої освіти на перших етапах засвоєння професійних знань необхідно оволодіти якостями та характеристиками, які формують їхню громадянську зрілість, громадянську позицію, громадянську культуру та громадянську компетентність [1].

Світовий досвід становлення, формування і розвитку громадянської компетентності складався в основному там, де культивувався демократизм як головна ознака і параметр соціальних відносин і принцип діяльності соціалізованої особистості. Основним фактором становлення, формування і розвитку громадянської компетентності як соціального явища виступає громадянське суспільство, характер і стан його зрілості, модель його взаємодії з державою в певних національних державних умовах.

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах української державності» розглядається формування громадянської компетентності як інтегративної якості особистості, що дає змогу людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною [3].

Результатом сформованості громадянської компетентності молоді є наявність у студентів таких якостей, як громадянська активність, гідність, дисциплінованість, толерантність, справедливість, працелюбність, чесність, почуття власної гідності тощо. Сформованість громадянської компетентності охоплює готовність і здатність до активної реалізації громадянських знань на практиці, бажання брати участь в обговоренні та вирішенні суспільних проблем, толерантне вирішення конфліктів, налагодження спілкування з іншими представниками суспільства, бажання дотримуватись

відповідальної суспільної діяльності, активна участь у волонтерській діяльності. Вона поєднує систему знань, способів поведінки [1; 4].

Формування громадянських компетентностей передбачене низкою правових документів. Поняття «громадянська освіта» з ухваленням Закону України «Про освіту» (2017) отримало нормативне значення. У статті 5 п. 5 Закону зазначено, що «держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав та обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини й громадянина» [2].

Змістом громадянської освіти виступає формування відповідального громадянина, що поважає права людини, вміє критично мислити, розуміє особисту відповідальність за долю держави та народу, розуміє необхідність громадянської участі у процесі вирішення різних проблем місцевої громади.

Дослідники (Т. Асламова, І. Галактіонова, О. Остапенко, О. Шестопалюк та ін.) зазначають, що відсутність у молоді сформованої громадянської компетентності приведе до необізнаності суспільства у питаннях прав, обов'язків, і, як наслідок, до деградації й викривлення громадянських та національних цінностей, низького рівня національної свідомості, міжнаціональної толерантності, прагнення керуватись тільки особистими інтересами, зникнення бажання дотримуватись норм і правил вироблених у культурі народу, втрата зв'язку зі своєю етнічною групою тощо.

Особливе значення вирішення цього завдання набуває у закладах військової освіти, випускники яких стають захисниками Вітчизни.

Військова освіта є видом спеціалізованої освіти і спрямовується на здобуття компетентностей у сфері професійної військової діяльності під час навчання у безперервному інтегрованому освітньому процесі для досягнення відповідних рівнів і ступенів освіти та/або рівнів військової освіти.

Натепер вища військова школа здійснює активні пошуки сучасних концепцій та педагогічних технологій всебічної підготовки майбутніх офіцерів, які орієнтовані на формування професіонала, патріота, командира, фахівця.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що формування громадянської компетентності є одним із ключових завдань сучасної системи освіти, зумовленим суспільними трансформаціями, європейськими орієнтирами розвитку та потребою у підготовці відповідальних і свідомих громадян. Громадянська компетентність виступає інтегративною характеристикою особистості, що поєднує знання, цінності, установки та практичну готовність до активної участі в суспільному житті.

Особливого значення цей процес набуває у закладах військової освіти, де формуються не лише професійні, а й громадянські якості майбутніх офіцерів як захисників держави. Високий рівень громадянської компетентності забезпечує здатність до відповідальної поведінки, дотримання

демократичних цінностей, активної громадянської позиції та ефективної взаємодії в суспільстві.

Отже, розвиток громадянської компетентності є необхідною умовою підготовки сучасного фахівця, що сприяє зміцненню громадянського суспільства, утвердженню національних цінностей та підвищенню якості професійної діяльності майбутніх офіцерів.

Список бібліографічних посилань

1. Остапенко О. Громадянська освіта у вищій школі. Київ: Патріот, 2020. 296 с.
2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://urst.com.ua/act/pro_osvitu
3. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
4. Шевчук Т. Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. *Молодий вчений*. 2018. № 4.1(56.1). С.85–88.

Одержано 01.03.2026

УДК 342.951:339.543(477)

Юлія Сергіївна ЗНАЧКО,

аспірантка Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2567-6982>

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА» ЮРИСТА

Процес інформатизації суспільства зумовлює необхідність інформатизації системи освіти, підготовку кваліфікованих кадрів для всіх сфер і галузей суспільного життя. Саме тому інтеграційний процес впровадження європейських норм і стандартів в освіті передбачає орієнтацію закладів вищої освіти на розвиток інформаційної культури як однієї з провідних вимог до особистості фахівця будь-якої галузі.

Особливої актуальності проблема формування інформаційної культури набуває для майбутнього юриста, оскільки є професійно значущою і виступає умовою успішного виконання ним майбутньої професійної діяльності.

Зростання ролі інформації підтверджується низкою законодавчих і підзаконних актів, серед яких чільне місце займають Закони України «Про інформацію» (1992), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998), «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів» від 5 травня 2003 р. № 259-р.

Для сучасного суспільства, як зазначають А. Колодюк, А. Коломієць характерним є зростання ролі інформації в соціальних відносинах, швидкість її опрацювання за рахунок комп'ютерної техніки та впровадження заснованих на ній нових інформаційних комунікаційних технологій (ІКТ) у всі сфери суспільного життя [2; 3].

Інформаційна складова присутня в кожній сфері практичної діяльності людини – юридичній, економічній, медичній, педагогічній і т. ін.

Як результат впровадження засобів опрацювання інформації у всі сфери суспільного життя, створення загальнодоступних інформаційних ресурсів у суспільстві відбуваються якісні зміни, що стають підставою для утворення якісно нового «інформаційного суспільства».

Існування людини у цьому суспільстві вимагає формування нових за змістом суспільної та індивідуальної свідомості на основі науково обґрунтованої картини світу, принаймні елементарних уявлень про закони, за якими відбуваються інформатичні процеси [2].

В умовах інформаційного суспільства важливі не лише знання, але і особливі практичні знання про способи, методи, можливості, цілі отримання знань, а також про технології роботи з ними. Використання інформації привело до того, що люди звернули увагу на її властивості, а саме: достовірність, об'єктивність, цінність інформації, повнота, актуальність, зрозумілість. З часом кількість інформації зростає, вона накопичується, відбувається її систематизація, оцінювання та узагальнення.

«Інформаційна культура» як поняття утворилось в інформаційному суспільстві, коли інформація стала головним стратегічним ресурсом і були створені нові технології для обробки і передачі даних. До теперішнього часу вона набула теоретичного та практичного значення. Стало очевидним, що інформаційна культура є важливою характеристикою як окремого члена суспільства, так і суспільства в цілому.

Спираючись на дослідження науковців, виокремлюють «культурологічний» та «інформаційний» підходи до трактування поняття «інформаційна культура». Прихильники «інформаційного» напрямку (В. Биков, Л. Калініна, Є. Медведєва, Н. Новицька та ін.) розуміють під інформаційною культурою переважно сукупність знань, умінь, навичок пошуку, відбору і аналізу інформації, тобто всього, що передбачено інформаційною діяльністю, спрямованою на задоволення інформаційних потреб. Частина авторів звужує інформаційну культуру до рамок комп'ютерної грамотності. Представники «культурологічного» напрямку (М. Близнюк, А. Доля, І. Смирнова, А. Столяревська, Л. Чередник та ін.) визначають зміст інформаційної культури як складову загальної культури особистості, як сукупність її особистісних і професійних якостей і характеристик. У межах культурологічного підходу поняття «інформаційна культура» розглядається як спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, як складова процесу формування культури людства.

Нам представляється некоректним розділення цього поняття на інформаційну та культурологічну складові. Ми підтримуємо позицію вчених

(Р. Гуревич, М. Кадемія, А. Коломієць, Л. Шевченко Л. та ін.), які вважають інформаційну культуру однією з граней загальнолюдської культури або інформаційним компонентом людської культури в цілому [1; 3].

Інформаційна культура юриста розглядається в наукових дослідженнях як ступінь володіння ним належним обсягом інформації для забезпечення прав і свобод громадян, вміння одержувати й ефективно реалізовувати її у правоохоронній діяльності згідно із Законом України «Про інформацію» [4].

Поняття інформаційної культури юриста розглядають як інтегративну професійно-особистісну характеристику, яка відображає наявність певних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій у сфері роботи з інформацією в юридичній діяльності.

Інформаційну культуру юриста пов'язують із здатністю ефективно здійснювати пошук, відбір, аналіз, оцінювання, інтерпретацію, зберігання та використання правової інформації з дотриманням норм законодавства, професійної етики та інформаційної безпеки.

Дослідники цього поняття зазначають, що інформаційна культура юриста має дві сторони: інформаційно-технологічну (знання національних і глобальних комп'ютерних мереж, у тому числі Інтернету, їхнє використання) і інформаційно-правову (своєчасна інформованість про новітні закони й інші правові акти, вміння донести їх до клієнта).

Отже, на цій підставі в змісту поняття «інформаційна культура» юриста можна виокремити такі компоненти:

когнітивний (знанневий) компонент, який охоплює знання джерел правової інформації (нормативно-правові акти, судова практика, міжнародні документи); розуміння принципів інформаційного права, захисту даних, цифрової безпеки;

операційно-діяльнісний компонент поєднує вміння працювати з правовими базами даних; навички аналітичної обробки інформації; здатність формулювати юридично грамотні висновки на основі отриманої інформації;

комунікативний компонент пов'язаний із комунікацією і передбачає вміння передавати інформацію чітко, логічно й аргументовано; дотримання культури професійного мовлення та юридичної термінології; ефективну взаємодію з клієнтами, колегами, установами;

етично-правовий компонент відображає дотримання конфіденційності; відповідальне використання інформації; недопущення маніпуляцій або викривлення даних;

цифровий (технологічний) компонент пов'язаний із володінням сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями; здатністю працювати в електронному документообігу, онлайн-сервісах, реєстрах.

Отже, інформаційна культура юриста як соціо професійний феномен є необхідною умовою його професійної компетентності, оскільки забезпечує якісне прийняття правових рішень, ефективну комунікацію та дотримання етичних і правових стандартів у роботі з інформацією.

Список бібліографічних посилань

1. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід. Вінниця, 2012. 352 с.
2. Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні: дис. ... канд. політ. Наук: 23.00.03. Київ, 2004. 234 с.
3. Коломієць А. М. Можливості новітніх інформаційних технологій у підготовці педагогічних кадрів. *Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*: зб. Наук. Праць. Київ : НПУ ім. Драгоманова. 2002 . Вип. 5. С. 173–181.
4. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

Одержано 04.03.2026

UDC 37.091.3:5:004.946

Martin KALAMKOVIC,
*PhD – Natural Science, Faculty of Education,
University of Novi Sad-Serbia.
Multimedia manager, School for children
with special needs "Milan Petrovic", Novi Sad*

THE POSSIBILITIES OF USING VIRTUAL REALITY IN NATURAL SCIENCE TEACHING

Introduction

Modern education increasingly uses digital technologies to improve the learning process and make it more effective and interesting for students. The development of information and communication technologies has enabled the emergence of new educational tools that change traditional teaching methods. One of the technologies that has gained increasing importance in education in recent years is virtual reality (VR).

Virtual reality is a computer-generated three-dimensional environment that allows the user to feel the presence in the digital space. With the help of special equipment, such as VR glasses and controllers, users can explore the virtual world and interact with the objects in it (Radianti et al., 2020). This kind of technology creates a completely new learning experience, because students can actively participate in the teaching process and explore phenomena that would be difficult to access in real conditions.

The teaching of natural sciences includes a large number of complex processes and phenomena that are often not visible to the naked eye or take place in environments that are inaccessible to students. For example, the structure of a cell, the motion of the planets, chemical reactions or geological processes can hardly be fully understood based on only text and pictures in textbooks. Therefore, the application of virtual reality can significantly contribute to a better understanding of teaching content (Makransky & Petersen, 2019). The aim of this paper is to

show the possibilities of applying VR technology in the teaching of natural sciences, as well as its advantages and challenges in modern education.

Concept and characteristics of virtual reality in education

Virtual reality is a technology that allows the user to be immersed in a digital environment that simulates the real or imagined world. This technology uses advanced graphics, sound and interactive elements to create a realistic experience (Radianti et al., 2020). When a user uses VR equipment, they can view objects from different angles, move through virtual space, and manipulate digital objects.

In education, VR is used as a tool that allows students to actively participate in the learning process. Instead of passively listening to lectures, students can explore the virtual environment and gain new knowledge through their own experience. This approach is often associated with the concept of experiential and investigative learning (Dalgarno & Lee, 2010).

One of the most important characteristics of virtual reality is immersiveness, that is, the feeling of complete immersion in the virtual world. When a student uses VR technology, they have the impression that they are really inside the space, observing. This sense of presence can significantly increase students' concentration and motivation to learn (Jensen & Konradsen, 2018).

Another important feature is interactivity. Students can experiment with different phenomena and processes, change certain parameters and observe the results of those changes. Such an approach enables a deeper understanding of scientific concepts and encourages active participation in learning (Merchant et al., 2014).

The third characteristic refers to the visualization of complex structures and processes. Virtual reality enables the presentation of three-dimensional models that are much more understandable than the classical two-dimensional illustrations in textbooks (Dalgarno & Lee, 2010).

Application of VR in various fields of natural sciences

Virtual reality is widely used in various fields of natural sciences. Its use allows students to interactively explore phenomena that are otherwise difficult to access or dangerous for direct study.

In Biology, VR enables detailed study of the structure of living organisms. Students can observe the inside of a cell, the structure of DNA or the functioning of different organs in the human body. Virtual models enable the representation of processes such as cell division, blood circulation or the transmission of nerve impulses, which contributes to a better understanding of complex biological systems (Makransky & Petersen, 2019).

In Physics, virtual reality helps explain abstract concepts such as force, energy, gravity or electromagnetism. For example, students can observe the motion of the planets in the solar system or experiment with the laws of motion in a simulated environment (Merchant et al., 2014).

In Chemistry, VR enables virtual experiments to be performed in the laboratory. Students can combine different chemical substances and observe

reactions without risk of injury or damage to equipment. Also, they can study molecular structures in three-dimensional space, which facilitates the understanding of chemical bonds and molecule structures (Radianti et al., 2020).

In Geography and Earth sciences, VR enables virtual travel to different parts of the planet. Students can explore volcanoes, deserts, oceans, mountains, or polar regions, as well as processes such as earthquakes and tectonic plate movement (Fowler, 2015).

A particularly significant application of VR refers to virtual field lessons, which allow students to explore natural sites that are geographically distant or difficult to access (Jensen & Konradsen, 2018).

Advantages of using virtual reality in teaching

The use of virtual reality in teaching brings numerous advantages. One of the most important is increasing student motivation for learning. An interactive and visually rich environment makes teaching more interesting and encourages students to actively participate (Merchant et al., 2014).

Another significant advantage is a better understanding of complex concepts. Visualizing three-dimensional structures and processes allows students to more easily understand the relationships between different elements within a particular system (Dalgarno & Lee, 2010).

Furthermore, there are advantages related to safety and economy. Virtual experiments make it possible to carry out activities that would be dangerous or very expensive in real conditions, such as complex chemical reactions or research in extreme natural conditions (Pantelidis, 2010).

VR also encourages active and exploratory learning, as students independently explore the virtual environment and come to conclusions based on their own experience (Makransky & Petersen, 2019).

Challenges and limitations of applying VR in education

Despite numerous advantages, the application of virtual reality in education also faces certain challenges. One of the main problems is the high cost of equipment and software, which can be an obstacle for many educational institutions (Radianti et al., 2020).

Another challenge relates to the need for additional teacher training. Teachers must be trained to use VR technology and to integrate it pedagogically into the teaching process (Fowler, 2015).

There are also certain health and technical limitations. For some users, prolonged use of VR devices may cause discomfort or eye fatigue, which is why it is recommended to use this technology in shorter time intervals (Jensen & Konradsen, 2018).

Conclusion

Virtual reality represents an innovative technology with great potential for improving the teaching of natural sciences. Thanks to the possibility of visualizing complex processes, interactive learning and simulation of experiments, VR can significantly contribute to a better understanding of teaching material and increase student motivation (Makransky & Petersen, 2019).

Although there are some challenges related to equipment costs and the need for additional teacher training, the development of technology and the increasing availability of digital tools indicate that virtual reality will play an increasingly important role in education in the future.

References

1. Dalgarno, B., & Lee, M. J. W. (2010). The learning affordances of 3-D virtual environments. *British Journal of Educational Technology*, 41(1), 10–32.
2. Fowler, C. (2015). Virtual reality and learning: Where is the pedagogy? *British Journal of Educational Technology*, 46(2), 412–422.
3. Jensen, L., & Konradsen, F. (2018). A review of the use of virtual reality head-mounted displays in education and training. *Education and Information Technologies*, 23(4), 1515–1529.
4. Makransky, G., & Petersen, G. B. (2019). Immersive virtual reality and learning: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 31(2), 451–475.
5. Merchant, Z., Goetz, E. T., Cifuentes, L., Keeney-Kennicutt, W., & Davis, T. J. (2014). Effectiveness of virtual reality-based instruction on students' learning outcomes. *Computers & Education*, 70, 29–40.
6. Pantelidis, V. (2010). Reasons to use virtual reality in education and training courses and a model to determine when to use virtual reality. *Themes in Science and Technology Education*, 2(1–2), 59–70.
7. Radianti, J., Majchrzak, T. A., Fromm, J., & Wohlgenannt, I. (2020). A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education. *Computers & Education*, 147.

Received 15.03.2026

UDC 37.014.25:004.738.5

Snezana KALAMKOVIC,

PhD – Chemistry professor, independent

researcher, Primary School "Prva vojvodjanska brigada",

Novi Sad, Serbia

POSSIBILITIES OF INTERNATIONAL COOPERATION THROUGH THE ETWINNING PLATFORM

Modern education systems face numerous challenges arising from the rapid development of technology, globalization and the need to develop new competencies in students. This is why international cooperation between schools, teachers and students is important. Cooperation with educational institutions from other countries enables the exchange of knowledge, experiences and cultural values. All this contributes to improving the quality of education.

The development of information and communication technologies allows schools to establish contacts more easily and implement various forms of cooperation. Physical travel is unnecessary. One of the most well-known platforms that enables this type of cooperation is eTwinning, the European digital community

of schools and teachers. The platform brings together a large number of educational institutions that collaborate on joint projects and activities (European Commission, 2022).

The eTwinning programme was launched by the European Commission in 2005. Today, it operates within the Erasmus+ programme, which aims to improve cooperation in the fields of education, training and youth (European Commission, 2022). According to research, digital platforms for cooperation between schools significantly contribute to the development of innovative teaching approaches and the modernisation of education (Redecker, 2017).

The aim of this work is to present the basic features of the eTwinning platform and point out the possibilities of international cooperation that it offers to teachers, students and schools.

Concept and basic characteristics of eTwinning

eTwinning is a digital platform intended for the cooperation of teachers and schools from different European countries. Its main purpose is to connect educational institutions and encourage joint work on educational projects via the Internet (European School Education Platform, 2023).

One of the main advantages of eTwinning is its ease of use and accessibility to a large number of teachers. Registration on the platform is free, and after registration, teachers can create a profile of their school and start searching for partners from other countries (European School Education Platform, 2023).

A special virtual space known as TwinSpace is used for the realization of projects. In this space, project participants can share various materials, photos, presentations and video content, but also communicate through comments, forums and joint documents. This way of working allows students and teachers to collaborate regardless of physical distance (European Commission, 2022).

In addition to projects, the platform also provides opportunities for the professional development of teachers through online seminars, webinars and various professional groups in which experiences and examples of good practice are exchanged (Buchem, 2019). Contemporary educational networks such as eTwinning contribute to the creation of professional learning communities among teachers (Redecker, 2017).

Possibilities of international cooperation through eTwinning

One of the most significant advantages of the eTwinning platform is the possibility of international cooperation between schools. This cooperation can be realized through various forms of projects and activities.

Teacher cooperation

eTwinning enables teachers from different countries to establish professional contacts and jointly plan educational projects. Through the platform, teachers can exchange teaching materials, ideas and experiences in working with students (European School Education Platform, 2023).

This kind of cooperation contributes to the professional development of teachers because it allows them to get to know new teaching methods and approaches to learning. Exchanging experiences with colleagues from other

countries can contribute to the improvement of teaching practice and the introduction of innovations in teaching (Buchem, 2019).

According to research, international cooperation among teachers encourages the development of reflective practice and continuous professional development (Redecker, 2017). Through such activities, teachers develop new competencies and become more open to the application of digital technologies in teaching.

Student cooperation

Through eTwinning projects, students collaborate with peers from other countries and take part in joint activities such as presentations, digital posters, videos, online discussions, and quizzes (European School Education Platform, 2023). This approach develops communication, teamwork, creativity, and intercultural competences (Buchem, 2019). Research also shows that participating in international projects increases students' motivation and strengthens their sense of belonging to the European educational community (Dooly & Sadler, 2016).

Development of digital competences

The development of digital competences of students and teachers is an important goal. During the implementation of the projects, various digital tools are used, such as applications for creating presentations, video content and digital posters (European Commission, 2022). Digital competencies today represent one of the key assets for lifelong learning. Their development enables students to effectively use digital technologies in the learning and communication process (Redecker, 2017).

At the same time, through participation in eTwinning projects, teachers improve their digital and pedagogical skills and develop innovative teaching approaches (Buchem, 2019).

Development of intercultural competences

International cooperation through eTwinning projects allows students to learn about different cultures, traditions and ways of life. Students represent their school, city and country, as well as different cultural customs and traditions (European Platform for School Education, 2023).

It is important to contribute to the development of tolerance, understanding and respect for cultural differences. According to research, international educational projects play a significant role in the development of intercultural competence and global awareness in students (Dooly & Sadler, 2016).

Conclusion

The eTwinning platform is a major form of international cooperation in European education. It enables teachers and students to collaborate with schools from other countries on joint projects. Through these projects, students develop digital, communication, and intercultural skills, while teachers enhance their professional competencies and apply innovative teaching methods, making eTwinning an important tool for modernizing education (Redecker, 2017).

References

1. Buchem, I. (2019). Digital collaboration and learning communities in European schools.
2. Dooly, M., & Sadler, R. (2016). *Becoming little scientists: Technologically-enhanced project-based language learning*. Language Learning & Technology.
3. European Commission. (2022). *eTwinning and school collaboration in Europe*. Brussels.
4. European School Education Platform. (2023). *eTwinning guide for teachers*.
5. Redecker, C. (2017). *European framework for the digital competence of educators (DigCompEdu)*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
6. Erasmus+ Programme. (2023). Education and training programme documentation.

Received 15.03.2026

УДК 159.9:316.46:351.74

Руслан Вікторович КАПУСТА,

курсант навчально-наукового інституту № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Оксана Петрівна ЛЯСКА,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6943-8957>

КОЛЕКТИВНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У підрозділі, що функціонує в умовах постійного стресу, психологічна стійкість не є випадковим феноменом. Вона формується внаслідок щоденної взаємодії спецпризначенців, об'єднаного спільною метою. До ключових аспектів цієї стійкості належать колективна згуртованість, взаємопідтримка, ефективна комунікація та усвідомлення спільної відповідальності. Сукупно ці чинники формують надійний психологічний каркас, який забезпечує здатність витримувати екстремальні навантаження та оперативно відновлювати функціональну рівновагу підрозділу після впливу стресогенних подій.

Колективна згуртованість відіграє провідну роль у формуванні довіри в підрозділі, особливо коли небезпека тривала, а психоемоційне навантаження високе. Коли люди відчують себе частиною єдиного цілого, їхня взаємодія виходить за межі суто функціональної координації: з'являється емоційне відчуття підтримки, розуміння та взаємної відповідальності. Така довіра не зводиться до вимог статуту чи формальних інструкцій — вона

народжується зі спільно пережитих труднощів і готовності кожного без коливань підставити плече. Саме вона утримує психіку від зриву в критичні моменти, знижує рівень тривожності, дає відчуття безпеки там, де середовище залишається непередбачуваним, і тим самим зміцнює психологічну стійкість кожного бійця [1, 4].

Психологічна підтримка товаришів — фундамент індивідуальної витривалості в умовах бою чи будь-якого екстремального середовища. Присутність поряд людей, які поділяють той самий досвід і здатні зрозуміти без зайвих пояснень, знімає відчуття ізоляції та безпорадності. Взаємна підтримка проявляється в конкретних діях — від уважного слухання до готовності підмінити в критичну хвилину — і працює як стабілізатор емоційного стану. Це прискорює відновлення після напружених епізодів, підвищує стійкість до повторного стресу й зменшує ризик виснаження, що в тривалому навантаженні може призвести до дезадаптації. Здоровий мікроклімат, заснований на підтримці, стає запорукою одночасно й колективної, і особистої психологічної витривалості [2].

Ефективна комунікація — нервова система згуртованого підрозділу. Відкритий обмін інформацією, можливість чесно висловити переживання, культура конструктивної критики та готовність до діалогу створюють середовище, у якому кожен почутий і важливий. Це різко зменшує ризики непорозумінь, прихованих образ чи підозр, а отже — мінімізує конфлікти. Коли проблеми проговорюються без страху осуду, рішення знаходяться швидше, напруга знижується, а злагодженість дій зберігається навіть під тиском. До того ж якісна комунікація дозволяє своєчасно помічати ознаки емоційних чи психологічних труднощів у побратимів, аби підтримати їх до того, як ситуація загостриться [2].

Зрештою, згуртованість істотно полегшує адаптацію до екстремальних умов. Відчуття взаємної опори зменшує тривогу, допомагає витримувати фізичні та психологічні навантаження, краще переносити нестабільність обстановки, логістичні збої чи втрати. Колективна емоційна регуляція — довіра, підтримка, спільний досвід — підсилює здатність кожного зберігати самоконтроль і приймати виважені рішення саме тоді, коли ціна помилки найвища. Так створюється стійкість системи, у якій окрема людина сильна завдяки групі, а група — завдяки кожному її членові [3].

Психологічна стійкість підрозділу не є сумою індивідуальних якостей, вона народжується зі спільної дії — довіри, підтримки, ясної мети та відкритої комунікації. Інвестуючи в згуртованість, командир і сам підрозділ будують запас міцності, що дозволяє не лише витримувати удари, а й завжди бути готовими до будь-яких випробувань.

Список бібліографічних посилань

1. Бондарев Г. В., Круть П. П. Основи військової психології : навч. посіб. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2020. 272 с. URL: https://books.ndcnangu.co.ua/books/Osnovy_viiskovoï_psykholohi.pdf (дата звернення: 12.10.2025).

2. Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України : тези доп. III Всеукр. наук.-практ. конф., 22 грудня 2022 р. Харків : Нац. акад. Нац. гвардії України, 2022. 186 с. URL: <https://nangu.edu.ua/uploads/files/NANGU%202022%20zbirnyk%20tez.pdf> (дата звернення: 12.10.2025).

3. Кокун О. М., Клочков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. Київ–Одеса : Фенікс, 2022. 128 с. ISBN 978-966-928-814-1. URL: (дата звернення: 13.10.2025).

4. Driskell, T., Salas, E., & Driskell, J. E. (2018). *Teams in extreme environments: Alterations in team development and teamwork*. Human Resource Management Review, 28(4), 434–449. DOI: 10.1016/j.hrmr.2017.01.002. URL: <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.01.002> (Дата звернення: 18.10.2025).

Одержано 27.02.2026

УДК 159.9: 316.48

Андрій Володимирович КИРИЧЕНКО,
доктор філософії за спеціальністю С4 “Психологія”,
доцент кафедри військової психології
Національного університету оборони України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1333-5980>

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Проблематика девіантної поведінки в бойових умовах належить до числа складних і дискусійних напрямів сучасного гуманітарного знання. Її аналіз потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує психологічні, етичні та правові аспекти. Попри очевидну актуальність, упродовж тривалого часу ця тема залишалася поза фокусом системних наукових досліджень.

Однією з причин такого стану була обмеженість розвитку психології війни як самостійного наукового напрямку, а також домінування ідеологічно зумовлених уявлень про поведінку військовослужбовця. У радянській науковій традиції утверджувалася нормативна модель “ідеального солдата”, яка не допускала визнання можливості поведінкових відхилень у бойових умовах. Явища, що суперечили цій моделі, інтерпретувалися як поодинокі та випадкові, а відтак виключалися з кола проблем, гідних наукового осмислення. Унаслідок цього значний пласт психологічних реакцій, зумовлених екстремальними умовами війни, залишався недостатньо вивченим [1].

Водночас зазначена проблематика має принципове значення, оскільки окремі форми відхильної поведінки можуть безпосередньо впливати на збереження життя військовослужбовців і результативність бойових дій. Зокрема, такі прояви, як зрада, створюють загрозу не лише окремим підрозділам, а й успіху військових операцій загалом.

Окрему групу становлять поведінкові відхилення, що деструктивно впливають на психологічний стан учасників бойових дій, сприяючи їхній деморалізації та емоційному виснаженню. Інші форми девіацій пов'язані з порушенням морально-етичних норм та підривом дисципліни у військовому середовищі.

Крім того, поширення залежнісних і дезадаптивних моделей поведінки негативно позначається на психічному здоров'ї військовослужбовців, ускладнює міжособистісну взаємодію в підрозділах і знижує їхню функціональну спроможність. У результаті зростає психологічне та організаційне навантаження на тих учасників бойових дій, які зберігають належний рівень відповідальності й виконання службових обов'язків.

У психологічній науці девіантна поведінка традиційно трактується як сукупність дій або окремі вчинки індивіда, що не відповідають загальноприйнятим у суспільстві соціальним, правовим чи етичним нормам, а також критеріям психічного благополуччя. Водночас домінантною та нормативною формою суспільного буття вважається мирний стан, у межах якого ці норми формуються та функціонують.

У цьому контексті війна як соціальне явище постає радикальним відхиленням від звичного порядку життя, що суттєво трансформує уявлення про допустиме й недопустиме в поведінці людини. Проте на сучасному етапі розвитку науки система чітко окреслених і загальновизнаних норм поведінки в умовах війни залишається недостатньо сформованою. Відсутність таких нормативних орієнтирів ускладнює як науковий аналіз поведінкових проявів учасників бойових дій, так і їх однозначну оцінку з психологічної та соціальної перспективи.

Війна як соціальне явище постає радикальним відхиленням від звичного порядку життя, що суттєво трансформує уявлення про допустиме й недопустиме в поведінці людини. Водночас на сучасному етапі розвитку науки система чітко окреслених і загальновизнаних норм поведінки в умовах війни залишається недостатньо сформованою. Відсутність таких нормативних орієнтирів ускладнює як науковий аналіз поведінкових проявів учасників бойових дій, так і їх однозначну оцінку з психологічної та соціальної перспективи.

Існують різні підходи до трактування норми поведінки:

1. *Норма як типова поведінка.* Вона визначається як узагальнена поведінка, характерна для більшості представників соціальної групи та визнана ними прийнятною. Часто така норма подається у зручній, іноді навіть елегантній формі, яка водночас слугує механізмом соціального пробачення за відхилення. Найвідомішими прикладами таких "обгорток" є фрази на кшталт "бо війна війною", "нема війни без крові" тощо. Дослідження показують, що подібна типова норма особливо поширена у військових колективах і виступає потужним засобом неформальної регуляції поведінки солдатів у бойовій обстановці. Так, у підрозділі, де основною нормою є побратимство, будь-які прояви егоїзму чи самоізоляції підлягають суворому

осуду, іноді – навіть груповим санкціям. Водночас у підрозділах із низьким рівнем підготовки або морально дезорганізованих ніхто не висуватиме претензій до солдата, який проявив легкодухість чи страх. Проте така інтерпретація норми не може служити основою для офіційної оцінки поведінки військовослужбовців під час війни.

2. Норма як оптимальна поведінка. Цей підхід визначає норму як поведінку, що забезпечує стабільне соціальне та професійне функціонування людини і групи в конкретних умовах. Така концепція є функціональною, проте застосовна переважно до ідеального військового підрозділу або теоретично “досконалої” армії. Реальний бойовий досвід свідчить, що в умовах граничних навантажень людина не може діяти як бездоганно налагоджена машина і нескінченно підкорятися надвимогам. Жодна війна не обходилася без грубих і жорстоких порушень правових і моральних норм, вироблених мирним суспільством.

3. Норма як відсутність девіацій. Третє трактування визначає норму як просту відсутність заборонених відхилень – порушень законів, суспільної та групової моралі, правил і моделей поведінки. У офіційних документах воєнного часу саме це розуміння найчастіше використовується як стандартна норма.

Нормальною в бойових умовах вважається поведінка, яка не виходить за межі правового поля, відповідає основним етичним нормам воєнного часу, не призводить до дезорганізації колективу та не ставить під загрозу життя і здоров'я самого військовослужбовця та його товаришів по службі [2; 3].

Девіантна поведінка характеризується різноманітністю та багатозначністю. *Залежно від того, які норми порушує або яких не дотримується військовослужбовець під час бойових дій, її можна класифікувати таким чином:*

Асоціальна поведінка – пов'язана з недотриманням передусім правових, моральних і культурних норм, але не виходить за межі закону. Це визначення тісно пов'язане з поняттям протиправної поведінки.

Антисоціальна поведінка – спрямована проти суспільства та його інтересів, грубо порушує правові та моральні вимоги. Поняття близьке до делінквентної поведінки.

Делінквентна поведінка – кримінальна, злочинна, що передбачає порушення кримінального законодавства.

Девіантну поведінку необхідно чітко відмежовувати від аномальної поведінки, оскільки ці явища мають різну психологічну природу. Аномальна поведінка зумовлюється порушеннями психічного здоров'я та патологічними змінами психіки, що істотно обмежують здатність особи усвідомлювати наслідки власних дій і контролювати їх. Натомість девіантна поведінка не пов'язана безпосередньо з психічними розладами: особа, яка її виявляє, зазвичай зберігає критичне ставлення до власних вчинків і усвідомлює можливі наслідки своєї поведінки. Водночас під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників – страху, байдужості, прагнення особистої вигоди чи інших мотивацій – вона свідомо здійснює дії, що відхиляються від усталених соціальних норм.

У психологічній науці не існує єдиного підходу до пояснення готовності людини до девіантних дій. Так, представники біогенетичного напрямку пов'язують схильність до девіацій із спадковими чинниками. У межах психоаналітичної традиції причини девіантної поведінки вбачаються у дефіцитах раннього психічного розвитку особистості. Прихильники біхевіористського підходу, своєю чергою, пояснюють виникнення девіацій порушеннями процесів соціалізації. Загалом девіантна поведінка розглядається як результат поєднання особистісних деформацій, помилок виховання та впливу несприятливих соціальних обставин [3].

Узагальнена класифікація девіацій в бойових умовах може бути вибудована на підставі їх спрямованості. Відповідно до цілей суб'єкта девіантні вчинки орієнтовно направлені на здобуття особистої вигоди, що може проявлятися у прагненні задовольнити ідеологічні, етнічні чи релігійні потреби, отримати матеріальну винагороду від противника, покращити умови власного існування або зберегти життя. До цієї групи належать такі форми девіантної поведінки, як боягузтво, зрада, добровільна здача в полон, мародерство.

Отже, девіантна поведінка в бойових умовах є складним багатофакторним явищем, що формується під впливом екстремального середовища, особистісних характеристик військовослужбовця та соціально-нормативних трансформацій воєнного часу. Її аналіз потребує чіткого розмежування з аномальною поведінкою, а також урахування різних підходів до розуміння норми, які функціонують у військовому середовищі. Усвідомлення природи та форм девіантної поведінки має важливе значення для збереження боєздатності підрозділів, психологічного здоров'я військовослужбовців і ефективності бойових дій загалом.

Список бібліографічних посилань

1. Дичко М.В., Гачак-Величко Л.А., Ролук О.В. Психологічні особливості девіантної поведінки військовослужбовців. *Науковий журнал "Габітус"*. Випуск 33. 2022. С. 80 – 85. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208>
2. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посібн. / А. М. Романишин, Т. М. Мацевко [та ін.]. Київ. Видавничий дім "Скіф", 2023. 174 с.
3. Худавердова А. Специфічні чинники девіантної поведінки військовослужбовців. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 11. С. 225–230. DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.27>

Одержано 15.03.2026

УДК 159.9:351.74:355.01](477)

Зоряна Романівна КІСІЛЬ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України,

заступник директора навчально-наукового

інституту управління, психології та безпеки

Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1405-4547>

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОСТВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ СОЦІУМУ

Сучасна архітектура українського державотворення зазнає радикальних трансформацій під впливом екстремальних макросоціальних та психотравмуючих чинників, обумовлених повномасштабною збройною агресією. Зазначені обставини диктують нагальну потребу в глибокому теоретико-методологічному обґрунтуванні та практичній верифікації стратегій психологічного супроводу особистості, яка перебуває в епіцентрі тривалого воєнного конфлікту. Виконання професійних обов'язків у ситуації перманентної вітальної загрози, безпосередня участь у ліквідації наслідків воєнних злочинів та робота з травмованим цивільним населенням детермінують виникнення специфічних деструктивних змін у структурі особистості фахівця. Питання психологічної безпеки персоналу правоохоронних органів сьогодні виходить за межі суто гігієнічного аспекту і набуває статусу ключового чинника національної стійкості, оскільки збереження кадрового потенціалу є запорукою відновлення правопорядку та суспільного добробуту.

Професійна деформація особистості в умовах війни розглядається як складний динамічний процес адаптації психіки до атипових, екстремальних умов діяльності. Для фахівців правоохоронної сфери цей процес часто супроводжується формуванням специфічних психологічних захистів, серед яких провідне місце посідають емоційна десенситизація, когнітивний цинізм та гіпертрофоване почуття контролю. В умовах воєнного стану ці механізми на певних етапах виконують адаптивну функцію, дозволяючи фахівцю зберігати операційну ефективність та когнітивну працездатність. Проте в довгостроковій перспективі вони призводять до розмивання професійної етики, емоційного виснаження та деградації міжособистісних комунікацій у системі «фахівець — громадянин», що створює загрозу для легітимності правоохоронної діяльності в демократичному суспільстві.

Фундаментальним психологічним конструктом, що забезпечує збереження особистісної цілісності фахівця, є психологічна безпека, яка інтерпретується як стан захищеності психіки від деструктивних впливів, що дозволяє зберігати адекватність реагування. Психологічна безпека фахівця

напряму залежить від рівня його резильєнтності та конгруентності. Конгруентність у цьому контексті виступає як запобіжник внутрішньо особистісних конфліктів: коли професійна роль фахівця повністю узгоджується з його внутрішньою ціннісною ієрархією, рівень психологічного напруження суттєво знижується. Резильєнтність же розглядається як інтегральна властивість, що дозволяє не лише нівелювати наслідки травматичних подій, а й використовувати кризовий досвід для посттравматичного зростання.

Окремого аналізу потребує феномен вторинної травматизації та «втоми від співчуття». Фахівці, які документують наслідки воєнної агресії, мимоволі інкорпорують травматичний досвід потерпілих у власну картину світу, що призводить до руйнації базових уявлень про справедливість та закон. Наукове обґрунтування стратегій психологічної супервізії та самопомогі стає життєво необхідним елементом професійної підготовки. Важливо змістити акцент з простого лікування симптомів на розвиток внутрішнього ресурсу, формуючи у фахівців здатність знаходити нові сенси діяльності навіть у деструктивному середовищі війни. Це передбачає впровадження інноваційних технік убезпечення психічного здоров'я, заснованих на принципах когнітивно-поведінкової терапії та майндфулнес.

Стратегічним вектором поствоєнної регенерації суспільства є реінтеграція фахівців у мирний правопорядок. Перехід до поствоєнного періоду вимагатиме відходу від «мілітаризованого» стилю мислення на користь сервісно-орієнтованої психології та посилення емпатійної взаємодії з громадянами. Соціальна реінтеграція ветеранів правоохоронних органів та робота з деокупованими територіями потребуватимуть від фахівців здатності працювати з довготривалими наслідками хронічного стресу. Таким чином, профілактика професійної деформації сьогодні є інвестицією у стабільність правової системи завтра.

Забезпечення психологічної безпеки особистості фахівця має базуватися на трирівневій моделі, що включає індивідуальний розвиток навичок психогігієни, групову підтримку за принципом «рівний-рівному» та інституційне вноормування режимів праці та обов'язкової реабілітації. Консолідація зусиль науковців та практиків у межах форуму сприятиме вибудовуванню міцної системи підтримки для тих, хто сьогодні є надією та опорою нашого народу. Лише через інтеграцію наукових здобутків безпосередньо в практичну діяльність ми зможемо забезпечити психофізичне відродження української нації та її сталий розвиток у поствоєнній реальності, де турбота про психічний стан особистості визнається стратегічним ресурсом національної безпеки.

Одержано 01.03.2026

UDC 351.746.1:327

Oleksandr Mykolayovich KLIMOV,
*cadet, Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine;*
Tetiana Hryhorivna PAVLIUK,
*PhD in Educational and Pedagogical Sciences,
senior instructor at the Border Checks Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine;*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5106976X>

TRANSFORMATION OF THE UKRAINE'S BORDER CONTROL SYSTEM IN THE CONDITIONS OF EURO-ATLANTIC INTEGRATION: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR FUTURE OFFICERS

The current transformation of border control involves a shift from a purely military model to the concept of integrated border management. This requires not only technical modernisation, but also a thorough reform of the training of officers capable of working according to the uniform security standards of the EU and NATO.

Integrated border management is the coordinated activity of the competent state authorities of Ukraine and military formations aimed at creating and maintaining a balance between ensuring an adequate level of border security and preserving the openness of Ukraine's state border for legitimate cross-border cooperation and for travellers.

STANAG is an international agreement that includes many different standards in all military fields. It is valid in NATO countries as well as in partner countries. STANAG 6001 is a standard that determines the level of foreign language proficiency in the military. Improving foreign language skills is an important element in working with foreigners, cooperating with foreign colleagues and conducting joint operations.

In 2020, together with the European Border and Coast Guard Agency FRONTEX, a joint operation «Coordination Points. Aviation» was carried out, during which three experts from European Union countries were present at Ukrainian airports as observers; participated in training sessions, courses and seminars on the online Virtual Aula platform, including training in border vocabulary in English according to EU standards, exchange of experience in the online seminar «Illegal circulation of firearms in the EU, Eastern and South-Eastern Europe», as well as participation in the 2nd International Conference on Biometrics; Data was exchanged on an ongoing basis through the PULSAR network for the collection and exchange of information on the detection of offences at aviation checkpoints, and monthly exchanges of statistical information took place within the framework of the Eastern Partnership countries' risk analysis network.

The transformation of Ukraine's border control system is a journey from isolated security to partnership-based security management. The success of this in-

tegration depends on the willingness of a new generation of officers to implement FRONTEX and NATO standards in their daily practice, ensuring reliable border protection while maximising openness to legitimate traffic.

References

1. European Border and Coast Guard Agency FRONTEX. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/european-border-and-coast-guard-agency-frontex>
2. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80>.
3. STANAG 6001: стандарти НАТО по англійському языку. Solid English School. URL: <https://solid.com.ua/stanag-6001/>

Received 14.03.2026

УДК 159.9.019.4:355.291.13:364.624

Анатолій Миколайович КЛОЧКО,

*доктор юридичних наук, професор,
помічник ректора Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6898-964X>*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК РЕСУРС ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ВЕТЕРАНІВ

Заступник Міністра у справах ветеранів України Руслан Приходько слушно зазначив, що «після війни нас чекатиме не менш складний період повоєнного відновлення, і ветерани мають стати флагманами цього процесу, лідерами суспільства. Тому наше завдання – створити всі необхідні умови, надати всі дієві інструменти, створити відповідну інфраструктуру для того, щоб кожен Захисник, кожна Захисниця мали рівні умови в своєму ефективному поверненні у цивільне життя, здобутті активної, сильної позиції. Особливу увагу акцентуємо на відході від імітації спроб виключно соціального захисту до повноцінної системи, яка працюватиме на розвиток ветеранів» [1]. У контексті реалізації цих завдань особливої актуальності набуває тема соціально-психологічної підтримки ветеранів, яка перебуває на стику психології, соціології та реабілітології і відкриває широкі можливості для глибокого наукового аналізу як у теоретичній площині, так і у практичному плані. Зокрема, аудит послуг психічного здоров'я в системі Міністерства оборони України [2], проведений у 2023 р., виявив низку проблем у сфері ментального здоров'я військовослужбовців: частота виникнення тривожних розладів у військових у два рази перевищує статистичні показники в популяції; ризик виникнення депресивних розладів більший у військовослужбовців на 4,8 %; зловживання психоактивними речовинами, алкоголем зустрічається у військовослужбовців в 2,3 рази частіше, ніж у

цивільних; військовослужбовцям із бойовим досвідом у сім разів частіше діагностують посттравматичний стресовий розлад, ніж військовослужбовцям, які такого досвіду не мають. У згаданому дослідженні йдеться про ментальне здоров'я у вузькому значенні психічного здоров'я, де домінуючий акцент зроблено на нормальному функціонуванні фізіологічної та центральної нервової систем, відсутності ендогенних або екзогенних психічних розладів. У психічному здоров'ї нормою вважаються відсутність патології, збереження функцій психіки (пам'яті, мислення тощо) при нормальній роботі «біологічної бази».

У понятті «ментальне здоров'я» домінують соціальний і психологічний аспекти стану особистості та її функціонування в соціумі, увага акцентується на суб'єктивному відчутті внутрішньої рівноваги, щастя, резильєнтності, здатності до самореалізації та взаємодії з оточенням, соціальній ефективності, рівні соціальної адаптації, психологічному комфорту, якості життя. Так, Всесвітня організація охорони здоров'я розглядає ментальне здоров'я як стан благополуччя, в якому людина може реалізувати свій потенціал, використовуючи здібності, здатна впоратись зі звичайними життєвими стресами, долати буденні складнощі й адаптуватися до ситуації, може продуктивно та плідно працювати, спроможна зробити внесок у життя спільноти, гармонійно взаємодіє з нею. Ознаками порушення ментального здоров'я є тривала тривога або періодичні зміни настрою, порушення сну, втрата інтересу до рутинних справ, надмірна втома, відсутність сил.

Отже, поняття психічного та ментального здоров'я є взаємопов'язаними, проте, на нашу думку, в контексті розгляду питання про відновлення ветеранів термін «ментальне здоров'я» є більш влучним, оскільки, по-перше, слово «ментальний» знімає упередження ветерана щодо звернення за допомогою, оскільки слово «психічне» може асоціюватися в нього із психіатричною лікарнею, по-друге, актуалізує соціальний аспект діяльності з реінтеграції, по-третє, відсилає до сучасних проєктів, наприклад Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як» [3], Програми соціально-психологічної підтримки адаптації ветеранів (СППА-В) [4].

У нашому дослідженні ментальне здоров'я будемо розглядати як комплексний показник успішної психосоціальної реадаптації ветерана, його психосоціальної стійкості, що підкреслює нерозривність психічного стану особистості та її соціального буття. Із цього випливає, що соціально-психологічна підтримка може виступати зовнішнім ресурсом, який активує внутрішню резильєнтність ветерана як його здатність до адаптації та збереження цілісності особистості. Зрозуміло, що соціально-психологічна підтримка є багатоаспектною та різноманітною. Так, у соціальному плані соціально-психологічний супровід повноцінного повернення ветеранів у цивільне середовище та соціальні структури громади передбачає насамперед підтримку з боку різноманітних соціальних інституцій у вигляді реалізації державних («База знань ветерана», «е-Ветеран» Міністерства у справах ветеранів України [5]), волонтерських програм. Також стабілізуючим

фактором впливу на стан ментального здоров'я є близьке соціальне оточення ветерана (сім'я, громада, ветеранські організації, побратими).

В умовах цифровізації всіх сфер суспільного життя безперервний психологічний супровід реалізується через онлайн-спільноти та мобільні застосунки для підтримання психоемоційного добробуту, збереження та відновлення ментального здоров'я («Svitlo», «База», «Better me: Mental Health», «VOS», «Calm Harm», «Rozmova», «Happify», «Тиша», «Spokiy», «Wysa» [6]). Зауважимо, що результати емпіричних досліджень підтверджують ефективність поєднання технік когнітивно-поведінкової терапії з електронним форматом інтервенцій, тому психоедукація, «покладена в основу сучасних смартфон-застосунків для збереження ментального здоров'я, є потужним інструментом запобігання негативним наслідкам психотравматизації в широкому соціальному контексті» [7, с. 199].

Розглядаючи соціально-психологічну підтримку як ресурс ментального здоров'я, ми врахували, що соціальна інклюзія ветеранів передбачає повернення почуття належності та соціальної ідентифікації ветеранів, поступове витіснення мілітарної ідентичності цивільною, що сприяє реінтеграції ветеранів у різні сегменти суспільства [8]. Необхідно відмітити роль ветеранських організацій у здійсненні державної політики в напрямі утвердження української національної та громадянської ідентичності, зокрема через реалізацію заходів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання. Зазначене актуалізує подальші розвідки процесів посттравматичного зростання ветеранів у процесі психосоціальної реадаптації.

Список бібліографічних посилань

1. Ветеранів залучатимуть до роботи з утвердження української національної ідентичності // LexInform : сайт. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/veteraniv-zaluchatymut-do-roboty-z-utverdzhennya-ukrayinskoyi-natsionalnoyi-identychnosti/>.

2. Стан психічного здоров'я військовослужбовців значно гірший, ніж серед решти населення // Армія Inform : сайт. 28.02.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/28/stan-psyhichnogo-zdorovya-vijskovosluzhbovcziv-znachno-girshyj-nizh-sered-reshty-naselennya/>.

3. Ти як? Всеукраїнська програма ментального здоров'я. <https://howareu.com>.

4. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп : навч. посіб. / В. В. Горбунова, А. Б. Карачевський, В. О. Климчук та ін. Львів : Ін-т псих. здоров'я Укр. католицького ун-ту, 2016. 96 с.

5. e-Ветеран. URL: <https://eveteran.gov.ua/>.

6. 10 мобільних застосунків для підтримки психоемоційного добробуту // Мирненська громада. Херсонська область, Скадовський район : сайт. 06.10.2024. URL: <https://myrne-gromada.gov.ua/news/1728051938/>.

7. Дворник М. С. Мобільний застосунок у системі психологічної реабілітації травмованої особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41 (44). С. 199–201.

8. Ковтун М., Горінов П. Політичні ідентичності ветеранських організацій в сучасній Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2024. Вип. 3 (75). С. 29–35. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-3\(75\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-3(75)-4).

Одержано 05.03.2026

УДК 159.944.4

Микита Олександрович КЛЮЄВ,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри психології

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2023-116X>

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТРЕСУ НА ПРАЦІВНИКІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ТА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ

Сучасні умови тривалої війни зумовлюють глибокі трансформації психічного функціонування особистості, пов'язані з постійною дією загроз, невизначеності та втрат. Воєнний стрес набуває системного характеру, охоплюючи як працівників сектору безпеки та оборони, безпосередньо залучених до виконання службово-бойових завдань, так і цивільне населення, яке перебуває під впливом хронічної небезпеки, вимушених змін життєвого укладу та соціально-економічної нестабільності. У цьому контексті особливої наукової та практичної значущості набуває вивчення психологічних механізмів впливу воєнного стресу, що визначають специфіку переживання, обробки та інтеграції травматичного досвіду у різних соціальних групах [1; 2; 4].

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю диференційованого підходу до розуміння реакцій на воєнний стрес у працівників сектору безпеки та оборони і цивільного населення. Для військових та представників силових структур характерним є функціонування в умовах високої відповідальності, регламентованості діяльності, необхідності швидкого прийняття рішень та контролю емоційних реакцій, що зумовлює специфічні механізми реагування на стрес [1]. Цивільне населення частіше стикається з феноменами невизначеності, втрати контролю, руйнування життєвих перспектив і базових уявлень про безпеку світу, що активізує інші, переважно смислово-екзистенційні механізми переживання стресу [3].

Науковий інтерес до проблеми воєнного стресу значною мірою зосереджений на його наслідках, зокрема посттравматичних стресових розладах, емоційному виснаженні та порушеннях адаптації. Водночас недостатньо розкритими залишаються саме механізми його впливу, які опосередковують

взаємодію між зовнішніми стресогенними чинниками та внутрішніми ресурсами особистості. Окрім того, в умовах сучасної війни спостерігається зближення досвіду військових і цивільних у контексті переживання загрози при збереженні відмінностей у способах її подолання. Це вимагає порівняльного дослідження психологічних механізмів впливу воєнного стресу, що дозволить виявити як універсальні, так і специфічні закономірності реагування у різних групах.

У структурі цих механізмів доцільно виокремити кілька основних груп: когнітивні, пов'язані з оцінкою загрози, формуванням узагальнень щодо безпечності світу та прогнозуванням майбутнього; емоційні, що відображають характер і динаміку переживань; регуляторні, які забезпечують контроль, модифікацію або уникнення внутрішніх станів і поведінкових реакцій; а також ціннісно-сміслові, що визначають інтерпретацію досвіду, збереження або трансформацію життєвих орієнтирів і відчуття цілісності життєвого шляху.

Когнітивні механізми впливу воєнного стресу відображають процеси сприйняття, інтерпретації та осмислення загрозової реальності, через які формується суб'єктивна картина подій і визначається характер реагування. Вони включають первинну оцінку ситуації як небезпечної або контрольованої, вторинну оцінку власних ресурсів, а також формування узагальнених переконань щодо світу, інших людей і майбутнього. Під впливом хронічного воєнного стресу ці механізми можуть деформуватися, що проявляється у гіперболізації загрози, катастрофізації та формуванні негативних очікувань і узагальнень типу «світ є небезпечним», «контроль неможливий», «майбутнє невизначене». У результаті когнітивна сфера стає ключовою ланкою, яка опосередковує емоційні переживання і поведінкові стратегії адаптації.

Водночас специфіка функціонування когнітивних механізмів суттєво відрізняється у працівників сектору безпеки та оборони і цивільного населення. Для військових характерною є більш структурована та інструментальна когнітивна обробка інформації, орієнтована на швидке розпізнавання загрози, прийняття рішень і збереження контролю. Це зумовлює формування установок на мобілізацію, раціоналізацію небезпеки та підтримання віри у власну ефективність. Натомість у цивільного населення когнітивні процеси частіше набувають фрагментарного і дезорганізованого характеру через дефіцит контролю та невизначеність. У таких умовах посилюються катастрофізація, генералізація негативного досвіду та формування нестійких уявлень про майбутнє. Таким чином, якщо у працівників сектору безпеки та оборони когнітивні механізми підтримують мобілізацію і контроль, то у цивільного населення вони частіше стають джерелом тривожності та дезорганізації.

Емоційні механізми впливу воєнного стресу відображають динаміку переживань, що виникають у відповідь на тривалу загрозу і невизначеність, і визначають афективний фон життєдіяльності. Вони включають первинні реакції страху і тривоги, а також більш складні стани – хронічне

напруження, безсилля, провину, втрату або емоційне виснаження. За умов тривалого стресу емоційна сфера може змінюватися від гіперактивації до емоційного притуплення і відчуженості. У цьому контексті емоційні механізми виконують подвійну функцію: сигналізують про небезпеку і водночас можуть сприяти дезадаптації.

Разом із тим, вони мають специфічні особливості у різних групах. Для військових характерний підвищений рівень емоційної регуляції, що проявляється у стримуванні та функціональному «відключенні» емоцій у критичних ситуаціях. Це забезпечує ефективність діяльності, але може призводити до накопичення невідреагованих переживань і емоційного притуплення. Натомість у цивільного населення емоційна сфера є менш регульованою та більш варіативною – від інтенсивної тривоги до безпорадності й виснаження. Відсутність контролю над ситуацією сприяє підвищеній емоційній реактивності та труднощам у стабілізації стану. Таким чином, якщо у працівників сектору безпеки та оборони емоційні механізми підпорядковані контролю і ефективності, то у цивільного населення вони відображають втрату стабільності та підвищену вразливість.

Регуляторні механізми впливу воєнного стресу пов'язані із забезпеченням контролю над внутрішніми станами та поведінкою в умовах напруги і небезпеки. Вони охоплюють процеси саморегуляції, спрямовані на зниження інтенсивності переживань, підтримання діяльності та адаптацію до змінних умов. До їх складу входять різні стратегії – від активного подолання і мобілізації ресурсів до уникнення або дистанціювання від травматичного досвіду. У ситуації тривалого стресу ці механізми можуть бути як адаптивними, так і дезадаптивними: сприяти стабілізації або, навпаки, призводити до виснаження і накопичення напруги. Порівняльний аналіз показує, що у працівників сектору безпеки та оборони регуляторні механізми характеризуються високою організованістю та орієнтацією на контроль. Професійна підготовка формує здатність до мобілізації, придушення емоцій і концентрації на завданні, але водночас створює ризик гіперконтролю і відкладених реакцій. Натомість у цивільного населення регуляція є менш структурованою та більш ситуативною, що проявляється у чергуванні стратегій – від активного подолання до уникнення. За умов невизначеності це знижує ефективність саморегуляції та посилює дезадаптацію. Таким чином, у військових регуляторні механізми підтримують ефективність через контроль і мобілізацію, тоді як у цивільних – відображають пошук балансу в умовах обмеженого контролю.

Ціннісно-сміслові механізми впливу воєнного стресу пов'язані з інтерпретацією досвіду та включенням його у цілісну картину життя. Вони визначають, як людина осмислює пережите, співвідносить його з власними цінностями і життєвими цілями. У ситуації тривалого стресу ці механізми можуть трансформуватися – від руйнування базових переконань до пошуку нових смислів і переоцінки життєвих орієнтирів. Таким чином, ця сфера виступає ключовим рівнем інтеграції травматичного досвіду.

Водночас їх функціонування має відмінності у різних групах. Для військових характерною є опора на смисли обов'язку, відповідальності, захисту та приналежності, що забезпечує стабілізацію і надає досвіду функціонального значення. Це сприяє інтеграції пережитого у контекст служіння. Натомість у цивільного населення воєнний стрес частіше супроводжується порушенням базових смислових структур – втратою відчуття безпеки та визначеності. У таких умовах активізується пошук нових смислів, який часто супроводжується смисловою дезорганізацією. Таким чином, якщо у працівників сектору безпеки та оборони ці механізми стабілізують і мобілізують, то у цивільного населення вони відображають процес переосмислення і реконструкції життєвих орієнтирів.

Таким чином, психологічні механізми впливу воєнного стресу формують цілісну, багаторівневу систему, у межах якої когнітивні, емоційні, регуляторні та ціннісно-смислові процеси перебувають у тісній взаємодії та взаємозумовлюють один одного. Їх функціонування визначає не лише інтенсивність переживання стресу, а й характер адаптації особистості до умов війни. У працівників сектору безпеки та оборони та цивільного населення спостерігаються суттєві відмінності у домінуванні та спрямованості цих механізмів: для військових більш характерними є мобілізаційно-контрольні та смислово-стабілізуючі стратегії, тоді як у цивільного населення переважають реакції, пов'язані з невизначеністю, емоційною вразливістю та смисловою реконструкцією досвіду.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О. М., Клочков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. Київ ; Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
2. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*. 2004. Vol. 59(1). P. 20–28.
3. Janoff-Bulman R. Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma. New York : Free Press, 1992. 272 p.
4. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York : Springer Publishing Company, 1984. 445 p.

Одержано 15.03.2026

UDC 351.746.1:343.13:159.9

Ireneusz KOBUS,

doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie

zastępca dyrektora Instytutu Nauk Prawnych Akademii Policji w Szczytnie;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5121-2017>;

Agnieszka SZOŁTEK,

doktor nauk społecznych w dyscyplinie psychologii

adiunkt Instytutu Nauk Społecznych Akademii Policji w Szczytnie;

ORCID :<https://orcid.org/0000-0002-6435-476X>

PRAWNE I PSYCHOLOGICZNE KONSEKWENCJE OCHRONY GRANICY PAŃSTWOWEJ ZWIĄZANE Z BRONIĄ PALNĄ

Od jakiegoś czasu mają miejsce liczne przypadki nielegalnego przekroczenia granicy polsko-białoruskiej. Przykładowo w 2024 r. funkcjonariusze Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej odnotowali blisko 30 tys. prób takiego przekroczenia tej granicy przez migrantów z 52 różnych państw. Najwięcej było obywateli Etiopii, Erytrei i Somalii. W tym okresie zatrzymali oni także 316 organizatorów i pomocników w nielegalnym przekroczeniu tej granicy. Odnotowano również ponad 440 zdarzeń, podczas których udzielono pomocy blisko 500 migrantom. Zespoły ratownictwa medycznego wzywane były ponad 330 razy, hospitalizowano 307 cudzoziemców, a w ramach akcji poszukiwawczo-ratowniczych pomocy udzielono ponad 150 osobom [1].

Tej granicy - oprócz funkcjonariuszy Straży Granicznej – strzegą także żołnierze. Do 19 grudnia 2024 r. - przez ponad 3 lata - wspierała ich Policja, w ramach operacji policyjnej „ZAPORA” [2].

Służba funkcjonariuszy lub żołnierzy polegająca na ochronie ww. granicy z zastosowaniem broni palnej może niekiedy być dla nich bardzo niebezpieczna oraz ma swoje konsekwencje prawne i psychologiczne. Celem niniejszego opracowania jest wskazanie ważniejszych z tych konsekwencji w zakresie w jakim dotyczą funkcjonariuszy i żołnierzy wyposażonych w broń palną oraz próba wskazania możliwości ich złagodzenia. Aby przedstawić różnorodność sytuacji faktycznych, z którymi ci żołnierze i funkcjonariusze mają do czynienia problematyka wspomnianych konsekwencji prawnych i psychologicznych zostanie poprzedzona opisem kilku przykładów zdarzeń – dotyczących żołnierzy - dowodzących, że niebezpieczeństwo i przypadkowość podczas ww. służby rzeczywiście istnieje.

W dniu 28 maja 2024 r. w okolicach Dubicz Cerkiewnych (woj. podlaskie) jeden z żołnierzy został raniony nożem przez migranta, który razem z kilkunastoma innymi próbował sforsować stalową zaporę na granicy polsko-białoruskiej. Gdy żołnierz, używając tarczy ochronnej, blokował wyłom w stalowej zaporze, sprawca - po przełożeniu ręki przez płot - ugodził go nożem w klatkę piersiową. Rannego żołnierza przewieziono go do szpitala w Hajnówce, a następnie do Wojskowego Instytutu Medycznego w Warszawie, gdzie zmarł 6 czerwca 2024 r. Pośmiertnie został on awansowany na stopień sierżanta Wojska Polskiego oraz odznaczony "Złotym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju" [3].

W dniu 2 listopada 2023 r. na terenie Puszczy Białowieskiej doszło do przypadkowego postrzelenia migranta. Polscy żołnierze wspierający Straż Graniczną (chroniącą granicę polsko-białoruską) otrzymali informację o nielegalnym przekroczeniu granicy przez około dziesięciu migrantów. Jeden z żołnierzy (oficer) wezwał tych migrantów do zatrzymania się. Wobec braku reakcji oddał strzał alarmowy, a potem ostrzegawczy. Jednakże migranci nie podporządkowali się i zaczęli uciekać. Więc żołnierze zaczęli ich ścigać. Podczas pościgu żołnierz potknął się i upadł, a jego broń – pistolet maszynowy PM 98 – wypaliła w sposób niekontrolowany, trafiając 22-letniego obywatela Syrii w kręgosłup. Natychmiast udzielono mu pomocy w postaci założenia opatrunku, stabilizacji ciała oraz przewiezienia do szpitala w Hajnówce, gdzie usunięto pocisk z jego ciała. Dwa dni po tym postrzale pełnomocnik rannego Syryjczyka złożył zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Wszczęto śledztwo, w trakcie którego oficerowi postawiono zarzut z art. 354 § 1 kodeksu karnego [4], dotyczący nieostrożnego obchodzenia się z bronią, za co grozi mu kara pozbawienia wolności do trzech lat [5].

Prokuratura Okręgowa w Warszawie skierowała do sądu akt oskarżenia wobec innego żołnierza, któremu zarzuciła, że 25 marca 2024 r. w okolicy ww. Dubicz Cerkiewnych przekroczył swoje uprawnienia określające zasady wykorzystania broni palnej w ograniczonym zakresie, polegającym na jej wykorzystaniu do zaalarmowania lub wezwania pomocy i oddał 12 strzałów z broni służbowej wzdłuż drogi granicznej, w kierunku – znajdującej się na tej drodze – grupy osób złożonej z migrantów nielegalnie przekraczających granicę oraz funkcjonariuszy Straży Granicznej i innych żołnierzy Wojska Polskiego [6].

W dniu 10 lipca 2025 r. w okolicy Michałowa polski żołnierz strzelał z broni gładkolufowej do migranta z Afganistanu, który nielegalnie przekraczał granicę polsko-białoruską. Podczas zatrzymania także uderzył migranta kolbą karabinu, a sam z otrzymał od niego cios łokciem w oko. Migrant doznał obrażeń ciała. Udzielono mu stosownej pomocy medycznej, a następnie przetransportowano do ośrodka dla cudzoziemców. Żołnierzowi także udzielono pomocy medycznej, a potem przetransportowano do szpitala. Ze względu na silnie opuchnięte oko, nie był on w kontynuować służby na granicy. Dzień po tym zdarzeniu prokuratura wszczęła śledztwo [7].

Prawne konsekwencje ww. zdarzeń polegają na tym, że po „incydencie” z bronią palną - w którą są wyposażeni strzegący granicę w imieniu państwa polskiego - wszczynane jest postępowanie przygotowawcze, często przeciwko nim, a niekiedy są oni nawet zatrzymywani [8]. W toczącym się postępowaniu powinni oni wykazać, że działali w ramach kontratypu użycia lub wykorzystania broni palnej zawartego w ustawie z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej [9, dalej - u.ś.p.b.]. A nie jest to łatwe, ponieważ regulacja tej ustawy - choć niezbyt obszerna (56 merytorycznych artykułów, około 65,5 tys znaków ze spacjami) - zawiera istotne elementy, które stosujący ją muszą uwzględnić chcąc uniknąć pociągnięcia do odpowiedzialności karnej. Suma tych elementów dla stosowania broni palnej – wedle źródła aktualnego na

7 kwietnia 2023 r. - wynosi przypadku: a) Straży Granicznej – 578, b) Żandarmerii Wojskowej - 578, c) żołnierzy wspierających Straż Graniczną – 573. Na te wartości liczbowe składają się następujące ilości elementów dotyczących: a) pododdziałów zwartych (tylko Straży Granicznej i Żandarmerii Wojskowej) – 4; b) podjęcia decyzji o użyciu lub wykorzystaniu broni palnej – 1; c) podstawowych reguł postępowania obowiązujących przy użyciu lub wykorzystaniu broni palnej – 32; d) wariantów postępowania w związku z użyciem lub wykorzystaniem broni palnej – 136; e) dokumentowania użycia lub wykorzystania broni palnej – 4; f) różnych możliwości użycia lub wykorzystania broni palnej – 334; g) konwojów i doprowadzeń – 67 [10, s. 372].

Artykuł 7 u.ś.p.b. nakazuje traktować użycie broni palnej to środek ostateczny, a więc w sytuacji gdy środki przymusu przez nią przewidziane byłyby niewystarczające, a regulacja ich stosowania także nie jest prosta [11, s. 360 – 366].

Z dniem 31 sierpnia 2024 r. dodano w u.ś.p.b. art. 10a, który w znacznym stopniu złagodził konsekwencje nieprzestrzegania u.ś.p.b. dla funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej lub żołnierzy Żandarmerii Wojskowej [12, art. 6]. Jednakże dotyczy on tylko użycia lub wykorzystania broni palnej, w więc posłużenia się nią w sposób zdefiniowany w art. 4 u.ś.p.b. Zatem sprawca przypadkowego postrzału, czy stworzenia zagrożenia wskutek oddania strzału - których przykłady przedstawiono powyżej – dalej będzie mógł być pociągnięty do odpowiedzialności karnej i dalej nie będzie mógł skorzystać z pomocy prawnej, przewidzianej w art. 10 u.ś.p.b. W związku z powyższym należy postulować objęcie wspomnianą ochroną prawną wszystkich możliwych „incydentów” związanych z bronią palną, w którą są wyposażeni funkcjonariusze lub żołnierze strzegący granicy państwowej.

Psychologiczne implikacje, ww. przykładów „incydentów” związanych z bronią palną, w którą są wyposażeni funkcjonariusze lub żołnierze strzegący granicy należy bezsprzecznie odnieść do przeżycia przez nich wydarzeń życiowych, których niekiedy nie mogli oni przewidzieć, ani się na nie przygotować. A zatem doświadczyli silnego urazu, ograniczającego lub zaburzającego ich funkcjonowanie psychospołeczne, czyli przeżyli sytuację kryzysową w postaci niebezpieczeństwa im zagrażającego. Sytuacje powyższe są stanami nieprzewidywalnymi, trudnymi do usunięcia, gdyż funkcjonariusze strzegący granic państwowych, nie posiadali żadnych wzorców zachowań umożliwiających im poradzenie sobie w tak nietypowych, nieprzewidywalnych okolicznościach związanych z pełnieniem służby.

Psychologowie, doprecyzowali pojęcie „doświadczenia” wydarzenia traumatycznego – czyli „*przeżycia, bycia świadkiem lub w inny sposób mających do czynienia ze zdarzeniem, w którym ktoś poniósł śmierć, odniósł poważne obrażenia, bądź jego życie lub zdrowie były zagrożone*” [13, s. 72]. Pojęcie „zagrożenia bezpieczeństwa jednostki” oznacza „zagrożenie bezpieczeństwa osobistego czy personalnego” [14, s. 31]. Etymologię powyższego określenia wyznaczają pojęcia: „zagrożenie” oraz „bezpieczeństwo”. Przez „zagrożenie” należy rozumieć „sytuację, w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla

otoczenia” [15, s. 172]. Stefan Korycki wyakcentował dwojake rozumienie pojęcia „zagrożenie”. Z jednej strony odnosi się ono do „pewnego stanu psychicznego lub świadomościowego, wywołanego postrzeganiem zjawisk, które subiektywnie ocenia się jako niekorzystne lub niebezpieczne, a z drugiej strony wskazuje na czynniki obiektywne, powodujące stany niepewności lub obaw” [16, s. 54]. Należy stwierdzić, że zagrożenie może być efektem wewnętrznego stanu jednostki lub oddziaływania czynników zewnętrznych, sytuacyjnych [17, s. 35]. Z kolei pojęcie „bezpieczeństwo” należy rozpatrywać w dwóch aspektach, jako stan obiektywny albo subiektywny. Obiektywny charakter zagrożeń wynika z ich rzeczywistego, realnego wymiaru. Wyróżnia się tu zagrożenia: naturalne, społeczne, militarne, techniczne, ekonomiczne i polityczne [18, s. 29]. W przypadku wystąpienia powyższych zagrożeń, siła oddziaływania jest niezależna od człowieka, czego nie można stwierdzić w sytuacji zagrożeń o charakterze subiektywnym. Dążąc do ustalenia istoty subiektywnego poczucia zagrożenia, można je określić jako „stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka nie ma poczucia pewności, oparcia w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym” [19, s. 607]. Stan zagrożenia odczuwany przez danego człowieka może wynikać ze świadomości istnienia realnego zagrożenia, braku świadomości tego zagrożenia, braku świadomości możliwości przeciwdziałania zagrożeniu lub też fałszywej świadomości zagrożenia w rzeczywistości nie występującego [20, s. 99]. Poczucie subiektywnego zachwiania bezpieczeństwa ma charakter relatywny, gdyż uzależnione jest ono od indywidualnej, oceny jednostki, która doznaje skutków zagrożeń [20, s. 79]. Tak też się dzieje w przypadku wystąpienia wydarzenia traumatycznego, z którym funkcjonariusze lub żołnierze muszą się zmierzyć chroniąc granic państwowych.

Typowymi reakcjami funkcjonariuszy lub żołnierzy, którzy przeżyli wydarzenia traumatyczne w związku z pełnieniem służby są reakcje: 1) ukierunkowane na przetrwanie, ratowanie życia, niesienie pomocy; 2) szoku, dezorientacji, odrętwienia psychicznego, paraliżującego racjonalne działanie; 3) silnego lęku połączonego z agresją, gniewem, niejednokrotnie wyzwalające chęć zemsty czy odwetu; 4) paniki i dezorganizacji poznawczej własnego „Ja”.

Bezpośrednim następstwem doznanego wydarzenia traumatycznego jest przeżywanie stanu fizycznego szoku, objawiającego się reakcjami fizjologicznymi, takimi jak: nadmierne pobudzenie lub znużenie, wzmożona akcja serca, nudności, wymioty, ucisk w klatce piersiowej, problemy z oddychaniem, niepokój ruchowy oraz dolegliwości bólowe. Ponadto, występują: zaburzenia koncentracji uwagi, zaburzenia pamięci, intruzywne myśli, trudności decyzyjne, widzenie tunelowe, a zatem urazowe doświadczenie wpływa na procesy poznawcze danego funkcjonariusza lub żołnierza. Mogą ujawnić się także reakcje emocjonalne, w tym: apatia, przygnębienie, smutek, gniew, drażliwość, niepokój, poczucie winy, poczucie wstydu, bezradności, bezsilności, przerażenia, odrętwienia emocjonalnego. Funkcjonariusze lub żołnierze przeżywający wydarzenia traumatyczne tracą zaufanie do siebie, czują się wyobcowani i odizolowani. Nie dziwi zatem ich wycofanie z kontaktów interpersonalnych, gdyż zainteresowanie otaczającą rzeczywistością jest znikome.

By zminimalizować negatywne skutki zdarzeń traumatycznych w związku z pełnioną na granicy służbą, funkcjonariuszom i żołnierzom świadczona jest profesjonalna pomoc psychologiczna na podstawie ww. art. 10 u.ś.p.b. i zgodnie z regulacjami prawnymi przyjętymi w poszczególnych służbach.

Wykaz bibliografii

1. <https://www.podlaski.strazgraniczna.pl/pod/aktualnosci/64039%2CNielegalna-migracja-w-Podlaskim-Oddziale-Strazy-Granicznej-podsumowanie.html>
2. <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/254490,Zakonczenie-policyjnych-dzialan-na-granicy-polsko-bialoruskiej.html>
3. <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/241017>
4. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383 ze zm.).
5. <https://www.rp.pl/wojsko/art43727161-zolnierz-postrzelil-na-granicy-nielegalnego-migranta-z-syrii-uslyszal-zarzuty>
6. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/zolnierz-na-granicy-przekroczyl-uprawnienia-sa-zarzuty>
7. <https://www.wprost.pl/kraj/12073888/incydent-na-granicy-nowe-informacje-o-sledztwie-ws-polskiego-zolnierza.html>
8. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/zolnierz-na-granicy-przekroczyl-uprawnienia-sa-zarzuty>
9. Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 244).
10. I. Kobus, Broń palna. Regulacja i formacje, Szczytno 2023, s. 372.
11. I. Kobus, Środki przymusu bezpośredniego, tom II, Poszczególne formacje, Szczytno 2022, s. 360 – 366.
12. Ustawa z dnia 26 lipca 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa (Dz.U. z 2024 r. poz. 1248).
13. B. Zawadzki, A. Popiel, Na rozstaju dróg: struktura objawów stresu pourazowego (PTSD) po DSM–5, a przed ICD–11, „Nauka” 2014, nr 4.
14. A. Wawrzusiszyn, *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa człowieka* [w:] B. Wiśniewski, B. Kaczmarczyk (red.), *Sytuacje krytyczne a stres*, Bielsko-Biała 2012.
15. J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008.
16. S. Korycki, *System bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 1994.
17. T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1982.
18. J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
19. B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa, 2001, t. 2.
20. L. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2012.

Otrzymane 09.03.2026

УДК 159.944.4:159.923.2:331.101.3

Ігор Миколайович КОЗЛОВЕЦЬ,

аспірант Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2188-1317>

ГОТОВНІСТЬ ДО ЗМІН ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ

Готовність до змін слід розглядати не як ситуативну чи тимчасову характеристику сучасної особистості, а як її базову властивість в умовах динамічного соціального середовища. Рівень сформованості особистісної готовності до змін визначає не лише потенціал індивіда до саморозвитку та духовного зростання, але й його здатність до ефективної професійної самореалізації. Важливо підкреслити, що будь-яка професійна діяльність супроводжується елементами невизначеності та непередбачуваності, які особливо виражені у ризиконебезпечних видах діяльності, зокрема у професійній діяльності поліцейських спеціальних підрозділів.

У сучасній психологічній науці спостерігається зростання інтересу до дослідження толерантності особистості до невизначеності як важливого предиктора готовності до змін і здатності до прийняття рішень у складних умовах. Професійна діяльність поліцейських характеризується частими ситуаціями підвищеної складності та напруженості, що вимагають оперативного й адекватного реагування. Це зумовлює необхідність емпіричного вивчення взаємозв'язку між готовністю до змін і рівнем толерантності до невизначеності у представників зазначеної професійної групи.

Стан наукової розробленості проблеми свідчить про те, що зміни є невід'ємною складовою життєвого шляху особистості та мають циклічний характер. Незважаючи на їх природність, ставлення людей до змін є неоднозначним: більшість індивідів демонструє схильність до збереження статус-кво за умови відсутності загроз чи невизначеності. Особливої актуальності це питання набуває в контексті впровадження організаційних змін та інновацій.

Дослідження особистісних аспектів змін, за Р. Бай, А. Арменакісом та Б. Бернесом, дозволяє прогнозувати особливості їх сприйняття у професійній сфері. У свою чергу, Г. Солдатова визначає толерантність до невизначеності як ключовий компонент готовності до змін, що проявляється у здатності особистості витримувати ситуації невизначеності, приймати рішення за умов обмеженої інформації та зберігати позитивне емоційне ставлення до нових і неоднозначних обставин.

Доцільно також акцентувати увагу на ролі емоційної сфери у формуванні готовності до змін, враховуючи значення мотиваційних процесів у досягненні професійного успіху. У цьому контексті зміни виступають чинником особистісного розвитку та професійного вдосконалення.

Науковці розглядають психологічну готовність до змін як свідомий намір особистості приймати нововведення, підкреслюючи значущість

поведінкових реакцій у процесі адаптації. З позицій диспозиційного підходу готовність до змін трактується як стійка особистісна характеристика, що визначає типові способи реагування індивіда у різних життєвих ситуаціях [1].

С. Бойчук наголошує на неминучості змін у сучасних умовах та необхідності їх аналізу з урахуванням специфіки професійної діяльності. Автор трактує професійні зміни як процес формування нового організаційного устрою, адекватного зовнішнім умовам. Він також підкреслює, що організаційні трансформації впливають на систему цінностей і поведінкові норми особистості [1].

У межах дослідження готовності до змін виділяються два основні підходи: механістичний та органічний. Механістичний підхід передбачає жорстке планування змін, їх ініціювання «зверху» та можливість контролю опору персоналу. Натомість органічний підхід розглядає організацію як відкриту систему, що адаптується до зовнішнього середовища, а успішність змін пов'язує з їх усвідомленим прийняттям на всіх рівнях.

Важливим аспектом є феномен опору змінам, який розглядається як один із ключових бар'єрів їх ефективного впровадження. М. Польова виокремлює організаційні чинники (інформованість, залученість, підтримка) та індивідуальні характеристики особистості (вік, професійний досвід, інтелектуальний рівень) як детермінанти готовності до змін [1].

О. Мітрошкіна підкреслює, що готовність до змін є ключовою характеристикою фахівця в умовах інноваційної діяльності, особливо в професіях, пов'язаних із високим рівнем стресу та міжособистісної взаємодії. І. Халітова, у свою чергу, пропонує розглядати готовність до змін через наявність відповідних ресурсів, усвідомлення їх необхідності та сформованість цілей, тоді як неготовність проявляється у дефіциті ресурсів, негнучкості та організаційних бар'єрах [2].

Згідно з підходом З. Кісіль, ефективність професійного розвитку в умовах змін визначається комплексом соціально-професійних, індивідуальних та регулятивних чинників, серед яких особливе значення мають здатність до саморегуляції та адаптації в умовах невизначеності [3].

Таким чином, актуальність дослідження готовності до змін обумовлена потребою своєчасної діагностики цієї характеристики особистості, особливо в умовах ризику, невизначеності та професійної напруженості. Адже отримані результати можуть сприяти поглибленню уявлень про механізми особистісного розвитку та підвищенню ефективності професійної діяльності сучасних фахівців.

Список бібліографічних посилань

1. Бойчук С. С. Комплексне дослідження готовності до змін і толерантності до невизначеності у поліцейських КОРД із різним рівнем життєздатності. *Право і безпека*. 2021. № 3 (82). С. 58-69. <https://doi.org/10.32631/rb.2021.3.06>

2. Мітрошкіна О.В. Специфіка психологічної готовності до змін та особистісної компетентності у працівників Державної кримінально-виконавчої

служби України. *Психологічний часопис*. 2018. № 9 (19). С. 53-67. <https://doi.org/10.31108/1.2018.9.19>

З. Кісіль З.Р. До питання професійної підготовки працівників правоохоронних органів у сучасних умовах: міжнародний досвід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2017. № 1. С. 12-24.

Одержано 04.03.2026

УДК 159.944.4

Тетяна Юріївна КОПИЛ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

кафедри психології

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

АДАПТАЦІЯ ДО ХРОНІЧНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Тривала війна створює для людини ситуацію багатовимірною психологічного навантаження, що супроводжується переживанням постійної небезпеки, невизначеності, соціальних втрат та порушенням звичних життєвих умов. У таких обставинах проблема збереження психологічної стійкості особистості набуває особливої актуальності, оскільки здатність людини підтримувати внутрішню рівновагу, адаптуватися до нових умов життя та зберігати активну життєву позицію значною мірою визначає її психологічне благополуччя та соціальне функціонування.

Особливо складною є ситуація для осіб, які поряд із впливом воєнного стресу переживають труднощі, пов'язані з хронічними соматичними захворюваннями. Хронічна хвороба сама по собі виступає значним життєвим викликом, що потребує тривалої перебудови способу життя, дотримання лікувального режиму та постійного контролю стану здоров'я. Поєднання вимог хронічного захворювання із загальним соціально-психологічним напруженням воєнного часу створює для людини ситуацію подвійного адаптаційного навантаження, у якій особистість змушена одночасно реагувати на зовнішні загрози та долати обмеження, зумовлені станом здоров'я. За таких умов здатність до ефективної психологічної адаптації до хронічного захворювання набуває особливого значення як фактор підтримання життєвої активності, емоційної стабільності та внутрішньої цілісності особистості.

У контексті воєнного часу адаптація до хронічного захворювання може виступати важливим чинником психологічної стійкості особистості, оскільки здатність людини конструктивно взаємодіяти з власним станом здоров'я сприяє формуванню внутрішніх ресурсів подолання стресу, підтриманню життєвої перспективи та збереженню психологічної рівноваги. У зв'язку з

цим дослідження адаптації до хронічного захворювання як чинника психологічної стійкості особистості в умовах воєнного часу є актуальним науковим і практичним завданням сучасної психології.

У сучасній психології здоров'я адаптація до хронічного захворювання розглядається як складний багатовимірний процес психологічної перебудови особистості, що охоплює когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові зміни. На відміну від короткочасних захворювань, хронічна соматична патологія супроводжується тривалими обмеженнями та необхідністю постійної взаємодії людини з вимогами лікування, що потребує глибокої перебудови повсякденного способу життя та системи уявлень про власне здоров'я. У цьому контексті адаптація означає не лише пристосування до фізичних симптомів, але й формування здатності підтримувати психологічну рівновагу, зберігати життєві цілі та інтегрувати досвід хвороби у власну життєву перспективу [4; 6; 7].

Важливим аспектом адаптації є управління хронічним захворюванням, яке відображає активну позицію особистості у взаємодії з власним станом здоров'я. Управління захворюванням включає здатність контролювати симптоми, організовувати лікувальний режим, дотримуватися медичних рекомендацій та інтегрувати вимоги терапії у повсякденне життя. У психологічному вимірі це передбачає формування відповідальності за власне здоров'я, розвиток навичок саморегуляції та усвідомлену участь у процесі лікування [1; 5].

Тісно пов'язаним із цим феноменом є комплайєнс, що відображає ступінь дотримання пацієнтом рекомендацій лікаря та терапевтичного режиму. Комплайєнс характеризує готовність людини співпрацювати з медичними фахівцями, приймати призначене лікування та підтримувати необхідні зміни у способі життя. Водночас у сучасній психології здоров'я комплайєнс дедалі частіше розглядається як складова ширшого процесу самоменеджменту захворювання, що передбачає активну та усвідомлену участь особистості у підтриманні власного здоров'я [2; 3].

Важливим результатом адаптації до хронічного захворювання є інтеграція хвороби у життєвий досвід особистості. Йдеться про включення факту захворювання у систему життєвих смислів, цінностей та уявлень про майбутнє без редукції власної ідентичності до ролі пацієнта. Така інтеграція дозволяє людині зберігати відчуття життєвої перспективи, підтримувати активність у різних сферах життя та сприймати хворобу як один із життєвих викликів, а не як фактор, що повністю визначає її життєвий шлях [6; 7]. У цьому контексті адаптація до хронічного захворювання виступає важливим психологічним процесом, який забезпечує підтримання внутрішньої цілісності особистості та створює передумови для збереження її психологічної стійкості.

Ефективна адаптація до хронічної хвороби сприяє формуванню стійкості особистості до тривалого стресового навантаження через систему психологічних механізмів.

Одним із ключових механізмів є когнітивний, пов'язаний із особливостями інтерпретації хвороби та її значення для життя людини. Конструктивне

сприйняття захворювання дозволяє зменшити рівень катастрофізації, знизити відчуття безпорадності та підтримувати віру у можливість впливати на власний стан. Людина поступово формує реалістичне розуміння перебігу хвороби, приймає необхідність лікування та виробляє більш гнучкі уявлення про життєві перспективи. Така когнітивна перебудова сприяє формуванню відчуття контролю над ситуацією і зменшує психологічну вразливість у складних життєвих обставинах.

Важливу роль відіграє також емоційний механізм, що полягає у здатності особистості регулювати переживання, пов'язані з діагнозом, фізичними обмеженнями та невизначеністю щодо майбутнього. Адаптація до хронічного захворювання передбачає поступове зниження інтенсивності негативних емоцій, формування більш стабільного емоційного стану та здатність витримувати тривале напруження, пов'язане з лікуванням. Розвиток емоційної регуляції дозволяє людині підтримувати психологічну рівновагу та зменшує ризик виникнення тривалих тривожних або депресивних переживань.

Ще одним важливим механізмом є смисловий, який пов'язаний із інтеграцією досвіду хвороби у систему життєвих цінностей та особистісних орієнтацій. У процесі адаптації людина поступово переосмислює значення захворювання у власному житті, знаходить нові джерела життєвого сенсу та зберігає відчуття перспективи. Така смислова інтеграція дозволяє уникнути редукації особистісної ідентичності до ролі хворого і підтримує внутрішню цілісність особистості навіть за наявності тривалих обмежень.

Значну роль у підтриманні психологічної стійкості відіграє і поведінковий механізм, що проявляється у здатності організовувати повсякденне життя відповідно до вимог захворювання. До нього належить дотримання лікувального режиму, активне управління симптомами, використання стратегій самопомоги та підтримання фізичної й соціальної активності. Формування таких поведінкових стратегій сприяє збереженню відчуття суб'єктності та дозволяє людині відчувати власну здатність впливати на перебіг захворювання.

Взаємодія зазначених механізмів має системний і взаємодоповнювальний характер, оскільки ефективна адаптація до хронічного захворювання формується не завдяки дії окремого психологічного процесу, а в результаті узгодженого функціонування когнітивних, емоційних, смислових і поведінкових регуляторів. Когнітивне осмислення хвороби впливає на емоційні переживання людини, знижуючи рівень тривоги та невизначеності і створюючи підґрунтя для більш стабільного емоційного стану. У свою чергу, емоційна стабільність сприяє більш гнучкому переосмисленню життєвих обставин та підтримує процес смислової інтеграції досвіду хвороби. Смисловий рівень регуляції задає загальний напрям життєвої активності, допомагаючи особистості зберігати цілі та перспективи, що стимулює формування адаптивних поведінкових стратегій, пов'язаних із дотриманням лікування та управлінням захворюванням. Поведінкові прояви адаптації, своєю чергою, зміцнюють відчуття контролю над власним станом і підтверджують ефективність сформованих когнітивних і смислових установок.

Таким чином, взаємодія механізмів адаптації формує цілісну систему психологічної регуляції, яка забезпечує підтримання внутрішньої стійкості особистості у ситуації тривалого життєвого виклику, пов'язаного з хронічним захворюванням. Таким чином, адаптація до хронічного захворювання забезпечує функціонування комплексу взаємопов'язаних когнітивних, емоційних, смислових і поведінкових механізмів, які підтримують психологічну стійкість особистості. Завдяки цим механізмам людина здатна не лише пристосовуватися до умов хвороби, а й зберігати активність, життєву перспективу та внутрішню рівновагу навіть у ситуації тривалого стресового навантаження.

Список бібліографічних посилань

1. Barlow J., Wright C., Sheasby J., Turner A., Hainsworth J. Self-management approaches for people with chronic conditions: A review. *Patient Education and Counseling*. 2002. Vol. 48(2). P. 177–187.
2. DiMatteo M. R. Variations in patients' adherence to medical recommendations: A quantitative review of 50 years of research. *Medical Care*. 2004. Vol. 42(3). P. 200–209.
3. Horne R., Weinman J., Barber N. *Concordance, adherence and compliance in medicine taking*. London: NCCSDO, 2005. 311 p.
4. Livneh H., Martz E. Adjustment to chronic illness and disability: Theoretical perspectives, empirical findings, and unresolved issues. In P. Kennedy (Ed.), *The Oxford handbook of rehabilitation psychology*. 2012. P. 47–87.
5. Lorig K. R., Holman H. Self-management education: History, definition, outcomes, and mechanisms. *Annals of Behavioral Medicine*. 2003. Vol. 26(1). P. 1–7.
6. Stanton A. L., Revenson T. A., Tennen H. Health psychology: Psychological adjustment to chronic disease. *Annual Review of Psychology*. 2007. Vol. 58(1). P. 565–592.
7. Taylor S. E. Adjustment to threatening events: A theory of cognitive adaptation. *American Psychologist*. 1983. Vol. 38(11). P. 1161–1173.

Одержано 15.03.2026

УДК 378.6:[159.9:351.743]

Олексій Станіславович ЛЕБЕДЬ,

аспірант Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2514-182X>

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ПСИХОЛОГА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Необхідність формування професійної компетентності майбутніх психологів Національної гвардії зумовлена сучасними вимогами до їхньої професійної діяльності, оскільки вони виконують значну кількість різнопланових завдань, пов'язаних із психологічним забезпеченням службово-бойової діяльності військовослужбовців. Професійна компетентність психолога

ґрунтується на знаннях, вміннях та досвіді їх самостійного застосування, зокрема володінні ними новітніми психодіагностичними засобами та психологічними техніками.

Професійні знання майбутнього психолога складають змістову основу його професійної компетентності і охоплюють фундаментальні положення загальної, соціальної психології, психології особистості, психодіагностики, вікової, педагогічної і практичної психології та інших загально професійних і спеціальних дисциплін, що становлять суть професії.

Професійні вміння та навички складають операційну, діяльнісну складову професійної компетентності, визначають успішність практичної діяльності психолога, його здатність застосовувати психологічні знання при виконанні своїх обов'язків: конкретні дії, прийоми, психологічні техніки.

Отже, професійна компетентність психолога поєднує змістову (теоретичну) та операційну (практичну) складові, а також має творчий характер, оскільки вимагає варіативного застосування нових підходів, технік, прийомів в різних ситуаціях професійної діяльності.

С. Максименко, Т. Ільїна зазначають, професія психолога висуває до майбутнього спеціаліста значні вимоги як в плані необхідних загальнонаукових і психологічних знань, умінь та навичок, так і до особистісних якостей та властивостей [2].

С. Максименко, Т. Ільїна виокремили такі професійно необхідні особистісні якості психолога: високий рівень особистої відповідальності; терпимість, толерантність; тактовність і вихованість; ініціативність; прагнення до самопізнання і саморозвитку; оригінальність, кмітливість, різнобічність інтересів; цілеспрямованість, наполегливість; інтуїція, вміння прогнозувати події; ерудованість; вміння зберігати таємницю [2].

До необхідних здібностей фахівця-психолога С. Максименко, Т. Ільїна відносять: концентрацію і стійкість уваги; переключення і розподіл уваги; розвинену образну і словесно-логічну пам'ять; образне мислення; короткочасну і довготривалу пам'ять; комунікативні здібності – уважність, емпатійність, тактовність, чуйність, ввічливість, спілкування і взаємодію з людьми, уміння встановлювати контакт, уміння слухати; вербальні здібності – вміння говорити чітко, зрозуміло, виразно, доступно висловлювати свої думки; ораторські здібності – уміння переконувати, аргументувати; здатність до самоконтролю [2].

Професійна компетентність психолога визначається уміннями виконувати виробничі функції та вирішувати типові задачі професійної діяльності.

В освітньо-професійній програмі першого (бакалаврського) рівня «Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів НГУ» за спеціальністю 053 «Психологія» визначено такі компетентності психолога НГУ:

- здатність планувати, організувати й особисто здійснювати основні заходи психологічного забезпечення в НГУ відповідно до напрямів професійно-психологічного відбору, професійно-психологічної підготовки, психологічного супроводу виконання службово-бойових завдань;

- вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічної оцінки надзвичайних подій;

- здатність аналізувати управлінську діяльність керівників підрозділів, надавати психологічні рекомендації щодо її оптимізації;

- здатність планувати і здійснювати заходи психологічного відновлення військовослужбовців після перебування в психотравмуючих обставинах.

Значущим для нашого дослідження є напрацювання дослідників В. Ващищева, С. Іщенка, Р. Любича, О. Міршука, М. Товми, які виокремили такі групи професійно-важливих якостей військового психолога:

- соціально-значущі (гуманістична спрямованість особистості, громадянська позиція, моральність, бажання працювати, усвідомлення важливості професійної діяльності та ін.);

- професійно-інтелектуальні (зацікавленість у професійній підготовці, ерудованість, розвиток професійного мислення та ін.);

- моральні якості (патріотизм, розвинута правосвідомість, високий рівень соціальної відповідальності, чесність, цивільна мужність, совісність, принциповість, обов'язковість, сумлінність, ретельність, переваження мотивів соціальної значимості у сфері професійної діяльності);

- комунікативні якості (уміння встановлювати психологічний контакт; корегувати й управляти процесом взаємодії; толерантне, тактовне і ввічливе поведіння з іншими людьми, колегами, підлеглими);

- організаторські і лідерські якості (впевненість у собі, цілеспрямованість, здатність до планування своїх дій та встановлення порядку їх виконання, уміння впливати на інших, уміння брати на себе відповідальність за прийняті рішення),

- емоційно-вольові (здатність долати труднощі, відповідальність, врівноваженість, дисциплінованість, емоційна стійкість, самоконтроль);

- професійно-поведінкові (дисциплінованість, відповідальність, самостійність, ініціативність, наполегливість, сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів та ін.);

- професійно-особистісне самовдосконалення (непримиренність до недоліків у собі та інших, здатність до адекватної самооцінки, культура професійної діяльності та ін.) [1; 3].

Отже, професійна компетентність майбутніх психологів Національної гвардії України є складним інтегративним утворенням, що поєднує теоретичну підготовку, практичні вміння та особистісні якості, необхідні для ефективного здійснення психологічного забезпечення службово-бойової діяльності. Вона формується на основі ґрунтовних знань із психологічних дисциплін, здатності застосовувати їх у професійній практиці, а також володіння сучасними психодіагностичними та корекційними методами.

Важливою складовою професійної компетентності є система професійно значущих якостей і здібностей, серед яких особливе значення мають відповідальність, емоційна стійкість, комунікативність, самоконтроль, здатність до

саморозвитку та рефлексії. Ефективність професійної діяльності психолога також визначається сформованістю його здатності виконувати типові професійні завдання, зокрема у сфері психологічного відбору, супроводу, аналізу соціально-психологічного клімату та психологічного відновлення військовослужбовців.

Таким чином, формування професійної компетентності майбутніх психологів НГУ потребує комплексного підходу, що передбачає поєднання теоретичної підготовки, практичної діяльності та розвитку особистісних якостей, які забезпечують готовність до виконання складних завдань у специфічних умовах військової служби.

Список бібліографічних посилань

1. Любчик Р. І. Психологічні та педагогічні аспекти професійної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). С. 138-142.

2. Максименко С. Д., Ільїна Т. Б. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. № 1. С. 2-6.

3. Товма М. І., Іщенко С. О., Міршук О. Є., Васищев В. С. Основні напрями діяльності заступника командира підрозділу по роботі з особовим складом: навч. Посіб. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2017. 100 с.

Одержано 10.03.2026

УДК 341.231.14:378.6-055.2:351.86(477)

Катерина Борисівна ЛЕВЧЕНКО,

доктор юридичних наук, кандидат філософських наук,
професор, заслужений юрист України;

Урядова уповноважена з питань гендерної політики;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8334-7362>

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ, ЗАВДАННЯ, РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Війна змінила не лише зміст і пріоритети, а й сам підхід до формування державної гендерної політики: вона спирається на принципи сталості, наскрізності та послідовності, адже йдеться про системні зміни, що торкаються всіх сфер життя суспільства. Участь жінок у секторі безпеки і оборони України зросла безпрецедентно – жінки виконують широкий спектр завдань: від служби в бойових частинах на передовій до тиллових підрозділів; від солдата до керівних посад. У системі МВС, яке є важливим суб'єктом формування та реалізації гендерної політики, працюють і несуть службу понад 66 тис. жінок. У Збройних Силах України служать і працюють понад 75 000 жінок, що на 7 % більше ніж торік, з них до 10 тис. виконують обов'язки в зоні бойових дій. Змінюється не лише кількість, а й рівень

відповідальності та лідерства: частка жінок-офіцеров за останні роки зростає з приблизно 4 % до понад 20 %.

Це ставить перед державою нові виклики: як забезпечити рівні можливості, адаптувати інституції, інфраструктуру й освітні програми до реалій воєнного часу та потреб усіх, хто служить. Серед таких завдань є й дуже практичні речі: забезпечення жінок бронежилетами, шоломами, формою та спорядженням, які підходять за розміром і фізіологічними особливостями, а також такі, які стосуються взаємовідносин в колективах і підрозділах: формування недискримінаційного ставлення, недопущення насильства за будь якою ознакою, сексуальних домагань та інших правопорушень.

25 лютого 2026 року Кабінет Міністрів України схвалив третій Національний плану дій на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2030 року (далі – НПД 1325). Усі складові сектору безпеки і оборони України, обласні адміністрації та Київська міська державна адміністрація мають у тримісячний термін розробити власні плани на його виконання. НПД 1325 разом із Державною стратегією забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яка була схвалена урядом у 2022 році і оновлена у 2025 у зв'язку із викликами війни РФ проти України, визначає основні напрями та завдання державної гендерної політики, конкретизуючи і розвиваючи положення Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Зупинимося на стратегічних та операційних цілях НПД 1325, на які інституціям сектору безпеки потрібно звернути особливу увагу під час розробки власних планів та їхнього подальшого впровадження. Загальними завданнями, сформульованими у НПД 1325, є забезпечення дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, забезпечення інституційної спроможності складових сектору безпеки і оборони, органів прокуратури у дотриманні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Перша стратегічна ціль НПД 1325 – «створено умови для рівноправної участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень щодо запобігання конфліктам, реагування на безпекові виклики, повоєнного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах суспільного життя та управління». Оперативні цілі до неї: перша – «забезпечено міжвідомчу координацію та обмін інформацією між суб'єктами, які працюють у сфері реалізації порядку денного “Жінки, мир, безпека”, на міжнародному, національному та місцевому рівні», друга – «поширено спроможність складових сектору безпеки і оборони у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та реалізації порядку денного “Жінки, мир, безпека”».

Окремої уваги для ефективної реалізації потребує завдання щодо «забезпечення своєчасного реагування на випадки дискримінації, насильства за ознакою статі та сексуальних домагань на робочому місці / місці проходження служби в складових сектору безпеки і оборони, органах прокуратури та запобігання таким випадкам». В цьому контексті необхідно згадати декілька напрацьованих та реалізованих законодавчих ініціатив. У лютому

2026 року Верховна Рада України проголосувала зміни до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, статуту внутрішньої служби та служби цивільного захисту (законопроект № 13037), якими сексуальні домагання, дискримінацію за ознакою статі та насильство офіційно визнано порушеннями військової дисципліни і визначено як дисциплінарний проступок. Зміни набули чинності у березні 2026 року і зобов'язують командирів негайно реагувати на такі випадки, призначати і проводити службові розслідування, створюють механізми захисту для потерпілих, забороняючи тиск на осіб, які повідомили про правопорушення.

Реагування на такі правопорушення, але вже у сфері освіти, стосується ще один документ – Методичні рекомендації щодо впровадження політики протидії дискримінації та сексуальним домаганням та підтримки рівності у закладах вищої освіти України, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2025 року № 1275. Особливо актуальні вони для закладів вищої освіти (далі – ЗВО) сектору безпеки та оборони (далі – СБО), де з року в рік серед студентів та курсантів зростає кількість жінок. Так, за результатами вступної кампанії 2025 року частка дівчат серед здобувачів освіти, яких зараховано до військових навчальних закладів, становить 22,5 % від загальної кількості вступників, з 2024 року частка жінок зросла на 3,5 %. Ще більш контрастна різниця з 2018 роком, коли було близько 7 % дівчат-курсанток, а серед ліцеїстів військових та військово-морських ліцеїв дівчат не було взагалі. Правові підстави для їхнього навчання у таких навчальних закладах було створено у 2019 році.

Такі зміни вимагають формування не лише стійких знань та навичок з питань прав людини, гендерної рівності, недискримінації, але й відповідної організаційної культури наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони, курсантів та студентів. Практичними кроками для цього є розробка курсів, тем, розробка методик, проведення цікавих і неформальних навчально-виховних заходів на основі здійснення наукової та дослідницької діяльності в цих напрямках та включення зазначених тем й аспектів до плану наукової діяльності ЗВО. Тож, для просування позитивних змін у СБО важливим є інтегрування гендерного компонента в усі етапи освітнього процесу: середня освіта (середні загальноосвітні навчально-виховні заклади з військово-професійним напрямом навчання і виховання); вища освіта (університети, інститути, академії); вищі офіцерські курси; система підготовки та перепідготовки фахівців сектору безпеки і оборони загалом.

Про інтегрування гендерного підходу в освітні та наукові практики СБО йдеться у навчально-методичному посібнику «Упровадження гендерних підходів у процес підготовки фахівців / фахівчинь сектору безпеки і оборони України». У виданні представлено, як гендерна тематика впроваджується в навчальні плани, модулі та програми підготовки, а також у науково-дослідну діяльність закладів освіти СБО, проаналізовано проблеми у викладанні гендерної тематики та запропоновано сучасні тренінгові

методики. Акцент зроблено на важливості інтеграції гендерного підходу в підготовку кадрів на всіх рівнях освіти СБО. Посібник написано колективом авторів – фахівців та фахівчинь ЗВО СБО на виконання другого Національного плану дій із впровадження резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року та підготовлено до друку. Він є змістовним продовженням і розвитком Методичних рекомендацій із впровадження гендерних підходів в систему підготовки фахівців у закладах вищої освіти сектору безпеки та оборони [1], які було видано у 2021 році. Призначення нового навчально-методичного посібника – надати практичні інструменти для інтеграції гендерного підходу в освітній процес, підготовку та перепідготовку кадрів, розроблення й удосконалення освітніх програм. Застосування підготовлених матеріалів допоможе впровадити комплексний гендерний підхід у кожен етап підготовки та служби, від перших занять у навчальній аудиторії до прийняття стратегічних рішень у штабі.

Усунення дискримінаційних бар'єрів у системі освіти сектору безпеки та оборони і створення умов, які б максимально розкривали потенціал здобувачів та здобувачок такої освіти, є питанням не лише прав і свобод, але й національної безпеки та обороноздатності України.

Список бібліографічних посилань

1. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / за заг. ред. К. Левченко. Київ : ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/08.2021/hei-web-final.pdf>.

Одержано 09.03.2026

УДК 159.944.4:159.923:355.01

Марина Олександрівна ЛЕСКО,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту № 5*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-3930>

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми обумовлена тим що в умовах воєнного стану професійна діяльність багатьох фахівців здійснюється під впливом значних стресогенних факторів, зокрема постійної загрози життю та здоров'ю, підвищеної відповідальності за прийняття важливих рішень, інформаційного перевантаження та тривалого психоемоційного напруження. Такі умови суттєво підвищують рівень психологічного навантаження на людину та вимагають значних внутрішніх ресурсів для ефективного виконання професійних обов'язків.

Тривале перебування у стані напруження та постійної готовності до реагування на небезпечні події може призводити до виснаження психічних і емоційних ресурсів особистості. У результаті цього знижується психологічна стійкість, погіршується емоційний стан та зменшується ефективність професійної діяльності. Одним із наслідків такого тривалого впливу стресових факторів є розвиток синдрому професійного вигорання.

Термін «емоційне вигорання» ввів у науковий обіг доктор Г.Фрейденбергер у 1974 році в роботі «Вигорання персоналу». Він трактував його як стан фізичного та емоційного виснаження, що виникає в результаті життєдіяльності людини, яка супроводжується втомою та стресом. [2, с. 6].

Професор Каліфорнійського університету К. Маслач трактує професійне вигорання як синдром фізичного та емоційного виснаження, визначає його складові: розвиток негативної самооцінки, пасивне ставлення до роботи, втрата розуміння й співчуття. Психолог зазначає, що професійне вигорання — це не втрата творчого потенціалу, а емоційне виснаження, що виникає на тлі стресу у процесі міжособистісного спілкування [3, с. 54].

Сьогодні Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) відносить цей феномен до «професійних явищ», а не до хвороб, про що вказується у Міжнародній класифікації хвороб (МКХ-11), яка визначає емоційне вигорання як синдром, «що виникає від хронічного стресу на роботі, з яким людина не може впоратися і характеризується трьома вимірами: відчуттям втрати енергії та виснаження, психологічною відстороненістю від роботи, почуттям негативізму чи цинізму до своєї роботи, а також зменшеною професійною ефективністю» [2, с. 6].

Синдром “вигорання” найбільш характерний для представників комунікативних професій, у тому числі і для працівників екстремальних професій. [1, с. 43].

Професійне “вигорання” – це емоційне виснаження, що виникає на фоні стресу, який викликаного міжособистісним спілкуванням. [1, с. 43].

Професійне “вигорання” може виявлятися у виді трьох стадій.

На першій стадії “вигорання” індивідуум виснажений емоційно і фізично і може скаржитися на головний біль, застуду і різноманітні болі.

Для другої стадії “вигорання” характерні два набори симптомів: у людини може розвинутиися негативне, цинічне і знеособлене ставлення до оточуючих, із якими вона працює; у людини можуть виникати негативні думки стосовно себе через почуття, що вона відчуває до інших, з якими працює.

Щоб уникнути цих негативних почуттів, такий фахівець занурюється у себе, виконує тільки мінімальну кількість роботи і не хоче ні з ким сваритися. У таких працівників можуть виявлятися ознаки і симптоми однієї або обох груп.

Заключна стадія – повне “вигорання” – виявляється нечасто і характеризується появою у людини почуття повної образи на увесь світ. Цей працівник ображений на самого себе і на все людство. Життя здається йому

некерованим, людина перестає виражати свої емоції і неспроможна зосередитися. [1, с. 44].

Психологічний стрес є одним із ключових чинників розвитку професійного вигорання. Він виникає внаслідок тривалого впливу екстремальних умов діяльності, що перевищують адаптаційні можливості людини та призводять до фізичного і психічного виснаження.

До виникнення стресу, може привести елементарне порушення режиму дня, скорочення сну, робота в нічний час, відмова від корисних звичок, неадекватні способи позбавлення від стресу [3, с. 35].

При цьому, часто спостерігаються професійні порушення, тобто збільшується кількість помилок на роботі, що виявляється в низькій продуктивності робочої діяльності, хронічна нестача часу, погіршення точності при виконанні необхідних зусиль [3, с. 36].

Важливою особливістю професійного вигорання в умовах війни є поєднання професійного та травматичного стресу. Це проявляється у зниженні мотивації до діяльності, втраті інтересу до професійного розвитку, емоційному відчуженні та відчутті безсилля.

До основних проявів професійного вигорання належать емоційне виснаження, зниження відчуття особистої професійної ефективності та деперсоналізація. Підвищення психологічного дистанціювання від роботи, негативні і песимістичні думки про роботу [4, с. 4].

У фахівців, які працюють у кризових або воєнних умовах, ці симптоми можуть проявлятися значно швидше через тривалий вплив екстремальних факторів діяльності.

Професійне вигорання в умовах воєнного стану є складним психічним явищем, що виникає під впливом тривалого стресу, травматичних подій та високих професійних вимог. Його подолання потребує комплексного підходу, що включає психологічну підтримку, профілактичні програми та розвиток індивідуальної стресостійкості.

Запобігання та зменшення проявів симптомів вигорання базується на простих, але дієвих рекомендаціях [5, с. 50].

Піклування про себе: повноцінний сон, збалансоване харчування, регулярна гігієна тіла, фізичні навантаження. Дотримання балансу піклування про інших та себе: чим більше ви піклуєтесь про інших, тим більше має бути часу приділено піклуванню про себе. Встановлення та відстоювання власних меж (особистих кордонів). Вміння відмовляти без почуття провини, навички асертивності. Зниження вимог до себе, вміння хвалити самого/саму себе, чітке розуміння що таке результат і досягнення. Формування навичок тайм-менеджменту (сукупність методик оптимальної організації часу для виконання поточних задач, проектів та календарних подій, постановка пріоритетів, розбиття великих завдань та проектів на окремі дії тощо). Делегування повноважень, вміння просити про допомогу за необхідності. Чітке планування відпочинку і дотримання цього планування. [5, с. 50].

Для покращення стану емоційної сфери потрібно більше часу виділяти на спілкування із сім'єю, друзями, не переносити проблем із роботи на

сімейне вогнище. Ефективними будуть заняття улюбленою справою (цікаві книги, рукоділля, садівництво), активний відпочинок (рибальство, туризм, катання на велосипеді), використання методів арт-терапії. Доцільно слухати приглушену класичну або легку інструментальну музику, сміятися, спілкуватися з природою, домашніми улюбленцями, застосовувати автотренінг, медитацію. [6, с. 31].

З метою профілактики виникнення фази емоційного та фізичного напруження важливим є застосування різних технік медитації та аутогенного тренування, а також фізичних вправ, які необхідно вибрати та використовувати, зважаючи та індивідуально-психологічні особливості [7, с. 107].

Важливо дотримуватися режиму праці та відпочинку, використовувати перерви на роботі для релаксації, підтримувати задовільний фізичний стан та не зловживати засобами, які пригнічують або стимулюють діяльність нервової системи. Потрібно виховувати в собі впевненість у власні можливості. Необхідно уважно ставитися до власних емоційних переживань, втомленості та вміти тверезо оцінювати свої можливості та навчитися самовдосконалюватися. Зупинка в професійному розвитку, невдоволеність роботою, своїми вміннями призводить до поступового впадання в депресію та розвитку синдрому професійного вигорання. [6, с. 31].

В умовах воєнного стану ризик розвитку професійного вигорання значно зростає, оскільки працівники змушені працювати в умовах підвищеної небезпеки, невизначеності, постійного психоемоційного напруження та високої відповідальності за прийняття рішень. Такі умови сприяють виснаженню психічних ресурсів, зниженню працездатності, появі емоційної нестабільності, тривожності та втраті мотивації до професійної діяльності.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме збереженню психічного здоров'я фахівців і підвищенню ефективності їх професійної діяльності навіть у складних умовах воєнного часу.

Список бібліографічних посилань

1. Тімченко, О. В. Екстремальна психологія: підручник. Київ, 2007. 432 с.
2. Назаров О., Куценко Т. Формування початкових елементів професійного вигорання у курсантів навчальних закладів ДСНС України. *Disaster and crisis psychology problems*. 2024. № 2(8). С. 5–15. <https://doi.org/10.52363/dcpr-2024.2.1>
3. Овчаренко О.Ю. Психологія стресу та стресових розладів: навчальний посібник. Київ: НУОУ ім. І. Черняхівського, 2015. 267 с
4. Олійник М. Дослідження синдрому вигорання. КПТ - орієнтована модель допомоги при емоційному вигоранні. Львів, 2021. 51 с.
5. Макієнко Н., Гершанов О. Шлях до зцілення: основи роботи з наслідками травматичних подій. посібник. Київ: 7БЦ, 2023. 72с
6. Теренда, Н. О., Павлів, Т. Б., Теренда, О. А. Професійне вигорання – одна з невирішених проблем системи охорони здоров'я. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. №2. С.29–33. <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2021.2.12377>

7. Мірошніченко, О. А. Профілактика синдрому «професійного вигорання» у працюючих в екстремальних умовах: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2015. 156 с.

Одержано 15.03.2026

УДК 378.6.041:34

Микола Юрійович ЛИСИЦЬКИЙ,

аспірант Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6366-6238>

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Аналіз змісту поняття «самоосвітня компетентність» дозволив дійти висновку, що її основу складає здатність до самостійної навчальної діяльності, вміння та навички самостійної роботи, розвинуті якості мислення, як-от самостійність, активність, гнучкість, креативність та ін. Цілеспрямоване формування самоосвітньої компетентності студентів вимагає ефективної організації самостійної роботи студентів (як у в аудиторний, так і в позааудиторний час), яка є необхідною умовою розвитку і формування готовності і досвіду самоосвітньої діяльності [2; 3; 4].

Підвищення ролі самостійної роботи в процесі навчання у закладі вищої освіти вимагає удосконалення організації освітнього процесу, модернізації навчально-методичної документації та літератури, розробки нових дидактичних засобів навчання, спрямованої на ефективну організацію самостійної роботи студентів, нових форм та методів контролю та самоконтролю знань.

Дослідники (А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий, П. Симоненко, О. Ножовнік та ін.) вважають, що самостійна робота – це основна форма організації навчання, яка охоплює різні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності, яка здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях, з врахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів, під керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Дослідники (Н. Євдокімова, підкреслюють, що метою самостійної роботи студентів є не тільки формування у студентів умінь самостійно поповнювати свої знання та вільно орієнтуватися у потоці наукової інформації, а і формування активності та самостійності, як необхідної умови для подальшого самонавчання, самовиховання, саморозвитку, самоосвіти та самореалізації [1; 3].

Погоджуємося з думкою С. Голотко, що саме спеціально організована самостійна робота студентів «формує готовність до самоосвіти, створює базу безперервної освіти» [2]. Її цілями є:

- формування у студентів стійких навичок самостійної роботи з навчальною, науковою, довідковою літературою; формування вмінь раціонально організувати розумову працю, в процесі якої студент активізує свої зусилля на розумінні, запам'ятовуванні та засвоєнні навчального матеріалу;

- розвиток здатності до самопізнання, самостереження, рефлексії, спрямованих на вивчення власних індивідуально-психологічних особливостей і характеристик;

- підвищення впевненості в собі, самоефективності, адекватної самооцінки;

- формування здатності до саморозвитку, самовдосконалення; складання програми саморозвитку і самовдосконалення із зазначенням термінів її виконання [2].

Дослідники підкреслюють, що самостійна робота виховує у студентів потребу постійного поповнення своїх знань, прагнення до самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організованості й ініціативи. Саме тому самостійна діяльність передбачає доволі високу внутрішню мотивацію, здатність самостійно виконувати різні типи завдань, що включають творчі продуктивні вміння, самоконтроль та самооцінку.

Проведений аналіз наукової літератури з проблеми організації самостійної роботи студентів дозволяє визначити, що самостійна робота майбутніх юристів – організована і контрольована викладачем аудиторна і позааудиторна навчальна діяльність студентів, яка передбачає ретельне планування, створення відповідних умов її організації і контролю з метою оволодіння студентами самоосвітніми знаннями, вміннями й навичками.

Відповідно до змісту поняття «самостійна робота майбутніх юристів» вважаємо доцільним виокремити такі етапи її реалізації: аналіз завдання, пошук способів вирішення завдання, планування роботи, виконання завдання, перевірка й оцінка зробленої роботи.

Враховуючи наявний досвід, накопичений в освітній практиці вищої школи, можна визначити такі види самостійної роботи майбутніх юристів: за дидактичною метою: повторювальна, підготовча, пошукова, перевірна, контрольна; за місцем в освітньому процесі: аудиторна, позааудиторна; за рівнем засвоєння елементів змісту: репродуктивна, алгоритмічно-дійова, проблемно-пошукова, дослідницька; за способом організації: фронтальна, групова, парна, індивідуальна; за рівнем продуктивності самостійної діяльності студентів: за зразком, конструктивно-варіативна, евристична, дослідницька.

Отже, на основі огляду педагогічних досліджень з проблем організації самостійної роботи студентів можна виокремити такі умови ефективної організації самостійної роботи студентів як майбутніх юристів:

- розвиток мотивації навчальної діяльності, самостійності і активності студентів у процесі навчання;

- систематичність і послідовність в організації самостійної роботи студентів в процесі навчання;

- обґрунтування мети завдань у цілому і конкретного завдання зокрема;
- забезпечення правильного поєднання обсягу аудиторної і позааудиторної самостійної роботи студентів;
- методична організація всіх видів самостійної роботи студентів;
- забезпечення студентів необхідними методичними матеріалами для надання їй творчого характеру;
- створення пошукової проблемної ситуації на заняттях;
- різноманітність навчальних завдань для самостійної роботи;
- диференціація навчальних завдань;
- здійснення індивідуального підходу при виконанні самостійної роботи;
- педагогічне керівництво і постійний контроль за організацією і ходом самостійної роботи студентів з боку викладачів.

Отже, самоосвітня компетентність студентів ґрунтується на їхній здатності до самостійного навчання, що передбачає сформованість відповідних умінь, навичок і розвинених мисленнєвих якостей. Її ефективне формування безпосередньо пов'язане з належною організацією самостійної роботи, яка виступає ключовою умовою набуття досвіду самоосвітньої діяльності.

Самостійна робота є провідною формою організації навчального процесу, що охоплює різні види діяльності студентів і сприяє розвитку їхньої активності, самостійності, здатності до самоконтролю, саморозвитку та самореалізації. Вона формує внутрішню мотивацію до навчання, потребу в постійному оновленні знань і готовність до безперервної освіти.

У контексті підготовки майбутніх юристів самостійна робота постає як цілеспрямована, організована та контрольована діяльність, що передбачає поетапне виконання завдань і використання різноманітних форм та методів. Її ефективність забезпечується дотриманням певних педагогічних умов, зокрема розвитком мотивації, системністю організації, методичним забезпеченням, індивідуалізацією навчання та постійним педагогічним супроводом.

Отже, раціонально організована самостійна робота є визначальним чинником формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів і їхньої готовності до професійного зростання в умовах безперервного навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Алексюк А. М., Аюрзанайн А. А., Підкасистий П. І. Організація самоосвітньої роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посібник. Київ : ІСДО, 1993. 336 с.
2. Голотко С. М. Самоосвітня компетентність: метод. підручник. Київ: Либідь, 2018. 158 с.
3. Євдокимова Н. О. Концептуальні підходи до формування майбутнього фахівця як суб'єкта правничої діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 280–300

4. Стецюк Л. О. Проблеми вищої юридичної освіти та шляхи їх вирішення. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. 2009. № 1. С. 123–124.

Одержано 10.03.2026

УДК 159.9:351.74

Оксана Петрівна ЛЯСКА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6943-8957>;

Дарина Едуардівна ВЕРБИЦЬКА,

курсантка навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ І КОЛЕКТИВ

Реінтеграція поліцейських у професійну діяльність і колектив є надзвичайно важливою складовою сучасної системи правоохоронних органів, адже вона визначає ефективність роботи поліції, психологічний стан працівників та загальний рівень безпеки суспільства. Професійна діяльність поліцейських пов'язана з високим рівнем стресу, ризиком для життя та здоров'я, вимогами постійної уваги і точності дій, тому після перерви у роботі або після проходження складних психологічних і фізичних ситуацій особливо важливо забезпечити належні умови для повернення до службових обов'язків.

Реінтеграція охоплює не лише відновлення професійних навичок, знань та компетенцій, а й повернення до соціального середовища колективу, встановлення довіри між працівниками та керівництвом, формування позитивної мотивації до виконання службових завдань і відчуття власної значущості у професійній спільноті [1, с. 39-40]. Тому, безумовно, надзвичайно важливо дослідити особливості реінтеграції поліцейських у професійну діяльність і колектив.

Реінтеграція у широкому значенні — це процес відновлення особистості або соціальної спільноти після пережитих кризових, травматичних чи деструктивних подій з метою повернення до повноцінного функціонування в суспільстві. Це поняття охоплює не лише фізичне повернення до роботи чи служби, а насамперед психологічне, соціальне й професійне відновлення людини. У контексті діяльності поліції реінтеграція має особливе значення, оскільки працівники правоохоронних органів постійно перебувають у зоні підвищеного ризику, зазнають психоемоційного напруження, а в умовах воєнного стану — ще й прямої небезпеки для життя [1, с. 39].

Реінтеграція поліцейського – це процес повернення працівника до ефективного виконання службових обов'язків після участі у стресових або травматичних подіях, таких як бойові дії, евакуаційні операції, розслідування тяжких злочинів, чергування в зонах руйнувань чи масових втрат. Вона передбачає не лише фізичне відновлення, а й психологічну адаптацію до мирнішого середовища, відновлення довіри до себе, колег і суспільства, а також відновлення професійної мотивації.

Варто зазначити, що психологічна підтримка є одним із ключових аспектів успішної реінтеграції, оскільки поліцейські працівники часто стикаються із ситуаціями, що залишають емоційний слід і можуть призвести до професійного вигорання або зниження продуктивності роботи. Важливо організовувати тренінги, консультації з психологами, групові заняття з розвитку комунікативних навичок, емоційної стабільності та стресостійкості, що дозволяє поліцейським поступово відновлювати впевненість у власних діях, налагоджувати міжособистісні контакти, відчувати себе частиною колективу та впевнено виконувати службові обов'язки навіть у складних ситуаціях [2, с. 35].

Колективна реінтеграція також має соціальне значення, оскільки взаємодія з колегами формує професійну ідентичність, підтримує моральний дух, сприяє підвищенню ефективності роботи всього підрозділу та створює атмосферу взаємоповаги. Успішна адаптація до колективу вимагає взаєморозуміння, терпимості, готовності до співпраці та здатності конструктивно вирішувати конфлікти що виникають у професійному середовищі. Працівники повинні відчувати підтримку з боку керівництва і колег, мати можливість відкрито обговорювати труднощі, отримувати позитивний зворотний зв'язок і практичні поради щодо вдосконалення професійних навичок [3, с. 371].

В свою чергу, на практиці не менш важливим є аспект організаційної реінтеграції, що передбачає чітке визначення посадових обов'язків, відповідальності та прав, створення прозорої системи оцінки результатів роботи та адаптації до нових стандартів діяльності. Саме тому, потрібно констатувати, що забезпечення безпечного та комфортного робочого середовища сприяє стабілізації психологічного стану працівників, підвищенню їхньої мотивації, збереженню високого рівня професіоналізму та готовності оперативно реагувати на виклики, що постають перед правоохоронними органами.

Разом з тим, надзвичайно важливо також враховувати індивідуальні потреби кожного поліцейського, оскільки адаптаційний процес залежить від особистих рис, досвіду, рівня підготовки та попередніх службових навантажень. Саме тому, потрібно зазначити, що системний підхід до реінтеграції включає комплекс заходів психологічного, соціального та організаційного характеру, який дозволяє максимально швидко і ефективно повернути працівника до професійної діяльності, зменшити ризики помилок у роботі та забезпечити стабільність функціонування всього підрозділу [4, с. 150].

Специфіка реінтеграції в поліції полягає у кількох ключових аспектах.

- вона має багаторівневий характер. Йдеться про відновлення не лише індивідуальної психіки поліцейського, а й функціонування підрозділу, його внутрішньої комунікації, морального клімату та довіри. Поліцейський, який повертається після тривалої служби в екстремальних умовах, може потребувати часу, щоб знову відчувати стабільність, впевненість і колективну підтримку;

- реінтеграція має правовий вимір, адже діяльність поліцейського регламентується службовими інструкціями, етичними нормами, законами України «Про Національну поліцію», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни». Відповідно, процес повернення до служби або продовження виконання обов'язків має відбуватися з урахуванням гарантій прав працівника, його медичного та психологічного забезпечення, права на відпустку, лікування та професійну підтримку;

- психологічна складова реінтеграції є найважливішою. Поліцейські, які брали участь у бойових діях чи пережили надзвичайні ситуації, нерідко стикаються із симптомами посттравматичного стресового розладу, емоційного виснаження, депресії або агресії. Тому успішна реінтеграція передбачає проведення психологічного супроводу, тренінгів із відновлення емоційної стійкості, консультацій з психотерапевтами, а також створення умов для поступового входження в робочий ритм без перевантаження.

Таким чином, реінтеграція в поліції — це цілісний процес повернення працівника до стабільного, збалансованого і продуктивного функціонування після психологічно важких або травматичних подій. Її специфіка полягає у поєднанні правових гарантій, професійної підготовки, соціальної підтримки та глибокої психологічної роботи. Реінтеграція поліцейських у професійну діяльність і колектив є багатовимірним і комплексним процесом, що охоплює психологічну, соціальну та організаційну складові, спрямований на відновлення професійних компетенцій, зміцнення взаємин у колективі, формування сприятливого середовища для ефективної роботи поліції у забезпеченні громадського порядку та безпеки населення. Успішна реінтеграція поліцейських не лише підвищує продуктивність окремих працівників, але й зміцнює довіру суспільства до правоохоронних органів, сприяє професійному розвитку, формує стійку командну взаємодію та забезпечує довгострокову стабільність функціонування всієї системи.

Список бібліографічних посилань

1. Бойко С., Філоненко В. Психологічні передумови реалізації копінг-поведінки поліцейських у контексті адаптивного перфекціонізму. *Право та Безпека*. 2021. № 3 (82). С. 38-48.

2. Євдокімова О., Кобилко Н. Психодіагностичні матеріали. У допомогу психологу поліції. Ч. 1. Харків, 2023. 112 с.

3. Гуменюк Л. Й., Сулятицький І. В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 648 с.

4. Шевченко Л. О., Шломін О. Ю. Професійно-особистісні якості працівників підрозділів превентивної діяльності національної поліції на різних етапах професійного становлення. *Psychological journal*. 2019. № 10. С. 143-155.

Одержано 24.02.2026

УДК 37.034:2-4]:355.01(477)

Роман Миколайович ЛЯШУК,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії права та

кримінально-процесуальної діяльності

Національної академії

Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0137-0989>

ГУРТOK ДУХОВНИХ ОСНОВ ЯК ФОРМА РОБОТИ З ОСОБИСТІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є одним із найбільших викликів сучасної України. Як у мирний, так і воєнний час дуже важливою для суспільства є місія церкви [1], яка через військове капеланство, здійснює систему заходів, спрямованих на забезпечення реалізації конституційного права військовослужбовців, працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції та інших утворених відповідно до законів України військових формувань і членів їх сімей на свободу світогляду та віросповідання, шляхом здійснення душпастирської опіки, просвітницької роботи, соціально-доброчинної діяльності та консультування командування з релігійних питань [2, ст. 1].

Інститут військового капеланства в Україні є порівняно молодим і потребує розробки дієвих, оптимальних, науково обґрунтованих форм і методів роботи. Вимогою до таких форм і методів роботи варто визначити – врахування потреб сьогодення та здійснення збудовуючого впливу на особистість і майбутнє українське суспільство.

Частину функцій військовий капелан здійснює через зустрічі з групами військовослужбовців. За для досягнення завдань роботи з персоналом у ЗСУ та правоохоронних органах щодо підготовки військовослужбовця (правоохоронця) патріота, враховуючи закордонний досвід капеланства, як новітня форма роботи військового капелана з особистістю пропонується гурток духовних основ.

Форма виражає спосіб існування та розвиток будь-якої системи [3, с. 68]. Слово «форма» має декілька значень та використовується в різноманітних сферах людської діяльності. Воно походить від латинської «forma» і має багато тлумачень, але нас цікавлять тільки деякі з них, а саме: 1) зовнішній вигляд, зовнішній обрис речі, дії тощо або зовнішній вираз певного

змісту; 2) устрій, вид, тип, структура будь-чого, система організації утворень або процесів, а також порядок чогось [4, с. 294]. Етимологічно термін «форма» означає спосіб існування змісту, його внутрішню структуру, організацію і зовнішній вираз [5, с. 1243].

Таким чином, форма роботи військових капеланів – це організаційне вираження конкретних однорідних дій, які здійснюються з метою практичного виконання покладених на них завдань та функцій.

Гурток духовних основ поєднує елементи основних напрямів капеланської діяльності: релігійно-просвітницької роботи та соціально-доброї діяльності [2, ст. 1].

До моделі гуртка духовних основ, варто включити його мету, форми, способи та принципи роботи, час та місце проведення, категорію та кількість учасників.

Метою гуртка доцільно визначити формування у військовослужбовців (правоохоронців) духовних і моральних засад військової служби та правоохоронної діяльності, особистого життя, антикорупційної стійкості. Відповідно, ціллю гуртка є дати міцну духовну основу особистості військовослужбовця (правоохоронця).

Щоб досягти мети, в роботі гуртка духовних основ, доцільно використовувати такі форми та способи: бесіда, дискусія, обмін думками, спілкування, гра, музичне виховання, аналіз службових та життєвих ситуацій з позиції християнської етики, спільна участь у культурно-освітніх програмах, брейн-ринг, тематичні вечори, колективні творчі справи, волонтерство та ін.

Основними орієнтирами в процесі організації гуртка духовних основ є принципи. Їх варто інтегрувати із базових засад діяльності військового капеланства [2, ст. 5]. Роботу гуртка духовних основ варто підпорядковувати таким принципам: добровільність участі, повага та дотримання прав і свобод людини, конфесійна нейтральність, конфіденційність, Біблійна основа.

Значним для задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців (правоохоронців) має час проведення духовного гуртка. Від вибору часу проведення гуртка залежить чи зможуть військовослужбовці його відвідувати, та в якому фізичному, моральному та психологічному стані буде їх участь. В даному випадку, від оптимальності часу та дотримання періодичності проведення гуртка залежить його результат. Розпорядок дня військовослужбовців є чітко нормативно визначений та насичений. Найефективніше організовувати зустрічі з військовослужбовцями у вільний час впродовж години. Це може бути вечірній час, чи вихідний день. Оптимальна періодичність проведення – щотижнево, чи два рази на місяць.

Проводити гурток духовних основ доцільно у зручних місцях, які сприяють атмосфері спокою, довіри та взаєморозуміння. Це можуть бути духовні центри – належні до військового майна споруди, приміщеннях на території військових частин (установ, закладів, організацій), призначені для задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників

та членів їх сімей, визначені письмовими наказами командирів (начальників) військових частин (установ, закладів, організацій) [2, ст. 1]. Для певних форм проведення гуртка духовних основ зручніше використовувати навчальний клас, центр культури й дозвілля, актову залу чи інше приміщення.

Військовим капеланам до участі у цільових групах гуртка духовних основ варто залучати різні категорії військовослужбовців (солдатів, сержантів, офіцерів, правоохоронців), в окремих випадках членів їх сімей. Кількість учасників гуртка за-для їх порозуміння, активної участі кожного та можливості приділення їм належної уваги капелана, варто обмежити. Оптимальною кількістю учасників гуртка може бути 10-20 військовослужбовців (правоохоронців).

Для забезпечення системності та якості роботи гуртка духовних основ потрібні додаткові витрати часу капелана. Рішенням цього може бути періодичне залучення до проведення гуртка офіцерів, які є духовними лідерами в колективі, інших священнослужителів та ветеранів. Оскільки така робота є безоплатною, то помічниками в її здійсненні можуть бути волонтери, представники громадських чи релігійних організацій.

Така форма роботи військових капеланів є альтернативою застарілим методами зовнішнього впливу на поведінку військовослужбовців (правоохоронців). Її особливе значення – це формування позитивних якостей на основі глибоких духовних переконань, які є визначальними для поведінки індивіда. Святе Писання дає орієнтири для найрізноманітніших життєвих ситуацій, і для віруючого це важливіше за інформування, просвітницькі заходи, чи навіть позицію більшості. Ці норми не суперечать законам держави. Через участь військовослужбовця (правоохоронця) у гуртку, положення Біблії в яких він переконаний можуть стати його особистим духовним стрижнем та глибинним мотиватором для позитивної поведінки у різних сферах.

Прогнозованими результатами регулярної участі військовослужбовців у гуртку духовних основ можуть бути:

- підвищення духовної, моральної культури та правосвідомості учасників;
- підвищення мотивації до служби;
- створення та використання виховного соціально-культурного середовища;
- підвищення рівня військової дисципліни в учасників гуртка та зниження кількості вчинення ними умисних правопорушень;
- підвищення якості навчання, бойової та спеціальної підготовки;
- формування здорового способу життя;
- формування антикорупційної мотивації та стійкості;
- пом'якшення наслідків стресів та нервових розладів;
- формування лідерства, відповідальності та активної позиції у суспільстві;
- підготовка до сімейного життя.

Організація та проведення військовими капеланами гуртків духовних основ сприятиме здійсненню місії Церкви в період війни, відновлення та зміцнення української нації та держави у післявоєнній перспективі.

Гурток духовних основ, як форма роботи, може бути ефективно застосована у військових частинах, військових навчальних закладах, закладах вищої освіти та в інших установах. Така форма є достатньо адаптивною і гнучкою для вирішення завдань формування особистості та духовного забезпечення, як у мирний так і воєнний час, у бойових (практичних) та навчальних підрозділах.

Отже, гурток духовних основ, за умови його належної організації, може стати ефективною формою групової роботи військового капелана та роботи з особистістю в умовах війни.

Список бібліографічних посилань

1. Місія Православної Церкви в сучасному світі : ухвалено на Великому і Святому Соборі Православної Церкви. Крит, 2016 р. URL: https://risu.ua/misiya-pravoslavnoji-cerkvi-v-suchasnomu-sviti_n80689 (дата звернення - 12.02.2026).

2. Про Службу військового капеланства : закон України від 30.11.2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення – 17.02.2026).

3. Ляшук Р. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Міжрегіональна Акад. упр. персоналом. Київ, 2016. 541 с.

4. Юридична енциклопедія : у 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.. Київ: Укр. енцикл., 2004. Т. 6 : Т–Я. 736 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. Т. В. Бусел. Ірпінь, 2003. 1440 с.

Одержано 19.02.2026

УДК 159.9:618.2-08

Кристина Анатоліївна МАЛЕЄВА,

здобувачка третього рівня вищої освіти

Харківського національного університету внутрішніх справ,

керівниця MADONNA family club,

практичний психолог;

ORCID: <http://orcid.org/0009-0004-5422-7099>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЖІНОК ПІД ЧАС ПОЛОГІВ

Пологи – складний емоційно навантажений психофізіологічний процес, під час якого жінка проживає широкий спектр станів та відчуттів: від радості очікування дитини до сильного страху, відчуття невпевненості, тривоги та болю. У зв'язку з цим особливого значення набуває психологічний супровід жінки під час пологів, спрямований на мінімізацію тривожності, формування відчуття безпеки, мобілізацію внутрішніх ресурсів для

полегшення больових відчуттів та покращення загального сприйняття пологів та материнської ролі. Такий супровід передбачає створення сприятливого емоційного середовища, яке допомагає породіллі відчувати підтримку та довіру до власного тіла, забезпечує спроможність контролювати рівень дискомфорту на різних етапах пологової діяльності.

Сучасна парадигма перинатальної допомоги, закріплена у рекомендаціях ВООЗ (2018), визначає «позитивний досвід пологів» як такий, що відповідає не лише медичним стандартам, а й психологічним очікуванням жінки. Згідно з положеннями п.2.1 цього документу, ключовим аспектом є забезпечення безперервної емоційної та професійної підтримки жінки [1].

Згідно з оновленими даними Кокранівського метааналізу (Bohren et al., 2017), що охопив понад 15 000 жінок у 17 країнах світу, безперервна підтримка під час пологів знижує частоту застосування окситоцину на 10% та кесаревих розтинів на 25%. Це сприяє скороченню тривалості пологів, підвищенню рівня задоволеності досвідом (на 31%) та покращенню показників немовлят за шкалою Апгар. Найвищу ефективність продемонструвала підтримка з боку людей, які не є співробітниками медичного закладу, де відбуваються пологи, а є емоційно близькими та значущими людьми (чоловік, родичі, близькі подруги або доули) [2].

Саме тому у вітчизняній практиці партнерські пологи (за участю чоловіка або інших близьких) стали найбільш розповсюдженою та затребуваною формою підтримки. Такий підхід повністю відповідає сучасним клінічним протоколам надання акушерської допомоги в Україні (Наказ МОЗ № 624), що базуються на засадах сімейно-орієнтованого підходу [3].

Мішель Оден описує свої спостереження, які демонструють необхідність уважно обирати партнера в пологи, спираючись на чисельні приклади зростання напруги породіллі за умови знаходження з нею непідготовленого чоловіка або жінки без відповідного професійного досвіду або досвіду своїх пологів. Він вважав, що зайва напруга партнера в пологовій залі суттєво заважає розслабленню жінці в пологах [4].

Останнім часом у вітчизняній системі родопомочі спостерігається тенденція до професіоналізації психологічної підтримки, де ключова роль відводиться перинатальному (клінічному) психологу. На відміну від емоційної допомоги близьких, фаховий супровід базується на цілеспрямованому клініко-психологічному моніторингу стану породіль та застосуванні специфічних технік корекції безпосередньо у процесі пологової діяльності. Як вказує В. В. Баришнікова, така робота спрямована на гармонізацію материнської домінанти, що дозволяє жінці ефективніше адаптуватися до стресових умов пологів [5]. Зарубіжний досвід (W. A. Hall, L. Tomat) підтверджує, що професійна підтримка (*Professional Support*) значно підвищує психологічну стійкість та віру жінки у власну спроможність впоратися з викликами розродження порівняно з виключно соціальною допомогою [6]. Тож професійна підтримка дозволяє не лише мінімізувати ризики психотравматизації, а й сприяє профілактиці післяпологових депресивних станів та формуванню конструктивної батьківської позиції.

У сучасній перинатальній психології виокремлюють комплекс методів підтримки, що реалізуються на різних етапах родопомочі. На етапі підготовки пріоритетним є навчання технікам саморегуляції та немедикаментозного знеболення (дихальні практики, прогресивна м'язова релаксація та методи візуалізації «безпечного місця»), що дозволяє жінці сформувати ефективні копінг-стратегії для подолання болю та тривоги під час пологів.

Безпосередньо під час пологової діяльності перинатальний психолог використовує комплекс методів, спрямованих на регуляцію інтенсивності переживання перейми, зниження інтенсивності больових відчуттів, рівня тривоги і страху. Наша багаторічна практика психологічного супроводу пологів доводить ефективність використання технік дихальної саморегуляції (зокрема ритмічне дихання з подовженим видихом), що сприяє насиченню тканин киснем та загальному розслабленню. Ефективним є також метод керованої візуалізації та психологічного супроводу голосом, коли психолог допомагає жінці зберігати фокус на власному тілі та відчутті контролю над процесом. Ми цілком згодні з В.В.Баришніковою [7] щодо доцільності використання когнітивного рефреймінгу, який дозволяє трансформувати сприйняття болю з «руйнівного фактору» на «продуктивну роботу» м'язів (трансформація «болю-ворога» на «біль-роботу»). Такий комплексний інструментарій сприяє не лише зниженню суб'єктивного рівню болю, а й запобіганню розвитку панічних реакцій та дезорієнтації породіллі.

В цілому, жінки, які проходили пренатальну підготовку та мали професійну психологічну підтримку під час пологів демонструють значне зниження необхідності акушерських втручань, більшу емоційну стабільність на всіх етапах пологів, довіру до медичних представників, тенденцію до більш високого рівню оцінок за шкалою Апгар, задоволеність процесом пологів в цілому. Зазначені висновки підтверджуються як зворотним зв'язком (*feedback*) від лікарів-акушерів, які приймали пологи, так і результатами опитування самих жінок із застосуванням методу шкалювання.

Отже, психологічний супровід жінки під час пологів є важливим компонентом сучасної системи перинатальної допомоги. Він спрямований на підтримку емоційного стану жінки, зниження рівня тривожності, показань до акушерських втручань, формування позитивного пологового досвіду та позитивного ставлення до материнства в цілому. Психологічна підтримка під час пологів позитивно впливає на перебіг пологів та сприяє формуванню позитивного досвіду материнства.

Список бібліографічних посилань

1. World Health Organization. WHO recommendations: intrapartum care for a positive childbirth experience. Geneva: WHO. 2018. 210 p. (Executive summary: WHO/RHR/18.12)
2. Continuous support for women during childbirth / M. A. Bohren, G. J. Hofmeyr, C. Sakala et al. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2017. No. 7.
3. Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.11.2008 № 624. URL: <https://moz.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2026).

4. Odent M. The Scientification of Love. London : Free Association Books, 2nd edition. 2014, 150 с.

5. Баришнікова В. В. Особливості формування материнської домінан-ти. *Габітус: Психологія особистості*. 2021. Випуск 21. С. 64–69.

6. Hall W. A., Tomat L. Exploring the relationship between perinatal professional support and childbirth self-efficacy. *The Journal of Perinatal Education*. 2012. Vol. 21, No. 2. P. 88–97.

7. Баришнікова В. В. Проблематика пологового болю в психотерапії та акушерській практиці. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research : collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference (Seoul, November 24, 2023)*. Seoul-Vinnytsia, 2023. P. 240–242.

Одержано 02.03.2026

УДК 004.056:008:316.482.3(477)

Ольга Геннадіївна МАРЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1007-9560>

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Термін «інформаційна культура» було введено в науковий обіг в 70-х роках минулого століття для позначення «галузі культури, пов'язаної з функціонуванням інформації в суспільстві та інформаційних якостей особистості» [1, с. 18]. Усебічну розробку категорій «інформація», «інформаційне суспільство», а також інформаційне бачення багатьох явищ і процесів у світі запропонували у своїх наукових працях З. Бзежинський, Н. Вінер, Д. Гілмор, Г. Лассуел, Е. Тоффлер, С. Хантінгтон та ін. Феномен інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави комплексно вивчався такими вітчизняними вченими, як Д. Баюрка, І. Ломачинська, М. Шехавцов та ін. Проблемою багаторівневої інформаційної культури (соціуму, групи, особистості) опікувалися Н. Джинчарадзе, М. Жалдак, В. Кремень та ін. Проте недостатньо досліджена проблема формування інформаційної культури як чинника інформаційної безпеки особистості та суспільства в умовах інформаційної війни.

У словосполученні «інформаційна культура» слово культура є видовим, а прикметник «інформаційна» виражає приналежність до процесів створення, збирання, зберігання, опрацювання і передавання інформаційних ресурсів. За рівнем узагальнення можна виокремити інформаційну культуру суспільства та особи. Так, на рівні соціуму інформаційну культуру

доцільно розглядати як інтегральний показник досягнутого рівня організації інформаційних процесів, ступінь задоволення потреб людей у комунікації. Інформаційна культура є наслідком переходу суспільства до нового технологічного устрою та водночас одним із рушійних чинників розвитку суспільства. Тому соціум ХХІ ст. називають суспільством знань про живу та неживу природу, акумулювання яких визначає якість матеріального та духовного життя суспільства.

Основними факторами розвитку суспільної інформаційної культури є:

- рівень розвитку економіки країни, який визначає матеріальні можливості проєктування, вироблення, придбання, використання сучасних засобів інформаційної техніки;
- демократизація суспільства, яка визначає правові гарантії доступу людей до інформаційних ресурсів;
- інформаційно-комунікаційна інфраструктура суспільства, яка визначає можливості людей своєчасно одержувати, передавати й використовувати необхідні відомості, а також оперативно здійснювати інформаційні комунікації;
- здобуття громадянами необхідної освіти, національна система освіти, яка визначає загальний рівень інтелектуального розвитку людей, їхніх матеріальних і духовних потреб [2].

Необхідно зауважити, що рівень розвитку інформаційної культури сучасного суспільства (як і особи) визначається ступенем цифровізації всіх сфер суспільного життя, що розглядається в більшості країн світу як один із основних чинників конкурентоспроможності, інноваційного та сталого розвитку. В якості індикаторів для визначення рівня цифровізації різних сфер суспільного життя використовують такі показники, як-от: рівень цифрового розвитку (Digital Development Level (DDL)), національний індекс кібербезпеки (National Cyber Security Index (NCSI)), легкість отримання електроенергії (TINY - geTtINg electricitY), інтегральний показник легкості ведення бізнесу (SEES), Базельський індекс AML (Basel AML Index) [3]. Відзначимо досить високий рівень цих показників в Україні: DDL = 55,95, NCSI = 75,32, TINY = 96,9, SEES = 83,562, AML = 5,21.

Інформаційна культура особистості є невід'ємною частиною її загальної культури, яка нерозривно пов'язана з «другою (соціальною)» природою людини, «є умовою її розвитку та існування в інформаційному суспільстві, вона пов'язана з формуванням світогляду про інформаційний простір та систему взаємодії в ньому, а також про можливості його пізнання та перетворення» [1, с. 18].

У структурі інформаційної культури особистості, як правило, виокремлюють: теоретичний аспект – інформаційна свідомість, знання, уміння і навички, інформаційна компетентність; практичний аспект - інформаційна діяльність, інформаційні відносини: інформаційний режим, інформаційна війна, інформаційні процеси, обмін інформацією, інформаційна послуга, інформаційний запит, інформаційні наслідки й ін.

Персону з високим рівнем сформованості інформаційної культури вирізняють такі особистісні якості, як-от: критичне мислення, внутрішня та комунікативна рефлексія, інтелект. Базовою особистісною рисою інформаційної культури є критичне мислення як оцінна констатувально-коригувальна розумова діяльність, яка передбачає здатність до аналізу, перевірки достовірності інформації та рефлексивного осмислення змісту повідомлень. Критичне мислення означає рефлексію як усвідомлену регуляцію розумового процесу, нормативну компетентність і кмітливість як спроможність керуватися об'єктивними критеріями в оцінюванні контенту та результатів діяльності. Праксеологічне значення критичного мислення полягає в уміннях формулювати оцінні судження про різноманітні наукові явища, соціальні події, інформаційно-технічні системи, продукувати нові ідеї в умовах інформаційної невизначеності та суперечливості, уникати психологічних маніпуляцій [4].

Тож, інформаційна культура розглядається науковцями в контексті протистояння інформаційному впливу, психологічним маніпуляціям, когнітивному викривленню в умовах війни. У сучасній науковій думці інформаційно-психологічну війну визначають як «плановане використання пропаганди та інших психологічних дій із метою руйнування самоідентифікації спільноти, її базових цінностей, що відображені в культурних традиціях, віруваннях, менталітеті, означені в мові» [5, с. 102]. В умовах сучасного інформаційно-психологічного протистояння комунікантами стають соціальні інституції (наприклад, церква), які здійснюють інформаційний вплив через підконтрольні соціально-комунікаційні інститути (видавництва, бібліотеки, преса), а реципієнтом виступають великі соціокультурні спільноти, об'єднані спільністю походження, мови, культури тощо. Метою інформаційно-психологічного впливу є підкорення та морально-психологічне пригнічування волі населення задля часткового або повного руйнування суспільної свідомості і втрати національного суверенітету, причому мультимедійна інформаційно-комунікаційна революція нівелює просторові та часові обмеження, а технології віртуального світу стирають межі реальності. Водночас, війна, в тому числі й інформаційна, виступає «прискореною програмою навчання, примусовою освітою» [5], приводом для піднесення рівня сформованості як окремої особи, так і населення. У цьому контексті виключної актуальності набуває наукова праця М. Шехавцова [6], яка присвячена проблемі формування інформаційної культури студентів в контексті інформаційно-гібридної війни. Зокрема, науковець відзначає, що розвиток інформаційної культури в Україні під час інформаційно-гібридної війни передбачає формування у громадян інтелектуально-світоглядної готовності до обстоювання національних цінностей, захисту української національної ідеї. У цьому контексті головними напрямками та принципами інформаційної політики в Україні, які мають сприяти розвитку демократичної інформаційної культури, є такі, як-от: забезпечення доступу громадян до інформації; створення національних систем і мереж інформації;

зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності й ін. Якщо розглядати особистісні аспекти формування інформаційної культури в умовах інформаційної війни, то необхідно звернути увагу на мотивацію аксіологічного національно-патріотичного ставлення до українських цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної та державної діяльності, формування здатності виявляти завуальовану негативну інформацію, яка сприяє послабленню ціннісних орієнтирів української нації; набуття навичок критичного аналізу, переосмислення та обробки отриманої інформації з інформаційних каналів, інформаційної проникливості та уміньми прогнозувати можливі наслідки на основі отриманої інформації, потреби у протистоянні інформаційно-психологічному впливу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначення ролі інформаційної культури в контексті інформаційно-гібридної війни. Вважаємо перспективними наукові розвідки щодо технологій гарантування інформаційно-психологічної безпеки в умовах війни.

Список бібліографічних посилань

1. Баюрка Д. С. Інформаційна культура особистості. <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/dc2811be-2228-4001-9e07-8e7a9810b40e/content>.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Соціальні, економічні та освітні трансформації в цифрову епоху: монографія / С. В. Леонов та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук С. В. Леонова, к-ки екон. наук О. А. Криклій. Суми: Сумський державний університет, 2022. 204 с.
4. Косиченко О. О., Махницький О. В. Інформаційне забезпечення юридичної діяльності: навч. посіб. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 208 с.
5. Ломачинська І. М. Інформаційні війни як засіб маніпулювання інформаційними системами в епоху глобальних викликів сучасності. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26019/1/I.Lomachinska_APES_22_2018_IVZMISEGVS.pdfhttps://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26019/1/I.Lomachinska_APES_22_2018_IVZMISEGVS.pdf.
6. Шехавцов М. О. Характеристика рівнів сформованості інформаційної культури студентів у контексті інформаційно-гібридної війни. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 68, Т. 2. С. 244-247. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6624/Shekhavtsov.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Одержано 15.03.2026

УДК 351.74:159.9

Фахрідін МАХМУДОВ,

курсант навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації, суттєво змінили характер та умови несення служби поліцейськими. Виконання завдань в екстремальних умовах, постійний ризик для життя, психологічне навантаження, розлучення із сім'єю та тривала службова напруга – усе це суттєво впливає на психологічний стан особового складу, а отже, і на рівень їхньої мотивації до службової діяльності.

Мотивація до службової діяльності є багатокомпонентним психологічним утворенням, що включає сукупність внутрішніх спонукань, ціннісних орієнтацій, потреб та установок, які визначають готовність поліцейського ефективно виконувати покладені на нього функції. В умовах воєнного стану значення мотиваційної сфери особистості набуває особливої ваги, оскільки від неї безпосередньо залежить не лише якість службової діяльності, але й психологічна стійкість працівника.

Аналіз наукових досліджень [3,4,5] свідчить, що в умовах воєнного часу мотиваційна структура поліцейських зазнає суттєвих трансформацій. На перший план виходять патріотичні мотиви, почуття обов'язку перед суспільством та державою, прагнення захистити мирних громадян. Водночас зростає роль мотивів самозбереження, солідарності з колективом та ідентифікації з корпоративними цінностями правоохоронного відомства. Дослідники зазначають, що поліцейські, які мають сформовану систему ціннісно-сміслових орієнтирів, демонструють значно вищий рівень психологічної стійкості та ефективності в умовах підвищеної небезпеки.

Формування стійкої мотивації до службової діяльності у поліцейських в умовах воєнного стану має здійснюватися за декількома ключовими напрямками.

По-перше, важливим є психологічний супровід особового складу, спрямований на підтримку ресурсного стану та профілактику професійного вигорання.

По-друге, необхідно забезпечувати належне матеріальне та соціальне стимулювання поліцейських, що є важливим зовнішнім чинником мотивації.

По-третє, ключову роль відіграє формування корпоративної культури підрозділу, заснованої на цінностях взаємопідтримки, професіоналізму та патріотизму.

Особливого значення набуває роль керівника підрозділу як суб'єкта управління мотивацією підлеглих. Стиль керівництва, здатність до емпатії, своєчасне реагування на потреби особового складу, визнання заслуг та особистий приклад – це чинники, що безпосередньо формують мотиваційний клімат у підрозділі. Дослідження Національної поліції України підтверджують, що ефективне лідерство є одним із провідних чинників збереження мотивації поліцейських в умовах тривалого стресу.

Для підтримки мотивації поліцейських в умовах воєнного стану ключовим є впровадження комплексного підходу, що поєднує інструменти психологічної декомпресії та зміцнення ціннісних орієнтирів служби. Пріоритет має надаватися розвитку індивідуальної резильєнтності та асертивності як внутрішніх опор, що дозволяють фахівцю зберігати професійну ефективність попри надмірне психоемоційне навантаження. Важливу роль відіграє трансформація системи стимулювання: зміщення акценту з суто матеріальних чинників на нематеріальні – зміцнення горизонтальних зв'язків у колективі («ефект побратимства»), публічне визнання соціальної значущості їхнього внеску громадою та забезпечення прозорості комунікації з боку керівництва. Окрім того, дієвим механізмом є залучення особового складу до практик стабілізації емоційного стану (арттерапія, техніки заземлення), що сприяє профілактиці професійного вигорання та відновленню особистісного ресурсу, необхідного для тривалого виконання службових завдань у зоні підвищеного ризику.

Таким чином ефективна мотивація поліцейських під час війни – це результат злагодженої роботи керівництва, кадровиків та психологів. Ключовий акцент слід робити на патріотизмі та професійній етиці, водночас створюючи умови для психологічного відновлення. Саме такий баланс дозволяє особовому складу результативно працювати в екстремальних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
2. Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» від 15.03.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>
3. Ірхін Ю. Б. Психологічне забезпечення діяльності поліції в умовах збройного конфлікту. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 12–21.
4. Клименко В. В. Психологія діяльності поліцейського в особливих умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 45–53. URL: <https://www.naia.kiev.ua>.
5. Швець Д. В., Пономаренко Я.С. Гендерні відмінності мотивації поліцейських та їхні імплікації для професійної діяльності. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. 2025. Серія ПСИХОЛОГІЯ. Випуск 2. С. 181–185.

Одержано 12.03.2026

УДК 159.922.7:159.97

Євгенія Олександрівна МЕЛЬНИК,

заступник директора з навчально-виховної роботи

Комунального закладу «Кам'яноярський ліцей»

Чугуївської міської ради Харківської області

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОТРАВМАТИЗАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

У сучасній психологічній науці проблема психотравматизації дітей у ситуаціях воєнного конфлікту розглядається як складний міждисциплінарний феномен, що поєднує клінічні, соціально-психологічні та педагогічні аспекти. Психологічна травма в дитячому віці формується під впливом інтенсивного або тривалого стресового досвіду, який перевищує адаптаційні можливості психіки та призводить до порушення емоційного, когнітивного й соціального розвитку особистості [1].

Воєнні події створюють специфічні умови, у яких дитина постійно стикається з факторами небезпеки, невизначеності та втрати. У таких умовах травматичний досвід набуває пролонгованого характеру і перестає бути окремою подією, перетворюючись на тривале середовище існування. Це призводить до порушення базових відчуттів безпеки та стабільності, що є важливими умовами нормального психічного розвитку. Згідно з теорією психосоціального розвитку Е. Еріксона, відчуття базисної довіри до світу формується в ранньому віці і виступає фундаментом подальшого розвитку особистості [2]. У ситуації війни ця довіра може зазнавати суттєвих деформацій.

Дослідження останніх років свідчать, що діти, які перебувають у зоні воєнних дій або зазнали вимушеного переміщення, демонструють широкий спектр психологічних реакцій на травматичні події. До них належать підвищена тривожність, порушення емоційної регуляції, труднощі концентрації уваги, проблеми у соціальній взаємодії та симптоми посттравматичного стресового розладу [1; 3]. Особливої уваги набуває феномен комплексної травми, що виникає внаслідок тривалого впливу повторюваних стресових подій і характеризується порушеннями саморегуляції, формування ідентичності та міжособистісних відносин.

Таблиця 1

Психологічні прояви психотравматизації дітей в умовах війни

Психологічний вимір	Зміст змін	Прояви в освітньому середовищі
Ціннісно-смиловий	Втрата відчуття стабільності та безпеки, песимістичне сприйняття майбутнього	Зниження навчальної мотивації, байдужість до навчальної діяльності
Когнітивний	Порушення концентрації уваги, труднощі обробки інформації	Зниження успішності, труднощі у виконанні навчальних завдань
Емоційний	Підвищена тривожність, страх, емоційна нестабільність	Афективні реакції, уникнення соціальної взаємодії
Соціальний	Ускладнення міжособистісної взаємодії, недовіра до оточення	Конфлікти з однолітками, труднощі адаптації в колективі

Важливим аспектом психотравматизації є зміни у когнітивній сфері дитини. Постійне перебування в умовах небезпеки активізує механізми психологічного захисту, спрямовані на моніторинг можливих загроз. Унаслідок цього ресурси психіки значною мірою витрачаються на підтримання стану підвищеної пильності, що знижує можливості до зосередження та засвоєння нової інформації [3]. В освітньому процесі це може проявлятися у вигляді труднощів із запам'ятовуванням навчального матеріалу, зниженням працездатності та швидкою втомлюваністю.

Поширеним проявом психотравматичного досвіду у дітей є також соматичні реакції. Нерідко емоційна напруга проявляється через фізичні симптоми, такі як головний біль, порушення сну, біль у животі або загальна слабкість. Подібні прояви розглядаються як один із механізмів психологічної адаптації до стресових умов і водночас можуть сигналізувати про необхідність психологічної допомоги [1].

Воєнні дії також впливають на процес формування особистісної ідентичності. Діти можуть опинятися в ситуаціях, коли змушені брати на себе підвищену відповідальність за власну безпеку або підтримку членів родини. Подібні обставини можуть спричиняти передчасне дорослішання, що іноді супроводжується емоційною незрілістю та труднощами у взаємодії з однолітками [3].

Додатковим фактором психологічної дезадаптації може виступати тривале дистанційне навчання, яке стало поширеним явищем у період воєнного стану. Обмеження безпосереднього спілкування з однолітками та педагогами знижує можливості соціалізації та може посилювати відчуття ізоляції. Повернення до очної форми навчання в таких умовах потребує додаткового часу для адаптації та психологічної підтримки учнів.

Отже, психотравматизація дітей у ситуації воєнного конфлікту є складним багатовимірним процесом, що охоплює емоційну, когнітивну та соціальну сфери розвитку особистості. Ефективна підтримка дітей у таких умовах передбачає інтеграцію психологічних і педагогічних підходів, спрямованих на створення безпечного освітнього середовища та формування умов для поступового відновлення психологічного благополуччя.

Список бібліографічних посилань

1. Pynoos R., Steinberg A., Goenjian A. Traumatic stress in childhood and adolescence: Recent developments and current controversies. *Handbook of PTSD: Science and Practice*. New York: Guilford Press, 2007.
2. Childhood and Society / Erik H. Erikson. New York: W. W. Norton & Company, 1993.
3. Masten A. S., Narayan A. J. Child development in the context of disaster, war, and terrorism: Pathways of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*. 2012. Vol. 63. P. 227–257.

Одержано 12.03.2026

УДК 159.9:355.58:378

Олег Миколайович МИРОШНИК,

доктор технічних наук,

професор кафедри цивільного захисту та інформаційних технологій

Національного університету цивільного захисту України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8951-9498>

Олександр Анатолійович ШЕПЕЛЕНКО,

курсант Національного університету цивільного захисту України

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Сучасні умови функціонування сектору безпеки та оборони України характеризуються високою інтенсивністю ризиків, невизначеністю оперативної обстановки та постійною психоемоційною напругою. Повномасштабна збройна агресія, систематичні удари по об'єктах критичної інфраструктури, масштабні руйнування та гуманітарні наслідки війни актуалізують проблему психологічної готовності фахівців цивільного захисту до діяльності в екстремальних умовах. У таких обставинах професійна підготовка не може обмежуватися лише формуванням технічних і організаційних компетентностей, а має включати розвиток психологічної стійкості як ключової складової професійної придатності.

Психологічна стійкість розглядається як інтегративна властивість особистості, що забезпечує збереження ефективності діяльності в умовах стресу, небезпеки та інформаційного перевантаження [1]. Для майбутніх фахівців цивільного захисту вона набуває особливого значення, оскільки

їхня професійна діяльність пов'язана з ризиком для життя, прийняттям відповідальних рішень в умовах дефіциту часу та необхідністю координації дій у складних міжвідомчих структурах сектору безпеки та оборони.

Освітня програма підготовки фахівців за спеціальністю «Цивільний захист» передбачає формування інтегральної компетентності щодо розв'язання складних професійних завдань у сфері запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій. Однак ефективність реалізації цих компетентностей безпосередньо залежить від психологічної готовності здобувача діяти в умовах небезпеки. Дослідження свідчать, що стресостійкість, здатність до саморегуляції та контроль емоційних реакцій є визначальними факторами збереження працездатності у кризових ситуаціях [2].

Важливим напрямом удосконалення освітнього процесу є впровадження психологічних тренінгів, моделювання кризових ситуацій, використання елементів стрес-інокуляційного навчання та розвитку навичок командної взаємодії. Подібні підходи відповідають міжнародним практикам підготовки персоналу сектору безпеки і оборони, де значна увага приділяється формуванню резильєнтності як здатності до адаптації та відновлення після травматичних подій [3].

Окремої уваги потребує формування морально-психологічної готовності до виконання службових обов'язків в умовах гібридних загроз. Психологічна стійкість у цьому контексті пов'язана не лише з індивідуальними якостями, а й із ціннісними орієнтаціями, професійною ідентичністю та усвідомленням соціальної значущості діяльності [4]. Саме тому освітня програма повинна інтегрувати психологічну компоненту в дисципліни професійного спрямування, зокрема через аналіз реальних кейсів, вивчення наслідків професійного вигорання та профілактику посттравматичних стресових розладів.

Досвід функціонування сектору безпеки та оборони в умовах війни підтверджує, що ефективність оперативних дій значною мірою залежить від психологічної злагодженості підрозділів, довіри між членами команди та здатності керівника підтримувати морально-психологічний стан особового складу [5]. Тому підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту повинна враховувати розвиток лідерських якостей, комунікативної компетентності та навичок управління в умовах стресу.

Таким чином, формування психологічної стійкості майбутніх фахівців цивільного захисту є стратегічною умовою підвищення ефективності сектору безпеки та оборони. Інтеграція психологічної підготовки до структури освітньої програми дозволяє забезпечити не лише професійну компетентність, а й здатність до збереження ефективності діяльності в екстремальних умовах, що є критично важливим для функціонування держави в умовах війни.

Список бібліографічних посилань

1. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: підручник / За заг. ред. В.П. Садкового. Х.: УЦЗУ, 2009. 244 с.

2. Киричок В. П., Петренко Л. О. Психологічна стійкість як ресурс професійної діяльності майбутніх фахівців // *Науковий вісник ЧНУ ім. П. Могили. Психологія*. 2020. Вип. 22. С. 101–110.

3. NATO Standard AJP-3.4.1 Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation. Brussels: NATO Standardization Office, 2018.

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.

5. Грицина О.М. Розвиток психологічної стійкості у керівників органів охорони державного кордону України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2018. 20 с.

Одержано 19.02.2026

UDC 159.97:355.4

Paul William MILLER,

Professor MD DMH MRCPsych FRSA

Honorary Professor, Kharkiv National University of Internal Affairs,

Ukraine Visiting Professor, Ulster University

MORAL INJURY AND THE PSYCHOLOGY OF WAR: WHAT CLINICIANS NEED TO UNDERSTAND

Before I begin, I want to acknowledge something important. Many of you in this room have lived and worked through experiences that most clinicians in Western Europe have never faced. In that sense, you are already experts in the psychological realities of war. What I hope to offer today is simply one framework that may help make sense of some of those experiences.

War injures the mind in at least three distinct ways. First, through fear. This is what we recognise as post-traumatic stress disorder. Second, through loss. This is grief. Both are well understood within clinical practice. However, there is a third form of psychological injury which is less frequently recognised: moral injury.

Moral injury arises when a person witnesses, participates in, or feels responsible for events that violate their deeply held moral beliefs. In war, this may include surviving when others have died, making impossible decisions, witnessing cruelty, or carrying a sense of responsibility for harm. These experiences can disrupt a person's sense of themselves as a moral human being.

Consider a simple vignette. A soldier survives an attack in which several colleagues are killed. Objectively, he has done nothing wrong. Yet he repeatedly asks: "Why am I alive and they are not?" He does not primarily experience fear. He experiences shame. He believes he has failed them. This is moral injury.

This distinction is clinically important. PTSD is characterised by fear and threat. Moral injury is characterised by shame, guilt, betrayal, and loss of moral identity. It is therefore often misdiagnosed as PTSD and not fully addressed.

Trauma-focused approaches such as EMDR can be effective in processing traumatic memories. However, in moral injury, this is not sufficient alone.

Treatment must also address shame, support reconstruction of moral identity, and provide compassionate witnessing. The task is not simply symptom reduction, but restoration of meaning and integrity. In closing, war injures the mind through fear, loss, and moral suffering. As clinicians, we must recognise all three. In doing so, we support not only recovery, but restoration of the person.

References

1. Litz BT, Stein N, Delaney E, et al. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706.
2. Shay J. (2014). Moral injury. *Psychoanalytic Psychology*, 31(2), 182–191.
3. Frank JD. (1961). *Persuasion and Healing*. Johns Hopkins University Press.
4. Farrell D, et al. Vermont Protocol studies on trauma and moral injury (EMDR-based interventions).
5. ISRCTN Registry: Trial registration ISRCN75942230.

Received 11.03.2026

УДК 159.9:316.6

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології, соціології та педагогіки
навчально-наукового інституту № 3*

*Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА АСЕРТИВНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСУ

В умовах сучасного суспільства, що характеризується високим рівнем невизначеності та інформаційного навантаження, проблема збереження психологічного здоров'я стає пріоритетною. Одним із головних чинників виникнення хронічного стресу є деструктивна міжособистісна комунікація. Невміння чітко визначати власні потреби, захищати особисті кордони або конструктивно вирішувати конфлікти призводить до накопичення емоційної напруги. Саме тому розвиток асертивності та вдосконалення комунікативних навичок слід розглядати не лише як засіб підвищення соціальної ефективності, а як фундаментальний інструмент профілактики стресу та професійного вигорання.

Основи концепції асертивності як моделі впевненої поведінки були закладені американським психологом Е. Солтером на початку 1960-х років. Спираючись на гуманістичний підхід, автор протиставив самореалізацію особистості маніпулятивним стратегіям взаємодії. Ключовими ознаками асертивності, за Солтером, є емоційна відкритість, конгруентність дій, здатність до прямого відстоювання власних позицій та відмова від самоприпущення. Особлива увага приділяється чіткості формулювань та готовності до поведінкової імпровізації [1].

У психології цей термін визначає модель поведінки, при якій людина відкрито заявляє про свої почуття та права, не вдаючись до маніпуляцій чи агресії.

Асертивність (від англ. *to assert* – стверджувати, відстоювати) – це здатність особистості гармонійно поєднувати внутрішню впевненість із повагою до оточуючих.

Значний внесок у вивчення цього питання здійснили як зарубіжні (Р. Альберті, А. Адлер, Дж. Вольпе, Е. Берн, Р. Лацарус, Ф. Зімбардо, У. Джеймс, Е. Шостром, Дж. Сміт, М. Еммонс та ін.) так і вітчизняні (О. Брюховецька, В. Гарбузов, С. Максименко, О. Федосенко, Г. Балл, Н. Подоляк, З. Ковальчук, В. Татенка, Т. Титаренко та ін.) науковці.

Асертивність не просто «вміння казати ні», а здатність відстоювати свої права, поважаючи права інших. Це «золота середина» між агресією та пасивністю.

Розглядаючи особливості поведінкових стратегій особистості в стресових ситуаціях можливо зазначити, що пасивна стратегія характеризується ігноруванням власних інтересів. Людина «накопичує» стрес всередині, що з часом призводить до психосоматичних розладів, депресивних станів та почуття безпорадності. Особливістю агресивної стратегії є спрямування на домінування. Хоча вона і дає миттєву розрядку, у довгостроковій перспективі але руйнує соціальні зв'язки, створюючи вороже середовище, яке саме по собі стає постійним джерелом стресу. На відміну від агресивної та пасивної стратегій поведінки – асертивна стратегія дозволяє вийти з циклу «напад-захист». Вона мінімізує вироблення кортизолу за рахунок зниження суб'єктивного відчуття загрози під час спілкування.

Розглядаючи базові стратегії асертивної комунікації доцільно звернути увагу на те, що невербальні сигнали часто випереджають вербальні у сприйнятті стресу. Стан м'язового напруження, обмежена жестикуляція або тихий, невпевнений голос подають сигнал у лімбічну систему мозку про наявність небезпеки. Свідомий контроль невербальної поведінки (так звані «пози сили», підтримання зорового контакту, контроль темпу дихання) дозволяє знизити рівень тривоги. Коли ми транслюємо впевненість тілом, наш мозок отримує зворотний сигнал про безпеку, що знижує інтенсивність стресової реакції.

Для зниження конфліктності та емоційного виснаження доцільно використовувати конкретні комунікативні алгоритми. Асертивна комунікація є потужним превентивним заходом для зниження конфліктності та запобігання емоційному виснаженню. Ключовим інструментом тут виступає метод «Я-висловлювання», який дозволяє трансформувати потенційну претензію на конструктивне повідомлення. Замість звинувачень («Ти знову запізнився»), людина описує голий факт, власні почуття та причину тривоги: «Коли робота не зроблена вчасно, я відчуваю занепокоєння, адже для мене важлива наша репутація». Це знімає захисну реакцію співрозмовника та переводить діалог із площини взаємних звинувачень у площину

вирішення конкретних завдань, зберігаючи психоемоційний ресурс обох сторін.

Важливою частиною асертивної грамотності є техніка «психологічного айкідо», яка базується на принципі амортизації удару [2]. Замість того, щоб витратити сили на суперечку з агресором, доцільно погодитися з часткою істини в його словах, нейтралізуючи енергію нападу. Паралельно з цим, критично важливою для профілактики вигорання є техніка «Ні» - вміння відмовляти без почуття провини. Подолання «пастки догідливості» та чітке маркування власних часових і емоційних кордонів діють як запобіжник: коли оточуючі знають ваші правила, кількість стресових ситуацій та інформаційного перевантаження різко зменшується.

Також розвиток емоційного інтелекту дозволяє асертивній особистості не просто реагувати на стимули, а витримувати паузу для обрання найбільш «екологічного» способу спілкування. Високий рівень EQ допомагає ідентифікувати особисті тригери, проявляти емпатію до мотивів іншої сторони та вчасно використовувати уточнювальні запитання, щоб уникнути «читання думок». Така комунікативна стратегія дозволяє залишатися в межах «вікна толерантності», уникаючи автоматичних реакцій за типом «бий або біжи». Велика частка стресу виникає через «читання думок» або додумування негативних намірів іншої людини. Навичка задавати відкриті запитання та уточнювати позицію співрозмовника прибирає невизначеність — один із головних тригерів тривоги.

В умовах постійного зв'язку (месенджери, пошта), навичка контролювати свою доступність («Я відповім на це питання в робочий час») є критичною для профілактики інформаційного перевантаження та вигорання. Впровадження культури асертивності, зокрема в цифровому просторі, допомагає чітко комунікувати свою доступність і зберігати внутрішній ресурс у світі постійного зв'язку.

Комунікативна компетентність та асертивність є дієвими механізмами психопрофілактики. Вони дозволяють людині змінити сприйняття соціальних взаємодій з «боротьби за виживання» на «процес узгодження інтересів». Систематичне відпрацювання навичок впевненої поведінки сприяє формуванню внутрішньої стійкості, що є ключовим фактором запобігання стресовим розладам у професійному та приватному житті. Розвиток асертивності та комунікативної компетентності не є просто «м'якою навичкою» (soft skill), а виступає фундаментальним механізмом профілактики стресу. Що створює можливості для: зменшення кількості міжособистісних конфліктів; збереження внутрішніх ресурсів для продуктивної діяльності та формування екологічного середовища у професійному та особистому колі. Отже, розвиток комунікативної компетентності та асертивності перетворює людину з пасивного об'єкта впливу на активного суб'єкта взаємодії. Це дає відчуття контролю над власною життєвою ситуацією, що, згідно з дослідженнями, є фундаментальним фактором стресостійкості.

Список бібліографічних посилань

1. Salter A. Conditioned reflex therapy. Publisher Watkins Publishing, 2019. 249 p.

2. Психологічне айкідо: вийти здоровим зі складного спілкування. https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/november/issue-95/article_23474.html?srsId=AfmBOor1j0KWYKHqP1gi7hLoFDB3HXZRanmiIXRrpYaC3Kb2O1qCa2Gn

Одержано 12.03.2026

УДК 159.96

Олександр Олександрович МОЙКО,

курсант третього курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3828-6196>;

Віталій Олегович НАЙДА,

доктор філософії у галузі права,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

соціально-психологічного забезпечення,

супроводу та реабілітації працівників МВС

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>

УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Внаслідок збройної агресії Україна переживає кризу психічного здоров'я. Війна спричиняє депресію, тривожні стани, посттравматичний стресовий розлад, емоційне виснаження та інші розлади. Найбільш уразливою групою при цьому залишаються військовослужбовці, адже постійна присутність небезпеки та стресу негативно позначається на їхній якості життя. У результаті це не тільки шкодить їхньому внутрішньому самопочуттю, а й ускладнює ефективне виконання бойових завдань.

В Україні ефективним підходом до психологічної реабілітації військових є поєднання програм розвитку стресостійкості з персоналізованою психологічною підтримкою. У рамках програми НАТО українські солдати проходять триденні семінари з емоційної регуляції, управління стресом та подолання труднощів, освоюючи техніки контролю дихання, м'язової релаксації, візуалізації та рольові ігри для тренування прийняття рішень під стресом. Попередні оцінки показують зниження гострих симптомів стресу на 30–40% порівняно зі стандартною підтримкою [1].

Сучасні наукові дослідження показують, що застосування психологічних технік на ранніх етапах допомагає знизити прояви симптомів посттравматичних реакцій, а також зменшити інтенсивність ознак гострого стресового

розладу і знизити ризик розвитку посттравматичного стресового розладу у людей, які пережили травматичні події [2, с. 319].

Ще одним конкретним прикладом є проєкт «Коло Покрова», реалізований у жовтні 2024 року Оперативно-стратегічним угрупованням військ «Хортиця». Він надає комплексну психологічну підтримку військовим, що повертаються з бойових дій. Ініціатива включає групові та індивідуальні консультації, механізми взаємної підтримки, допомогу у відновленні сімейних зв'язків і соціальну реінтеграцію. Учасники повідомляють про покращення емоційної стабільності та міжособистісних відносин у підрозділах та сім'ях.

Міжнародний досвід, зокрема Ізраїлю, показує ефективність структурованих програм реінтеграції, які поєднують медичну оцінку, психологічне консультування та професійну підготовку. Важливим елементом є система підтримки серед однолітків, де досвідчені ветерани наставляють нових учасників, надаючи як практичні поради, так і емоційну підтримку.

Українські центри впроваджують схожі моделі, у яких новоприбулі солдати отримують допомогу від ветеранів, які добре розуміють проблеми переходу до цивільного життя. Наставники допомагають військовим управляти симптомами ПТСР, орієнтуватися у бюрократичних процедурах та планувати життя після служби [3].

Ефективність цих програм та методик залежить від рівня підготовки фахівців, тісної міжвідомчої взаємодії та підтримки міжнародних партнерів. Надання військовослужбовцям та їхнім родинам доступу до якісної психологічної допомоги є важливим фактором підтримки боєздатності та морального духу Збройних сил України.

У Харківському національному університеті внутрішніх справ реалізуються програми підтримки реінтеграції ветеранів. До Центру психологічного здоров'я ХНУВС прийнято колишнього військового. Він поєднує нові психологічні методики з практичним досвідом, навчаючи курсантів емоційній стійкості, спокою в критичних ситуаціях та командній роботі. За його словами, він давно мріяв працювати психологом та має відповідну освіту: «Коли воював, неодноразово думав про те, наскільки нашим хлопцям не вистачає професійної психологічної підтримки як під час служби, так і після повернення додому. Останнє вважаю найбільш актуальним. Саме тоді вирішив опанувати професію психолога, адже вона вкрай необхідна суспільству. На пропозицію працювати з майбутніми правоохоронцями погодився відразу» [4].

До офіцерського складу навчально-наукового інституту №4 цього ж року теж було залучено колишнього військового, чий досвід та авторитет допомагає курсантам дотримуватися дисципліни та освоювати сучасні тактики. Багато ветеранів АТО та ООС викладають у різних кафедрах університету, передаючи знання, що можуть врятувати життя. У ХНУВС також діє безбар'єрна водійська школа, яка безкоштовно навчає ветеранів, їхні родини та осіб з інвалідністю, сприяючи рівним можливостям та розвитку освітнього

простору. Усе вищезазначене лише невелика частина заходів, які впроваджуються керівництвом університету для реінтеграції військових.

Таким чином, досвід Харківського національного університету внутрішніх справ та інших закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують поліцейських, повинен бути поширений і поза межами закладів освіти МВС, для того щоб допомогти колишнім військовим знайти своє місце в суспільстві в мирний час.

Список бібліографічних посилань

1. Триває проєкт з психологічної реабілітації та відновлення психологічної стійкості військовослужбовців за підтримки NATO // Збройні Сили України : сайт. URL: <https://www.zsu.gov.ua/news/tryvaye-proyekt-z-psyhologichnoyi-reabilitaciyi-ta-vidnovlennya-psyhologichnoyi-stijkosti-vijskovosluzhbovcziv-za-pidtrymky-nato>.

2. Реабілітація українських військових та ветеранів: досвід подолання несистемності: посібник // PRYNCYP: сайт. URL: <https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2024/12/reabilitaciya-web.pdf>.

3. Христук О. Техніки відновлення на етапі психологічної реабілітації учасників бойових дій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологічні науки»*. 2019. № 3 (14). С. 317-329.

4. Харківський національний університет внутрішніх справ. Учасник бойових дій Андрій Любіменко став психологом ХНУВС // Харківський національний університет внутрішніх справ: сайт. URL: <https://univd.edu.ua/uk/news/24506>.

Одержано 12.03.2026

УДК 159.98:615.851:351.74

Оксана Миколаївна МОЛЧАНОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

Донецького державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-1126>

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ СІМЕЙ ПРАЦІВНИКІВ МВС

У сучасних умовах професійна діяльність працівників Міністерства внутрішніх справ (МВС) супроводжується підвищеним рівнем стресу, емоційним вигоранням та психоемоційним навантаженням. Це не тільки впливає на психологічний стан самих працівників, але й позначається на динаміці сімейних стосунків, викликаючи емоційне напруження серед членів родини. Забезпечення психологічного добробуту сімей співробітників МВС є важливим аспектом загального підвищення ефективності роботи правоохоронної системи.

Арттерапія, як напрям психологічної допомоги, відкриває нові можливості для ненасильницького вираження емоцій, зниження тривожності та гармонізації міжособистісних стосунків. Її методи є гнучкими, доступними та адаптивними до індивідуальних потреб, що робить арттерапію перспективним інструментом психологічної підтримки сімей у системі МВС.

Зважаючи на обмежену кількість прикладних досліджень у цьому напрямку в українському контексті, тема є надзвичайно актуальною як з наукового, так і з практичного погляду. Її розгляд сприяє пошуку ефективних підходів до збереження психоемоційного здоров'я родин працівників МВС та впровадженню інноваційних методик у практику службової психології.

Сім'ї поліцейських зіштовхуються з унікальними стресовими факторами, які можуть суттєво вплинути на їхнє психічне та емоційне благополуччя, як підкреслив Richard O. Segovia [4]. Одним з основних стресових факторів є вплив позмінної роботи, яка порушує сімейний розпорядок дня та обмежує якісний спільний час. Дослідження показують, що серед різних стресових факторів, з якими стикаються правоохоронці, позмінна робота є особливо шкідливою, призводячи до почуття ізоляції та відчуженості як у правоохоронців, так і в їхніх сімей. Крім того, переживання травматичних інцидентів, а також невід'ємні ризики, пов'язані з правоохоронними органами, можуть посилювати тривогу у членів сім'ї, сприяючи стресу та страху щодо безпеки їхніх близьких.

Ще однією значною перешкодою є стигма, пов'язана зі зверненням за допомогою у сфері психічного здоров'я в правоохоронних органах. Багато офіцерів бояться, що визнання проблем із психічним здоров'ям може бути сприйняте як слабкість, що призведе до кар'єрних наслідків, таких як визнання непридатними до виконання службових обов'язків або ігнорування можливостей підвищення по службі. Ця стигма впливає не лише на самих офіцерів, а й на їхні родини, які можуть відчувати знеохочення звертатися за допомогою через побоювання щодо того, як це може вплинути на кар'єру їхніх близьких.

Доступ до ефективних ресурсів психічного здоров'я залишається проблемою як для правоохоронців, так і для їхніх сімей. Багатьом фахівцям у сфері психічного здоров'я бракує глибокого розуміння культурного та поведінкового ландшафту правоохоронних органів, що може перешкоджати їхній здатності надавати відповідні та ефективні послуги підтримки. Хоча, як зазначив автор, для канадських поліцейських й існують спеціальні програми, які мають на меті подолати цю прогалину шляхом навчання фахівців, наприклад «Спеціалізована підготовка консультантів для правоохоронних органів та їхніх сімей», їх доступність все ще обмежена. Крім того, існує потреба в більш комплексних програмах підтримки, орієнтованих на сім'ю, у правоохоронних органах, включаючи консультування та мережі взаємодопомоги.

Зрештою, суспільний наратив щодо правоохоронних органів ще більше ускладнив становище офіцерів та їхніх сімей. Рухи, що виступають за

скорочення фінансування поліції, та негативне зображення її в ЗМІ призвели до зниження морального духу серед офіцерів, які можуть почуватися недооціненими або очорненими. Таке середовище постійного громадського контролю може призвести до посилення стресу та проблем із психічним здоров'ям, що робить ще більш важливим створення ефективних систем підтримки для офіцерів та їхніх сімей [4].

На думку Ayesha Riaz, арттерапія особливо корисна для людей, які стикаються з високостресовою роботою, вона стала життєво важливим ресурсом для сімей поліцейських, які часто стикаються з унікальними емоційними та психологічними труднощами, пов'язаними з роботою в правоохоронних органах. Такий підхід дозволяє членам сімей пережити травму, покращити комунікацію та сприяти стійкості, що робить його особливо актуальним у контексті сучасного суспільного тиску на поліцейських та їхніх близьких [1].

Дослідниця визнала арттерапію цінним інструментом для вирішення потреб правоохоронців у сфері психічного здоров'я, особливо у зв'язку з травмами, отриманими на роботі. Дослідження показують, що арт-терапія часто є ефективнішою за традиційну розмовну терапію при таких станах, як посттравматичний стресовий розлад, пов'язаний з бойовими діями, що робить її придатним засобом для поліцейських, які можуть стикатися з подібними психологічними проблемами через свою роботу. Цей терапевтичний підхід надає офіцерам невербальну можливість висловлювати та обробляти емоції, які важко висловити вербально, тим самим сприяючи розвитку стійкості та емоційного інтелекту [1].

Дослідження ряду авторів (N. Woollett, M. Bandeira, A. Hatcher) показали, що використання арт-терапії в сім'ях поліцейських вирішує кілька критичних питань, включаючи емоційне самовираження, відновлення після травми та зменшення негативних механізмів подолання. На їх думку, художня діяльність забезпечує безпечний простір для членів сім'ї, де вони можуть висловити складні почуття, пов'язані з горем, тривогою та високостресовою природою поліцейської діяльності, що в іншому випадку може призвести до емоційного пригнічення або шкідливої поведінки, такої як зловживання психоактивними речовинами [2].

У дослідженні, опублікованому в Міжнародному журналі кримінології та соціології, було підкреслено ефективність програм, заснованих на мистецтві, у побудові стосунків та підвищенні легітимності поліції серед громад, особливо тих, де є особи, які страждають від розладів, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин (РВПС). Результати дослідження показали, що позитивна взаємодія через арттерапію та спільні проекти може призвести до кращих змін у сприйнятті та побудови стосунків між поліцією та членами громади. Такі програми не лише забезпечують терапевтичні переваги, але й створюють платформу для сприяння розумінню та зменшення стигми навколо проблем психічного здоров'я, з якими стикаються офіцери [3].

Інтеграція арт-терапії в програми підтримки сімей поліцейських є перспективним шляхом для покращення психічного здоров'я та благополуччя. Майбутні дослідження повинні бути зосереджені на з'ясуванні конкретних переваг, які арт-терапія може надати співробітникам правоохоронних органів та їхнім сім'ям, особливо тим, хто стикається з унікальними стресовими факторами, пов'язаними з роботою поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Riaz A. Finding Healing Through Art: A Case Study in Art Therapy. *Psychotherapy.net*. 2025. 19 Feb. URL: <https://www.psychotherapy.net/blog/title/finding-healing-through-art-a-case-study-in-art-therapy> (date of access: 28.02.2026).

2. Woollett N., Bandeira M., Hatcher A. Trauma-informed art and play therapy: Pilot study outcomes for children and mothers in domestic violence shelters in the United States and South Africa. *Child Abuse & Neglect*. 2020. Vol. 107. P. 104564. DOI: 10.1016/j.chiabu.2020.104564

3. Santre S. Mental Disorders and Mental Health Promotion in Police Officers. *Health Psychology Research*. 2024. Vol. 12. Article 93904. DOI: 10.52965/001c.93904

4. Segovia R. O. Guardians beyond the badge: The crucial role of familial support in law enforcement. *BlueLine*. 2024. 6 May. URL: <https://www.blueline.ca/guardians-beyond-the-badge-the-crucial-role-of-familial-support-in-law-enforcement/> (date of access: 28.02.2026).

Одержано 09.03.2026

УДК 159.9

Олена Миколаївна МОХОРЕВА,

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9420-2847>

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТРАВМАТИЗАЦІЇ В ОСІБ ІЗ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ

Бойовий досвід належить до категорії екстремальних життєвих подій, котрі здатні радикально змінювати психологічне функціонування особистості. Його вплив не обмежується гострими стресовими реакціями під час участі у бойових діях, а часто проявляється у стійких трансформаціях емоційної регуляції, когнітивної переробки подій та поведінкових стратегій. Саме ці зміни формують підґрунтя для психологічної травматизації, яка може зберігатися тривалий час після завершення бойової діяльності.

У цьому контексті особливої наукової уваги потребує аналіз психологічних механізмів травматизації в осіб з бойовим досвідом. Звернення до

механізмів, а не лише до симптоматичних проявів, дозволяє глибше зрозуміти природу посттравматичного реагування, моральної травми та порушень адаптації. Такий підхід створює підґрунтя для більш диференційованого психологічного супроводу й розроблення ефективних стратегій відновлення психічного функціонування осіб, які брали участь у бойових діях.

Наприкінці 19 століття, у зв'язку з розвитком індустріалізації та пришвидшенням темпу життя, у науковому дискурсі почали актуалізуватися нові види травматичних переживань, пов'язаних із нещасними випадками на виробництві, транспортними аваріями та пожежами. Саме в цей період лікар Еміль Крепелін, працюючи з постраждалими, увів поняття «невроз страху» для позначення станів, що виникали внаслідок сильного емоційного потрясіння та супроводжувалися комплексом неврологічних і соматичних симптомів, які з часом могли трансформуватися у хронічну тривожність [1, с. 61].

Подальший розвиток уявлень про психологічну травму тісно пов'язаний із працями Жана-Мартена Шарко, Зигмунда Фрейда та Йозефа Брейєра. Шарко обґрунтовував психогенну природу істерії, демонструючи можливість виникнення та редукції симптомів за допомогою навіювання і гіпнозу. Продовжуючи його дослідження, Фрейд і Брейєр дійшли висновку, що істеричні симптоми є наслідком психічної травми. При цьому Фрейд розглядав травму як емоційне потрясіння, яке не було адекватно психологічно перероблене, що призводило до витіснення переживань і подальшого формування симптомів [1, с. 64].

У загальному розумінні травма трактується як пошкодження або порушення цілісності й функціонування організму на фізичному чи психічному рівні. У медичному контексті вона визначається як фізичне ушкодження тканин, тоді як у психологічному - як порушення психічного здоров'я, спричинене інтенсивним негативним впливом або надмірним стресовим навантаженням.

Поняття психічної травми (психотравми) конкретизує саме психологічний аспект травматичного впливу. Психічна травма визначається як шкода, заподіяна психічному здоров'ю внаслідок інтенсивного впливу несприятливих чинників середовища або гострих емоційно-стресових подій [2, с. 85]. Водночас важливо розмежовувати поняття «психічна травма» і «психогенні порушення». Останнє є ширшим терміном, що охоплює будь-які психічні розлади, зумовлені зовнішніми чинниками, тоді як психічна травма відображає специфічний вплив конкретних подій на психіку та особливості їхнього внутрішнього переживання й переробки.

Психологічна травматизація осіб з бойовим досвідом формується внаслідок дії комплексу взаємопов'язаних механізмів, що активізуються в умовах екстремального та тривалого стресу. До ключових належать порушення емоційної переробки травматичних подій, дезінтеграція когнітивних схем безпеки й контролю, а також зсуви у сфері особистісної та соціальної ідентичності. Бойовий досвід часто супроводжується хронічною мобілізацією нервової системи, що призводить до фіксації станів гіперзбудження або, навпаки,

емоційного відчуження [3, с. 100]. Значущу роль відіграють також механізми фрагментації пам'яті, коли травматичні події зберігаються у вигляді сенсорних і афективних фрагментів, недостатньо інтегрованих у цілісний життєвий досвід. У низці випадків травматизація посилюється через моральні конфлікти, пов'язані з порушенням базових уявлень про справедливість, відповідальність і цінність людського життя, що зумовлює розвиток моральної травми та ускладнює процес психологічної адаптації [3, с. 120].

Таким чином, психологічна травматизація осіб з бойовим досвідом є багатовимірним процесом, що формується під впливом поєднання емоційних, когнітивних та особистісних механізмів. Її прояви не обмежуються симптоматикою посттравматичного реагування, а охоплюють глибші зміни у структурі психічного функціонування, системі цінностей та способах взаємодії з соціальним середовищем. Усвідомлення психологічних механізмів травматизації дозволяє перейти від опису наслідків бойового досвіду до розуміння внутрішньої логіки травматичного реагування, що є важливою передумовою для розроблення ефективних підходів до психологічної допомоги, реабілітації та реінтеграції осіб, які брали участь у бойових діях.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаревська Л.Л, Лещенко І.Т. Вплив психічної травми на переживання суб'єкта. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Том 31 (70) № 3. 2020. С. 60-64 URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2020/12.pdf
2. Ковальчук О.П., Мороз Р.В. Психологічний механізм виникнення стресових ситуацій у військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. Вип. 3. С. 84-93. URL: <https://surf.li/zmmryt>
3. Кокун О.М., Мороз В.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. Психологічна профілактика психотравматизації військовослужбовців Збройних Сил України: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2021. 301 с. URL: <https://surf.li/ndiklm> (дата звернення 05.03.2026)

Одержано 09.03.2026

УДК 347.965:342.78

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

проректор Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-2504>

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією РФ суттєво трансформувало функціонування правової

системи та механізми надання правової допомоги. В умовах обмеження прав і свобод громадян, вимушеного переміщення населення, руйнування інфраструктури та зростання кількості правових конфліктів особливої ваги набуває забезпечення доступу до кваліфікованої правової та адвокатської допомоги.

Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації правозахисних інституцій до нових викликів: дистанційного надання послуг, роботи в умовах ризику для життя, забезпечення захисту прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), цивільного населення на окупованих територіях. Крім того, важливим є аналіз змін у законодавстві та практиці правозастосування, які впливають на діяльність адвокатів і доступ громадян до правосуддя.

Під поняттям правової допомоги розуміють надання правових послуг, які полягають у забезпеченні реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх захисті та відновленні в разі порушення [1].

Суб'єктами надання безоплатної правничої допомоги є: координаційний центр із надання правової допомоги; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи приватного права, які займаються благодійною діяльністю; спеціалізовані установи; адвокати, які включені до єдиного реєстру адвокатів і надають безоплатну вторинну правову допомогу [2, с. 77].

Водночас потреба населення України та ВПО як його частини у послугах окремих органів і організацій, що забезпечують доступ до правосуддя та адміністративних послуг, не відображає реального навантаження на ці органи. Частина громадян із різних причин могли відкласти / відмовитись від звернення до цих органів та організацій через більш нагальні проблеми. Ще частина могли взаємодіяти з ними не з власної ініціативи. Тому для аналізу потреб у правовій допомозі й адміністративних послугах важливо враховувати не лише запити, але й досвід взаємодії громадян зі згаданими органами й організаціями. Згідно з проведеними соціологічними дослідженнями від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну досвід взаємодії з органами та організаціями, що забезпечують доступ до правосуддя та адміністративних послуг, мали не менш 25 % громадян. У категорії ВПО цей показник сягає 80 %, що ще раз підтверджує значно вищі потреби цієї категорії населення у правовій допомозі та адміністративних послугах.

Наприклад, ВПО масово звертались до центрів надання адміністративних послуг (три чверті респондентів), що знову-таки свідчить про необхідність оформлення соціальних виплат та довідок, у тому числі довідки про внутрішнє переміщення. Кожен десятий звертався до Державної міграційної служби України (11 %), трохи менше – до поліції та системи безоплатної правової допомоги (по 8 %). До інших органів та організацій, що забезпечують доступ до правосуддя та адміністративних послуг, звертались менш 2 % респондентів [3].

Саме такі категорії населення потребують якісної, професійної, ефективної та безоплатної правової допомоги з боку фізичних та юридичних осіб згідно з чинним законодавством [3].

Також в умовах воєнного стану здійснюється дистанційна правова допомога населенню, яка стає у пригоді, коли громадяни перебувають у віддалених місцях проживання або за станом здоров'я чи з інших особистих причин не мають змоги на особисту зустріч з адвокатами. Із цією метою створено спеціальні електронні застосунки, через які можливо проводити онлайн-консультації. Зрозуміло, що в місцях, де не ведуться активні бойові дії, адвокати продовжують виконувати свої професійні обов'язки у приміщеннях органів державної влади, місцевого самоврядування, соціального захисту, спеціалізованих установах, місцях розміщення ВПО. Однак є регіони, де зруйновано або пошкоджено багато адміністративних будівель, знищено центри надання правової допомоги, тому громадяни вимушені або переміщатися із цих регіонів, або за можливості користуватися дистанційною допомогою [2, с. 76].

Необхідно також зазначити, що в умовах воєнного стану діяльність адвокатури стикається з низкою труднощів. У зв'язку із цим Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України було запроваджено нові безкоштовні курси з міжнародного гуманітарного і міграційного права, які надали допомогу адвокатам у засвоєнні актуальних знань і практичних навичок саме за обставин воєнного стану. У деяких регіонах адвокати працюють при військово-цивільних адміністраціях, які здійснюють митне і супровідне оформлення гуманітарних вантажів, а також протидію дезінформації щодо нападу російських військ на Україну. Крім того, сформовано реєстр адвокатів, які готові долучитися до збору доказів військової агресії в міжнародних судах, та реєстр адвокатів, які прямо спілкуються з військово-цивільними адміністраціями і надають їм професійну правничу допомогу [4].

В умовах воєнного стану надання правової та адвокатської допомоги зазнає суттєвих трансформацій, що проявляються у зміні форм і методів роботи, розширенні кола правових питань та підвищенні рівня відповідальності правників. Встановлено, що ключовими тенденціями є цифровізація правових послуг, зростання ролі безоплатної правової допомоги, а також підвищена увага до захисту прав найбільш вразливих категорій населення.

Разом із тим існують значні виклики, пов'язані з обмеженим доступом до правосуддя на окупованих територіях, ризиками для безпеки адвокатів, а також необхідністю швидкої адаптації до змін у правовому полі. У таких умовах особливого значення набувають забезпечення гнучкості правової системи, підтримка професійної діяльності адвокатів та вдосконалення механізмів реалізації права на правову допомогу навіть у кризових обставинах.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі ефективності нових форм надання правової допомоги та розробці рекомендацій щодо підвищення її доступності та якості в умовах тривалого воєнного стану.

Список бібліографічних посилань

1. Шандула О. О. Виникнення та розвиток безоплатної правової допомоги в Україні. *Форум права*. 2021. № 5. С. 56–64. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529535>.
2. Литвин О. Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 2. С. 76–81. DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.351>.
3. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. Комплексне дослідження // Безоплатна правнича допомога : сайт. URL: <https://legalaidd.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-pravovoyi-dopomogy-v-konteksti-voyennogo-stanu.pdf>.
4. Ради адвокатів регіонів під час воєнного стану надають допомогу у посиленому режимі // Національна асоціація адвокатів України : офіц. сайт. URL: <https://unba.org.ua/news/7343-radi-advokativ-regioniv-pid-chas-voennogo-stanu-nadayut-dopomogu-u-posilenomu-rezhimi.html>.

Одержано 07.03.2026

УДК 159.9-072.43:355.01

Ірина Сергіївна НЕЧИТАЙЛО,

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри соціології та психології,

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0656-0370>

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОРОТКОТРИВАЛИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВТРУЧАНЬ НИЗЬКОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни психічне здоров'я цивільного населення зазнає значного негативного впливу внаслідок хронічного стресу, втрат, вимушеного переміщення та соціально-економічної нестабільності. Зростає поширеність тривожних і депресивних станів, дистресу, а також гострих реакцій на стрес [5, р. 9]. Водночас ресурси системи охорони психічного здоров'я є обмеженими, що унеможливорює забезпечення довготривалої інтенсивної психотерапевтичної допомоги для всіх, хто її потребує.

У цьому контексті особливої актуальності набувають короткотривалі психологічні втручання низької інтенсивності (low-intensity interventions), які передбачають обмежену кількість сесій, стандартизовані підходи та можливість масштабування. Такі інтервенції розглядаються як ефективний інструмент первинної психосоціальної допомоги, особливо у кризових та гуманітарних умовах [4, р. 21].

Психологічні втручання низької інтенсивності мають такі ознаки:

- короткотривалість (зазвичай від 1 до 5–6 сесій);
- структурованість (чіткий протокол або алгоритм роботи);

- фокус на конкретній проблемі (наприклад, дистрес або тривожність);
- ресурсна орієнтованість (активізація внутрішніх можливостей клієнта);
- доступність (можливість надання офлайн / онлайн; індивідуально / у групах; через само-допоміжні матеріали тощо);
- мінімальна інтенсивність контакту (обмежений час взаємодії з фахівцем).

Ефективність короткотривалих втручань підтверджується як теоретичними моделями, так і результатами численних емпіричних досліджень. Згідно з підходами World Health Organization, зокрема програмами Problem Management Plus (PM+), відносно короткі структуровані втручання можуть суттєво знижувати рівень психологічного дистресу [6].

Практика показує, що низькоінтенсивні втручання, засновані на принципах когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), мають помірний, але статистично значущий ефект у зниженні симптомів дистресу та емоційних розладів. Особливо ефективними вони є на ранніх стадіях психологічного неблагополуччя [1, р. 705]. Окрім того, перспективним підходом до реалізації короткотривалих психологічних втручань низької інтенсивності є використання протоколів Позитивної психотерапії (ППТ). Даний підхід має виражену ресурсно-орієнтовану спрямованість, що є особливо важливим в умовах війни [2, р. 10].

Ключові механізми ефективності таких інтервенцій включають: нормалізацію емоційних реакцій на стрес; розвиток базових навичок саморегуляції; активізацію ресурсів та стратегій подолання стресу та проблем, що виникають у тяжких життєвих обставинах.

Згідно з рекомендаціями Inter-Agency Standing Committee, низькоінтенсивні втручання є базовим рівнем у системі психосоціальної підтримки (MHPSS), що дозволяє охопити значні групи населення при обмежених ресурсах [3].

Враховуючи вищевикладене, командою громадської організації «ІН-СОЦІУМ» було розроблено методологію двохсесійних психологічних втручань, що передбачала синтез елементів різних підходів (зокрема, передбачених протоколами КПТ і ППТ). Термін між двома сесіями – 7-14 днів.

У січні-березні 2026 року ГО «ІН-СОЦІУМ», на основі розробленої методології, в межах проєкту «Енергія Є!» надано психологічну підтримку 162 мешканцям м. Харкова та Харківської області, що є представниками вразливих груп населення⁴. Проєкт профінансовано за підтримки UK AID від уряду Великої Британії, за сприяння БФ «Право на захист» в межах Національного консорціуму PULSE за координації БФ «Право на захист». Підтримка цього проєкту в Україні з боку уряду Великої Британії надається

- ⁴ внутрішньо переміщені особи (найбільш поширена категорія бенефіціарів);
- люди з інвалідністю;
- люди старшого віку;
- малозабезпечені

через компонент SHARP його Програми з гуманітарної допомоги, відновлення та захисту.

Найчастіші запити, з якими зверталися люди під час первинної консультації: ознаки дистресу; ознаки депресії; висока тривожність; гостра реакція на стрес; проблеми з житлом, роботою, доглядом за дитиною.

Емпіричні дані, отримані в межах реалізації проєкту, дозволяють проаналізувати ефективність короткотривалих (двосесійних) втручань.

Під час первинної консультації кожній людині, яка звернулася про допомогу, пропонувалося оцінити суб'єктивний рівень дистресу за 5 – бальною шкалою, де 0 – відсутність ознак дистресу і 5 – максимально високий рівень дистресу. Шкала дистресу візуалізувалася малюнком. Окрім того, на прикладах пояснювалося, що саме мається на увазі під «дистресом» і як саме диференціюються значення від 0 до 5.

На етапі первинної консультації було зафіксовано такі дані: 75 % учасників засвідчували у себе помірний і високий рівень дистресу (3–5 балів); з них близько 45 % – високий і дуже високий рівень (4–5 балів).

Після проведення циклу з двох індивідуальних консультацій було зафіксовано позитивні зміни: частка осіб із високим і дуже високим дистресом зменшилася з 45 % до 30 %; частка осіб із низьким і помірним дистресом зросла з 25 % до 40 %; 30 % бенефіціарів (близько 49 осіб із 162) продемонстрували клінічно значуще покращення.

Окрім кількісних змін, було зафіксовано і якісні: часткове вирішення соціально-побутових проблем, проблем з працевлаштування тощо; підвищення суб'єктивного відчуття контролю над ситуацією.

Отримані результати узгоджуються з міжнародними дослідженнями та підтверджують, що навіть обмежена кількість психологічних сесій може мати суттєвий вплив на стан психічного здоров'я. Важливо, що позитивна динаміка спостерігається вже після двох консультацій, що підкреслює доцільність використання короткотривалих форматів допомоги в умовах масового запиту.

Короткотривалі психологічні втручання низької інтенсивності є ефективним, ресурсозберігаючим та масштабованим інструментом підтримки психічного здоров'я цивільного населення в умовах війни. Вони дозволяють досягти помітних позитивних змін у значної частки людей, що звернулися за допомогою, навіть за обмеженого часу взаємодії.

Емпіричні дані на вибірці 162 осіб підтверджують, що такі інтервенції:

- знижують рівень дистресу;
- сприяють стабілізації емоційного стану;
- відповідають потребам вразливих груп населення.

Таким чином, впровадження двосесійних психосоціальних втручань низької інтенсивності є доцільним і обґрунтованим напрямом розвитку системи психічного здоров'я в умовах кризових ситуацій.

Список бібліографічних посилань

1. Cuijpers, P., Noma, H., Karyotaki, E., Cipriani, A., Furukawa, T. A. (2019). Effectiveness and Acceptability of Cognitive Behavior Therapy Delivery Formats

in Adults With Depression: A Network Meta-analysis. JAMA Psychiatry. Jul. 1; 76(7): 700-707. DOI: 10.1001/jamapsychiatry.2019.0268 .

2. Hoppen, T. H, Morina, N. (2021). Efficacy of positive psychotherapy in reducing negative and enhancing positive psychological outcomes: a meta-analysis of randomised controlled trials. BMJ Open. Sep 6; 11(9): 1-12. DOI: 10.1136/bmjopen-2020-046017 .

3. IASC reference group on mental health and psychosocial support in emergency settings (2026). URL: <https://surf.li/frfbrb> .

4. McEvoy, P., Landwehr, E., Pearcy, C., & Campbell, B. (2020). A Clinician's guide to low intensity psychological interventions (LPIs) for anxiety and depression. WA Primary Health Alliance. 86 p. URL: <https://surf.li/kyzhcc> .

5. Nechitailo, I. (2025). Mental health of the civilians in war conditions: indicators, measurement, prospects for further research (based on the example of the Kharkiv region population during the Russia's full-scale invasion into Ukraine). Innovation: The European Journal of Social Science Research, 1–11. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2464757> .

6. Problem management plus (PM+): individual psychological help for adults impaired by distress in communities exposed to adversity. World Health Organization (2018). URL: <https://surf.li/cc/wgobbh> .

Одержано 14.03.2026

УДК 159.9:34.01:351.74

Михайло Олегович ОЛЕКСИН,

аспірант кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7759-0362>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ РІЗНИМ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ

В умовах поточної військової агресії в Україні професійна діяльність працівників правоохоронних органів супроводжується інтенсивними психоемоційними навантаженнями, що актуалізує значущість високого рівня психологічної стійкості та ресурсності. Їхні службові обов'язки охоплюють широкий спектр обставин – від відносно безпечних умов функціонування до екстремальних ситуацій, наближених до бойових дій, або безпосередньо в зоні ведення активних військових операцій. Відтак, особливої актуальності набуває проблематика дослідження психологічної ресурсності працівників поліції у залежності від їхнього досвіду участі у бойових діях.

Психологічна ресурсність за S. Hobfoll трактується як інтегрована сукупність внутрішніх та зовнішніх потенціалів індивіда, спрямованих на ефективну стресостійкість, успішну адаптацію та підтримання оптимального психологічного благополуччя [1]. Згідно з положеннями теорії збереження

ресурсів індивіди прагнуть до накопичення, збереження та регенерації ресурсів, що охоплюють енергетичні запаси, особистісні риси, соціальну підтримку та матеріальні цінності [2].

R.S Lazarus і S. Folkman наголошують, що психологічна ресурсність охоплює такі фундаментальні елементи, як емоційна стабільність, опірність стресу, ефективні стратегії подолання, мотиваційні чинники та ціннісно-сміслові орієнтації [3].

Натомість, Н. Перегончук та Т. Краєвська розглядають ресурси як системну й інтегральну характеристику особистості, що сприяє подоланню складних життєвих обставин і реалізується в механізмах самодетермінації. Вони наголошують на індивідуальному характері ресурсів, оскільки кожна особа володіє неповторним арсеналом психологічних ресурсів. Крім того, ресурси можуть функціонувати в активному або латентному (потенційному) стані. Суттєвою характеристикою також є їх здатність до формування та розвитку у процесі цілеспрямованої діяльності [4].

Дослідження О. Кокуна свідчать, що співробітники поліції, які не мають бойового досвіду, як правило, виявляють знижений рівень готовності до діяльності в екстремальних умовах. Вони нерідко переживають підвищений рівень тривожності та невизначеності в умовах значного ризику. Для цієї категорії характерні тенденція до орієнтації на чіткі інструкції та стандартизовані алгоритми дій, обмежений досвід успішного подолання стресових обставин, а також підвищена сенситивність до психотравмуючих чинників [5].

Водночас, ця категорія фахівців володіє низкою переваг, що включають відсутність акумульованого травматичного досвіду, підвищену когнітивну гнучкість та значний потенціал до навчання і професійного розвитку. Однак, домінуючими психологічними викликами для даної групи є швидке емоційне виснаження та висока ймовірність формування синдрому професійного вигорання, що зумовлено недостатнім досвідом ефективного подолання екстремальних або кризових ситуацій [6].

Працівники правоохоронних органів, які мають досвід участі в бойових діях, характеризуються підвищеним рівнем психологічної стійкості та здатністю до ефективного функціонування в обставинах невизначеності, потенційної загрози та посиленої небезпеки. Накопичений досвід військових операцій сприяє формуванню дієвих механізмів подолання стресу, що забезпечують більш успішне врегулювання складних ситуацій, а також посилює впевненість у власних професійних судженнях та діях [5]. Як наслідок, особи, що належать до цієї групи, демонструють високу адаптаційну здатність до екстремальних умов професійної діяльності, спроможність до оперативного ухвалення рішень в умовах часових обмежень та зниження інтенсивності ситуативної тривоги за обставин підвищеного ризику.

Варто зазначити, що військовий досвід може призводити до несприятливих психологічних ефектів. Зокрема, спостерігається підвищена ймовірність формування посттравматичного стресового розладу, афективної

апатії та дезадаптивних реакцій, що проявляються агресією [7]. Додатково, для осіб, які пройшли військовий конфлікт, може бути характерна певна поведінкова інертність, виражена у переважному застосуванні обмеженого репертуару реагувань, вироблених в екстремальних обставинах. Цей феномен, своєю чергою, здатен ускладнювати процес пристосування до рутинної професійної діяльності в умовах відносної стабільності та зменшувати результативність інтеракції у соціально регламентованому оточенні.

Проведений компаративний аналіз демонструє, що психологічна резильєнтність представників правоохоронних органів має відмінні характеристики залежно від наявності досвіду участі у бойових діях. Обидві когорти демонструють вплив професійних стресорів, підвищений ризик емоційного виснаження та потребу в психологічній протекції. Проте, офіцери з бойовим минулим виявляють вищий ступінь резистентності до стресу та застосовують більш продуктивні, прагматично спрямовані стратегії подолання, тоді як їхні колеги, позбавлені такого досвіду, виявляються більш сприйнятливими до стресогенних факторів. Диференціація спостерігається і в характері психологічних загроз: у першому сценарії вони асоціюються головним чином з наслідками травматичного впливу, у другому – з викликами пристосування до екстремальних умов професійної діяльності.

Досвід військових дій є амбівалентним фактором, що об'єднує потенціал для посилення стресової стійкості з вірогідністю психологічної травматизації, тоді як його відсутність обумовлює вищу гнучкість, але водночас посилену сенситивність до стресових подразників. Оптимізація психологічної резильєнтності вимагає інтегрованого підходу, який охоплює розвиток емоційної компетентності, створення сприятливого соціального оточення та впровадження психокорекційних програм. Для офіцерів, які не мали бойового досвіду, пріоритетним є підготовка до функціонування в екстремальних обставинах та формування дієвих стратегій подолання, тоді як для осіб з військовим минулим – психологічна реабілітація, опрацювання травматичного матеріалу та реінтеграція до умов рутинної служби [8].

Таким чином, психологічна резильєнтність є визначальним фактором ресурсності та результативності професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Її специфіка зумовлює потребу у диференційованому підході до психологічної підтримки, враховуючи наявність військового досвіду.

Список бібліографічних посилань

1. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*. 1989. №44. С. 513–524. DOI: 10.1037//0003-066x.44.3.513. PMID:2648906
2. Hobfoll S. E. Social and psychological resources and adaptation // *Review of General Psychology*. 2002. Vol. 6, № 4. P. 307–324. DOI: 10.1037/1089-2680.6.4.307.
3. Lazarus R. S., Folkman S. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York : Springer, 1984. 456 p.

4. Перегончук Н., Краєвська Т. Психологічні ресурси особистості майбутнього психолога. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 477–480.
5. Кокун О. М. Психологія професійної діяльності працівників правоохоронних органів : навч. посіб. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2015. 162 с.
6. Maslach C., Jackson S. The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*. 1981. Vol. 2, No. 2. P. 99–113.
7. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) / American Psychiatric Association. 5th ed. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 2013. 947 p.
8. Guidelines for the management of conditions related to stress / World Health Organization. Geneva : WHO, 2013. 44 p.

Одержано 25.02.2026

УДК 316.624

Ольга Іванівна ОХРИМЕНКО,

курсант 204 навчальної групи

навчально-наукового інституту поліцейської діяльності

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7966-6992>;

Олександр Леонідович МАРТЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри юридичної психології

Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Девіантна поведінка – це психосоціальна проблема, яка привертає велику увагу як наукової спільноти, так і суспільства в цілому через свою поширеність й негативні наслідки. Тому валідні та надійні методи вимірювання девіантної поведінки мають вирішальне значення для кращого розуміння причин її появи та розвитку [1; 2]. У юридичній психології девіантна поведінка визначається як система вчинків особистості, що відхиляється від соціальних норм, прийнятих у суспільстві та регульованих вимогами моралі та права. Нормами є явища групової свідомості, спільні уявлення членів групи про правила поведінки в суспільстві, з урахуванням їх соціальних ролей. Відповідно відхилення від соціальних норм визначаються як поведінкові девіації. Вони можуть мати антисоціальний або саморуйнівний характер, призводити до ізоляції, необхідності лікування особи, вправлення та покарання тощо [3].

У науковому дискурсі це явище було вперше концептуалізовано Емілем Дюркгеймом, який підкреслив природність відхилень для будь-якого суспільства. З його точки зору, девіація відіграє важливу функцію, оновлюючи

соціальні норми й сприяючи розвитку суспільства [4]. Тому повна ліквідація девіацій неможлива, адже трансформації – це постійний супутник соціуму. З огляду на це, можна стверджувати, що відхилення виконують функцію соціальної адаптації, сприяють формуванню нових норм і коригуванню старих. Звідси, девіація є не лише негативним, а й потенційно конструктивним явищем.

Виникнення девіантної поведінки можна пояснити невідповідністю між соціальними ідеалами і законними засобами їх досягнення. У випадках, коли особа не може реалізувати себе у встановлених рамках, вона іноді звертається до альтернативних, навіть протиправних шляхів досягнення мети. Такий підхід дозволяє розглядати девіантну поведінку не лише як особистісну проблему, але й як результат соціальної нерівності та структурних дисфункцій. Одним із ключових запитань у вивченні девіантної поведінки є визначення її причин.

На формування девіантної поведінки великий вплив чинить соціальна група, а отже – у процес соціалізації залучено мікро-, макро- та мезосередовище індивіда, всі процеси залучення до культури, навчання і виховання тощо [5; 6]. Наслідки соціального впливу на особистість залежать від того, які соціальні взаємини встигла набути конкретна особистість, виходячи зі ступеню їхньої референтності. Референтність визначає суб'єктивну значимість групи для особистості, результат її впливу на неї. Негативний вплив соціальної групи призводить до девіантної спрямованості поведінки, що посилює значення заходів первинної профілактики. Саме тому вплив соціуму на особистість має відбуватися через інститути соціалізації, зі сталими формами організації спільної діяльності та комплексом правил і стандартів, що її регулюють. Важливу роль у формуванні девіантної поведінки є успішність правової соціалізації індивіда та характер правової свідомості. Інститутами правової соціалізації є сім'я, колективи в освітніх закладах, молодіжні групи, держава, засоби масової інформації. Отже, соціалізація особистості починається з перших років життя і триває все її свідоме життя.

Якщо брати за основу сім'ю та її роль в соціалізації особистості, то асоціалізація підлітків спостерігаються передусім у проблемних і дисфункціональних сім'ях. Така сім'я характеризується роз'єднаністю між її членами, атмосферою напруженості, втратою емоційного контакту дітей із батьками. Батьки не прищеплюють дитині соціальних і правових норм поведінки, внаслідок чого у дітей не формуються відповідні уявлення. В інших випадках виховні впливи батьків не відповідають їхній реальній поведінці, що відомо, як явище аномії та визначається вченими як один із чинників формування девіантної поведінки [7]. Ризики асоціалізації виникають також у псевдоблагополучних сім'ях, в яких батьки не приділяють увагу дітям, панує авторитаризм одного з батьків, наявні випадки домашнього насильства тощо. Такі умови спричиняють формування негативних рис характеру у дитини, агресивні прояви, занижену самооцінку, зниження рівня емпатії та ворожість до оточуючих. Певним чином схожу ситуацію можна сприймати

й через вплив соціальних (молодіжних, навчальних тощо) груп. Це підтверджують результати вивчення раннього догляду за дітьми та розвитку молоді [2]. Вони доводять взаємозв'язок між сприйняттям підлітками і юнаками девіантної поведінки однолітків та їх делінквентною поведінкою. Тому, на думку сучасних вчених [8], більш виражений контроль та сприятливий емоційний фон з боку найближчого референтного оточення здатні пригальмовувати розвиток делінквентної поведінки особистості в умовах високого рівня сприйняття молоддю девіантної поведінки своїх однолітків.

Отже, порушення у процесі соціалізації різного рівня, відсутність емоційного зв'язку в дитячому віці або травматичний досвід можуть сприяти формуванню асоціальних моделей поведінки. Важливими факторами також є недостатній розвиток самоконтролю, моральних цінностей та відповідальності. Тому соціальні чинники значною мірою визначають ймовірність прояву девіацій (зростання рівня агресії, залежностей та правопорушень). У періоди суспільних потрясінь, таких як кризи або збройні конфлікти, ризик проявів девіантної поведінки помітно зростає.

Разом із тим, як доводять деякі новітні наукові розвідки, поява девіантних форм поведінки може відбуватися на нейробіологічному рівні [9]. Зокрема, дослідження з використанням методів нейровізуалізації пов'язали кортикальну дисфункцію з антисоціальною поведінкою у важливих ділянках мозку. Іноді медикаментозне лікування спрямоване на боротьбу з агресією і дратівливістю людини, але більш раціональний підхід полягає в лікуванні супутніх розладів. На основі цього були розроблені й використовуються моделі когнітивно-поведінкової терапії, а також терапії, заснованої на менталізації [10; 11]. Стверджується [12], що люди, найбільш схильні до прояву стійкої антисоціальної поведінки, часто демонструють серйозні та різноманітні поведінкові проблеми вже в ранньому дитинстві. Лікування, спрямоване на раннє втручання в розвиток цих проблем, є найбільш ефективним і найменш витратним. Існує декілька загальних причинно-наслідкових зв'язків, що розрізняються за своїми генетичними, емоційними та когнітивними характеристиками. Ці зв'язки розрізняються за рівнем проявів черствості та байдужості у людини.

Отже, як бачимо, окремої уваги заслуговує проблема девіантної поведінки саме в молодіжному середовищі, адже підлітковий та юнацький вік характеризуються інтенсивним формуванням особистості, пошуком власної ідентичності, прагненням до самостійності. Важливим фактором є також медіасередовище, яке іноді романтизує насильство або протиправну діяльність. Питомої ваги звісно додають й індивідуальні характеристики особистості. Найбільшу загрозу становить делінквентна поведінка, яка пов'язана з порушенням правових норм. Звідси заходи з профілактики таких форм поведінки мають бути системними та охоплювати раннє визначення ризиків, виховання правової культури, розвиток соціальних компетенцій, надання психологічної підтримки й сприяння адаптації до соціального середовища.

Список бібліографічних посилань

1. Gomis-Pomares, A., Villanueva, L., & Basto-Pereira, M. (2022). Psychometric properties of the deviant behavior variety scale in young Spanish adults. *Psicothema*, 34(2), 308–315. <https://doi.org/10.7334/psicothema2021.317>
2. Hinnant, J. B., & Forman-Alberti, A. B. (2019). Deviant peer behavior and adolescent delinquency: Protective effects of inhibitory control, planning, or decision making?. *Journal of Research on Adolescence : The Official Journal of the Society for Research on Adolescence*, 29(3), 682–695. <https://doi.org/10.1111/jora.12405>
3. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, та ін.: заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. Вид. 2-є, доопр. та доп. К.: КНТ, 2008. 352 с.
4. Rimé, B., & Páez, D. (2023). Why we gather: A new look, empirically documented, at Émile Durkheim's theory of collective assemblies and collective effervescence. *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, 18(6), 1306–1330. <https://doi.org/10.1177/17456916221146388>
5. Andrews, J. L., Ahmed, S. P., & Blakemore, S. J. (2021). Navigating the social environment in adolescence: The Role of social brain development. *Biological Psychiatry*, 89(2), 109–118. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2020.09.012>
6. Березняк В., Хашев В. Ювенальна превенція: курс лекцій. Київ: Алерта, 2021. 134 с.
7. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: навч.-метод. посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
8. Moul, C., Hawes, D. J., & Dadds, M. R. (2018). Mapping the developmental pathways of child conduct problems through the neurobiology of empathy. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 91, 34–50. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2017.03.016>
9. Jansen L. M. C. (2022). The neurobiology of antisocial behavior in adolescence; current knowledge and relevance for youth forensic clinical practice. *Current Opinion in Psychology*, 47, 101356. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101356>
10. Stallard P. (2022). Evidence-based practice in cognitive-behavioural therapy. *Archives of Disease in Childhood*, 107(2), 109–113. <https://doi.org/10.1136/archdischild-2020-321249>
11. Barnicot, K., & Crawford, M. (2019). Dialectical behaviour therapy v. mentalisation-based therapy for borderline personality disorder. *Psychological Medicine*, 49(12), 2060–2068. <https://doi.org/10.1017/S0033291718002878>
12. Frick P. J. (2016). Early identification and treatment of antisocial behavior. *Pediatric Clinics of North America*, 63(5), 861–871. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2016.06.008>

Одержано 19.02.2026

УДК 159.9:336.76

Сергій Валерійович П'ЯНОВ,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Харківського державного біотехнологічного університету;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6461-648X>;*

Дар'я Вікторівна КОРОБЦОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки
навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2571-8433>*

ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОНДОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ВИМІР КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Трансформація фондового ринку в умовах цифровізації супроводжується не лише технологічними змінами, а також й глибокими зрушеннями у сфері корпоративного управління. Зміна форматів взаємодії між акціонерами, органами управління та регуляторами поступово впливає на поведінку учасників фондового ринку. Ці процеси особливо відчутні в умовах воєнного стану та нестабільності правового середовища. Сучасне корпоративне управління дедалі більше залежить від суб'єктивних чинників. Довіра, очікування та сприйняття ризику стають не менш важливими, ніж формальні процедури. Навіть оновлення законодавчої бази не завжди компенсує психологічну невизначеність, з якою стикаються учасники фондового ринку [1].

Правова рамка функціонування ринків капіталу в Україні перебуває у стані постійної адаптації. Це створює додаткове навантаження на систему корпоративного управління. У таких умовах поведінкові аспекти, на нашу думку, набувають самостійного значення та потребують окремого аналізу [2].

Запровадження цифрових інструментів у корпоративному управлінні суттєво змінило характер участі акціонерів. Дистанційні загальні збори, електронне голосування та онлайн-комунікація формально розширили можливості впливу. Проте якість цієї участі залишається нерівномірною. У цифровому середовищі поведінка акціонерів часто визначається фрагментарною інформацією. Рішення ухвалюються швидко, інколи імпульсивно. Втрачається можливість повноцінної дискусії, яка традиційно виконувала стабілізуючу функцію в системі корпоративного управління.

Органи управління акціонерних товариств також зазнають змін. Колегіальні рішення в дистанційному форматі нерідко втрачають глибину. Зростає роль неформальних домовленостей та попередніх установок. Цей ефект посилюється за відсутності сталої регуляторної передбачуваності, навіть за наявності формально чітких норм [3].

Правова невизначеність виступає важливим психологічним чинником у діяльності органів корпоративного управління. Часті зміни нормативного регулювання та неоднозначність правозастосування формують у керівників акціонерних товариств підвищене відчуття ризику. Це суттєво впливає на стиль прийняття рішень. У таких умовах управлінські рішення часто носять захисний характер. Пріоритет надається мінімізації відповідальності, а не стратегічному розвитку підприємства. Навіть інструменти, передбачені законодавством про акціонерні товариства, використовуються обережно та вибірково [1].

Правова невизначеність також послаблює внутрішню довіру в корпоративних структурах. Акціонери схильні сумніватися в ефективності органів управління. Це знижує рівень залученості та посилює формалізацію корпоративних процедур. Це суперечить цілям сучасного корпоративного управління [3].

Трансформація корпоративного управління в умовах цифровізації супроводжується появою низки поведінкових ризиків. Ці ризики не завжди мають чітке правове вираження, але при цьому істотно впливають на якість управлінських рішень та рівень довіри на фондовому ринку. Розглянемо основні із цих ризиків.

1. Ризик формальної участі. Цифрові інструменти створюють ілюзію залученості акціонерів до управління. Фактично ж участь часто обмежується механічним голосуванням без глибокого аналізу запропонованих рішень. Це знижує реальну роль акціонерів у корпоративних процесах товариства.

2. Ризик групового мислення. У дистанційному форматі засідань зменшується інтенсивність обговорення. Критичні зауваження висловлюються рідше. Альтернативні позиції можуть залишатися поза увагою. Як наслідок, колегіальні органи схильні підтримувати домінуючу думку навіть за наявності сумнівів щодо її доцільності.

3. Ризик розмивання відповідальності. За цифрового управління складніше простежити персональний внесок кожного учасника в ухвалення рішення. Це знижує рівень внутрішньої дисципліни та послаблює мотивацію членів органів управління товариства до активної участі.

4. Ризик інформаційної асиметрії. Попри формальну відкритість цифрових каналів, доступ до якісної та повної інформації залишається нерівномірним. Частина учасників корпоративних відносин приймає рішення на основі фрагментарних або спрощених даних. Це ускладнює процес управління.

5. Ризик надмірної обережності. Члени органів управління уникають стратегічних ініціатив через побоювання юридичних наслідків. Така поведінка призводить до стагнації та втрати конкурентних переваг акціонерних товариств на фондовому ринку.

6. Ризик зниження довіри. Поведінкові викривлення, поєднані з нестабільним нормативним середовищем, формують у акціонерів скептичне

ставлення до корпоративного управління. Це підсилює формалізацію відносин та послаблює внутрішні механізми саморегуляції.

Висновки. Корпоративне управління в умовах цифровізації фондового ринку зазнає комплексних змін. Поведінкові аспекти дедалі більше впливають на ефективність управлінських рішень та рівень довіри між учасниками корпоративних відносин. Правова невизначеність посилює психологічну напругу та стимулює обережну, часто консервативну поведінку органів управління. Це уповільнює розвиток акціонерних товариств та негативно впливає на функціонування фондового ринку загалом. На нашу думку, урахування поведінкових чинників має стати невід'ємною складовою подальшого розвитку корпоративного управління. Поєднання правових механізмів та психологічного аналізу дозволить сформувати більш стійку модель функціонування фондового ринку в умовах цифрових викликів.

Список бібліографічних посилань

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2465-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 02.02.2026)
2. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 02.02.2026)
3. Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації: НКЦПФР URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporatyvnoho-upravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii/> (дата звернення: 02.02.2026)

Одержано 25.02.2026

УДК 159.91:355.09(477)

Анастасія Олексіївна ПАВЛОВА,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту № 3*

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ КОМБАТАНТАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військовослужбовців в умовах дії воєнного стану постійно перебувають в умовах підвищеної небезпеки, емоційного напруження та невизначеності, що суттєво впливає на їх психічне здоров'я. Тривале перебування у зоні бойових дій спричиняє виснаження нервової системи, хронічний стрес та підвищує ризики розвитку різноманітних психічних розладів. Найпоширенішим наслідками бойових психічних травм є посттравматичний стресовий розлад, розлади сну, поведінкові розлади.

У комбатантів часто виникають порушення адаптації до мирного життя, що включає труднощі в регуляції емоцій, перепади настрою, а також розлади сну та уваги – наслідки тривалого перебування у стані бойової готовності [1].

Бойовий досвід може також спричиняти підвищену агресивність та настороженість, що є адаптаційними реакціями під час бойових умов, але може провокувати конфлікти у міжособистісних взаємодіях у мирних умовах [2]. Крім того, участь у бойових діях негативно впливає на міжособистісні стосунки та сімейне життя, оскільки посттравматичні симптоми та емоційне напруження можуть перешкоджати нормальній комунікації, спричиняти конфлікти в сім'ї та знижувати якість соціальних зв'язків.

У цих умовах особливо актуальною стає потреба у спеціалізованій психологічній допомозі комбатантам, яка має враховувати інтенсивність пережитих травматичних подій, специфіку бойового досвіду, та індивідуальні особливості особистості. Ефективна допомога повинна бути комплексною, включати кризову підтримку, довготривалу психотерапію та реабілітаційні заходи та вимагає поєднання медико-психологічного супроводу, психотерапевтичних інтервенцій та програм відновлення психічного здоров'я військовослужбовців.

Важливою складовою є соціальний аспект реабілітації військових, який сприяє покращенню якості життя комбатантів, забезпечує їхню успішну реінтеграцію у суспільство та загальну соціальну стабільність [3]. Особливу роль у цьому процесі відіграє система психологічної підтримки, спрямована на формування адаптаційних ресурсів особистості та відновлення її соціального функціонування.

Психологічна допомога комбатантам в умовах війни ґрунтується на наступних принципах. Конфіденційність, що гарантує захист персональних даних і безпечне обговорення переживань без ризику розголошення третім особам, що є важливою умовою для формування довіри між фахівцем та клієнтом. Довіра і добровільність участі, що відповідає сучасним стандартам організації психологічної допомоги, які передбачають право військовослужбовця самостійно обирати отримання допомоги та бути впевненим у захисті своїх прав. Безоцінне ставлення до переживань клієнта створює безпечний простір для відкритого вираження емоцій, а врахування бойового досвіду військовослужбовця дозволяє адаптувати методи роботи відповідно до характеру стресових і травматичних переживань, що виникають саме в бойових умовах [4].

У рамках надання психологічної допомоги військовослужбовцям широко застосовуються кризові та травмофокусовані підходи, спрямовані на стабілізацію психоемоційного стану після пережитих подій, своєчасне реагування на гострі психологічні реакції та профілактику розвитку тривалих травм. Важливим є індивідуальний підхід до кожного комбатанта, що передбачає врахування його унікальної психологічної історії, реакцій на стрес та особистісних характеристик. Робота з резильєнтністю (психологічною стійкістю) спрямована на зміцнення внутрішніх ресурсів, підвищення здатності адаптуватися до стресових викликів та підготовку до повсякденних життєвих ситуацій після служби [5].

Когнітивно-поведінкова терапія та травмофокусовані підходи, зокрема EMDR та експозиційну терапію, які застосовуються для зниження симптомів

посттравматичного стресового розладу й покращення емоційної регуляції у комбатантів.

Психоедукація допомагає військовослужбовцям і їхнім родинам зрозуміти механізми стресових реакцій та навчитися ефективним стратегіям подолання. Групова терапія та підтримка побратимів сприяють взаємному розумінню досвіду, зниженню ізоляції та створенню мережі соціальної підтримки, про що свідчать міжнародні дослідження ефективності групових психотерапевтичних втручань для ветеранів із ПТСР. Для збереження сімейного функціонування важливо проводити сімейне консультування, яке допомагає вирішувати конфлікти й адаптуватись до змін у родині після повернення з бойових дій, що також підкреслюється у профільних програмах психосоціальної підтримки військових і їх сімей. Реабілітаційні програми включають поетапну підтримку — від первинної стабілізації до довготривалої терапії й соціальної адаптації ветеранів та військовослужбовців. Це відображено як у державних переліках психосоціальних послуг, так і в практичних підходах до реабілітації осіб з наслідками бойової травми [6].

Отже, психологічна допомога комбатантам в умовах воєнного стану є складним та багаторівневим процесом, який поєднує кризову підтримку, психотерапевтичну роботу, психоедукацію, групову взаємопідтримку та соціальну реабілітацію. Ефективність такої допомоги забезпечується дотриманням принципів конфіденційності, довіри, добровільності та безоцінного ставлення до переживань військовослужбовців, а також врахуванням їх бойового досвіду та індивідуальних психоемоційних особливостей. Важливим компонентом є робота з резильєнтністю та розвитком психологічної стійкості, що дозволяє військовим адаптуватися до стресових ситуацій під час бойових дій і після повернення до мирного життя.

Спеціалізована психологічна допомога комбатантам не лише знижує ризик розвитку посттравматичних та інших психічних розладів, але й забезпечує довготривалу підтримку їх адаптації у суспільстві, підвищує якість життя та сприяє стабілізації соціального середовища в умовах воєнного стану.

Список бібліографічних посилань

1. Комар, Т., Берегова, НБ., Жмуд Л. Психологічні наслідки участі у бойових діях для особистості ветерана. *Psychology Travelogs*. 2025. № 5. С. 6–13.
2. Павлушенко С. Психологічні наслідки участі особистості в бойових діях. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. № 52(2). С. 87–94.
3. Петrenchенко С. А. Роль психологічної підтримки у процесі адаптації важкопоранених комбатантів. *Психологічні студії*. 2024. № 2. С. 94 – 99.
4. Кіщук Л. А., Охремчук М. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 5. С. 61–71.
5. Войтиук О. Залучення військових капеланів до надання психологічної допомоги: теоретичний огляд закордонних досліджень. *Наукові праці МАУП. Психологія*. 2022. № 2(55). С. 20–24.

6. Posttraumatic Stress Disorder (PTSD). VA Research. U.S. Department of Veterans Affairs URL: <https://www.research.va.gov/topics/ptsd.cfm>

Одержано 10.03.2026

УДК 159.9

Вікторія Анатоліївна ПАВЛОВСЬКА-КРАВЧУК,

кандидат юридичних наук

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9922-7228>

МОРАЛЬНА ТРАВМА ЯК ФЕНОМЕН ВОЄННОГО ДОСВІДУ

Воєнний досвід не зводиться виключно до фізичної загрози або психологічного стресу, пов'язаного з екстремальними подіями. Він часто ставить особистість перед ситуаціями радикального морального вибору, що суперечать усталеним ціннісним уявленням, професійним етичним нормам та базовим переконанням щодо добра, зла й відповідальності. Саме в таких умовах формується феномен моральної травми, який виходить за межі класичних моделей психотравматизації та не завжди супроводжується типовими симптомами посттравматичного стресового розладу.

Моральна травма постає як наслідок переживання або усвідомлення дій, бездіяльності чи рішень, що порушують внутрішній моральний код особистості. Її психологічний зміст пов'язаний не стільки зі страхом за власне життя, скільки з почуттями провини, сорому, морального розламу та втрати сенсу. У контексті воєнного досвіду моральна травма може суттєво впливати на самоідентичність, міжособистісні стосунки та процес повернення до мирного життя, що зумовлює необхідність її окремого теоретичного осмислення та включення в сучасні підходи до психологічної допомоги особам з бойовим досвідом.

Проблематика моральної травми почала активно осмислюватися в науковому дискурсі у 1990-х роках у зв'язку з аналізом психологічних наслідків воєнних конфліктів та обмеженістю класичних моделей посттравматичного стресового розладу. У межах цього підходу моральна травма розглядається як окремий феномен, тісно пов'язаний із воєнним досвідом, але не тотожний ПТСР. Зокрема, Вірджинія Круз у праці «Терапія ПТСР для військових. Як повернутися до нормального життя» наголошує на ключовій ролі моральної травми у процесі психологічної реабілітації військовослужбовців. Авторка підкреслює, що якщо ПТСР пов'язаний передусім із втратою відчуття безпеки, то моральна травма відображає глибшу втрату довіри — до себе, інших людей і світу загалом, що має принципове значення для повернення військового до цивільного життя [1, с. 43].

На думку В. Круз, структура моральної травми у військовослужбовців може бути представлена трьома базовими категоріями: переживання бойових втрат, участь у воєнних злочинах або їх спостереження, а також відчуття зради з боку командування чи системи загалом [1, с. 44]. Кожен із цих чинників здатний порушувати фундаментальні моральні орієнтири особистості та спричиняти глибокі внутрішні конфлікти.

Моральна травма формується внаслідок руйнування або суттєвого порушення ціннісно-моральної структури особистості військовослужбовця, його уявлень про допустиме, справедливе та правильне. У цьому сенсі йдеться про переживання трансгресивного характеру - дії або ситуації, що виходять за межі прийнятих у спільноті моральних норм і внутрішніх переконань. Хоча поведінка військового формально регламентується статутами й наказами, у бойових умовах особливого значення набувають неписані моральні правила, зокрема обов'язок не залишати поранених побратимів, забезпечувати взаємну підтримку та зберігати життя членів підрозділу [1, с. 44]. Неможливість виконати ці моральні зобов'язання або їх порушення, навіть за об'єктивних обставин, часто стає джерелом глибокого почуття провини та внутрішнього самозвинувачення.

Унаслідок розвитку моральної травми у військовослужбовців можуть формуватися стійкі самокаральні установки, що виявляються у зростанні внутрішньої агресії, ненависті до себе та хронічних докорів сумління. Такі переживання супроводжуються зниженням емпатії, емоційним відстороненням від інших людей і ускладненням міжособистісної взаємодії [2, с. 34]. Моральна травма нерідко поєднується з деструктивними формами поведінки, серед яких самоушкодження, імпульсивні та нерозсудливі вчинки, зловживання психоактивними речовинами, нехтування власним фізичним і психічним станом, а також внутрішньо суперечливі поведінкові реакції. Сукупність цих проявів істотно ускладнює процес психологічної реабілітації, соціальної реадaptaції та відновлення цілісної особистісної ідентичності осіб з бойовим досвідом.

Моральна травма є малоусвідомлюваним наслідком воєнного досвіду, що зачіпає не лише емоційну сферу, а й базові уявлення особистості про власну цінність і моральну цілісність. На відміну від страхоцентричних реакцій психотравматизації, вона зумовлена внутрішнім конфліктом між пережитим досвідом і попередньою системою цінностей. Її прояви часто мають прихований характер і можуть маскуватися під емоційне відчуження або деструктивні поведінкові стратегії, що ускладнює своєчасне виявлення та надання психологічної допомоги.

Отже, моральна травма постає як самостійний психологічний феномен воєнного досвіду, що формується внаслідок порушення ціннісно-моральних орієнтирів особистості та має довготривалі наслідки для її психічного функціонування й соціальної адаптації. Її прояви охоплюють емоційну, когнітивну та поведінкову сфери й істотно впливають на процес реінтеграції осіб з бойовим досвідом у цивільне життя. Розуміння моральної травми як

окремого об'єкта психологічного аналізу створює підґрунтя для розроблення більш диференційованих підходів до психологічної підтримки, реабілітації та відновлення внутрішньої цілісності особистості в умовах після-воєнної адаптації.

Список бібліографічних посилань

1. Круз В. Терапія ПТСР для військових. Як повернутися до нормального життя (пер. з англ. О. М. Савінової). К. : «Науковий світ», 2024. 128 с.
2. Колесніченко О. С. Моральна травма та прощення: новий погляд на психологічну реабілітацію учасників бойових дій. Психологічне забезпечення Збройних Сил України в умовах війни: матеріали IV міжвідомчого науково-практичного семінару. Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України ; за заг. ред. В. М. Мороза. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2025. С. 34-37.

Одержано 19.02.2026

УДК 159.9:355.

Олексій Максимович ПАСТУШЕНКО,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ

Особливості військової служби в умовах активних бойових дій вимагають від людини діяти у надзвичайно складному психологічному режимі. Це зумовлено такими факторами сучасної військової служби: необхідністю швидкої адаптації до бойових умов (особливо для мобілізованих, які не мали попереднього військового досвіду); тривалим перебуванням у зоні бойових дій із постійною загрозою для життя; обмеженістю у спілкуванні з родиною та близькими, що створює додатковий психологічний тиск; суворою регламентацією військово-професійної діяльності в умовах воєнного стану; постійним використанням зброї та військової техніки в бойових умовах, що вимагає граничної концентрації та психологічної стійкості; необхідністю приймати рішення в умовах невизначеності та дефіциту часу; свідомістю відповідальності не лише за власне життя, а й за безпеку побратимів та захист Батьківщини [1].

Такі умови формують високі психологічні та емоційні вимоги до особистості, вимагають від військовослужбовця максимальної концентрації, здатності швидко адаптуватися та діяти ефективно в екстремальних ситуаціях, що безпосередньо впливає на формування стресостійкості та професійної самосвідомості.

Професійна діяльність військовослужбовців в умовах війни кардинально впливає на всі сфери життя людини. Тривалі ротації, багатомісячне

перебування на передовій, обмежені можливості для відпочинку та відновлення – усе це створює особливий режим функціонування особистості. Військова служба ставить найвищі етичні вимоги до поведінки, вимагає збереження військових таємниць, дотримання міжнародного гуманітарного права навіть в умовах жорстокої агресії противника. Для великої кількості українців, особливо мобілізованих, вибір військової служби не був заздалегідь спланованим професійним рішенням – це стало життєвою необхідністю, відповіддю на виклик часу [1].

Професійна ідентичність формується під тиском реальних життєвих обставин, що вимагають моральної зрілості, відповідальності та високого рівня дисципліни, одночасно впливаючи на особистісні та соціальні якості військовослужбовця.

Проблема професіоналізації особистості розглядається вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема Н. С. Пряжніков і Є. Ю. Пряжнікова, досліджуючи процес професіоналізації студентів, акцентують увагу на можливості виникнення кризи розчарування в різних аспектах навчання та майбутній професії [2]. Адже молоді фахівці іноді протидіють перспективі змінити усталений погляд на світ, на професію, на самого себе, на своє місце у світі та професії. Засобом захисту є розчарування у навколишній дійсності, навчальному закладі, професії. Схожої думки дотримується Т. М. Титаренко, котрий розглядає кризу як рушійну силу розвитку особистості. На думку науковця, будь-яка криза завжди є кризою ідентичності [3].

Кризові ситуації є важливим механізмом розвитку професійної ідентичності, оскільки стимулюють переосмислення власних професійних цілей і внутрішніх цінностей.

Професіоналізація передбачає одночасне накопичення практичного досвіду та розвиток внутрішньої професійної самосвідомості, що визначає ефективність виконання службових обов'язків.

Натомість українська дослідниця А. С. Борисюк стверджує, що професіоналізація – це цілісний неперервний процес становлення особистості фахівця, що починається з моменту вибору професії, триває впродовж усього професійного життя і завершується з припиненням професійної діяльності [4].

Професійна ідентичність формується безперервно протягом кар'єри і потребує постійного удосконалення та адаптації до нових умов професійної діяльності.

Узагальнюючи результати психологічних досліджень особливостей професіоналізму, Н. І. Пов'якель відмітила суттєві позитивні зміни, що відбуваються в процесі набуття професіоналізму: зміна спрямованості особистості; збільшення досвіду та підвищення кваліфікації; розвиток психічних пізнавальних процесів; розвиток особистісно-ділових якостей; підвищення професійно-психологічної готовності фахівця [5].

Процес професіоналізації сприяє комплексному розвитку особистості, одночасно підвищуючи її психологічну готовність до виконання професійних обов'язків у складних умовах.

Структурними складовими професійної ідентичності є: особистісний, когнітивний і соціальний компоненти [6]. Так, особистісний компонент передбачає усвідомлення себе як спеціаліста, який здатний виконувати певні професійні функції, когнітивний – забезпечує адекватне уявлення про професійний простір, а соціальний компонент є уявленням про себе як про члена певного професійного співтовариства [7].

Комплексна структура професійної ідентичності дозволяє поєднати особистісні, когнітивні та соціальні аспекти, забезпечуючи ефективність взаємодії в професійному середовищі.

Професійна ідентифікація як результативна характеристика професійного досвіду є формою мотиваційного контролю і регуляції конкретних дій та психічних станів, які пов'язані з індивідуальними психологічними відмінностями. Професійна ідентифікація як усвідомлення образу професійної діяльності реалізує уявлення Особистості про власне майбутнє, яке є невід'ємною частиною її життєвого шляху та утворює суб'єктивний образ її розвитку. Слід зазначити, що своїм змістом професійна ідентифікація охоплює не тільки теперішнє, але й віддалене майбутнє у його бажаних і очікуваних аспектах [8].

Професійна ідентичність визначає довгострокові цілі та життєві орієнтири військовослужбовця, формуючи стратегії особистісного та професійного розвитку.

Варто також зазначити, що соціальна ідентичність людини традиційно досліджується за аналогією до тих соціальних груп, членами яких вона сприймається, зокрема професійними групами військовослужбовців. У різноманітті підвидів соціальної ідентичності професійній ідентичності приділяється найбільша увага дослідників. Професійна ідентичність як об'єкт дослідження відноситься до числа понять, що відображають концептуальне уявлення людини про своє місце у професійній сфері. У цьому сенсі професійна ідентичність осіб, які присвятили своє життя (значну частину життя) армії, являє собою інтегративне поняття, у якому відображений взаємозв'язок їх особистісних характеристик, що дозволяють критично оцінювати можливі наслідки професійного вибору [7].

Професійна ідентичність військовослужбовця формується як цілісна система, яка поєднує психологічні, соціальні та професійні аспекти життя, що забезпечує адекватну адаптацію до складних умов військової діяльності.

Професійна ідентичність військовослужбовця формується під впливом складних бойових та соціально-професійних умов, кризових ситуацій та різноманітного професійного досвіду на всіх етапах кар'єри. Вона включає особистісні, когнітивні та соціальні компоненти, які взаємодіють між собою та визначають стратегії поведінки, моральні орієнтири, професійну мотивацію та здатність до адаптації в екстремальних умовах. Становлення професійної ідентичності є безперервним процесом, що триває від моменту вибору професії до завершення військової діяльності, і забезпечує комплексну готовність особистості до виконання завдань у складних бойових та соціальних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Брюховецька О. В., Чаусова Т. В. Психологічні особливості мотивації професійної діяльності військовослужбовців в умовах повномасштабної війни / *PsyUpgrade journal*. 2025. Т. 1, № 1. С. 1–12.
2. Андрушко Я. С. Психологічні особливості формування професійної ідентичності у процесі професіоналізації особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2013. Вип. 1. С. 215–223.
3. Титаренко Т. М. Психологія життєвої кризи. Київ : Агропромвидав України, 1998. 348 с.
4. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз : монографія. Чернівці : Книги-XXI, 2010. 440 с.
5. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 295 с.
6. Шамлян К. Професійна ідентичність особистості. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 137–142.
7. Іваненко І. І. Проблеми формування професійної ідентичності майбутніх офіцерів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2017. № 45. С. 22–31.
8. Остапйовський О. І. Професійна ідентичність особистості: зміст та підходи вивчення. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 19. С. 533–543.

Одержано 01.03.2026

УДК 159.922

Євген Вікторович ПІДЧАСОВ,

доцент кафедри психології

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5057-4828>;

Ярослав Євгенович МИШКОВ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

кафедри психології

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

РОЛЬ АДАПТИВНОСТІ СТИЛІВ СПІЛКУВАННЯ В КОМУНІКАТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасному суспільстві спілкування виступає не просто обміном інформацією, а складним психолого-соціальним феноменом, що визначає характер міжособистісної взаємодії, впливає на ефективність взаєморозуміння і формується під впливом соціальних, культурних та індивідуальних чинників.

Психологічна структура спілкування включає не лише зміст повідомлення, але й емоційний контекст, мотиви, очікування, установки та оцінки

учасників взаємодії. У цьому сенсі стиль спілкування — це не просто спосіб передачі інформації, але спосіб психологічної презентації «Я» іншому, засіб формування міжособистісного поля, де взаємні емоції, довіра і увага виступають частиною комунікативного процесу. Це також процес, що включає перцепцію і розуміння іншої людини, що безпосередньо впливає на те, як саме формується взаємодія між особами [4]. Тобто, загальне поняття стилю спілкування розглядається як індивідуально-стійка форма комунікативної поведінки, яка проявляється у варіюванні вербальних і невербальних засобів взаємодії та в залежності від контексту й ситуації взаємодії [1].

У психологічних дослідженнях традиційно виділяють різні типи стилів спілкування, що відрізняються за прагненням до домінування, рівності, адаптації, контролю чи емпатійності в діалозі. Класична робота К. Левіна щодо стилів лідерства (авторитарний, демократичний та стиль невторчання) заклала основу для подальшого розуміння того, як особистісні чинники впливають на спосіб взаємодії між людьми, включно з їхнім ставленням до інших, ступенем самовираження та контролю ситуації [4]. У цьому контексті психологічні особливості прояву стилів спілкування відображаються в тому, як особистість встановлює контакт, регулює емоції, проявляє ініціативу чи співпрацю у взаємодії з іншими.

У сучасному суспільстві, де інформаційно-комунікаційний обмін відбувається миттєво і в різних формах, зростає значення здатності гнучко адаптувати свій стиль до контексту взаємодії, соціальних норм і очікувань партнера по спілкуванню. Зокрема, ефективні комунікатори здатні регулювати свій стиль відповідно до ситуації, рівня напруги, культурних відмінностей і завдань взаємодії, що значною мірою визначає успішність соціальних контактів у міжособистісних і професійних середовищах [2].

Психологічні аспекти стилю спілкування також включають у себе прояви емоційної емпатії, уважного слухання, саморефлексії та здатності до адаптації. Ці характеристики не тільки вдосконалюють здатність до розуміння іншого, але й формують якісний міжособистісний зв'язок. Наприклад, стиль, орієнтований на підтримку, взаємну увагу і діалогічність, сприяє створенню психологічного комфорту та довіри під час взаємодії, тоді як домінантно-директивний стиль може викликати напругу, опір і конфлікт [3].

Крім того, роботи з психології комунікації підкреслюють важливість перцептивних та комунікативних процесів у взаємодії, що включають не лише вербальні повідомлення, а й невербальні сигнали — міміку, жести, тон голосу — які можуть впливати на сприйняття і трактування повідомлення партнером. Ці невербальні елементи виступають невід'ємною частиною стилю спілкування, маючи психологічний вплив на те, як формується взаєморозуміння, співпереживання та оцінка іншої особи [5].

У сучасних умовах соціальної взаємодії комунікативна культура змінюється під впливом глобалізації, цифровізації і мультикультурності. Ці зміни роблять актуальним питання адаптивності комунікативної поведінки

та уміння переходити між стилями відповідно до ситуації та соціального контексту. Сучасні дослідження показують, що гнучкість у виборі стилю спілкування забезпечує вищу якість міжособистісних контактів, дозволяє ефективніше вирішувати конфлікти, сприяє кращому психологічному стану та адаптації в різних соціальних групах [4].

Важливо також зазначити, що спосіб комунікації впливає на розвиток соціальної компетентності, здатності до співпраці і ефективного вирішення проблем у групі. Позитивні комунікативні стилі та прийоми, які базуються на повазі, взаємному слуханні та емпатії, сприяють створенню психологічно безпечних умов для розвитку особистісних і соціальних компетентностей [3]. Це особливо важливо в умовах сучасного суспільства, де взаємодія людей відбувається не лише в безпосередньому контакті, а й у цифровому середовищі, що додає нових вимог до взаємодії й адаптивної поведінки.

Отже, психологічні особливості прояву стилів спілкування в сучасному суспільстві проявляються не лише у виборі вербальних і невербальних засобів, але і в здатності особистості адаптуватися до різних соціальних вимог і ситуацій, підтримувати взаємну увагу і розуміння, а також створювати ефективний психологічний контакт в умовах швидких соціальних змін.

Список бібліографічних посилань

1. Галузяк В. М. Класифікація стилів педагогічного спілкування / В. М. Галузяк // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / кол. авт. – Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2001. Вип. 26. С. 23-33.
2. Васьківська Г., Паламар С., Порядченко Л. Психолінгвістичні аспекти формування культури діалогічного спілкування. *Психолінгвістика*. 2019. Т. 26, № 2. С. 11-26.
3. Іщук А. А., Іщук О. М. Міжкультурна ділова комунікація: лінгвістична та когнітивна перспектива. *Науковий журнал Державного університету України імені Михайла Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мови*. 2023. Вип. 26. С. 32-41.
4. Шаломова А. О., Ігнат'єва І. А. Дослідження різних моделей лідерства та їх вплив на результативність групової діяльності. Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2024
5. Zinchenko V., Lopatynska I., Sabelnykova T., Tilniak N., Sydobrenko L. Linguistic features of communication in Ukrainian. *Revista Eduweb*. 2023. Vol. 17, No. 1. P. 110-121.

Одержано 15.03.2026

УДК 159.923:159.944:614.8

Владислав Максимович ПЛАТОНОВ,

доктор філософії з психології,

науковий співробітник навчально-наукової

лабораторії екстремальної та кризової психології

навчально-наукового інституту оперативно-рятувальних сил

Національного університету цивільного захисту України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7013-8660>

ОЦІНКА ГОТОВНОСТІ ДО РИЗИКУ У ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Діяльність фахівців екстремального профілю пов'язана із виконанням робіт у ситуаціях із постійним ризиком для життя та в несприятливих середовищах. У таких умовах фахівці повинні дотримуватись чітких алгоритмів діяльності, не допускаючи невпорядкованих дій. У багатьох професіях екстремального профілю готовність до ризикованих дій, з одного боку, є професійно-важливою якістю, навпроти – завищений особистісний рівень готовності до ризику призводить до ризиконебезпечних проявів поведінки, що веде до дій, які порушують алгоритми виконуваної діяльності. Водночас занадто низький рівень готовності до ризику може проявлятися у вигляді нерішучості, ухиленні від прийняття рішень, уникнення відповідальності й зниженні працездатності під час виконання завдань [4].

Не тільки в професіях, які пов'язані із ризиком для життя, проблема готовності до ризикованих дій набуває все більшого значення. В сучасних умовах інформаційного середовища готовність до ризику стає важливою характеристикою особистості фахівця в аспекті особистісної готовності до ризикованих дій та швидкості прийняття рішень [8].

Дослідження зв'язку готовності до ризику із поведінковим аспектом сьогодні виходить за межі наукових інтересів психологів. Науковці економічного спрямування, сфери обслуговування, спортивній діяльності та юридичного спрямування відзначають, що у поведінкові прояви готовності людини йти на ризик часто мають негативний вплив на загальну діяльність, хоча високий ступінь готовності до ризику є важливою якістю в кризовому управлінні [3].

За результатами теоретичного обґрунтування поняття «ризик» здебільшого характеризують як реакцію до невизначеності або до умов, на які неможливо вплинути [2]. Зауважимо, що в авторів поняття ризику розглянуто в контексті економічного простору та управління організаціями, при цьому наголошується, що готовність до ризику дозволяє ухвалювати нестандартні рішення в керуванні організацією.

У психологічних дослідженнях поняття ризику, розглядається як багатокomпонентний феномен, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти особистості. Дослідження ризикованої поведінки та готовності до ризику мають тривалу історію розвитку дослідження самого феномену

ризик як характеристики особистості. Так, у роботі М. Казанжи, В. Вдовіченко та Д. Громик приведено характеристику основних підходів дослідження проявів ризику:

- перший підхід заснований на аналізі природних процесів у становленні психіки з урахуванням віку;
- другий підхід має орієнтацію на вивчення прояву ризику з урахуванням впливу на особистість певних виховних і психокорекційних технологій;
- третім підходом виділяють специфіку впливу на розвиток готовності йти на ризик через конкретні умови навчально-професійної та трудової діяльності [6].

Зазвичай, ситуації де потрібно ризикувати, виникають в ситуаціях невизначеності, коли потрібно зробити вибір між різними варіантами дій, кожен з яких має певну ймовірність позитивних або негативних наслідків. У такому випадку готовність до ризику виступає внутрішнім механізмом, що забезпечує можливість прийняття рішення в умовах дефіциту інформації й обмеженого часу.

Розглядаючи готовність до ризику як професійно-важливу якість фахівця екстремального профілю діяльності, готовність до ризику на оптимальному рівні виступає, як мобілізуючий компонент, який дозволяє виконувати діяльність в надзвичайних умовах без значних втрат психологічних ресурсів, а саме в проявах втоми, тривоги та фіксації на пережитих ситуаціях [8].

Говорячи про оптимальний рівень готовності до ризику, варто зауважити, що ця особистісна характеристика формується в процесі професійного навчання та підготовки. Важливим аспектом залишається не тільки оптимальний рівень розвитку готовності до ризику, а й наявність якостей, які підтримують готовність до ризикованих дій.

Однак актуальним залишається питання кількісної та якісної оцінки готовності людини йти на ризиковані дії. Наявні психодіагностичні інструменти на сьогодні вже не можуть дати комплексну оцінку готовності до ризику через те, що вони є морально застарілими та не мають кроскультурної адаптації (виключно для інструментів, які створені закордоном). Це надає значне поле для роботи вітчизняних науковців у сфері екстремальної психології, психології діяльності та психометрії.

На сьогодні використовують вживані інструменти, які створювалися для визначення готовності людини йти на ризик, а це шкали:

- «Діагностика ступеня готовності до ризику» Г. Шуберта, яка дозволяє оцінити схильність особистості до ризикованої поведінки в різних життєвих ситуаціях. Створена в 1964 році, була перекладена на російську мову із соціокультурною адаптацією, яка у країнах СНД. На сьогодні методика досі використовується в дослідженнях в перекладі українською мовою з частковою адаптацією деяких питань тексту опитувальника;
- Опитувальник «Дослідження схильності до ризику» О. Шмельова являє собою опитувальник для визначення схильності до ризику. В тексті

опитувальника наводяться ситуації, потенційне виконання яких вимагає від людини ризикованих дій. Сильною стороною методики є наявність шкали щирості. Методика створена під керівництвом О. Шмельова групою учнів, є російськомовною методикою, яка не мала адаптації на різних вибірках та не має підтвердженої адаптації українською, хоча часто використовується у варіанті прямого перекладу.

Застосування цих методик в умовах сьогодення вже не є доречним через відсутність інформації про психометричні властивості цих інструментів та адаптації українською.

Більш сучасні психодіагностичні інструменти для визначення готовності до ризику, які створювалися в умовах українського суспільства та відповідно до культурних особливостей, – це методики:

- Опитувальник готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності О. Вдовиченко, який дозволяє визначити готовність до ризику в сферах здоров'я, міжособистісних стосунків, професії, соціального оточення, прийняття рішень, сфера задоволень та інтересів, спортивній діяльності, сфері суспільного життя. За висновками автора, готовність до ризикованих дій у перелічених сферах в межах індивідуального профілю дозволяє прогнозувати успішність в цьому виді активностей [5].

- Опитувальник якісних показників схильності до ризику О. Саннікова, С. Бикова визначає різні компоненти, такі як емоційний, когнітивний, контрольно-регулятивний компоненти, що характеризує схильність до ризикованих дій [1].

Іншого підходу в діагностиці схильності до ризику дотримуються [7], де схильність до ризику визначається не одним інструментом, а батареєю методик, які у комплексі дозволяють зробити якісну оцінку такої якості, як схильність до ризикованих дій.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить, що готовність до ризику є складною психологічною характеристикою, яка формується під впливом індивідуальних та професійних факторів. Для фахівців екстремального профілю діяльності дана характеристика виступає важливим компонентом професійної готовності та безпосередньо впливає на ефективність виконання службових завдань. На наш погляд існуючі інструменти не в повній мірі задовольняють потреби в діагностиці схильності до ризику у фахівців екстремального профілю, що обумовлює пошук інших інструментів або їх створення із визначенням характерних норм для працівників екстремального профілю діяльності, які є відмінними від норм, розрахованих на загальних вибірках.

Список бібліографічних посилань

1. Бикова С. В. Індивідуально-типологічні особливості схильності до ризику: дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Одеса, 2008. 205 с.
2. Babii, M., Duchyminska, T., & Kots, M. (2023). Disposition to risk and impulsive actions in athletes of different ages. *Psychological Prospects Journal*, 41, 10-24. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-bab>

3. Grosul V., Usova M. RISK: ESSENCE, CAUSES AND MAIN TYPES. *Economic scope*. 2021. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-9>
4. Бондзик Д. Психологічні концепції ризику та ризикованої поведінки. *Scientific Bulletin of Kherson State University Series Psychological Sciences*. 2025. № 1. С. 56–63. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2025-1-7>
5. Вдовиченко О.В. Психодіагностика готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди "Психологія"*. 2017. № 55. С. 328–337. <https://doi.org/10.5281/zenodo.401056>
6. Казанжи М., Вдовиченко О., Громик Д. Особливості вираженості ризику у курсантів. *Габітус*. 37. 2022. С. 101-105. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.18>
7. Колесніченко О. С., Мацегора Я. В., Приходько І. І. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України Монографія. Харків : НАНГУ, 2019. 257 с.
8. Склярова, Г., & Сурніна, Є. (2025). Готовність до ризику як чинник професійної реалізації працівників ризиконебезпечних професій. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2(78), 512–519. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-512-519>

Одержано 14.03.2026

УДК 159.98:355.01

Яна Сергіївна ПОНОМАРЕНКО,

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-3930>

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ПОДОЛАННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У сучасних умовах тривалого впливу бойових стресогенних чинників проблема посттравматичних наслідків у військовослужбовців набуває особливої ваги в межах психологічної науки. Посттравматичний стресовий розлад у військовому середовищі дедалі частіше розглядається не як ізольований клінічний синдром, а як складне багатовимірне явище, що формується під впливом поєднання бойового досвіду, індивідуально-психологічних ресурсів, особливостей професійного середовища, соціальної підтримки та доступу до дієвих форм психологічної допомоги. У зв'язку з цим сучасний науковий дискурс поступово зміщується від вузького симптомочентричного тлумачення посттравматичних порушень до ширшого осмислення механізмів психологічної адаптації, життєстійкості та відновлення особистісного й професійного функціонування військовослужбовців.

Одним із провідних напрямів сучасних досліджень є вивчення життєстійкості та професійної життєстійкості як ресурсних чинників, що опосередковують інтенсивність посттравматичних проявів. У цьому контексті принципово важливим є положення про те, що наслідки психотравматизації не визначаються винятково силою травматичного впливу, а значною мірою залежать від наявності внутрішніх психологічних ресурсів, здатних підтримувати адаптаційний потенціал особистості. Зокрема, встановлено, що професійна життєстійкість військовослужбовців має варіативний характер і виявляє залежність від гендерних та дислокаційних особливостей, що засвідчує необхідність диференційованого підходу до вивчення ресурсів психологічної стійкості у військовому середовищі [1]. У такому розумінні професійна життєстійкість постає не лише як здатність витримувати навантаження служби, а як комплексна психологічна характеристика, що охоплює збереження внутрішньої рівноваги, готовність до подолання професійних труднощів та підтримання суб'єктної включеності в умовах екстремального досвіду.

Споріднену дослідницьку позицію репрезентують праці, у яких життєстійкість розглядається як чинник, що послаблює негативний вплив посттравматичних порушень на професійну якість життя військовослужбовців. Зокрема, С. Платанія та співавтори доводять, що диспозиційна життєстійкість послаблює негативний зв'язок між вираженістю посттравматичної симптоматики та професійним благополуччям [5]. Це дає підстави розглядати її не лише як індивідуальну властивість, а як психологічний механізм, що підтримує професійну ефективність, знижує ризик емоційного виснаження та сприяє збереженню суб'єктивного відчуття професійної спроможності. Такий підхід є особливо значущим для військової психології, оскільки акцентує увагу не лише на патологічних наслідках травматичного досвіду, а й на тих внутрішніх ресурсах, які забезпечують збереження професійної суб'єктності в умовах хронічного стресу [1; 5].

Поряд із дослідженням ресурсних чинників важливе місце посідає аналіз ефективності психотерапевтичних втручань у роботі з посттравматичними порушеннями у військових популяціях. Сучасні узагальнення результатів досліджень свідчать, що психологічна допомога військовослужбовцям має враховувати не лише клінічну вираженість симптомів, а й специфіку військового досвіду, труднощі соціального повернення, супутні психічні стани та особливості психологічної готовності до лікування. У цьому контексті узагальнення, здійснене Дж. Лю та співавторами, підтверджує ефективність доказово обґрунтованих підходів до лікування посттравматичного стресового розладу у військових, однак водночас підкреслює варіативність результатів залежно від формату втручання, його інтенсивності та відповідності індивідуальним особливостям пережитої травми [4]. Отже, сучасна практика дедалі більше орієнтується на індивідуалізацію психологічної допомоги, а не на використання уніфікованих терапевтичних схем.

Серед доказово обґрунтованих підходів особливу увагу привертає когнітивно-процесуальна терапія, яка вважається одним із найбільш валідизованих методів психотерапевтичної роботи з посттравматичними переживаннями. За даними метааналітичного огляду Дж. Сейджера та співавторів, когнітивно-процесуальна терапія демонструє стійку ефективність як у форматі з письмовим опрацюванням травматичного досвіду, так і без нього [6]. Такий висновок має важливе прикладне значення, оскільки розширює можливості адаптації психотерапевтичних протоколів до індивідуальної готовності військовослужбовця до детального відтворення та когнітивного переосмислення травматичних подій. У цьому аспекті ефективність втручання пов'язується не лише з технікою, а й із рівнем її психологічної прийнятності для особистості, яка перебуває у стані посттравматичного реагування [4; 6].

Водночас у сучасній літературі зростає інтерес до практик усвідомленої саморегуляції як засобу зниження емоційної реактивності, посилення самоконтролю та зменшення інтенсивності посттравматичної симптоматики. Метааналітичні дані засвідчують, що програми зниження стресу на основі усвідомленості (англ. *mindfulness-based stress reduction*) статистично значуще сприяють послабленню посттравматичних проявів [3]. Їхній потенціал полягає не лише у зменшенні симптомів, а й у формуванні здатності до більш усвідомленого переживання внутрішнього досвіду без уникання, гіперконтролю чи надмірної фіксації на травматичному матеріалі. Порівняно з більш директивними когнітивно-поведінковими підходами, такі інтервенції можуть бути особливо доцільними для осіб із високим рівнем емоційного виснаження, напруження та труднощами прямого звернення до травматичних спогадів [3; 6]. У цьому сенсі вони мають не лише терапевтичне, а й ресурсно-відновлювальне значення.

Разом із тим сучасні дослідження дедалі переконливіше свідчать, що найбільш продуктивними в роботі з наслідками психотравматизації є не ізольовані психотерапевтичні техніки, а комплексні багатокомпонентні моделі допомоги. У цьому контексті Т. Карлтон наголошує, що ефективне відновлення ветеранів після психотравматичного досвіду передбачає інтеграцію клінічних, соціально-реадаптаційних та економічно стабілізаційних складових [2]. Такий підхід є концептуально важливим, оскільки дозволяє вийти за межі суто клінічного трактування посттравматичного стресового розладу й розглядати психологічне відновлення як процес, тісно пов'язаний із соціальною реінтеграцією, відновленням професійних ролей, стабілізацією життєвих умов і поверненням відчуття контролю над власним майбутнім. Відтак подолання наслідків психотравматизації у військовослужбовців потребує не лише зменшення вираженості симптомів, а й реконструкції життєвої перспективи та відновлення професійної якості життя [2; 4].

Таким чином, сучасні наукові підходи до вивчення посттравматичних наслідків у військовослужбовців дають підстави розглядати посттравматичний стресовий розлад у межах інтегративної моделі, що поєднує що-

найменше три взаємопов'язані виміри. Перший – ресурсний, у межах якого життестійкість і професійна життестійкість виступають чинниками психологічного опосередкування травматичного впливу та збереження професійної суб'єктності [5; 1]. Другий – терапевтичний, представлений доказово обґрунтованими підходами, серед яких особливе значення мають когнітивно-процесуальна терапія та практики усвідомленої саморегуляції [6; 3]. Третій – соціально-функціональний, що охоплює відновлення професійної якості життя, соціальну реінтеграцію та стабілізацію життєвого простору особистості [2; 4]. Саме така багаторівнева перспектива є найбільш продуктивною для сучасної психології травми, оскільки дозволяє поєднати аналіз внутрішніх психологічних ресурсів, оцінку ефективності психотерапевтичних втручань та розуміння ширшого контексту психологічного відновлення військовослужбовців.

Отже, результати теоретичного аналізу сучасних наукових підходів засвідчують, що проблема подолання травматичного досвіду військовослужбовців потребує цілісного й багаторівневого осмислення. Життестійкість доцільно визначати як один із провідних психологічних ресурсів подолання травматичного досвіду військовослужбовців, який забезпечує стійкість до психотравмувальних впливів, послаблює негативний вплив посттравматичних порушень на професійне функціонування та підвищує результативність психологічного відновлення. Це створює наукове підґрунтя для подальших емпіричних досліджень, спрямованих на виявлення структурних компонентів життестійкості, механізмів її актуалізації та можливостей її цілеспрямованого розвитку в системі психологічного супроводу військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Пономаренко Я.С., Філоненко В.М. Гендерні та дислокаційні модальності професійної життестійкості військовослужбовців. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. №2 (8). С.107-112. <https://doi.org/10.32782/cusupsy-2025-2-15>
2. Carlton T. Evidence Integration Review of Multimodal Interventions for PTSD, Social Reintegration, and Economic Stability in Veterans. *Journal of Veterans Studies*. №11(2). 2025. P. 15–27. <https://doi.org/10.21061/jvs.v11i2.683>.
3. Jiang X., Zhang M., Wang J., Wang J., Zhang Y. A Meta-Analysis of the Impact of Mindfulness-Based Stress Reduction Therapy Intervention on Post-traumatic Stress Disorder. *Cureus*. 2025. №17(10). e95793. <https://doi.org/10.7759/cureus.95793>
4. Liu, J. J. W., Nazarov, A., Ein, N....Treating Posttraumatic Stress Disorder in Military Populations: A Meta-Analysis. *The Journal of Clinical Psychiatry*. 2025. №86(2). e.24r15571. <https://doi.org/10.4088/JCP.24r15571>
5. Platania S., Castellano S., Petralia M. C., Digrandi F., Coco M., Pizzo M., Di Nuovo S. F. The moderating effect of dispositional resilience on the relationship between PTSD and professional quality of life of military personnel. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*. 2020. Vol. 8, № 3. <https://doi.org/10.6092/2282-1619/mjcp-2560>

6. Sager J.C., DeJesus C.R., Kearns J.C., Thompson-Hollands J., Trendel S.L., Marx B.P., Sloan D.M. A meta-analytic review of cognitive processing therapy with and without the written account. *Journal of Anxiety Disorders*. 2025. №110. e.102976. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2025.102976>

Одержано 15.03.2026

УДК 159.9:81'37:32

Ірина Сергіївна ПОХИЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та публічного управління

Київського національного університету будівництва і архітектури;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5409-7408>

ПОЛІТИЧНА КАЗКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗІВ МИРУ, ВОРОГА І СПРАВЕДЛИВОСТІ

У сучасному суспільстві наративи відіграють ключову роль у формуванні колективної ідентичності, оцінці зовнішніх загроз і підтримці мотивації до дій. Окрім традиційних медіа та офіційної пропаганди, політичні казки – художні наративи з елементами фабули, символів і метафор – дедалі частіше виступають як культурно-психологічний механізм впливу на суспільну свідомість. У цих текстах за допомогою алегорій та архетипів конструюються образи миру, ворога та справедливості, що спонукають аудиторію осмислювати реальні політичні події через символічні структури.

Мета цієї роботи – проаналізувати механізми впливу політичної казки на суспільну свідомість із психологічної точки зору, визначити особливості представлених у ній образів миру, ворога та справедливості, показати, як ці образи можуть трансформувати міжособистісне та колективне сприйняття війни і конфлікту. Слід наголосити, що авторка цієї публікації раніше вже зверталася до проблематики казкотерапії в умовах воєнного стану [1], досліджуючи її педагогічний та психосоціальний потенціал, що забезпечує наступність і наукову логіку подальшого аналізу.

Поняття політичного наративу трактується в літературі як конструйований стратегічно сформований сюжет, що поширюється для впливу на громадську думку та поведінку. Політичний наратив розглядається як міждисциплінарне явище, що вивчається в рамках політології, лінгвістики, соціології, медіазнавства та демонструє здатність формувати домінантні інтерпретації подій у суспільстві [2].

Наративні структури використовують метафори, образи, конфліктні буття та героїчні сюжети, щоб передати складні соціально-політичні значення доступною для сприйняття формою. Це схоже на використання наративу в художній літературі для створення ідентичності та емоційної залученості слухача або читача [3].

Як зазначає Т. Саврасова-В'юн, літературна казка як жанр володіє низкою психологічних властивостей, що сприяють її впливу на свідомість, вона мобілізує увагу через фантастичність сюжету, активує символічне мислення та стимулює рефлексію. Казка може виступати своєрідним психотерапевтичним простором, де читач проживає емоційні переживання через образи персонажів, що виконують роль архетипових репрезентантів різних соціальних і моральних позицій [4].

Цей вплив не є суто естетичним – казкова нарація здатна формувати установки та ціннісні орієнтири, що пізніше переносяться на реальні соціально-політичні контексти. В символічних конфліктах казки розкривають моральні дилеми, втілюють ідеї про добро/зло, справедливість/несправедливість, що формує внутрішні уявлення про соціальні норми.

Дослідження побудоване на текстуально-семіотичному аналізі трьох політичних казок, наданих автором (далі – «Рада Миру» [5], «Білий Дім і Блакитно-жовті землі» [6] та «Залізні Птахи і Мур, що Сяяв» [7]). Вони розглядаються як сучасні символічні тексти, що вміщують політичні наративи. Аналіз проведено через виявлення ключових образів та їх функцій, інтерпретацію метафоричних структур, що відображають явища війни, миру та справедливості, порівняння із психологічними моделями наративної ідентичності.

У першій казці «Рада Миру» мир постає як проєкт, що має бути справедливим, а не тільки урочистим. Рада не досягає результатів, оскільки ігнорує справжні причини конфлікту та рівність сторін. Такий образ репрезентує конструкцію миру, що залежить від моральних засад і справедливості, а не від символічних процедур чи церемоній. Це співвідноситься з ідеями про те, що мир – не абстрактна ідея, а конкретний соціальний конструкт, що вимагає умов для спільної рефлексії та виправданого діалогу.

У другій та третій казках ворог постає у вигляді диктатора з півночі та чорних механічних птахів, що випробовують королівства. Образ ворога у цих наративах має символічну функцію зовнішньої загрози, що стимулює єдність і мобілізацію. Він є не тільки джерелом руйнувань, а й стимулом для самоусвідомлення союзників і потреби солідарності.

У психологічному аспекті такі наративні фігури працюють як колективні проєкти страху й тривоги, що активують механізми ідентичності «свій-чужий» та зміцнюють групові зв'язки й когнітивні установки щодо сторонніх соціальних груп. Справедливість у цих казках не зводиться до юридичних норм – вона постає як етична складова миру і умов для діалогу. Принцип справедливості представлений не лише через розподіл прав та обов'язків, а й через символічну оцінку дій і мотивацій персонажів, що формує у читача розуміння моральної справедливості як базового елементу мирного співіснування.

Політичні казки використовують метафори та архетипи, щоб активувати символічне мислення, що є важливим для формування уявлень про складні соціальні явища. Це співзвучно висновкам досліджень з наративного

підходу, де казка веде читача через метафоричні образи до глибшого осмислення цінностей і ідентичності.

Літературна нарація сприяє формуванню інтерналізованої історії життя та цінностей, через яку особистість або колектив оцінює соціальні ситуації (нараційна ідентичність). Казка як жанр може зміцнювати сприйняття себе як частини певної групи, що має спільний досвід і спільну історію.

Через образи миру, ворога та справедливості політичні казки впливають на емоційні установки аудиторії: формують почуття тривоги, солідарності, надії або скепсису. Такий вплив є потужним механізмом психолого-соціального впливу, що може змінювати колективне сприйняття подій і поведінкові реакції.

Дослідження підтверджує, що казки є не лише художніми текстами, а й психологічно безпечними інструментами соціалізації, здатними трансформувати колективне сприйняття війни, конфлікту та моральних норм. Інтеграція політичних казок у дослідження суспільної свідомості демонструє синергію гуманітарних та психологічних підходів, відкриваючи перспективи для міждисциплінарних досліджень у сфері освіти, психології, права, політології, медіа, культурної комунікації та психосоціальної підтримки громад.

Перспективи подальших розвідок включають: систематичне вивчення впливу різних жанрів казок на формування політичної та моральної свідомості, аналіз міжкультурних відмінностей у сприйнятті символічних образів, розробку методичних рекомендацій для використання казкових наративів у психологічній, юридичній, педагогічній та медіа-практиці, а також дослідження їх ролі у формуванні стійкості й психологічної адаптації населення в умовах конфліктів та війни.

Список бібліографічних посилань

1. Похиленко І. С. Мудрість у метафорах: педагогічний потенціал казкотерапії у навчанні під час воєнного стану. *Доказові психологічні практики в українському сьогоденні* : зб. матеріалів Всеукраїнського форуму, 25–26 вересня 2025 р., Київ / за заг. ред. Дембицької Н. М., Запеки Я. Г., Химченко О. М., Сірохи Л. В. – Київ : Позднішев Є. В., 2025. С. 119–122.

2. Шишкін М. Політичний наратив як інструмент впливу. *Філологічні трактати*. 2025. Т. 17, № 1. С. 90–97. [https://doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17\(1\)-8](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-8)

3. Саврасова-В'юн Т. О. Наративний підхід до інтерпретації літературної казки. *Вісник післядипломної освіти*. 2024. № 27 С. 60-74. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-27\(56\)-60-74](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-27(56)-60-74)

4. Саврасова-В'юн Т. О. Зцілювальний потенціал літературної казки як проєкції нараційної ідентичності. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 3(21). С. 349-366. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3\(21\)-349-366](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-349-366)

5. Похиленко І. С. Казка «Рада Миру» URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=2672844896415193&set=a.2302452570121096>, вільний. [Дата звернення: 27.01.2026]

6. Похиленко І. С. Казка «Білий Дім і Блакитно-жовті землі» URL: https://www.youtube.com/watch?v=xqvO_khZ7y8, вільний. [Дата звернення: 27.01.2026]

7. Похиленко І. С. Казка «Залізні Птахи і Мур, що Сяяв» Facebook. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2548470908852593&set=a.2302452570121096>, вільний. [Дата звернення: 27.01.2026]

Одержано 09.03.2026

УДК 379.82:159.9-053.2

Валентина Андріївна РЕДІНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
директор комунального закладу
«Харківський обласний центр туризму,
краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді»
Харківської обласної ради;*

Сергій Сергійович АНДРЕЄВ,

*вчитель географії Комунального закладу «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7229-6027>*

ДИСТАНЦІЙНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЧИННИК ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У ПРИФРОНТОВИХ РЕГІОНАХ

Сучасний стан українського суспільства, детермінований повномасштабною військовою агресією, актуалізує пошук інноваційних механізмів психолого-педагогічної підтримки учнівської молоді. Особливої гостроти ця проблема набуває у прифронтових регіонах, зокрема на Харківщині [1, с. 206], де дитяче населення перебуває в умовах перманентної загрози, обмеження фізичного простору та руйнації звичних соціальних інституцій. Традиційні форми позашкільної освіти, зокрема туристсько-краєзнавчого спрямування, що історично базувалися на експедиційній діяльності та безпосередньому контакті з об'єктами вивчення, наразі стикаються з неможливістю реалізації у класичному форматі з міркувань безпеки.

У цьому науковому дискурсі постає феномен дистанційного краєзнавства не як тимчасової заміни очного навчання, а як самостійної високоефективної технології підтримки ментального здоров'я. Це міждисциплінарний інструмент, що поєднує в собі цифрову освіту, психологічну реабілітацію та національно-патріотичне виховання, забезпечуючи дитині можливість когнітивного опанування травматичного досвіду через занурення у культурно-історичний контекст рідного краю.

Фундаментом для розуміння впливу краєзнавчої діяльності на ментальне здоров'я є концепція психологічної резильєнтності. В умовах війни психіка дитини зазнає деформацій через втрату «базового відчуття безпеки» та

«горизонту планування». Дистанційне краєзнавство апелює до механізмів семантизації простору – процесу надання змісту навколишньому середовищу. Коли дитина вивчає історію свого міста чи села, навіть перебуваючи у сховищі, вона здійснює когнітивний перехід від «простору небезпеки» до «простору спадщини».

З погляду екосистемного підходу У. Бронфенбреннера [2, с. 125], дистанційне краєзнавство дозволяє стабілізувати мікросистему дитини, її безпосереднє оточення та активність, інтегруючи її в макросистему національної ідентичності. Це створює захисний буфер проти дифузії ідентичності та депресивних станів, характерних для тривалої ізоляції в прифронтових зонах.

Діти в прифронтових регіонах часто страждають від сенсорної деривації, тобто збіднення стимулів навколишнього середовища через обмеження пересування. Дистанційне краєзнавство, реалізоване через ресурси Комунального закладу «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді», пропонує компенсаторний механізм через наступні цифрові формати:

1. Віртуальна панорамна екскурсологія. Використання технологій 360-градусного огляду дозволяє моделювати ефект присутності. Психологічно це діє як «безпечна подорож», що стимулює зорову кору та центри задоволення, знижуючи рівень кортизолу.

2. Інтерактивна картографія та цифрова логістика. Робота з картами, супутниковими знімками та створення власних маршрутів активізує просторове мислення. Це переорієнтовує дитину з пасивного очікування небезпеки на активне інтелектуальне планування, що є ключовим для збереження суб'єктності особистості.

3. Диджиталізована архівна евристика. Самостійний пошук інформації про локальних героїв чи архітектурні пам'ятки у цифрових архівах формує навичку критичного мислення та дає відчуття «відкриття», що є потужним антидепресивним чинником.

Одним із найтяжчих наслідків війни для дитячої психіки є відчуття розірваності часу. Дистанційне краєзнавство працює з категорією історичної тяглості. Вивчаючи, як регіон переживав попередні випробування, дитина несвідомо засвоює сценарії виживання та відновлення, що формує так званий «історичний оптимізм».

Важливим аспектом є колективна ідентичність. Діяльність центру туризму в онлайн-форматі створює віртуальну спільноту вихованців. Спільні обговорення результатів краєзнавчих пошуків, участь у вебінарах та конференціях задовольняють потребу в афіліації [3, с. 17]. В умовах, коли фізичні школи закриті, гурток краєзнавства стає референтною групою, що надає психологічну підтримку через спільну діяльність та спільні цінності.

Науково-практична діяльність Комунального закладу базується на принципах педагогіки партнерства та травма-інформованого навчання. Дистанційні програми краєзнавчого спрямування мають відповідати певним психологічним критеріям:

– Врахування енергетичного ресурсу дитини, який в умовах стресу є обмеженим. Завдання мають бути структурованими, з чітким алгоритмом досягнення успіху.

– Матеріал має викликати подив, гордість або естетичне задоволення, що сприяє виробленню ендорфінів.

– Навіть дистанційне завдання повинно мати вихід у реальність. Наприклад, інтерв'ю з бабусею про історію родини, опис дерева, яке видно з вікна, або створення малюнка за мотивами віртуальної екскурсії.

Психоаналітичний підхід розглядає наукове дослідження як форму сублімації. В умовах війни діти накопичують значний обсяг агресивної енергії та страху. Дистанційне краєзнавство дозволяє каналізувати ці емоції у конструктивне русло. Дослідження руйнувань пам'яток культури та аналіз їхньої історичної значущості дозволяє дитині опрацьовувати тему втрати в безпечному, інтелектуалізованому форматі. Це перетворює роль «жертви обставин» на роль «свідка та дослідника історії», що має колосальне значення для ментальної реабілітації.

Ефективність дистанційного краєзнавства як чинника підтримки здоров'я напряду залежить від управлінської стратегії закладу позашкільної освіти. Керівництво Харківського обласного центру туризму забезпечує не лише технічну базу для дистанційної роботи, а й створює систему психологічного супроводу самих педагогів. Адже «емоційно вигорілий» викладач не зможе стати опорою для дитини.

Стратегія центру включає:

1. Створення банку цифрових краєзнавчих ресурсів, адаптованих до різного віку;
2. Впровадження елементів гейміфікації (онлайн-конкурси, цифрові знаки відзнаки), що підтримує мотиваційну сферу учнів;
3. Моніторинг емоційного стану вихованців через зворотний зв'язок у межах занять.

Отже, дистанційне краєзнавство в умовах прифронтового регіону еволюціонувало з допоміжного методу в стратегічну психолого-педагогічну технологію. Його вплив на ментальне здоров'я дітей є багатовекторним від когнітивної стимуляції та подолання ізоляції до глибокої терапії ідентичністю.

Наукова новизна такого підходу полягає в інтеграції засобів цифрової гуманітаристики з практиками психологічної допомоги в умовах військового конфлікту. Для Харківщини, як форпосту української культури, розвиток цього напряду є життєво необхідним. Подальші перспективи вбачаються у створенні загальнорегіональної інтерактивної платформи «Краєзнавство як терапія», яка б об'єднувала ресурси музеїв, архівів та освітніх центрів для забезпечення безперервної підтримки та розвитку підростаючого покоління.

Впровадження результатів діяльності Центру в широку педагогічну практику дозволить не лише зберегти освітню мережу, а й виховати

покоління громадян, які навіть у найтемніші часи зберігають зв'язок із корінням, інтелектуальну активність та ментальну стійкість.

Список бібліографічних посилань

1. Редіна В. А., Андреев С. С. Краєзнавчо-туристична діяльність як інструмент психологічної реабілітації ветеранів. *Психологічні читання : матеріали XI наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Харків, 6 лют. 2026 р.)* / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. – Харків : ХНУВС, 2026. – 298 с. С. 206–209.

2. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge : Harvard University Press, 1979. 330 p.

3. Гомотюк О., Кармаз М., Лебідь Т. Цифрові технології в презентації освітньо-культурної спадщини: досвід та перспективи застосування в музейній педагогіці. *Освіта. Інноватика. Практика* : науковий журнал. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2025. Т. 13, № 4. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i4-002>

Одержано 12.03.2026

УДК 159.923.2-057.36

Дар'я Олександрівна РЕШЕТЧЕНКО,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра

за спеціальністю 053 «Психологія»,

курсантка 201 навчальної групи ННЕКІ

Національної академії внутрішніх справ;

Тетяна Миколаївна СНЯТКОВА,

доктор філософії,

доцент кафедри юридичної психології

Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО Я-ОБРАЗУ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Сучасні умови розвитку суспільства та трансформації системи правоохоронних органів України висувають нові вимоги до професійної підготовки правоохоронців. Особливої уваги заслуговує діяльність психологів в правоохоронних органах та формування професійного Я-образу майбутніх психологів-поліцейських, адже саме вони забезпечують психологічну підтримку поліцейських, сприяють збереженню їх психічного здоров'я, підвищенню ефективності службової діяльності та взаємодії з громадянами.

Формування професійного Я-образу, тобто уявлення особистості про себе як майбутнього фахівця, що включає в себе усвідомлення власних професійних якостей, цінностей, можливостей і ролі в професійній діяльності є важливим аспектом професійної підготовки. Формування професійного Я-образу в подальшому сприяє розвитку адекватної самооцінки, професійної ідентичності, відповідальності та готовності до виконання

професійних завдань будь-якої складності в будь-яких умовах. Від рівня сформованості уявлень про себе як про фахівця значною мірою залежить успішність професійної діяльності, здатність до саморозвитку, ефективної комунікації, швидкого прийняття рішень у складних ситуаціях та можливості брати на себе відповідальність за них. Особистість психолога-поліцейського є складним динамічним утворенням, яке формується та розвивається у процесі професійної діяльності.

У контексті підготовки майбутніх психологів-поліцейських професійний Я-образ можна розглядати як інтегративне утворення, що поєднує уявлення про себе як про психолога, фахівця з надання психологічної допомоги, а також як про представника правоохоронної системи. Така подвійна професійна ідентичність зумовлює необхідність розвитку як гуманістичних цінностей, притаманних психологічній професії, так і якостей, характерних для службової діяльності у поліції.

Структурними компонентами професійного Я-образу є:

- *когнітивний компонент* (професійна самосвідомість, тобто усвідомлення своїх якостей, професійна ідентичність);
- *афективно-оцінний компонент* (самостворення, тобто професійна самооцінка, самоповага, рівень домагань);
- *поведінковий компонент* (регулятивний, тобто психологічна стійкість, стиль професійної діяльності, стратегії саморозвитку) [3].

Формування професійного Я-образу майбутніх психологів відбувається поступово і проходить кілька етапів. На початковому етапі студенти знайомляться зі специфікою професії, формують первинні уявлення про професійну діяльність психолога у правоохоронній системі. На наступному етапі відбувається поглиблене засвоєння професійних знань, розвиток практичних навичок та формування професійної мотивації. Важливим етапом є професійна ідентифікація, коли майбутній фахівець починає усвідомлювати себе представником обраної професії та приймає її цінності і норми.

Значний вплив на формування професійного Я-образу чинить освітнє середовище закладу вищої освіти. Закріплення знань на практичних заняттях, участь у тренінгах та виконання професійно орієнтованих вправ сприяють розвитку професійного мислення, формуванню навичок психологічного консультування та підготовці до роботи у складних службових ситуаціях.

Важливим чинником формування професійної самосвідомості є практична підготовка студентів. Під час проходження практики у підрозділах поліції майбутні психологи мають можливість безпосередньо ознайомитися з реальними умовами професійної діяльності, що сприяє більш глибокому усвідомленню змісту професії та власної ролі у ній.

Розвиток рефлексивних здібностей майбутніх фахівців допомагає навчитися аналізувати власний досвід, оцінювати свої професійні можливості та визначати напрями подальшого професійного розвитку. Завдяки цьому формується адекватна самооцінка та впевненість у власних професійних здібностях [4].

Чинником успішної діяльності майбутнього психолога є система професійно важливих якостей особистості до яких відносять:

1. *когнітивні якості* (забезпечення здатності до усвідомленого засвоєння змісту професійної діяльності та включає сприйняття, пам'ять, мислення й увагу);

2. *комунікативні якості* (створення основи ефективної взаємодії з колегами та громадянами і проявляється у відкритості до спілкування, соціальній активності, розвинених мовленнєвих навичках, емпатії та толерантності);

3. *регуляторні якості* (пов'язані з емоційно-вольовою сферою особистості та забезпечують здатність до самоконтролю й саморегуляції. До них належать відповідальність, чесність, мужність, наполегливість, дисциплінованість та лідерські якості) [1, с. 46-47].

Достатньо важливим компонентом особистості майбутнього психолога-поліцейського є професійна спрямованість, яка визначає мотивацію до виконання службових обов'язків. Вона проявляється у прагненні до встановлення справедливості, захисті прав і свобод громадян, служінні держави, а також в наданні своєчасної психологічної допомоги людям, які її потребують. Крім того, невід'ємною частиною професійної спрямованості є сформована правова свідомість, яка включає в себе кілька взаємопов'язаних компонентів, а саме:

1. *інформаційний блок* (охоплює знання про правову систему та її норми);

2. *емоційний блок* (відображає ставлення особистості до правових явищ);

3. *інтерпретаційний блок* (пов'язаний із аналізом власного досвіду взаємодії з правовою дійсністю та формуванням правових оцінок);

4. *ціннісно-мотиваційний блок* (визначає систему цінностей і мотивів поведінки);

5. *поведінковий блок* (проявляється у практичній діяльності особистості через дотримання або порушення правових норм) [1, с. 48-49].

Окрім цього особистість психолога-поліцейського виступає одним із найголовніших факторів ефективної психологічної допомоги, оскільки саме через власний досвід, якості та професійну зрілість фахівець впливає на процес змін і допомагає клієнту впоратись з переживаннями та негативним досвідом. Існує декілька якостей, якими повинен володіти поліцейський-психолог, а саме:

1. *самоусвідомлення* (розуміння власних емоцій, переживань та внутрішніх проблем);

2. *саморефлексія* (здатність аналізувати власні думки, почуття та поведінку задля усвідомлення власних реакцій і подальшої їх корекції);

3. *емпатійність* (розуміння емоційного стану клієнта, можливості до співпереживання та прийняття його досвіду);

4. *особистісна зрілість* (проявляється у стабільності, відповідальності, здатності приймати зважені рішення та підтримувати клієнта у складних життєвих обставинах);

5. *автентичність* (щирість) (відкритість і природність у взаємодії з клієнтом);

6. професійна компетентність (важливе значення мають також теоретичні знання, володіння методами та техніками психологічної роботи);

7. життєвий досвід (сприяє глибшому розумінню проблем клієнта та допомагає краще орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях);

8. здатність впливати через власну особистість [2, с. 18-23].

Отже, формування професійного Я-образу у майбутніх психологів-поліцейських є складним і багатограним процесом, який відбувається у ході професійної підготовки та особистісного розвитку студентів. Він включає формування професійних знань, розвиток професійних цінностей, усвідомлення власних можливостей та готовності до виконання професійних обов'язків.

Ефективне формування професійного Я-образу сприяє становленню професійної ідентичності майбутніх фахівців, підвищує їхню психологічну готовність до діяльності в умовах правоохоронної системи та забезпечує успішну реалізацію професійних функцій. Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на розроблення практичних методик і програм розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів-поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Сокурєнко В.В., Євдокімова О.О., Жданова І.В., Швець Д.В. та ін. Психологія у професійній діяльності поліції : навчальний посібник. Харків: ХНУВС, 2018. 426 с.

2. Кузьо О. Основи психологічної практики : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 124 с.

3. Максименко С.Д. Психологія особистості : підручник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 548 с.]

4. Олександрова Н. М. Психологічні особливості розвитку професійної рефлексії майбутніх психологів органів внутрішніх справ : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2012. 238 с.

Одержано 11.03.2026

УДК 159.9.07

Катерина Євгеніївна РУДНЄВА,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

соціально-психологічного забезпечення,

супроводу та реабілітації працівників МВС

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9627-8569>

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ФАХІВЦІВ, ЩО НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ У СФЕРІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Складні екстремальні ситуації – це несприятливі та небезпечні умови, що виходять за межі звичайної життєдіяльності людини, загрожують її

життю, здоров'ю та нормальним умовам існування, і вимагають максимального напруження фізичних і духовних сил для виживання.

Виникнення і переживання стресу залежить не стільки від об'єктивних, скільки від суб'єктивних чинників, від особливостей самої людини: оцінки нею ситуації, зіставлення своїх сил і особливостей з тим, що вимагається, та ін. Будь-яка несподіванка, що порушує звичний перебіг життя, може стати причиною стресу або стресором, за термінологією Г. Сельє. При цьому не мають значення зміст самої ситуації та ступінь її об'єктивної загрози. Важливим є саме суб'єктивне ставлення до неї. [3, 55].

Опиняючись у важких життєвих обставинах особистість зазнає впливу стрес-факторів, фрустрації та кризи. Кризові ситуації потребують застосування копінг-стратегій, важливих для постстресового відновлення.

Призначення копіngu полягає у допомозі людині впоратися зі стресовими ситуаціями та їх вимогами, що досягається шляхом використання різноманітних когнітивних, емоційних та поведінкових стратегій для адаптації, зменшення негативних наслідків, збереження психічного здоров'я та підтримки соціальних зв'язків.

У психології виділяють такі базові копінг-стратегії до яких відносяться: «розв'язання проблем», «пошук соціальної підтримки» й «уникнення». Таким копінг-стратегіям притаманні свої специфічні характеристики. Так, стратегія розв'язання проблем – це активна поведінкова стратегія, застосовуючи яку людина прагне використовувати особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного розв'язання проблеми. Стратегія пошуку соціальної підтримки являє собою активну поведінкову стратегію, суть якої полягає в тому, що людина для ефективного розв'язання проблеми звертається за допомогою і підтримкою до оточуючого її середовища (сім'ї, друзів, колег). Стратегія уникання виступає як поведінкова стратегія, яка проявляється в тому, що людина прагне уникнути контакту з оточуючим світом, витісняє необхідність розв'язання проблеми. Зазначається, що уникнення забезпечує тимчасове зниження негативного афекту, зняття емоційної напруги, проте таке полегшення знижує мотивацію вирішувати проблему у майбутньому, мінімізуючи подальші спроби активного подолання. [2, 19].

У дослідженні «Психологічне самопочуття, добробут та потреби у навчанні фахівців що надають послуги у сфері психічного здоров'я», яке проводилось Науково-дослідною лабораторією соціально-психологічного забезпечення, супроводу та реабілітації працівників МВС Навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ у співробітництві з Головним управлінням морально психологічного забезпечення Збройних Сил України, Державною Установою «Інститут неврології, психіатрії та наркології Національної академії медичних наук України» та Університетом Північної Кароліни у Грінсборо (США) за сприяння Управління психологічного забезпечення МВС України у 2024 році в одному із блоків запитань вивчалися копінг-стратегії подолання стресу фахівців, що надають послуги у сфері психічного здоров'я системи МВС та ЗСУ.

Так за результатами дослідження ми бачимо, що фахівці психологічного здоров'я НГУ та НПУ обирають провідною активну стратегією подолання труднощів – стратегію «вирішення проблем», що може свідчити про достатній рівень розвитку стресостійкості даних осіб, навичок адаптації та саморегуляції. Фахівці сфери ЗСУ також обирають стратегію «вирішення проблем» провідною при зіткненні з негативними життєвими обставинами, але вони схильються і до стратегії «уникнення проблем», тобто дистанціювання, що може говорити про те, що дана категорія фахівців має трішки менший рівень стресостійкості ніж фахівці сфери НГУ та НПУ, оскільки такий вид копінг-стратегії може бути дезадаптивним тому, що людина не вчиться вирішувати проблеми і як результат не будує ефективні моделі поведінки.

Копінг-стратегії можуть бути індивідуальними і варіювати в залежності від особистості, контексту та конкретної ситуації. Тому важливо розвивати саме ефективні стратегії копіngu, особливо в умовах війни та використовувати їх у відповідь на стрес, щоб забезпечити оптимальне емоційне благополуччя та адаптацію до змін.

Установлено, що негативні наслідки переживання складних життєвих обставин можуть бути дещо пом'якшені та нівельовані адаптивними стратегіями подолання стресу. Визначено, що сучасні дослідження копінг-поведінки, переважно, присвячені з'ясуванню її проявів, видів та взаємозв'язків із різними чинниками: віковими, соціальними, професійними, сімейними тощо. Узагальнено, що чим ширший діапазон копінг-стратегій, які використовує особистість, тим вищий показник її благополуччя, більш варіативні вектори її життєконструювання. [1, 369].

Список бібліографічних посилань

1. Діденко Г. О., Шебанова Г. О. Копінг–поведінка у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 39. 368- 379 с.
2. Карамушка Л. М., Снігур Ю.С. Психологія вибору копінг-стратегії керівниками освітніх організацій : монографія. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 188 с.
3. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
4. Овчаренко О. Ю. Психологія стресу та стресових розладів : навч. посіб. / П86 Уклад. К. : Університет «Україна», 2023. 266 с
5. Розов В.І. Психологія екстремальних ситуацій : адаптивність до стресу та психологічне забезпечення: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, 2024. 711 с.

Одержано 12.03.2026

UDC 159.944.4-044.332

Larysa Serhiivna SAZANOVA,
*Senior Lecturer of the Department of Language Training,
Kharkiv National University of Internal Affairs;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3722-2593>;*

Kyrylo Ruslanovych SHABELNYK,
*a first-year cadet of the Educational and Research Institute No. 1,
Kharkiv National University of Internal Affairs*

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW AND CRISIS SITUATIONS

War in Ukraine, socio-economic instability and constant crisis challenges have significant influence on the higher education system and higher education students who are under increased psychological and emotional stress. The combination of academic workload and personal issues raises the problem of developing stress resistance. Student age is considered an important stage in the development of stress resistance as a period of intensive professional development [1, p.107].

Psychological resilience has ability to ensure adaptability to stressful situations, productive activity, and motivation to learn. In conditions of martial law, it takes on special significance, as it is important for overcoming stress, anxiety, and overload. An insufficient level of psychological resilience can lead to decreased performance and emotional exhaustion.

In these conditions, higher education institutions play a supportive and stabilizing role. That is why researching the psychological resilience of higher education students is a pressing issue.

Psychological resilience is considered one of the main components of personality development, allowing individuals to adapt effectively to various life circumstances and maintain mental balance in difficult situations.

The formation of psychological resilience depends on certain social and psychological factors. The activities of students in higher education institutions are associated with a high level of stress. Students often experience disturbances in the emotional, cognitive, behavioural and motivational components of their activities, which are associated with increased stress levels and decreased stress resistance.

Frequent stress led to a deterioration in concentration and affected students' short-term memory, making it difficult for them to complete tasks. However, despite all the difficulties, the war united Ukrainians. Students began to engage in volunteer activities, help refugees, and raise funds for the army and military. The war did not divide the Ukrainian people, but rather brought them closer together, demonstrating their resilience [2, p. 148].

Prolonged, and intensive impact of stress generating factors on personality may result in personality changes such as closedness, distancing, alienation, sense of inadequacy of reality, self-doubt, social inadaptability, psychological asthenia, stronger affective reactions, heightened emotional sensitivity, dissatisfaction with subject-to-subject relationships [3, p. 177].

It has been established that martial law in Ukraine reduces the desire to actively participate in the educational process. Factors that reduce students' motivation to study in the current conditions have been identified.

During online learning there are many problems of student motivation that prevent them from achieving their learning goals. The development of online courses and training sessions affect the motivation of learners. Teachers should encourage students to study independently, as online courses largely depend on students' determination to continue their education, and internal motivation remains the main indicator [4, p. 36].

To increase or maintain psychological resilience, it is necessary to find certain resources that will help to cope with various difficult situations. One of the most important resources for maintaining psychological stability in stressful situations is social support. A good social environment helps a person to better cope with various difficult situations. It also helps to increase psychological stability during martial law.

Research indicates that students have a positive resource of resilience that helps them recover and contributes to successful adaptation, namely, confidence in their ability to find a way out of any situation [5, p. 129].

The issue of students' psychological resilience in conditions of martial law is relevant. Military actions, socio-economic instability, distance learning, and psychological stress are factors that cause stress. Anxiety and decreased motivation can worsen students' academic performance and lead to emotional exhaustion.

Psychological resilience is an important resource for human adaptation to difficult conditions. Its formation depends on social support, interaction with teachers, and the organization of the educational process. Studies confirm that a supportive environment, effective communication, and mutual assistance contribute to maintaining students' psychological balance in difficult conditions.

Higher education institutions are working hard to create an environment that can cope with anxiety and thus improve students' mental health. Further research is needed to develop and implement appropriate psychological intervention programmes to improve students' resources during periods of prolonged stress.

References

1. Zoshii I. V. Psykholohichna stiiikist osobystosti v ekstremalnykh umovakh zhyttiediiialnosti. Naukovi zapysky Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediiialnosti. Pedahohika i psykholohiia. 2024. № 2 (4). S. 104–108. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-2-17>
2. Prokofieva L. A. Osoblyvosti psykholohichnoho stanu studentskoi molodi v umovakh viiny. Vyscha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do Yevropeiskoho osvitnoho prostoru. 2024. T. 92, I (2). S. 146–156. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.13>
3. Shevtsova O. M., M.G. Arefieva. Specifics of stress resilience in university students living under the martial law. Humanitarian studios: pedagogy, psychology, philosophy. Vol 14(4) 2023. P. 172-179. URL: <https://humstudios.com>.

ua/en/journals/tom-14-4-2023/spetsifika-proyaviv-stresostiykosti-u-studentskoyi-molodi-v-umovakh-viyni

4. Pavlova L. V., Lieshnova N. O., Serheieva O. A., Kotova A.N. Vplyv onlain-navchannia na motyvatsiiu studentiv. Naukovi zapysky kafedry pedahohiky. № 54. 2024. S. 31-40. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2024-54-03>

5. Kharchenko N., Naumenko L. Osoblyvosti adaptatsii studentiv do dystantsi-inoho navchannia v umovakh pandemii. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. 2022. S. 125–131. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-65-1-125-131>

Received 09.03.2026

UDC 159.944.4-053.2"364"

Larysa Serhiivna SAZANOVA,
*Senior Lecturer of the Department of Language Training,
Kharkiv National University of Internal Affairs;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3722-2593>;*

Vladyslav Dmytrovych KOCHYN,
*a third-year cadet of the Educational and Research Institute No. 4,
Kharkiv National University of Internal Affairs;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8809-5604>*

POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER IN CHILDREN AS A RESULT OF WAR AND TRAUMA RECOVERY TECHNIQUES

Children who survived the war and witnessed terrible dangers – shelling, air raids, fires, earthquakes, displacement and diseases, lost their homes and even their loved ones – experienced significant stress. They heard news and adults' conversations. Children's lives changed and had negative consequences. They endure profound trauma, facing injury, displacement, loss of family, and prolonged, dangerous confinement in shelters.

Some children do develop post-traumatic stress disorder (PTSD) after experiencing very stressful, life-threatening events such as happen in war. Warfare in the 21st century is very different from even that experienced during World War II [1, p. 3].

PTSD is manifested in intrusive memories, nightmares, flashbacks, increased anxiety, irritability, avoidance of anything that reminds them of the trauma (sirens, loud noises), sleep and appetite disturbances. Children with PTSD can have return to earlier forms of behaviour and traumatic reenactment in play. Constant fear for yourselves and for the people who children love as well as uncertainty about the future create a high level of anxiety which can develop into panic attacks.

After 24 of February 2022, due to the threat to the lives and health of children 970 (42.3% of the total number) children were relocated (evacuated) to safer areas of Ukraine and abroad. It was necessary to find places to accommodate children in

new places, take care of satisfying their basic needs in food, drink enough water, hygiene products, medicines, and provide the children with the necessary medical, rehabilitation, social services [2, p. 31].

Feelings of loss and grief can lead to apathy, loss of interest in familiar things, problems with concentration, and deterioration in studies. Some children may respond to stress with increased aggression, uncontrollable behaviour, and conflicts with peers and adults. It is a way of expressing suppressed emotions or a consequence of a loss of security, frequent awakenings, nightmares, or, conversely, excessive sleepiness; refusal to eat or overeating are common reactions.

When children lose their homes, they are deprived of physical shelter, social networks and support systems associated with their former residence. These changes can have a significant influence on children's psychological well-being [3, p. 66].

Stress can manifest itself in physical symptoms such as headaches, stomach aches, and nausea that have no organic cause. Children may become withdrawn, avoid contact, have difficulty trusting adults, or, conversely, show excessive attachment and fear of separation.

There are various methods used by the specialists while working with the children who experienced war. Work with children traumatized by war requires a comprehensive approach, patience and professionalism [4, p. 20].

An important and prior action is to ensure safety from shelling and violence, restoring a daily routine that includes online/offline learning, games and the organization of leisure and recreation. Such measures help restore normal life. It is important for children to be closer to their relatives, friends and teachers.

Art therapy plays an important role because drawing and music are powerful tools for expressing children's feelings without words. Children like to play with sand and create their own world in the sand. Telling fairy tales to children is one more way to overcome difficulties.

Researchers suggest body-oriented therapy that helps children relax and release stress associated with trauma. Help may be provided individually or in group sessions. Parents and teachers should be often close to show love and support. They encourage the children to talk about their feelings and explain the situation to them, answer questions honestly but without unnecessary details that could be traumatic. It is important to mention that it is normal to feel fear, sadness, and anger in such a wartime situation.

Children should trust adults who are stable and reliable friends. Teachers should be aware of the signs of trauma and methods for working with traumatized children and create a safe atmosphere. It is important to find an individual approach to traumatized children and consider possible changes in the curriculum.

It is impossible to establish the exact number of injured children due to active hostilities and the temporary occupation of a part of Ukrainian territory. According to the information (February 24, 2022 – February 20, 2026) 684 children dead, 2,369 wounded, 2290 missing, 50,592 found, 20,000 deported and or forcibly displaced persons, returned 1,985, 23 sexually abused. The statistics change every day [5].

Military actions influence children's psyches but with timely and qualified psychological assistance, family and community support children have every chance of successfully adapting and recovering. Globally recognized trauma recovery techniques have helped children affected by conflicts, wars and earthquakes in many countries.

References

1. W. Yule, A. Dyregrov, M. Raundalen, P. Smith. Children and war: the work of the Children and War Foundation. *European Journal of Psychotraumatology* 2013, 4. URL: <http://dx.doi.org/10.3402/ejpt.v4i0.18424>
2. V. D. Dybaylo, A. V. Tereshchenko, Z. P. Kiyanytsia, N. V. Tymoshenko, Laushnyk O. I., O. V. Chorna. Children and war in Ukraine. State and Needs of Children in Baby Homes *Analytical Report* No.3, Kyiv – 2022. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/33961/file/Children_and_war_En.pdf
3. Skrypchenko T. Children of war: understanding the social impact on and the needs of children affected by the Russian War in Ukraine. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2023, 3. p. 60-70. URL: <https://stmn.in.ua/archive/ukr/2023-3/6.pdf>
4. Dity ta viina. Navchannia tekhnik ztsilennia. Dlia ditei vikom vid 8 do 18 rokiv/Patrik Smit, Atle Dyrehrov, Viliam Yule/per. z anhl. O. Antonyshyn; nauk. Red. Kateryny Yavnoi. Lviv : Halytska Vydavnycha Spilka, 2022. – 108 s. (In Ukrainian). URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf
5. Children of war. URL: <https://childrenofwar.gv.ua/en/>

Received 09.03.2026

УДК 159.944.4:351.74

Віталій Вікторович САЙФУТДІНОВ,

аспірант кафедри загальної та соціальної психології

навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки

Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5807-5278>

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Професійна діяльність працівників правоохоронних органів характеризується перманентним перебуванням у стані високої психоемоційної напруженості, що зумовлено постійною експозицією до ризикогенних факторів та потенційно травматичних подій. Специфіка стресогенного середовища висуває підвищені вимоги до адаптаційних ресурсів особистості поліцейського, що актуалізує роль професійно-психологічного відбору на етапі вступу на службу. Разом з тим, тривалий вплив надмірних стресорів без належної корекції неминує детермінує розвиток професійної деформації. Дане явище маніфестується або через деструктивні зміни в психічній

структурі особистості, або опосередковано - через зниження ефективності виконання службових завдань як механізму захисного уникнення стресу. У зв'язку з цим, цілеспрямоване формування психологічної стійкості є фундаментом професійної придатності, що забезпечує функціональність фахівця в екстремальних умовах [1].

Емпіричні дані підтверджують кореляцію між тривалим стресовим навантаженням та суттєвим погіршенням ментального здоров'я персоналу, що часто призводить до деструктивних кадрових наслідків. Зокрема, встановлено, що близько 70% працівників, які застосовували вогнепальну зброю та зазнали психологічної травматизації, припиняють службу протягом наступних п'яти років. Аналогічна тенденція спостерігається в підрозділах, що брали участь у ліквідації масових заворушень із численними жертвами: дезадаптаційні розлади стають причиною втрати до 20% особового складу. Результати психологічного моніторингу свідчать про високу поширеність симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед правоохоронців. Понад 60% респондентів констатують деструктивний вплив службових інцидентів на їхній психоемоційний стан і соціальну життєдіяльність у довгостроковій перспективі, тоді як лише 35% опитаних демонструють резистентність до негативних наслідків травматичного досвіду [2].

Детермінованість службової діяльності поліцейських екстремальними ситуаціями та міжособистісними конфліктами безпосередньо корелює з рівнем їхньої професійної готовності. Згідно з результатами моніторингу, 36% правоохоронців констатують наявність інтенсивного психофізіологічного навантаження, тоді як майже у половини респондентів (49,7%) фіксуються виражені функціональні порушення, зокрема хронічна втома, емоційна лабільність та соматичні прояви у вигляді цефалгії. Зазначена статистика акцентує нагальну потребу в імплементації системних заходів психологічного супроводу та реабілітації, що є стратегічно важливим для збереження кадрового потенціалу та забезпечення операційної ефективності правоохоронних інституцій [3].

Сучасна парадигма професійного середовища правоохоронця характеризується тенденцією до інтенсифікації екстремальних впливів, що вимагають від особистості граничної мобілізації психофізіологічних ресурсів. Регулярна експозиція до специфічних стресорів – вітальної загрози, взаємодії з криміналізованим контингентом, дефіциту часу в умовах ненормованого робочого графіка, а також постійного ризику травматизації – спричиняє розвиток емоційного вигорання та психічного виснаження. Сукупність цих чинників зумовлює виняткові вимоги до рівня психологічної готовності особового складу, детермінуючи розвиток високої стресостійкості як базової професійно-важливої якості, необхідної для збереження професійної надійності в умовах системного тиску.

Попри тривалу історію наукового вивчення феномену «стійкості», у сучасному дискурсі відсутній уніфікований підхід до його дефініції, що зумовлює наявність численних інтерпретацій. Полісемантичність даної

категорії пояснюється її застосуванням до аналізу процесів становлення та розвитку особистості, а також для характеристики варіативних аспектів поведінки у професійній діяльності. Вбачається за доцільне розглядати стійкість як комплексне утворення, яке неможливо обмежити лише окремою сферою психіки - мотиваційною, поведінковою чи емоційною.

На наше переконання, психічна стійкість виступає фундаментальною основою професійної готовності правоохоронців, забезпечуючи резистентність до стресогенних та фрустраційних чинників в умовах підвищеного ризику. З огляду на це, освітній процес у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має бути стратегічно спрямований на формування стійкості до таких груп деструктивних факторів:

- Професійно-зумовлені чинники: включають високу інтенсивність праці, надмірну відповідальність, дефіцит часового ресурсу, екстремальність умов та стан когнітивної невизначеності.

- Психотравмувальні фактори: передбачають підготовку особового складу до взаємодії з об'єктами, що мають виражений травматичний вплив (вигляд крові, трупів, тяжких тілесних ушкоджень).

- Конфронтаційні чинники: стосуються здатності до ефективного ведення психологічного протистояння з особами, які чинять опір розслідуванню злочинів, а також готовності до протидії маніпулятивним впливам і провокаціям.

- Конфліктогенні ситуації: вимагають опанування навичок структурного аналізу причин та динаміки конфліктів (як інтерперсональних, так і інтраперсональних), володіння конструктивними стратегіями їх розв'язання та високого рівня саморегуляції в напружених умовах взаємодії.

- Специфіка правоохоронної діяльності, що детермінована перманентними ризиками та екстремальністю, висуває особливі вимоги до здатності фахівця здійснювати свідому регуляцію власного психоемоційного стану. Навички оперативного аналізу складних ситуацій та прийняття раціональних рішень у стислі терміни є ключовими предикторами ефективності службового завдання та превенції надзвичайних подій серед особового складу. Відсутність належного рівня емоційного самоконтролю корелює з ризиком виникнення деструктивних, а в окремих випадках - трагічних наслідків як для самих працівників, так і для цивільного населення.

- Складна природа професійної діяльності зумовлює широкий спектр психоемоційних порушень, що безпосередньо редукують якість виконання функціональних обов'язків. У цьому контексті опанування методів психологічної саморегуляції постає як пріоритетне завдання професійної підготовки. Найвищий рівень професійної успішності демонструють фахівці, здатні не лише до ефективної мобілізації когнітивних та фізичних ресурсів, а й до підтримання оптимального рівня нервово-психічної активації. Здатність до збереження стабільності психічних процесів у критичних умовах є фундаментальною запорукою професійної вітальності та особистої безпеки працівника поліції.

Теоретичний аналіз наукових розвідок дає підстави стверджувати, що детермінантою формування психологічної стійкості правоохоронців є їхня особистісна пошукова активність. Даний феномен передбачає свідому інтенцію працівників поліції до верифікації нових стратегій копінг-поведінки та готовність до опанування сучасних психотехнологій саморегуляції. Така суб'єктна позиція дозволяє мінімізувати деструктивний вплив екстремальних чинників службового середовища та сприяє зростанню загального адаптаційного потенціалу особистості.

З огляду на зазначене, у межах професійно-психологічної підготовки особового складу доцільно впроваджувати комплексну систему методичних підходів, структуровану за такими напрямками:

1. Психодіагностичний супровід: реалізація стандартизованого тестування, включеного спостереження та індивідуальних діагностичних бесід для моніторингу динаміки психічного стану.

2. Соціально-психологічний тренінг:

- ❖ розвиток емпатійної культури та комунікативної компетентності;
- ❖ нівелювання інтерперсональних бар'єрів та оволодіння техніками фасилітації діалогу (зокрема, методика «коло відновлення»);
- ❖ формування стресостійкості та навичок релаксації як превенції емоційного вигорання.

3. Спеціалізована саморегуляція: навчання технік аутогенного тренування та психологічних прийомів профілактики посттравматичних стресових станів.

4. Психофізіологічна загартованість: проведення тренінгів в умовах, наближених до реальних (наприклад, подолання спеціалізованих смуг перешкод), що дозволяє моделювати екстремальні навантаження.

Необхідність проведення інтенсивних практичних занять обґрунтована фундаментальною психологічною закономірністю: досвід успішного подолання модельованих екстремальних ситуацій суттєво підвищує рівень психологічної готовності до майбутніх викликів. Узагальнення наукових та соціологічних даних підтверджує, що в сучасних умовах трансформації правоохоронної системи вдосконалення методик формування психологічної стійкості є критичним фактором забезпечення ефективної протидії стресогенним та фрустраційним впливам, притаманним цій професійній царині.

Список бібліографічних посилань

1. Okhrimenko, I. M., Kisil, Z. R., Barko, V. I., Katolyk, H. V., Lialiuk, H. M., Karpenko, Ye. V., Pavziuk, A. A. (2024). Peculiarities of stress disorders manifestation in armed conflict participants and directions of their social and psychological rehabilitation. *Acta Balneologica*, 66(6), 373-378. doi: 10.36740/ABAL202406101

2. Швець Д. В. Професійна деформація правоохоронців: юридико-психологічний вимір : монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 394 с.

3. Shvets, B., Kisil, Z., & Kisil, R.-V. (2025). Psychological specificity of police officers' professional actions under martial law. *Social & Legal Studios*, 8(2), 62-70. doi: 10.32518/sals2.2025.62.

Одержано 23.02.2026

УДК 159.9:378.

Юлія Валеріївна САРБЕЇ,

доктор філософії зі спеціальності 053 «Психологія»,

старший викладач кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0837-7221>

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ БОЙОВОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Збройна агресія та тривалі бойові дії створюють умови підвищеного психотравматичного навантаження на військовослужбовців, що зумовлює порушення адаптаційних механізмів, трансформацію поведінкових патернів і ускладнення соціального функціонування після повернення з зони бойових дій. Дослідження психологічних наслідків бойової травматизації є критично важливим для розробки ефективних моделей психосоціальної підтримки та реабілітації комбатантів.

Психотравмуючий вплив бойових дій формується внаслідок поєднання факторів прямої загрози життю, хронічного стресу, втрати побратимів, моральних дилем та сенсорного перевантаження. Як зазначають В. В. Кальниш та О. В. Мальцев, інтенсивність переживання бойового досвіду значною мірою залежить від тривалості перебування в умовах бойових дій та характеру впливу зовнішніх стресорів, що призводить до формування стійких психоемоційних порушень [1, с. 1–4].

Залежно від рівня психотравматичності бойового досвіду, у військовослужбовців можуть формуватися різні типи психологічної травматизації. О. С. Колесніченко виокремлює диференційовані типи травматизації — від адаптивно-компенсаторних до дезадаптивних, що супроводжуються вираженими симптомами тривожності, емоційного виснаження та порушенням саморегуляції [3, с. 290–295]. Це підтверджує необхідність індивідуалізованого підходу до психологічної допомоги.

Психологічна адаптація до екстремальних умов військової діяльності розглядається як динамічний процес, що включає перебудову когнітивних, емоційних та поведінкових стратегій. За О. М. Кокуном, ефективність адаптації визначається рівнем психологічної стійкості, сформованістю копінг-стратегій та наявністю соціальної підтримки [2, с. 112–138]. Порушення цих механізмів підвищує ризик розвитку посттравматичних і поведінкових розладів.

Травматичний досвід військових дій може виступати значущим чинником формування девіантної поведінки. М. Ю. Лукашенко вказує, що невідрефлексований бойовий досвід сприяє зростанню агресивності, імпульсивності та соціальної дезадаптації, особливо за відсутності своєчасної психологічної підтримки [4, с. 32–38].

Окремої уваги потребує психосоціальне функціонування комбатантів у сімейному середовищі. Дослідження М. В. Маркової та Г. С. Росінського демонструє, що стан задоволеності подружніми стосунками істотно впливає на психологічне благополуччя як військовослужбовців, так і їхніх партнерів, знижуючи або посилюючи наслідки бойової травматизації [5, с. 87–96].

Отже, бойова психотравматизація є складним багатовимірним феноменом, що охоплює не лише симптоматичні прояви посттравматичного стресу, а й глибоку трансформацію особистісної структури військовослужбовця. Психотравмуючий вплив бойового середовища інтегрується у систему цінностей, життєвих смислів та соціальних ролей особистості, змінюючи її поведінкові реакції, емоційну регуляцію та способи взаємодії з оточенням. Наслідки бойового досвіду проявляються як на індивідуальному рівні (підвищена тривожність, агресивність, емоційне виснаження, труднощі саморегуляції), так і на соціальному — у вигляді ускладнення сімейних взаємин, професійної дезадаптації та ризику девіантних поведінкових проявів.

Ключовим ресурсом збереження психічного здоров'я та успішної реінтеграції виступає психологічна стійкість, яка має динамічний характер і формується під впливом досвіду подолання труднощів, рефлексивного опрацювання травматичних подій та наявності значущої соціальної підтримки. Недостатність системної психологічної допомоги після повернення із зони бойових дій може призводити до пролонгованої соціально-психологічної дезадаптації та закріплення деструктивних копінг-стратегій.

У зв'язку з цим ефективна модель психологічного супроводу військовослужбовців має бути комплексною та поєднувати індивідуальну психокорекцію травматичного досвіду, розвиток навичок емоційної саморегуляції, сімейно-орієнтовані інтервенції та довготривалі програми соціальної реадaptaції. Не менш важливим є профілактичний напрям, спрямований на формування психологічної готовності до екстремальних умов діяльності ще до участі у бойових діях. Саме інтеграція реабілітаційних і превентивних заходів створює передумови для збереження психічного здоров'я військовослужбовців та підвищення їхньої психологічної витривалості в умовах пролонгованої воєнної травматизації.

Список бібліографічних посилань

1. Кальниш В.В., Мальцев О.В. (). Вплив психотравмуючих чинників зовнішнього середовища на переживання комбатантів, служба яких проходила в умовах бойових дій. *Укр. Мед. Часопис*, 2020. 5 (139), 1-4. <https://doi:10.32471/umj.1680-3051.139.191218>
2. Кокун О. М. Психологічна адаптація військовослужбовців до екстремальних умов діяльності: монографія. Київ: НДЦ ГП Збройних Сил України, 2016. 240 с.

3. Колесніченко О.С. Типи психологічної травматизації при різних рівнях психотравматичності бойового досвіду військовослужбовців Національної гвардії України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. Вип. 1. С. 290–295. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-1-48>

4. Лукашенко М. Ю. Травматичний досвід військових дій як чинник девіантної поведінки. *Юридична психологія*. 2019. №1 (24). С. 32-38. doi: <https://doi.org/10.33270/03192401.32>

5. Маркова М. В., & Росінський, Г. С. Особливості психосоціального функціонування комбатантів та їх дружин з різним станом задоволеності подружніми стосунками. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*, 2019. (10), 87-96. <https://doi.org/10.26565/2312-5675-2018-10-12>

Одержано 12.03.2026

УДК 159.944.4

Вікторія Олексіївна СЕЛЕГЕЙ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології Харківського національного
педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

РЕПРОДУКТИВНІ УСТАНОВКИ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОЄКЦІЯ МАЙБУТНЬОГО БЕЗДІТНИХ ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні соціально-історичні умови, пов'язані з тривалою війною в Україні, зумовлюють глибокі трансформації у системі життєвих орієнтацій особистості, зокрема у сфері планування майбутнього та прийняття репродуктивних рішень. Війна як контекст існування характеризується високим рівнем невизначеності, загрозою безпеці, порушенням стабільності соціальних інститутів і життєвих сценаріїв, що істотно впливає на процеси конструювання життєвого шляху. У таких умовах особливого значення набуває дослідження того, як особистість осмислює можливість народження дітей і яким чином репродуктивні установки інтегруються у структуру індивідуального майбутнього.

У сучасній психології репродуктивні установки розглядаються як складне інтегративне утворення, що поєднує когнітивні уявлення, емоційне ставлення та поведінкову готовність щодо народження дітей і батьківства [1; 3]. У контексті кризових і травматичних подій ці установки перестають бути лише відображенням соціальних норм або демографічних тенденцій і набувають глибшого особистісного змісту, пов'язаного з базовими екзистенційними питаннями – сенсу життя, цінності майбутнього, ставлення до життя і смерті [2; 7]. Саме тому репродуктивні рішення можуть розглядатися як форма екзистенційного вибору, що відображає спосіб, у який особистість відповідає на фундаментальні виклики свого існування.

Особливої уваги потребує вивчення бездітних жінок репродуктивного віку, для яких питання народження дитини ще перебуває у площині потенційного вибору і безпосередньо пов'язане з образом майбутнього. У юнацькому та ранньому дорослому віці формування життєвих планів супроводжується активною побудовою уявлень про власну життєву перспективу, включно з сімейною та батьківською роллю [4]. Але в умовах війни ці уявлення можуть зазнавати суттєвих змін: майбутнє сприймається як менш передбачуване, більш загрозливе або відтерміноване, що, у свою чергу, впливає на готовність до народження дітей та інтерпретацію материнства як життєвої цінності.

Екзистенційний підхід у психології дозволяє розглядати репродуктивні установки як специфічну форму проєкції майбутнього, в якій відображається ставлення особистості до власного існування, часу та продовження життя. Згідно з уявленнями екзистенційної психології, людина постійно перебуває у ситуації вибору в умовах невизначеності, а її рішення визначаються не лише зовнішніми обставинами, а й внутрішнім смисловим полем [2; 7].

У цьому ракурсі репродуктивні установки можуть бути інтерпретовані як особлива форма психологічної проєкції майбутнього, у межах якої особистість не лише уявляє можливі життєві сценарії, а й надає їм смислового значення та емоційної оцінки. Йдеться про те, що ставлення до народження дитини відображає не стільки актуальну ситуацію, скільки спосіб бачення і конструювання власної життєвої перспективи. Через репродуктивні установки особистість фактично окреслює межі бажаного, допустимого і можливого майбутнього, визначаючи, чи включає воно досвід батьківства як ціннісно значущий елемент життєвого шляху.

Як проєкція майбутнього, репродуктивні установки мають багатовимірний характер. На когнітивному рівні вони проявляються у формуванні уявлень про можливі сценарії життя з дитиною або без неї, оцінці їхньої реалістичності та відповідності власним життєвим планам. На емоційному рівні вони відображають переживання, пов'язані з цими сценаріями – від очікування радості, наповненості і сенсу до тривоги, страху та невпевненості. На смисловому рівні репродуктивні установки пов'язані з відповіддю на питання про значення продовження життя, власної ролі у ньому та готовності інтегрувати досвід материнства у структуру особистісної ідентичності.

Особливістю такої проєкції є її спрямованість у невизначене майбутнє, яке в умовах війни набуває підвищеної нестабільності та неоднозначності. У зв'язку з цим репродуктивні установки стають чутливим індикатором того, як саме особистість структурує часову перспективу: чи сприймає майбутнє як відкрите і наповнене можливостями, чи як загрозливе і непередбачуване. Відповідно, включення дитини у власний життєвий сценарій може виступати як прояв довіри до майбутнього та готовності інвестувати в нього, тоді як її виключення або відтермінування – як відображення домінування стратегій психологічного самозбереження.

Таким чином, репродуктивні установки постають не лише як ставлення до народження дітей, а як форма екзистенційного моделювання майбутнього, у якій поєднуються когнітивні уявлення, емоційні переживання та смислові орієнтири особистості. Вони відображають глибинний спосіб організації життєвої перспективи та можуть розглядатися як інтегральний показник того, як людина відповідає на питання про власне майбутнє в умовах невизначеності.

Попри зростання кількості досліджень, присвячених психологічним наслідкам війни, проблема репродуктивних установок у цьому контексті залишається недостатньо розробленою, особливо з позицій екзистенційного аналізу. Більшість наукових праць зосереджена на демографічних показниках або соціально-економічних чинниках народжуваності [5; 6], тоді як внутрішні психологічні механізми прийняття репродуктивних рішень, пов'язані з осмисленням майбутнього, досліджені фрагментарно. Водночас саме ці механізми можуть відігравати ключову роль у формуванні індивідуальних стратегій життєвого вибору в умовах тривалого стресу та невизначеності.

Передусім ідеться про смислотворення як базовий механізм, що забезпечує інтеграцію досвіду та надання особистісного значення життєвим подіям і перспективам. У ситуації воєнної невизначеності саме смислова інтерпретація майбутнього визначає, чи сприймається народження дитини як ціннісно виправданий і можливий життєвий крок, чи як ризикований і несумісний із відчуттям нестабільності. Репродуктивні установки в цьому випадку постають не як ізольоване ставлення, а як елемент більш широкої системи смисложиттєвих орієнтацій, що задає загальний напрямок життєвого проєктування.

Важливим механізмом є також формування образу майбутнього, який виконує регулятивну функцію у процесі прийняття життєвих рішень. Образ майбутнього включає когнітивні уявлення про можливі життєві сценарії, емоційне ставлення до них та оцінку їх досяжності. У бездітних жінок він набуває особливої ваги, оскільки саме в межах цього образу відбувається «вписування» або, навпаки, виключення материнства як складової життєвого шляху. Якщо майбутнє сприймається як відкрите, відносно контрольоване і ціннісно насичене, репродуктивні установки можуть набувати позитивної спрямованості; натомість за умов домінування уявлень про загрозу, нестабільність і втрату контролю формується тенденція до відтермінування або відмови від народження дітей.

Суттєву роль відіграє екзистенційна тривога, яка в умовах війни посилюється і охоплює різні виміри людського існування – страх за життя (власне та близьких), невизначеність майбутнього. Ця тривога може виступати як дезорганізуючим, так і мобілізуючим чинником. У першому випадку вона звужує часову перспективу, знижує здатність до довгострокового планування і формує унікаючу позицію щодо народження дітей. У другому – може актуалізувати потребу у продовженні життя, наданні сенсу власному

існуванню через батьківство, що, відповідно, посилює позитивні репродуктивні установки.

Окремого значення набуває механізм відповідальності, який у контексті репродуктивного вибору проявляється як усвідомлення наслідків народження дитини в умовах небезпеки та нестабільності. Прийняття рішення про материнство передбачає не лише бажання мати дитину, а й готовність взяти на себе відповідальність за її життя, розвиток і безпеку. У цьому сенсі репродуктивні установки формуються на перетині прагнення до продовження життя та оцінки власних можливостей забезпечити належні умови для дитини.

Не менш важливим є механізм ціннісної регуляції, який визначає місце материнства у системі життєвих пріоритетів особистості. В умовах війни можливе як підвищення значущості сімейних цінностей, так і їх тимчасове витіснення іншими життєвими завданнями, пов'язаними з виживанням, безпекою та самозбереженням. Отже, репродуктивні установки відображають динаміку ціннісної ієрархії та її перебудову під впливом екстремальних умов.

Взаємодія зазначених механізмів має системний характер: смислотворення визначає загальний напрямок осмислення майбутнього, образ майбутнього задає конкретні сценарії життєвого шляху, екзистенційна тривога модулює емоційне ставлення до цих сценаріїв, відповідальність коригує їхню реалістичність, а ціннісна регуляція визначає їхню пріоритетність. У результаті репродуктивні установки постають як інтегральний показник того, яким чином особистість конструює власне майбутнє в умовах війни, поєднуючи переживання невизначеності з пошуком сенсу та прагненням до життєвого продовження.

Список бібліографічних посилань

1. Ajzen I. The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 1991. Vol. 50(2). P. 179–211.
2. Frankl V. E. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 2006.
3. Miller W. B. Differences between fertility desires and intentions: Implications for theory, research and policy. *Vienna Yearbook of Population Research*. 2011. Vol. 9. P. 75–98.
4. Nurmi J.-E. How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*. 1991. Vol. 11(1). P. 1–59.
5. Sobotka T., Skirbekk V., Philipov D. Economic recession and fertility in the developed world. *Population and Development Review*. 2011. Vol. 37(2). P. 267–306.
6. Testa M. R. On the positive correlation between education and fertility intentions in Europe: Individual- and country-level evidence. *Advances in Life Course Research*. 2014. Vol. 21(2). P. 28–42.
7. Yalom I. D. *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books, 1980. 524 p.

Одержано 15.03.2026

УДК 159.9.019.4:159.923.2:355.01

Єлизавета Олексіївна СЕНЬ,

здобувач освіти третього курсу спеціальності

«Психологія (Юридична психологія)»

Донецького державного університету внутрішніх справ;

Оксана Миколаївна МОЛЧАНОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

Донецького державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ВІЙНИ І ТРАВМИ НА ПРОФЕСІЙНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ПСИХОЛОГА

У контексті війни психологи опиняються в центрі надзвичайно складного та травматичного досвіду. Зміни суспільної реальності породжують не лише численні звернення за допомогою, але й підвищений тиск на самих фахівців. Війна стимулює глибоку потребу в психологічній підтримці: люди стикаються з втратою, страхом, невизначеністю – і саме психологи стають тими, хто допомагає зберегти психічну стійкість, виступаючи важливим ресурсом виживання суспільства. Основна частина цих змін торкається професійної ідентичності психолога, яка зазнає трансформації під впливом екстремальних умов діяльності.

Дослідниця О. Скар наголошує, що війна змушує психологів переосмислити власні професійні та особистісні межі. Вони виконують функцію емпатичних слухачів, проте мають уберігати себе від «зараження» болем інших. У своїй роботі психологи дедалі частіше використовують тіло як ресурс: техніки тілесного усвідомлення, дихання, заземлення, центрованості стають не просто терапевтичними інструментами, а критично важливими методами стабілізації в кризових умовах [4, с. 95]. Ці техніки дозволяють мобілізувати внутрішні резерви, підтримувати адекватний зв'язок з реальністю й оперативно регулювати стресові реакції. О. Скар також підкреслює необхідність ретельного балансування між професійною дистанцією та емпатією, адже надмірне включення може призвести до емоційного вигорання або вторинної травматизації [4, с. 97]. Г. П. Лазос у своєму дослідженні зазначає, що від стійкості психоемоційного стану психологів залежить ефективність надання ними кваліфікованої допомоги, а збереження професійної ідентичності в умовах війни безпосередньо пов'язане з розвитком резильєнтності фахівця [2, с. 60]. В. Дорожкін у психодинамічному дослідженні феноменів психіки, викликаних війною, зазначає, що психологи, які працюють з травмою, самі проходять через глибинні трансформації захисних механізмів, що потребує постійної рефлексії та опрацювання власних травматичних переживань для збереження професійної ефективності [1, с. 55].

Важливим виміром є ризики для самих психологів. Зв'язок між вікарною травмою — тобто травмою, що виникає у психолога через постійний контакт із травматизованими клієнтами — і депресією підтверджено дослідженням А. Е. Мелоян та Є. В. Лікарчука. Вони виявили, що психологи з високим рівнем вікарної травми часто мають порушення сну, хронічну втому, дратівливість, соціальні проблеми, і саме вони перебувають у зоні ризику

подальшого розвитку депресивних станів [3, с. 45]. Крім того, зростає актуальність супервізії, груп підтримки, програм піклування про себе, адже без системної підтримки психологи можуть страждати від професійного вигорання, що безпосередньо впливає на їхню професійну ідентичність, знижуючи відчуття компетентності та сенсу власної діяльності [2, с. 62; 3, с. 46].

Етичні зміни є ще однією важливою складовою впливу війни. У науковій дискусії та описах практик постає питання нейтральності: класичне психоаналітичне ставлення, за якого терапевт прагне утримати відстороненість, змінюється, коли клієнт переживає екзистенційну небезпеку. Г. П. Лазос аналізує зміни контексту терапевтичного стосунку в системі «психолог – клієнт» в умовах війни, наголошуючи на необхідності створення «місця безпеки» та підтримки клієнта у словесному й символічному просторі, який компенсує фізичну небезпеку [2, с. 58]. В. Дорожкін також зауважує, що психологи не можуть лишатися «сторонніми спостерігачами» у ситуації війни [1, с. 57]. Водночас надмірне включення може становити ризики, тому важливо зберігати професійні рамки та усвідомлювати власні ліміти. Ця динамічна рівновага між включеністю та дистанцією стає новим визначальним елементом професійної ідентичності психолога воєнного часу [2, с. 61; 4, с. 98].

На соціальному рівні роль психолога набуває стратегічного значення: їхня діяльність — це не просто терапія, а частина громадянської інфраструктури, яка підтримує колективну резильєнтність. Через індивідуальні та групові інтервенції, кризову допомогу вони сприяють збереженню функціональності спільнот та психологічної стійкості в надскладних обставинах [2, с. 63]. Усвідомлення власної місії та соціальної значущості може стати потужним чинником зміцнення професійної ідентичності, надаючи роботі психолога глибшого сенсу та виправдовуючи надзвичайні зусилля, докладені в екстремальних умовах [1, с. 59; 4, с. 99].

Висновки. Війна суттєво підсилює значущість професії психолога: їхній внесок є надзвичайно важливою підтримкою для суспільства. Проте водночас психологи самі піддаються підвищеним професійним ризикам — вікарна травма, вигорання, етичні дилеми стають їхньою щоденною реальністю, що вимагає глибокої трансформації професійної ідентичності. Збереження професійної ідентичності в умовах війни можливе лише за умови системної підтримки, розвиненої культури супервізії, турботи про себе, розвитку резильєнтності та постійної рефлексії меж власної включеності й емпатії.

Список бібліографічних посилань

1. Дорожкін В. Проєкт «психологи на війні» та психодинамічні спостереження феноменів психіки, викликаних війною Росії проти України. *Український психоаналітичний журнал*. 2024. Т. 2. С. 51–62. URL: <https://doi.org/10.32782/upj/2024-2-3-6> (дата звернення: 26.02.2026).

2. Лазос Г. П. Психологи і війна: зміна парадигми надання психологічної/психотерапевтичної допомоги та резильєнтність фахівця. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 4(28). С. 55–65. URL: <https://doi.org/10.31108/2.2022.4.28.6> (дата звернення: 26.02.2026).

3. Мелоян А. Е., Лікарчук Є. В. Взаємозв'язок вікарної травми та депресії у психологів, які працюють в умовах воєнних конфліктів. *Науковий вісник*

Херсонського державного університету. 2024. Вип. 2. С. 41–48. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2024-2-6> (дата звернення: 26.02.2026).

4. Скнар О. Виклики війни: ідентичність та інструменти роботи психолога (тіло як ресурс). *Простір арт-терапії*. 2022. Вип. 1(31). С. 89–100. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734030> (дата звернення: 26.02.2026).

Одержано 09.03.2026

УДК 159.922.7/.8:004.738.5:355.01

Олексій Олександрович СЕРДЮК,

кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувач науково-дослідної лабораторії
соціально-психологічного забезпечення,
супроводу та реабілітації працівників МВС
навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5733-6432>;

Анна Олександрівна МАРКОВСЬКА,

доктор філософії,
заступниця директора Міжнародного дослідницького інституту
поліцейської діяльності та громадського захисту (IPPPRI)
Корпорації вищої освіти «Університет Англія Раскін»,
м. Кембридж, Сполучене Королівство Великої Британії
та Північної Ірландії;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0547-4067>;

Віталій Григорович ПАНОК,

доктор психологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
директор Українського науково-методичного
центру практичної психології і соціальної роботи
НАПН України, дійсний член (академік) НАПН України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1421-0554>;

Надія Вікторівна ЛУНЧЕНКО,

кандидатка психологічних наук,
завідувач лабораторії прикладної психології освіти
Українського науково-методичного центру
практичної психології і соціальної роботи НАПН України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4926-7115>

ЦИФРОВІ РИЗИКИ ТА БЕЗПЕКА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПРИЙНЯТТЯ ДІТЕЙ І БАТЬКІВ (ПРОЄКТ «ДІТИ-ОНЛАЙН»)

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України кардинально змінила ландшафт дитинства, перенісши значну частину соціалізації, навчання та дозвілля підлітків у цифровий простір. В умовах

постійних обстрілів, вимушеного переміщення та соціальної ізоляції, Інтернет став для українських дітей не лише джерелом інформації, а й основним інструментом підтримки зв'язку з близькими та способом емоційного розвантаження. Проте така інтенсифікація онлайн-присутності неминуче супроводжується зростанням ризиків: від кібербулінгу та дезінформації до складних форм сексуалізованого насильства й онлайн-соліситації.

Особливою проблемою, яка потребує глибокого наукового осмислення, є феномен «цифрового розриву» між поколіннями. Він проявляється не лише у рівні технологічної грамотності, а й у глибині розуміння того, що саме відбувається з дитиною в мережі. Ефективність будь-яких превентивних заходів та державних стратегій захисту дітей залежить від того, наскільки адекватно батьки оцінюють загрози та наскільки діти готові довіряти дорослим свій негативний досвід. Дане дослідження спрямоване на виявлення розбіжностей між реальним досвідом підлітків та уявленнями їхніх батьків про безпеку в Інтернеті.

Методологія дослідження. Робота базується на результатах чергової хвилі проєкту «Діти-онлайн» (2025 р.), що є модулем Українського лонгitudного дослідження (ULS) [1]. Дослідження виконано за підтримки програми SafeOnline міжнародним науково-дослідним консорціумом у складі Міжнародного дослідницького інституту поліцейської діяльності та громадського захисту (IPPPRI) Англія Раскін Університету (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії), Харківського національного університету внутрішніх справ, Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи НАПН України у партнерстві з ГО «Фонд розвитку науки та освіти «Інтелект». Дослідження було організоване як суцільне опитування у трьох репрезентативних регіонах: Івано-Франківській, Київській та Чернігівській областях. Вибір цих регіонів дозволив врахувати різний контекст впливу бойових дій – від відносно тилих територій до областей, що перебували під окупацією або є прифронтовими.

Вибірка склала 2998 учнів середніх класів (віком 11–15 років) та 3507 батьків. Унікальною особливістю методології стало використання системи індивідуальних ідентифікаційних кодів, що дозволило створити анонімізовані пари «батьки-дитина». Це дало змогу провести пряме порівняння відповідей конкретної дитини та її батьків, уникаючи загальних усереднених показників.

Інструментарій опитування був побудований на міжнародно визнаних та валідованих шкалах, адаптованих до українського контексту:

- опитувальник повсякденної інтернет-поведінки та небажаного досвіду (EU-Kids Online) [2];
- 10-позиційна шкала онлайн-ризиків (Microsoft Global Online Safety Survey) [3];
- 16-позиційна шкала онлайн-ризикованої поведінки (ORTS – Online Risk-Taking Scale) [4];
- 35-позиційний опитувальник секстингу (SBQ – Sexting Behaviors Questionnaire) [5];

- 10-позиційний опитувальник випадків сексуальних домагань та онлайн-взаємодії з дорослими (QOSSIA – Questionnaire for Online Sexual Solicitation and Interaction with Adults) [6];

- 23-позиційний опитувальник кібербулінгу (CBQ – Cyber Bullying Questionnaire) [7].

Результати: реальність проти уявлень. Отримані дані демонструють тривожну тенденцію: батьки систематично недооцінюють масштаби небезпеки, з якою стикаються їхні діти.

1. *Латентність негативного досвіду.* За даними опитування, 24 % дітей підтвердили, що протягом останнього року стикалися в Інтернеті з ситуаціями, які їх засмутили, налякали або змусили почуватися ніяково. Однак, коли це ж питання було поставлене батькам щодо їхніх дітей, лише 12 % респондентів-дорослих змогли ідентифікувати такі випадки. Чверть дітей (25 %), які мали травматичний досвід, взагалі нікому про це не розповідали – ні друзям, ні вчителям, ні батькам. Серед тих, хто все ж таки шукав підтримки, лише 37 % звернулися до батьків, що вказує на серйозну кризу довіри та відсутність сформованої культури спільного вирішення цифрових проблем.

2. *Кібербулінг та емоційна реакція.* 16 % опитаних підлітків ідентифікували себе як жертв кібербулінгу. Цікаво, що діти диференціюють види загроз: хоча дезінформація (36 %) та мова ненависті (30 %) зустрічаються частіше, саме персоналізовані атаки та переслідування викликають найсильніший емоційний стрес (38 % опитаних назвали це «дуже тривожним»). Більшість батьків при цьому схильні вважати головною загрозою «шкідливий контент» (наси́льство, порнографію), тоді як для дітей ключовою проблемою є якість та безпека міжособистісної комунікації.

3. *Сексуалізовані ризики та секстинг.* Дані 2025 року вказують на високу поширеність онлайн-соліситації. 11,9 % підлітків отримували повідомлення з сексуальним підтекстом від незнайомців, а кожна десята дитина (10 %) отримувала сексуально відверті зображення чи відео. Ще більш критичними є цифри щодо активної залученості: 5,8 % дітей брали участь у відеочатах на сексуальні теми, а 1,3 % визнали, що демонстрували власне тіло або інтимні частини на камеру. Важливо підкреслити, що в більшості цих випадків батьки перебували в повній впевненості, що їхня дитина просто «грає в ігри» або «дивиться відео в TikTok».

4. *Ризикована поведінка та самозахист.* Половина підлітків (47 %) продовжують практикувати ризиковану поведінку, таку як публікація особистої інформації (номер телефону, адреса школи) у відкритому доступі. Майже 30 % респондентів зустрічалися в реальному житті з людьми, з якими познайомилися виключно онлайн. Батьки часто помилково вважають, що встановлення програм «батьківського контролю» повністю вирішує проблему. Проте діти демонструють високу технічну адаптивність: замість звернення за допомогою, 45 % використовують блокування користувачів, а 44 % – ігнорування. Ці технічні заходи допомагають припинити контакт, але не усувають психологічні наслідки отриманої травми.

Чому виникає цей розрив у сприйнятті? По-перше, батьки часто сприймають онлайн-простір як щось відокремлене від «реального» життя, тоді як для дитини покоління Alpha – це єдиний життєвий простір. По-друге, в умовах війни батьки самі перебувають у стані перманентного стресу і часто фокусуються на базових фізичних потребах дитини (безпека від обстрілів, їжа, сон), пропускаючи сигнали про цифрову вразливість. По-третє, існує страх дитини перед покаранням – багато підлітків не розповідають про проблеми, бо бояться, що батьки просто «заберуть телефон».

Висновки та рекомендації.

Результати проєкту «Діти-онлайн» 2025 року підтверджують, що традиційні методи контролю (обмеження часу, перевірка історії браузера) стають неефективними.

Для підвищення рівня цифрової безпеки необхідно:

1. Переорієнтувати превентивну роботу: Від фокуса на «технічних заборонах» до розбудови «цифрової стійкості» (resilience) та медіаграмотності як дітей, так і дорослих.

2. Стимулювати діалог: Програми соціально-психологічної підтримки мають навчати батьків методам неконфліктного моніторингу та правильної реакції на негативний онлайн-досвід дитини без застосування санкцій.

3. Використовувати методи де-анонімізації: Застосована нами методика ULS із захищеною процедурою ідентифікації через унікальні коди довела свою ефективність. Вона дозволяє шкільним психологам ідентифікувати дитину в групі ризику та вчасно втрутитися, зберігаючи при цьому загальну приватність дослідження.

Таким чином, цифрова безпека дітей в умовах війни залежить не від досконалості алгоритмів фільтрації контенту, а від скорочення розриву у сприйнятті ризиків між поколіннями та готовності батьків бути активними та емпатичними учасниками цифрового життя своїх дітей.

Список бібліографічних посилань

1. Українське Лонгітюдне Дослідження = Ukrainian Longitudinal Study (ULS) : Метод. рек. з використання психодіагност. інструментів трет. хвилі дослідж. / [Максименко С. Д., Кокун О. М., Панок В. Г. та ін.] ; НАПН України, Ін-т психології імені Г. С. Костюка , УНМЦ практ. психології та соц. ; НАМН України, ДУ "Ін-т охорони здоров'я дітей та підлітків", ДУ "Ін-т неврології психіатрії та наркології" ; Харків. нац. ун-т. внутр. справ ; Ун-т Вейна. – Київ: Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 77 с. DOI: <https://doi.org/10.32631/uls2022>

2. Livingstone, S., Carr, J., & Byrne, J. (Eds.). (2020). *Children's internet use: Risks and opportunities. A review of the EU Kids Online research*. EU Kids Online. URL: www.lse.ac.uk/eukidsonline

3. Microsoft. (2025, February 11). *Global Online Safety Survey* (survey results). <https://www.microsoft.com/en-us/digitalsafety/research/global-online-safety-survey>

4. Şengün Afşin, R., Doğan, Ö. & Öğretir Özçelik, A. D. (2024). Development and initial validation of the online risk-taking scale. *International Journal of Social*

Sciences and Education Research, 10 (3), DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.1538888>

5. Morelli, M.; Bianchi, D.; Baiocco, R. (2016). Sexting, Psychological Distress and Dating Violence among Adolescents and Young Adults. *Psicothema*, 137–142. <http://doi.org/10.7334/psicothema2015.193>

6. Gámez-Guadix, M., De Santisteban, P., & Alcazar, M. Á. (2018). The Construction and Psychometric Properties of the Questionnaire for Online Sexual Solicitation and Interaction of Minors With Adults. *Sexual Abuse*, 30(8), 975–991. <https://doi.org/10.1177/1079063217724766>

7. Gámez-Guadix M., Villa-George F., Calvete E. (2014) Psychometric Properties of the Cyberbullying Questionnaire (CBQ) Among Mexican Adolescents. *Violence and Victims* Vol 29 Issue 2, Jan 2014, DOI: <http://dx.doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-12-00163R1>

Одержано 12.03.2026

УДК 351.74-048.26-021.111:159.9

Олександр Сергійович СКЛЯР,

доктор філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
навчально-наукового інституту № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-3329>;

Олена Леонідівна ЖУРАВСЬКА,

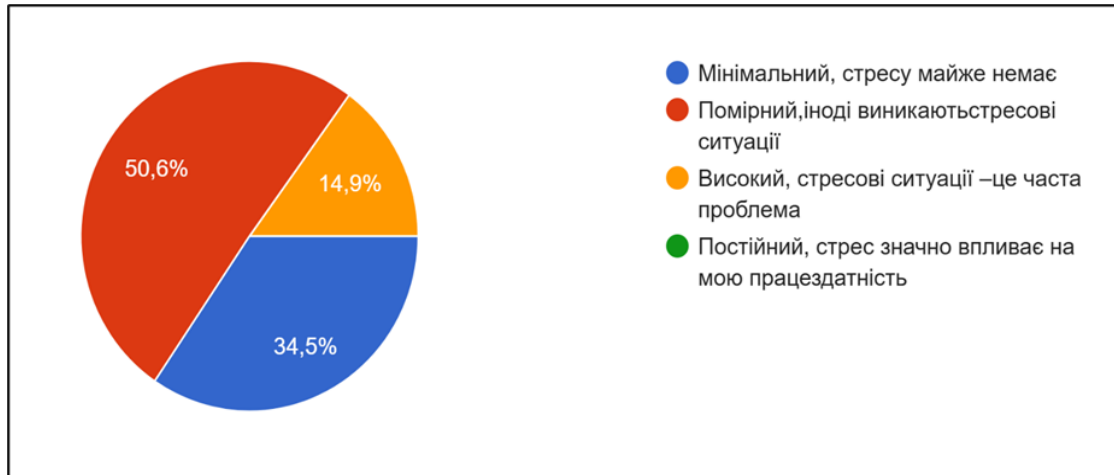
здобувачка третього курсу (бакалавр) рівня вищої освіти,
курсант групи ННІ 3-23-304 спеціальності «Психологія»
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОМИЛКОВИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

Поліцейські операції, особливо з елементами застосування сили, затримання чи реагування на загрози, відбуваються в умовах високої невизначеності, дефіциту часу та ризику для життя. Помилкові рішення в таких ситуаціях призводять до трагічних наслідків: поранень, загибелі, судових позовів та ерозії суспільної довіри до Національної поліції України. Психологічні чинники є однією з головних причин таких помилок, оскільки під впливом стресу, емоційних станів та когнітивних обмежень працівник переходить від раціонального аналізу до автоматичних, часто неадаптивних реакцій.

Актуальність теми зумовлена специфікою діяльності поліцейських в умовах воєнного стану, коли екстремальні ситуації стають нормою. Більшість помилок не є умисними, а спричинені психофізіологічними обмеженнями людини. Мета тези – проаналізувати ключові психологічні чинники помилкових рішень (стрес та емоційні стани, когнітивні обмеження, професійна деформація) на основі досліджень українських науковців та запропонувати шляхи мінімізації.

Для забезпечення проведення дослідження нами було опитано 98 працівників поліції з різних куточків країни, які працюють в умовах воєнного стану. Опитуванням встановлено (діаграма 1), що під час виконання службових обов'язків 50,6 % поліцейських відчують *помірний рівень стресу*, 34,5 % поліцейських відчують *мінімальний рівень стресу* та 14,9 % поліцейських відчують *високий стрес*.

Діаграма 1. Результати опитування.

Найсуттєвішим психологічним чинником помилкових рішень під час проведення поліцейських операцій є стрес та пов'язані з ним емоційні стани (страх, тривога, гнів, афект, фрустрація). Стрес як нервово-психічне перенапруження мобілізує ресурси організму, але в надмірній формі (гіперстрес) призводить до виснаження, зниження продуктивності та помилок. Під впливом стресу порушуються складні когнітивні процеси: увага стає нестійкою, пам'ять і мислення погіршуються, виникають труднощі з прийняттям рішень, знижується креативність і об'єктивна оцінка ситуації [1, с. 34, 41].

Проведення поліцейських операцій мають характер екстремальних умов праці. Для поліцейських у екстремальних умовах негативні психічні стани (страх, невпевненість, хвилювання, загострення самозбереження) є фактором «багатьох помилкових рішень та дій». Поліцейський може «забувати» опрацьований алгоритм дій, діяти поспішно, неконтрольовано або «заморожено» (ступор) через низьку волюву регуляцію [1, с. 8, 43].

У воєнний період ці чинники посилюються. У дослідженні Богуславської В. зазначено, що правоохоронна діяльність під час російської воєнної інтервенції характеризується вищим рівнем стресогенності та значним потенціалом психологічної травматизації, що негативно позначається на перебігу пізнавальних психічних процесів і загальному психоемоційному стані працівника. Тривале перебування в таких умовах призводить до трансформації особистості, зростання кількості помилок у професійній діяльності та порушень дисципліни [5, с. 95–97].

Бойовий стрес під час операцій (зокрема стрілецьких) є потужним дестабілізуючим чинником: він знижує концентрацію уваги, порушує моторну

координацію, сповільнює реакцію та ускладнює прийняття рішень у динамічному середовищі. Реакції страху, тривоги чи паніки активізують симпатико-адреналову систему, що призводить до поверхневого дихання, тахікардії та втрати контролю над діями, унаслідок чого точність стрільби падає, а помилкові постріли стають імовірнішими [4].

Дослідження підтверджують, що при несприятливих умовах (дефіцит часу, підвищений ризик) ефективність роботи поліцейських падає, вони втрачають наполегливість і здатність до адекватних дій, що безпосередньо веде до помилок у операціях [3].

Другий чинник – когнітивні обмеження та упередження під впливом стресу. У екстремальних ситуаціях виникає ефект «тунельного зору» (сприйняття викривляється, обмежується адекватна оцінка ситуації) [1, с. 10]. Знижується стійкість уваги, спостерігається відволікання на побічні стимули, погіршення спостережливості, пам'яті та оперативності оцінки обстановки. Поліцейський може переоцінювати власні можливості, ігнорувати ризики або діяти за стереотипами, навіть якщо вони не відповідають реальності [2, с. 166, 350].

Стереотипність мислення, ілюзії сприйняття та підтверджувальне упередження посилюються в стані емоційної напруженості, що призводить до хибних позитивних (застосування сили до незброєного) чи хибних негативних рішень (пропуск реальної загрози). У стані афекту чи фрустрації свідомість звужується, вольовий контроль слабшає, що блокує раціональний аналіз [2, с. 55–56].

Третій чинник – професійна деформація та недостатня психологічна підготовка. Тривалий вплив професії формує ригідність мислення, зниження емпатії, підвищену агресивність, байдужість чи надмірну самовпевненість. Без системної підготовки (тренінги саморегуляції, моделювання стресових сценаріїв) поліцейські не виробляють стійких навичок контролю емоцій і швидкого адекватного реагування [2, с. 341, 349–354].

Негативні якості (імпульсивність, низька стресостійкість, схильність до ризику) провокують помилки, особливо в комунікації з громадянами чи під час затримань. Професійна деформація посилює стереотипи та упередження, що безпосередньо впливає на якість рішень в операціях [1, с. 15, 19, 43].

Отже, помилкові рішення під час проведення поліцейських операцій зумовлюються не лише браком інформації чи часу, а й комплексом психологічних чинників: впливом стресу, перевантаженням уваги, емоційною напругою, когнітивними викривленнями, груповим тиском і недостатнім рівнем саморегуляції. В умовах підвищеної відповідальності та ризику для життя активізується симпатико-адреналова реакція, що може звужувати свідомість, погіршувати аналітичне мислення та сприяти імпульсивності. Таким чином, людський фактор є одним із ключових елементів, який безпосередньо впливає на законність, обґрунтованість і безпечність професійних рішень поліцейського.

З метою мінімізації ризику помилок доцільно:

1) впровадження обов'язкових тренінгів саморегуляції (дихальні техніки, візуалізація, формули самонавіювання, ідеомоторне тренування) та моделювання реальних стресових сценаріїв;

2) розвиток навичок розпізнавання та протидії когнітивним обмеженням (критична оцінка ситуації [6, с. 180-182], розвиток кризисного мислення, пошук альтернативної інформації);

3) регулярна психодіагностика та психологічна підтримка для профілактики деформації;

4) інтеграція професійно-психологічної підготовки в усі етапи навчання та підвищення кваліфікації Національної поліції України;

5) надання можливості реально відпочивати поліцейському (в тому числі на робочому місці).

Список бібліографічних посилань

1. Шинкаренко І. О. Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2020. 56 с.

2. Стасюк О. Професійно-психологічна підготовка поліцейського: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 404 с.

3. Поливанюк В. Д. Пономарьова В. Р. Психологічна підготовка поліцейських. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 29 травня 2020 р.). Харків, 2020. С. 187–188.

4. Лопаєва О. М., Карпенко О. М. Психологічна підготовка до стрільби в умовах бойового стресу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 4 (38). Ч. 3. С. 243–250.

5. Богуславська В. Психологічні особливості правоохоронної діяльності під час російської воєнної інтервенції. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 93–100. DOI: 10.33270/03243401.93.

6. Скляр О. С., Кудря-Скляр Я. С., Крижній Н. Б. Критичне мислення в службово-бойовій діяльності поліцейського. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 31 жовтня 2024 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 180-182.

Одержано 14.03.2026

УДК 159.944.4:355.23:2-1

Олексій Михайлович СКЛЯРОВ,

аспірант кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4156-3080>

РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Розглядаючи проблему подолання стресу у військовослужбовців у сучасних умовах війни, ми розуміємо, що вона може бути однією з ключових

в сучасній практичній психології, особливо в Україні під час війни. Оскільки постійний вплив бойового стресу, невизначеності та тривожності може негативно впливати на психічне здоров'я військовослужбовців [1 с. 13-18].

У даному контексті набуває значення дослідження психологічних механізмів, що сприяють адаптивній поведінці та стійкості особистості в екстремальних ситуаціях, зокрема, копінг-стратегій, які забезпечують ефективне додання стресу та емоційної напруги. Копінг-стратегії розглядаються нами як сукупність когнітивних і поведінкових реакцій, спрямованих на адаптацію до вимог стресових ситуацій. Дані стратегії можуть бути адаптивними або менш ефективними залежно від індивідуальних особливостей і життєвого досвіду індивіда [3 с. 1-12].

Саме із цього ми переходимо до факторів впливу на стратегії долаючої поведінки, та посиляючись на роботи різних авторів ми бачимо, що релігія може виступати і як окремим чинником так і фактором впливу на формування більш адаптивних копінг-стратегій. Як основний фактор впливу нами була обрана релігійність, ряд авторів таких як: Щесняк М., Кроплевський З., Шалаховський Р., Веберова, А., Єсип, М. вже пов'язували релігійність з долаючою поведінкою та виявляли позитивний вплив на обрані стратегії. Наприклад Веберова А., у своєму дослідженні виявила, що релігія та ритуали можуть виступали копінг-стратегіями, та допомагати впоратися зі стресовими факторами та впливають на загальне задоволення життям [2 с.31-35]. Також Єсип М. підкреслив значущість релігійності як механізму додання важких життєвих ситуацій та формування емоційно-когнітивних ресурсів особистості, а також стверджував що релігійність позитивно впливає на здатність до самопізнання [4 с.1-8]. А у своїх дослідженнях Щесняк М., Кроплевський З., Шалаховський Р. розглядали релігійність як чинник адаптації, оскільки вона пов'язана з глибокою системою смислів, підтримкою соціальних зв'язків і особистісною структурою, та виявили що вона допомагає індивіду осмислювати події як частину ширшої картини життя, знижуючи рівень дистресу [5 с. 195–203]. Водночас, попри зростаючий інтерес науковців до релігійного копіngu як фактора психічного благополуччя, існує недостатня кількість емпіричних досліджень саме у контексті військових дій та впливу на військовослужбовців, що відкриває шлях для подальшого вивчення даного фактору.

У нашому дослідженні прийняли участь 60 військовослужбовців, які були поділені за допомогою анкетування на тих, що відносять себе до будь якої християнської конфесії та тих що не ідентифікують себе з жодною із них. Для діагностики долаючої поведінки нами була обрана методика Копінг-тест Р.Лазаруса. Для статистичної обробки даних використовувався t-критерій Ст'юдента для незалежних вибірок.

В результаті проведеного дослідження нам були виявлені достовірні відмінності за такими шкалами як «Прийняття відповідальності», «Втеча-уникнення» та «Позитивна переоцінка».

Релігійні військові показали достовірно вищий показник за шкалою «Позитивна переоцінка», що може свідчити про те, що вони більш здатні

переосмислювати стресові ситуації у позитивному ключі, знаходити в них сенс, можливості для особистого зростання або духовного розвитку. По шкалі «Втеча уникнення» навпаки більш нижчий бал був у групи релігійних військових, а вищий у не релігійних. Це може свідчити про схильність контрольної групи до уникання проблем, менший рівень внутрішньої стабільності у нерелігійної групи та можливу відсутність певних у них смислових ресурсів для конструктивного подолання стресу. Така їх поведінка може тимчасово знижувати напруження, але водночас збільшує ризик емоційної дезадаптації у довгостроковій перспективі. Але водночас у контрольної групи не релігійних військових ми виявили більш високий рівень за шкалою «Прийняття відповідальності», що може свідчити у них про прагнення контролювати ситуацію через раціональні дії або самокритику. Проте без наявності внутрішньої смислової опори (наприклад, релігійності) це може супроводжуватися більш високим рівнем стресу і тривоги, особливо в умовах непередбачуваних бойових ситуацій.

Отже, можемо зробити висновок, що релігійні військовослужбовці демонструють більше позитивної переоцінки, тобто конструктивне переосмислення стресових подій, тоді як нерелігійні частіше вдаються до уникання та активно беруть на себе відповідальність, що може поєднуватися із підвищеним стресом. Це підкреслює роль релігійності як психологічного ресурсу для адаптивного копіngu у військових умовах. Із цього ми бачимо більш позитивний вплив релігійності на стратегії долаючої поведінки у військових

Список бібліографічних посилань

1. Адаменко Л. Актуальні аспекти дослідження копінг-поведінки особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 13–18. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-13-18>
2. Веберова А. Релігія та ритуали як копінг-стратегії під час війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2024. № 2 (20). С. 35–42. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2\(20\).5](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2(20).5)
3. Ляшин Я. Є. Копінг у подоланні життєвих труднощів. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 35. С. 239–303. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2017-35.239>
4. Єсип М. З. Самоактуалізація осіб з різною частотою звернення до релігійних копінг-стратегій. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць*. 2019. Вип. 10. С. 145–152. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-10.145>
5. Szcześniak M., Kroplewski Z., Szałachowski R. The Mediating Effect of Coping Strategies on Religious. *Spiritual Struggles and Life Satisfaction. Religions*. 2020. Vol. 11, No. 4. P. 195. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel11040195>

Одержано 12.03.2026

УДК 32.019.57

Катерина Віталіївна СНОПКО,

*здобувачка вищої освіти інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ;*

Тарас Степанович ВАЙДА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4355-5685>*

ПСИХОЛОГІЯ ПРОПАГАНДИ: ПРОТИДІЯ АГРЕСИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ВПЛИВАМ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

Актуальність проблеми. В умовах сучасного збройного конфлікту (російсько-української війни – *уточнено нами*) забезпечення інформаційної безпеки держави стає стратегічним пріоритетом для збереження її суверенітету та територіальної цілісності. Як зазначає Т. Вайда, варто враховувати, що психологія пропаганди виступає одним із гібридних інструментів держави-агресора для дестабілізації українського суспільства, підриву довіри до інститутів України та маніпулювання масовою свідомістю через когнітивну сферу громадян [1, с. 63-71]. Вивчення закономірностей сприйняття інформації та розробка механізмів протидії деструктивним впливам є ключовим завданням для сил сектору безпеки і оборони нашої держави. Формування суспільної стійкості потребує системного підходу, що включає підвищення медіаграмотності населення, впровадження превентивних заходів та координацію зусиль державних органів і медіа для створення безпечного інформаційного середовища.

Аналіз теоретико-методологічних засад досліджуваної проблематики дозволяє констатувати, що сутність деструктивного впливу медіа країни-агресорки полягає у цілеспрямованій модифікації когнітивних, емоційних та вольових процесів об'єкта втручання. Н.Г. Іванова та О.Ю. Іванов наголошують, що «під інформаційно-психологічними впливами (*далі* – ІПВ) розуміють реалізацію психологічних технологій в інформаційних ресурсах задля розповсюдження інформації, зорієнтованої на зміну емоцій, почуттів, мотивів та поведінки людей» [2, с. 46]. При цьому масштаб застосування таких спеціальних технологій охоплює різні рівні соціальної та державної організації. Вчені зазначають, що «головним об'єктом такого впливу є певні соціальні групи (масова свідомість) або окрема людина (її свідомість)» [2, с. 46]. Відповідно, організація та реалізація подібних заходів з боку держави-агресора є невід'ємною складовою значно ширшої стратегії міждержавного протиборства. У цьому контексті В. Демський та Ю. Юрчак вказують, що «інформаційна війна – це відкриті та закриті цілеспрямовані інформаційні дії щодо нав'язування противнику небажаної інформації для зміни його поведінки через зміну мислення або для самознищення з

метою отримання виграшу у матеріальній сфері» [3, с. 86]. Впровадження відповідних операцій (ІПВ) супроводжується використанням широкого арсеналу засобів, інструментів та методів масової комунікації. І. Юзова, П. Пацек конкретизують, що «для здійснення ІПВ на противника під час інформаційно-психологічних спеціальних операцій (*далі* – ІПСО) використовуються різноманітні засоби, такі як інтернет-джерела, засоби масової інформації, різноманітна аудіо та відеопродукція, друковані матеріали й спеціально підібрані та підготовлені люди, які здійснюють ІПСО особисто спілкуючись з людьми тощо» [4, с. 62].

Зазначені процеси набувають особливої гостроти та динаміки у зв'язку з інтенсивним технологічним розвитком глобальних інформаційно-комунікаційних мереж. А. Уманець підкреслює, що «на сьогоднішній день, найбільш дієвими, для здійснення ІПВ на велику кількість людей, тобто маси, вважаються саме засоби масової інформації та мережа Інтернет» [5, с. 108]. Організація деструктивного інформаційного впливу завжди базується на чітко визначених стратегічних завданнях суб'єкта зовнішньої агресії. Також «завданням ІПВ є маніпулювання масовою свідомістю з метою: 1) внесення в суспільну свідомість і свідомість окремих людей визначених ідей і поглядів; 2) дезорієнтації та дезінформація населення; 3) ослаблення усталених переконань людей, що складають основу суспільства; 4) залякуванням» [5, с. 108].

З огляду на це, цілком закономірним є використання агресором багатьох різних способів, метою котрих є активне поширення свого впливу через телебачення, інтернет та інші ресурси. Це робиться для того, щоб маніпулювати думками (свідомістю) як окремих людей, так і всього суспільства загалом.

Пропаганда працює так, що звертається безпосередньо до емоцій та вроджених інстинктів людини, а не до логіки (критичного мислення). Через це особа часто сприймає інформацію автоматично, не встигаючи її обдумати чи критично оцінити. До основних методів маніпулятивного втручання належить апелювання до базових емоцій, таких як страх, гнів, гордість, ненависть, для впливу на думки та поведінку людей» [6]. Окрім того, в рамках реалізації ворожих стратегій широко застосовується свідоме спотворення об'єктивних фактів. З метою дезорієнтації об'єкта впливу та зниження рівня його аналітичних здібностей здійснюється «маневр на відволікання уваги»: використання емоційно заряджених тем, щоб відвернути увагу людей від важливих проблем» [6]. У своїй сукупності такі скоординовані дії створюють у суспільстві середовище підвищеної психологічної напруги, що об'єктивно знижує здатність громадян до критичного аналізу інформації, яка надходить із зовнішніх джерел. Отже, «ІПВ являє собою цілеспрямоване розроблення і поширення спеціальної актуальної інформації, здатної безпосередньо або непрямо впливати на суспільну свідомість, психологію і поведінку населення, військовослужбовців» [4, с. 62]. Негативні наслідки таких спеціальних інформаційних операцій мають прямий

деструктивний вплив на загальну обороноздатність держави. В. Демський та Ю. Юрчак відзначають, що «деструктивний вплив ворожої пропаганди завдає національній безпеці шкоду, набагато більшу від реальних бойових дій, що не може не вплинути на готовність країни загалом ... до спротиву агресії» [3, с. 85].

Специфіка ІПВ на представників сектору безпеки і оборони України полягає у чіткому фокусуванні на зниженні їхнього рівня професійної мотивації та морально-психологічного стану. «ІПВ на персонал органу охорони державного кордону – це дія словом, інформацією, спрямованою на свідомість...» [3, с. 88].

Зважаючи на вищевикладені обставини, організація системної, багаторівневої протидії стає абсолютним імперативом у сфері державного управління та національної безпеки. «Протидія негативним ІПВ – це своєрідний комплекс інформаційних, психологічних та організаційних заходів, зорієнтованих на запобігання, виявлення та нейтралізацію ворожих впливів» [2, с. 46]. Як зазначає Т. Вайда, практична реалізація таких комплексних заходів вимагає залучення ресурсів різних державних відомств, правоохоронних органів та інституцій громадянського суспільства [7, с. 798-801]. Відповідно, «дієва система протидії деструктивним ІПВ дозволить мінімізувати можливість настання негативних наслідків, а відтак підвищить ефективність комунікації із населенням, посилить спроможності протистояти ворогу» [2, с. 46].

Формування ефективної інституційної системи захисту передбачає комплексний підхід до управління інформаційними потоками та моніторингу інформаційного простору. Щоб захистити військовослужбовців ЗСУ від впливу ворога, потрібно правильно керувати інформацією, яку вони отримують: обмежувати доступ до шкідливих ресурсів, вчасно поширювати офіційні та правдиві дані. Також важливо навчити особовий склад підрозділів/персонал державних закладів правильно аналізувати новини, щоб вони могли самостійно розрізняти маніпуляції інформацією. Крім того, робота має бути спрямована на підтримку здорового духу в колективі та розвиток особистої стійкості кожного військовослужбовця/правоохоронця, щоб вони могли професійно виконувати свої завдання, попри будь-який психологічний тиск.

Одним із ключових аспектів успішної протидії дезінформації є забезпечення стабільного стану індивідуальної та суспільної свідомості. Для досягнення такого захищеного стану необхідним є планомірне підвищення рівня інформаційної компетентності громадян. Як стверджують Н. Іванова, О. Іванов, «медіаграмотність населення, особливо на деокупованих територіях, дозволить максимально нейтралізувати зусилля путінських пропагандистів у просуванні власних ідей, а то й узагалі звести їх нанівець» [2, с. 48].

Важливим структурним елементом архітектури національної інформаційної безпеки є ціннісний вимір функціонування суспільних відносин. Як зазначають І. Юзова, П. Пацек, «основою, на якій можливе створення системи інформаційно-психологічної протидії, мають бути духовно-етичні

цінності, що склалися за багатовіковий період розвитку українського суспільства» [4, с. 65]. Культивування та інституційне закріплення цих цінностей виступає міцним фундаментом для формування загальнонаціональної стійкості до зовнішніх маніпуляцій. Вчені стверджують, що «ідея державного патріотизму, висока історична самосвідомість, гордість за свою військову професію, за приналежність до Збройних Сил України, є передумовою формування імунітету до психологічних операцій ворога і мають бути основою, на якій будується вся система інформаційно-психологічної протидії» [4, с. 65].

З точки зору Т. Вайди та О. Кузнецова, своєчасне реагування на спроби дискредитації органів державної влади, поширення фейкових повідомлень та проведення інформаційно-психологічних диверсій повинно супроводжуватися розробкою контрнаративів, заснованих на принципах достовірності, прозорості та офіційності [8, с. 42-43].

Синтез наведених теоретичних положень та результатів практичних досліджень дозволяє зробити висновок, що організація протидії агресивним ІПВ є складним, багатовекторним процесом, який потребує консолідації зусиль усього державного апарату та громадянського суспільства. Успішна реалізація завдань у сфері інформаційної безпеки залежить від впровадження ефективної нормативно-правової бази, яка регулює діяльність у національному інформаційному просторі, а також від здатності уповноважених органів здійснювати оперативний моніторинг та аналіз загроз.

Пропаганда, як інструмент психологічного тиску, постійно еволюціонує, адаптуючись до нових технологічних умов та соціально-економічних реалій, що вимагає адекватного, симетричного та проактивного реагування. Формування інформаційного імунітету населення повинно здійснюватися шляхом впровадження освітніх програм з медіаграмотності, розвитку навичок критичного мислення та забезпечення доступу до офіційних, верифікованих джерел інформації.

Висновки. Провівши аналіз наукових досліджень з піднятої проблеми психології пропаганди в умовах війни, можемо зробити деякі узагальнення.

1. Стійкість суспільства до зовнішнього інформаційного втручання безпосередньо залежить від рівня довіри громадян до державних інституцій, що досягається виключно через дотримання принципів законності, об'єктивності та відкритості. Лише комплексне поєднання правових, організаційних, технологічних та освітніх заходів здатне забезпечити надійний захист когнітивного простору держави, мінімізувати негативні наслідки ворожих інформаційно-психологічних операцій та гарантувати інформаційний суверенітет у довгостроковій перспективі.

2. Діяльність суб'єктів щодо забезпечення безперервного процесу виявлення, фіксації та правової кваліфікації фактів поширення деструктивного контенту держави-агресорки, відповідно до чинного законодавства, є обов'язковою умовою нівелювання інформаційних загроз.

3. Розбудова національної системи інформаційної стійкості є безальтернативним шляхом до збереження суспільної консолідації та забезпечення

сталого розвитку української держави в умовах глобальних гібридних загроз.

4. Важливим аспектом протидії ІПВ (ІПСО) залишається розбудова стратегічних комунікацій держави, які мають бути спрямовані на своєчасне інформування громадськості про поточну ситуацію на фронті та стан правопорядку в країні, роз'яснення рішень органів державної влади та оперативне спростування деструктивних чуток.

Список бібліографічних посилань

1. Вайда Т.С. Інформаційна та кібернетична агресія Росії як складова гібридної війни проти України. *Modern information technologies and their implementation in the processes of social and technical project management : Materials abstract of the 4 th International scientific and practical conference (February 17-18, 2020, Boston, USA)*. Boston, USA, 2020. SH SCW «New route». – Рр. 63-71. = Сучасні інформаційні технології та їх впровадження у процеси управління соціальними та технічними проектами управління : Матеріали IV Міжнародної дистанційної міждисциплінарної науково-практичної конференції (17-18 лютого 2020 р., Бостон, США). Бостон, США: видавець СГ НТМ «Новий курс», 2020. С. 63-71. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/02/IV-Conference-BostonUSA.pdf>.

2. Іванова Н.Г., Іванов О.Ю. Протидія інформаційно-психологічним впливам РФ в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. Вип. 6 (76). С. 45-52. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-23-76-6-45-52>.

3. Демський В., Юрчак Ю. Проблема протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на персонал органу охорони державного кордону в контексті інформаційної війни. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*. 2019. № 1 (12). С. 83–94. DOI: <https://doi.org/10.32453/5.v12i1.139>

4. Юзова І., Пацек П. Інформаційно-психологічний вплив противника та протидія йому в умовах ведення гібридних війн. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2020. № 3 (40). С. 61-68. DOI: <https://doi.org/10.30748/nitps.2020.40.07>.

5. Уманець А. О. Інформаційно-психологічні впливи: поняття, особливості реалізації та способи протидії. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 106–112. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.3/18>.

6. Наймитенко Д. Психологія пропаганди: як вона впливає на психіку людини. *Чорноморський національний університет імені Петра Могили*. URL: <https://chmnu.edu.ua/psihologiya-propagandi-yak-vona-vplivaye-na-psihiku-lyudini/> (дата звернення: 12.03.2026).

7. Вайда Т.С. Деякі правила інформаційної безпеки під час війни та способи захисту працівників поліції/пересічних громадян України від кібератак країни-агресора. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління*

підприємством : Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 2. м. Полтава, 30-31 травня 2023 р. Полтава, 2023. С. 798-801.

8. Вайда Т.С., Кузнецов О.І. Деякі особливості стратегічних наративів інтернет-засобів масової інформації та способів комунікації населення в період запровадженого воєнного стану (на прикладі окупації України у 2022 році). *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір* : матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 року. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 42-43.

Одержано 15.03.2026

УДК 364.4:352:355.01-058.65

Сергій Васильович СТЕПАНЕНКО,

*доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5379-9065>*

ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМИ НОВОСТВОРЕНИХ ГРОМАД

Збройна агресія проти України спричинила суттєве зростання кількості осіб, які отримали статус ветеранів війни, що істотно вплинуло на масштаби та механізми реалізації державної політики у сфері їх підтримки. Якщо у середині 2022 року кількість ветеранів становила менше пів мільйона осіб, то станом на кінець 2025 року цей показник зріс приблизно до 1,5 млн. При цьому до Єдиного державного реєстру ветеранів війни було внесено понад 1,3 млн осіб зі статусом учасника бойових дій. За прогнозними оцінками, після завершення війни загальна чисельність осіб, які потребуватимуть державної підтримки у межах ветеранської політики, може досягти близько 5 млн осіб. Така динаміка обумовлює необхідність переосмислення підходів до формування та реалізації державної політики у цій сфері.

Проблематика забезпечення прав і соціального захисту ветеранів не є новою для України, оскільки вона набула актуальності ще з початку збройного конфлікту у 2014 році. Уже в той період постали питання доступу до медичних послуг, реабілітації, житлового забезпечення, а також надання соціальної допомоги. Однак різке зростання чисельності ветеранів після 2022 року суттєво загостило наявні проблеми, зокрема у сфері нормативно-правового регулювання та організації діяльності органів публічної влади. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває аналіз чинного законодавства та визначення напрямів його вдосконалення з урахуванням нових викликів і потреб.

У науковій літературі питання соціального та правового захисту ветеранів і членів їхніх сімей досліджувалися достатньо активно. Вчені зосереджували увагу на аналізі системи соціальних гарантій, пільг, виплат, а

також проблемах доступу до різних видів допомоги. Водночас сучасні умови функціонування держави, пов'язані з повномасштабною війною, потребують більш комплексного підходу до дослідження цієї проблематики, оскільки значно змінилися як кількісні, так і якісні характеристики відповідної категорії осіб.

Сучасна система державної підтримки ветеранів базується на нормах Конституції України, яка закріплює обов'язок держави забезпечувати соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей. Такий підхід узгоджується із загальновизнаними міжнародними стандартами у сфері прав людини, що сформувалися внаслідок тривалого розвитку суспільно-політичної думки та закріплені у відповідних міжнародних актах. Водночас ефективність реалізації цих положень значною мірою залежить від якості їх конкретизації у національному законодавстві та практики застосування.

Нормативну основу державної підтримки ветеранів становить значна кількість законодавчих та підзаконних актів. Ключове значення мають закони, які визначають статус ветеранів війни, встановлюють гарантії їх соціального захисту, а також регулюють порядок надання соціальних послуг. Окремі аспекти підтримки врегульовано законодавством у сфері пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, а також актами, що визначають засади реабілітації осіб з інвалідністю. Важливу роль відіграють і нормативні акти уряду, які деталізують порядок надання соціальних, психологічних та інших видів допомоги, а також регламентують діяльність відповідних інституцій.

Поряд із цим державна політика у сфері підтримки ветеранів визначається стратегічними документами, які окреслюють пріоритети розвитку цієї сфери. У таких документах акцентується увага на необхідності створення ефективної системи соціальної підтримки, забезпечення умов для інтеграції ветеранів у суспільне життя, розвитку їхнього професійного потенціалу та економічної активності. Значна увага приділяється також впровадженню цифрових інструментів для спрощення доступу до послуг, розширенню можливостей медичної та психологічної реабілітації, а також підтримці зайнятості та підприємницької діяльності.

Разом із тим чинне законодавство характеризується фрагментарністю та надмірною кількістю нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти державної підтримки. За окремими оцінками, у цій сфері діє понад півтори сотні актів, частина з яких не містить чітких механізмів реалізації або фактично не застосовується на практиці. Наявність дублюючих норм ускладнює процес правозастосування, створює додаткові адміністративні бар'єри та негативно впливає на ефективність реалізації державної політики.

Недоліки правового регулювання підтверджуються також законодавчими ініціативами, спрямованими на реформування цієї сфери. Зокрема, наголошується на відсутності системного підходу до формування ветеранської політики та необхідності прийняття комплексного нормативного акта, який би визначав її основні засади. Чинні норми здебільшого орієнтовані на

надання пільг і компенсацій, тоді як питання забезпечення рівного доступу до послуг, урахування індивідуальних потреб різних категорій ветеранів, а також цифровізації процедур залишаються недостатньо врегульованими.

У практичній діяльності це проявляється у складності процедур отримання допомоги, різному тлумаченні норм законодавства та нерівномірності доступу до послуг залежно від регіону проживання. Відсутність уніфікованих стандартів надання соціальних послуг і чітко визначених процедур супроводу призводить до того, що ветерани та члени їхніх сімей отримують різний обсяг і якість підтримки, що суперечить принципу рівності.

За сучасних умов особливої ваги набуває необхідність формування комплексної системи державної підтримки ветеранів, яка б охоплювала всі ключові напрями їх соціальної інтеграції. Йдеться про забезпечення доступу до медичної допомоги, фізичної та психологічної реабілітації, протезування, вирішення житлових питань, а також створення умов для професійної реалізації та економічної самостійності. Важливим напрямом є також розвиток ветеранського підприємництва та підтримка зайнятості.

Доцільним є запровадження державних стандартів надання соціальних послуг, зокрема у сфері адаптації житлового середовища до потреб осіб з інвалідністю. Не менш важливим є вдосконалення інформаційної взаємодії між державними органами, що дозволить скоротити строки оформлення необхідних документів та підвищити ефективність надання соціальних виплат.

Окрему увагу слід приділити питанням догляду за ветеранами, які отримали поранення або інвалідність унаслідок війни. У таких випадках значне навантаження покладається на членів сім'ї, що впливає на їх соціальне та професійне життя. У зв'язку з цим необхідним є вдосконалення механізмів компенсації витрат на догляд, розвиток мережі соціальних послуг, підвищення професійного рівня відповідних працівників, а також створення спеціалізованих центрів, які забезпечуватимуть комплексну підтримку та сприятимуть соціалізації ветеранів.

Таким чином, сучасний стан законодавства у сфері державної підтримки ветеранів і членів їхніх сімей свідчить про необхідність його системного оновлення з урахуванням викликів воєнного та післявоєнного періоду. Значна кількість розрізнених нормативних актів, відсутність чітких процедур та недостатня узгодженість дій органів публічної влади ускладнюють реалізацію передбачених соціальних гарантій. Удосконалення законодавчої бази, підвищення доступності та якості послуг, розвиток цифрових інструментів, а також запровадження системного моніторингу ефективності державної політики є ключовими напрямками підвищення рівня соціального захисту ветеранів та їхніх сімей.

Список бібліографічних посилань

1. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 No 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1338-2022-%D0%BF>.

2. Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 No 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/881-2024-%D0%BF>.

3. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 No 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80>

4. Проєкт Плану відновлення України Національної ради з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada.ua/protection-of-the%20rights-of-war-veterans.pdf>.

5. Статус учасника бойових дій отримали понад 1,3 млн українців, – Мінветеранів. Цензор.НЕТ. 2025. URL: <https://censor.net/ua/news/3578342/skilky-veteraniv-mayut-status-ubd-v-2025-rotsi-vidpovid-minveteraniv>.

Одержано 26.02.2026

УДК 342.7:355.1

Анжела СТЕЦЮК,

курсант третього курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7116-3388>;

Віталій Олегович НАЙДА,

доктор філософії у галузі права,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

соціально-психологічного забезпечення,

супроводу та реабілітації працівників МВС

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>

ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОЛІ ЖІНКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Період воєнного стану в Україні став переломним у сприйнятті ролі жінки в секторі безпеки та оборони. Якщо раніше участь жінок у військовій сфері здебільшого обмежувалася медичною допомогою, тилловим забезпеченням чи адміністративними функціями, то з 2014 року, а особливо після 2022 року, спектр доступних для них військових посад істотно розширився. Жінки отримали можливість опановувати не лише допоміжні, а й бойові спеціальності, зокрема служити снайперами, гранатометниками, розвідницями чи командирами підрозділів [1]. Це свідчить про поступовий відхід від традиційного уявлення, що оборона держави є виключно «чоловічою справою».

Особливе значення має поява жінок на командних посадах та в сфері стратегічного планування. Українські військовослужбовиці не лише виконують бойові завдання, а й беруть участь у розробці тактичних рішень,

формуванні кадрової політики та координації операцій на рівні штабів. Це демонструє новий підхід до лідерства, де гендер не є визначальним критерієм, а головними залишаються професіоналізм, компетентність і досвід [2]. Дослідження підтверджують, що жінки-офіцерки проявляють високий рівень відповідальності та стійкості в умовах кризових ситуацій, що сприяє підвищенню ефективності роботи військових структур.

Разом із тим воєнний стан ставить перед жінками подвійне завдання: поєднувати професійні обов'язки з виконанням соціальних ролей, пов'язаних із сім'єю та вихованням дітей. Це створює додаткове психологічне та емоційне навантаження, яке часто не враховується в офіційних нормативних документах. Проблема поєднання професійних і соціальних функцій жінки у воєнний час загострює питання необхідності впровадження комплексної системи підтримки - від психологічної допомоги до гнучких механізмів соціального захисту [3].

Воєнний стан не лише змінив характер військової служби жінок в Україні, а й висунув нові виклики. З одного боку, відбулося розширення доступу до різних спеціальностей і керівних посад, з іншого – постало питання балансування професійних і соціальних ролей. Подолання цих викликів потребує подальшої розробки державної політики, спрямованої на забезпечення гендерної рівності та захисту прав жінок у секторі безпеки та оборони.

Соціально-психологічні аспекти трансформації ролі жінки у секторі безпеки та оборони в умовах воєнного стану заслуговують особливої уваги, адже вони визначають не лише ефективність професійної діяльності військовослужбовиць, а й їхній особистий розвиток та вплив на суспільні уявлення. Попри поступову нормалізацію присутності жінок у Збройних силах України, вони стикаються з низкою бар'єрів, серед яких гендерні стереотипи, недовіра з боку колег-чоловіків та недостатня підтримка з боку інституцій [2]. Такі виклики ускладнюють інтеграцію жінок у військове середовище та потребують створення додаткових програм підтримки.

Одним із ключових факторів професійної успішності є психологічна адаптація жінок до умов бойових дій. Дослідження показують, що жінки, попри підвищене емоційне навантаження, демонструють високий рівень стійкості, здатність швидко реагувати на стресові ситуації та приймати зважені рішення. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток навичок психологічної саморегуляції та доступ до програм психологічної підтримки [3, с. 119]. Без таких механізмів зростає ризик емоційного вигорання та посттравматичних розладів, що негативно позначається як на самих військовослужбовицях, так і на ефективності їхньої роботи.

Військовий досвід жінок також має суттєвий вплив на суспільні уявлення про гендерні ролі. Служба у бойових підрозділах чи на керівних посадах поступово руйнує стереотип про «чоловічу» сутність війни та доводить, що компетентність і професіоналізм не залежать від статі. Це сприяє формуванню більш рівноправного образу жінки у суспільстві, зокрема у сфері безпеки й оборони [4, с. 101]. Таким чином, воєнний досвід стає

потужним чинником трансформації суспільної свідомості, сприяючи зменшенню дискримінації та розширенню можливостей для жінок.

Соціально-психологічні аспекти ролі жінок у секторі безпеки охоплюють складний комплекс викликів і змін. З одного боку, вони стикаються з бар'єрами й упередженнями, з іншого - демонструють високий рівень адаптації та сприяють руйнуванню гендерних стереотипів. Цей процес є не лише індивідуальним, а й суспільним, адже трансформація ролі жінки в умовах війни формує нову парадигму гендерної рівності в Україні.

Перспективи розвитку гендерної рівності у секторі безпеки та оборони охоплюють три взаємопов'язані напрями: правове забезпечення, освітню та професійну підготовку, а також врахування трансформацій, зумовлених воєнним станом. Комплексне впровадження цих змін дозволить Україні наблизитися до міжнародних стандартів та створити справді інклюзивну систему національної безпеки.

Аналіз трансформаційних змін у ролі жінок у секторі безпеки та оборони під час воєнного стану свідчить про суттєве розширення їхньої участі в усіх сферах військової та суспільної діяльності. Традиційні уявлення про жінку як виключно берегиню родини поступово змінюються під впливом реалій війни, що вимагають максимальної мобілізації людського потенціалу. Жінки дедалі активніше займають бойові посади, командні ролі, беруть участь у стратегічному плануванні, що раніше вважалося виключною сферою діяльності чоловіків. Одночасно вони залишаються потужною рушійною силою в тилу – у медицині, волонтерському русі, гуманітарних ініціативах та інформаційній боротьбі.

Таким чином, зміни мають безпосередній вплив на суспільство та систему національної безпеки. По-перше, руйнуються стійкі гендерні стереотипи, формується новий образ жінки як рівноправної учасниці державотворчих і оборонних процесів. По-друге, посилюється довіра суспільства до жінок як до лідерок, що позитивно впливає на демократизацію управлінських структур. По-третє, підвищується ефективність самої системи безпеки, адже участь жінок розширює кадровий потенціал, забезпечує багатогранність підходів до вирішення завдань і сприяє розвитку більш інклюзивного та гнучкого військового середовища.

Список бібліографічних посилань

1. Мартинюк О. Гендерна рівність і трансформація сектору безпеки України в умовах воєнного стану. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 3. С. 105-114.

2. In the Ukraine war, women are on the front lines and leading recovery // UN Women: сайт. URL: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2024/10/in-the-ukraine-war-women-are-on-the-front-lines-and-leading-recovery>.

3. Сидоренко Л. Подвійне навантаження: професійні та соціальні функції жінок у воєнний час. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 1. С. 54–61.

4. Кириченко Л. Психологічна стійкість військовослужбовців у бойових умовах. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 2(64). С. 115–123.

Одержано 09.03.2026

УДК 159.923.2:159.942.5

Юлія Леонідівна ТВЕРДОХВАЛОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8431-0943>

ПРАКТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В умовах тривалої та широкомасштабної збройної агресії психологічний стан цивільного населення перестає бути суто індивідуальною проблемою і трансформується у стратегічний фактор національної безпеки та соціальної стабільності. Постійна загроза фізичному виживанню, втрата житла та майна, вимушене переселення, розрив родинних зв'язків та тривала соціальна ізоляція формують унікальне, екстремально стресове середовище. Воно характеризується хронічною невизначеністю та «кризою очікування», коли традиційні механізми адаптації, що успішно функціонували у мирний час, виявляються не просто недостатніми, а часто й деструктивними, ведучи до депресивних розладів, апатії та емоційного заціпеніння.

У цьому критичному контексті життєстійкість (*hardiness*) постає не як статична, вроджена риса характеру, а як складна, динамічна система переконань, когнітивних установок і практичних поведінкових навичок. Вона виступає фундаментальним внутрішнім ресурсом (буфером), що дозволяє особистості не лише витримувати колосальний тиск зовнішніх обставин без незворотної шкоди для психіки, а й активно трансформувати травматичний досвід. Життєстійка людина здатна інтегрувати подію війни у свою ідентичність, знаходячи в ній нові сенси, цінності та можливості для подальшого посттравматичного зростання.

Основна мета нашого дослідження полягає у переході від пасивного теоретичного опису психологічної травми до побудови проактивного, операційного алгоритму психологічної допомоги. Ми фокусуємося на ключових детермінантах — чинниках, що дозволяють цивільним особам зберігати цілісність «Я», ефективно регулювати тривожні та депресивні стани, відновлювати суб'єктивне відчуття авторства власного життя та, зрештою, запобігати хронізації ПТСР.

Для розробки науково обґрунтованої програми втручання було реалізовано багатоетапний діагностичний процес, результати якого дозволили

виявити специфічні профілі адаптації цивільного населення. Він базується на інтегральній моделі оцінки, що охоплює три рівні: глибинні установки, динаміку поведінкових реакцій та актуальний емоційний фон.

Аналіз емпіричних даних життєстійкості (за тестом С. Мадді) дозволив диференціювати рівні стійкості за трьома критичними векторами залученість, контроль та прийняття ризику.

Результати показали, що особи з низьким показником залученості частіше відчують себе «сторонніми спостерігачами» власної трагедії. Натомість високий рівень залученості корелює зі швидкою самоорганізацією. Наприклад, цивільні, які включилися в активну допомогу громаді, демонструють меншу вразливість до нав'язливих думок про війну, оскільки їхня увага зміщена з внутрішнього страждання на зовнішню корисну діяльність.

Виявлено критичне зниження показника контролю у жителів зон активних бойових дій. Дефіцит відчуття контролю трансформується у «параліч волі». Однак діагностика підтвердила, що навіть мінімальні зони контролю (наприклад, дотримання режиму харчування) суттєво гальмують розвиток апатії.

Особи, які сприймають ситуацію як виклик, а не лише як загрозу, швидше опановують нові побутові та професійні навички в умовах релокації. Це свідчить про те, що когнітивна установка на розвиток є ключовим предиктором посттравматичного зростання.

Дослідження діагностики копінг-поведінки (Опитувальник COPE): виявило чітку залежність між вибором копінг-стратегії та довгостроковим прогнозом психічного здоров'я. Найбільш резильєнтні респонденти використовують «позитивне переосмислення» та «активне подолання». Це дозволяє їм не просто виживати, а й знаходити нові цінності. Використання гумору (зокрема «військового» чи іронічного) виявилось потужним інструментом деактивації гострого стресу.

Деструктивні стратегії показують високі бали за шкалами «заперечення» та «мислення, орієнтоване на уникання» свідчать про приховане накопичення афекту. Такі особи перебувають у зоні найвищого ризику виникнення «відкладеного» ПТСР, оскільки їхня психіка не переробляє травму, а лише консервує її.

Діагностика за допомогою клінічних шкал (HADS та PCL-5) дозволила виявити наступну динаміку:

У більшості цивільних спостерігається «нормативна» тривога, яка виконує захисну функцію. Проте у 25% випадків зафіксовано клінічно значущі показники, що супроводжуються порушенням сну та постійною гіперпильністю.

Було встановлено прямий зв'язок між втратою майна/дому та показниками депресії. Низька життєстійкість у поєднанні з втратою соціальних зв'язків майже завжди призводить до клінічної депресії, що вимагає втручання фахівців.

Емпіричний аналіз дозволив виявити та деталізувати конкретні механізми, які безпосередньо впливають на рівень життєстійкості цивільних осіб.

Найважливішим результатом є доведена кореляція між зміною внутрішнього наративу та психосоматичним станом. Когнітивний рефреймінг передбачає свідому зміну інтерпретації подій з катастрофічних на ресурсорієнтовані. Коли людина перестає питати «За що мені це?» і починає думати «Яка моя стратегія виживання в цій точці?», відбувається переключення активності мозку з лімбічної системи (емоції страху) на префронтальну кору (логіка, планування та контроль). Встановлено, що перехід до ролі «Активного Вижилого» (Survivor) знижує рівень суб'єктивного страждання на 40%, оскільки повертає людині відчуття внутрішньої гідності та спроможності діяти.

Дослідження показало, що «горизонтальна» солідарність та соціальна підтримка є потужнішими детермінантами, ніж зовнішня допомога. Соціальна інтеграція через волонтерство або участь у сусідських спільнотах створює ефект «розподіленої відповідальності». Коли страх розділений на групу, його інтенсивність для кожного окремого члена зменшується. Прикладні дані свідчать: особи, які мають принаймні три стабільні соціальні контакти поза межами сім'ї, демонструють на 50% вищу резильєнтність під час затяжних криз, оскільки отримують постійну емоційну валідацію своїх переживань.

В умовах хаосу стратегічне планування неможливе, що викликає «когнітивний параліч». Впровадження методу «горизонту 15 хвилин». Ми вчимо клієнтів фокусуватися виключно на поточному завданні: «зараз я просто кип'ячу воду», «зараз я просто читаю дитині». Це дозволяє розірвати коло катастрофічного мислення про неосяжне майбутнє. Успішне виконання мікрозавдань викликає мікровикиди дофаміну, що поступово відновлює здатність мозку до складніших інтелектуальних операцій.

Результати вказують, що найбільш життєстійкими є не ті, хто «тримає все в собі», а ті, хто вміє гнучко перемикатися між активними діями та емоційним вивільненням. Блокування емоцій («емоційне замороження») виявилось головним фактором ризику для розвитку відтермінованого ПТСР.

Запропонована програма для підвищення рівня життєстійкості цивільного населення, що постраждали в наслідок збройної агресії базується на цілісній інтегральній методології, що поєднує принципи когнітивно-поведінкової терапії, екзистенційної психології та соматичної стабілізації. Методологічний каркас програми вибудований відповідно до логіки травмофокусованого підходу «bottom-up» (знизу-вгору).

Методологія ґрунтується на концепції С. Мадді, де життєстійкість розглядається як інструмент перетворення стресових подій на можливості для навчання. У період збройної агресії цей підхід трансформується у стратегію пошуку сенсу в стражданні (за В. Франклом). Програма передбачає перехід від пасивного переживання «долі» до активного конструювання власного життя в запропонованих обставинах. Методологічно це реалізується через зміщення фокусу з «втраченого минулого» на «дієве теперішнє».

Методологічна структура програми передбачає послідовне проходження трьох рівнів трансформації:

1) Рівень соматичної десенсибілізації. Логіка цього етапу базується на полівагальній теорії С. Порджеса. Основне завдання — вивести нервову систему зі стану «завмирання» (дисоціації) або надмірного збудження (паніки). Методологічний акцент робиться на відновленні фізіологічної автономії. Без стабілізації тілесних реакцій будь-яка когнітивна робота є неефективною, оскільки мозок у стані загрози заблокований для логічного аналізу.

2) Рівень емоційної катарсичної переробки. Тут використовується методологія арт-терапевтичної екстерналізації. Принцип полягає у винесенні травматичного контенту у зовнішній простір (малюнок, метафора). Це дозволяє створити «безпечну дистанцію» між особистістю та її болем. Психологічний сенс цього етапу — декатастрофізація досвіду та відновлення здатності до емоційної саморегуляції через символічні форми.

3) Рівень когнітивно-поведінкової реструктуризації. Методологія завершального етапу спрямована на повернення суб'єктності. Використовуються принципи теорії самодетермінації. Програма фокусується на відновленні ефективного контролю через діяльність. Логіка «мікропланування» та «інвентаризації сили» дозволяє перебудувати когнітивну схему «я — безпорадна жертва» на схему «я — активний суб'єкт, що адаптується».

Вплив здійснюється одночасно на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери. Робота ведеться в зоні найближчого розвитку клієнта, уникаючи ретравматизації через надмірне заглиблення у деталі подій. Методологія орієнтована на пошук та активацію вже наявних, але заблокованих стресом внутрішніх та зовнішніх ресурсів.

Результатом втручання має стати не просто «повернення до норми», а якісний стрибок у розвитку особистості — посттравматичне зростання.

Практична значущість даного дослідження виходить далеко за межі індивідуального благополуччя. Системне впровадження методів зміцнення життєстійкості є ключовим інструментом для стимулювання посттравматичного зростання (PTG) на рівні всієї нації.

PTG — це феномен, за якого люди, що пережили катастрофу, стають психічно міцнішими, ніж були до неї. Це супроводжується глибшою оцінкою життя, посиленням соціальної відповідальності та зміцненням колективної ідентичності. Таким чином, психологічна робота з цивільним населенням сьогодні є прямою інвестицією в майбутню спроможність нації до швидкої відбудови. Життєстійка громада — це громада, яку неможливо деморалізувати зовнішнім тиском, і яка здатна стати фундаментом для економічної та культурної регенерації України після завершення збройної агресії.

Список бібліографічних посилань

1. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / упор. Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук. Чернівці: Технодрук, 2014. 133 с.

2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 160 с.

3. Maddi S. R. Hardiness: Training for Resilience in the Face of Severe Stress. Irvine : Hardiness Institute, 2012. 106 p.

4. Porges S. W. The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-regulation. New York : W. W. Norton & Company, 2011. 394 p.

Одержано 09.03.2026

УДК 159.922.7.072:159.923.2

Яна Олександрівна ТИНЕНИК,

здобувач освіти третього курсу спеціальності

«Психологія (Юридична психологія)»

Донецького державного університету внутрішніх справ;

Оксана Миколаївна МОЛЧАНОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

Донецького державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ВІЙНИ НА САМООЦІНКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Проблема формування самооцінки в молодшому шкільному віці є однією з ключових у психолого-педагогічній науці, оскільки саме в цей період закладаються основи самосвідомості дитини, формується здатність до рефлексії та критичного оцінювання власних дій і досягнень. Від того, наскільки адекватною та стабільною буде самооцінка дитини в цей період, залежить її подальша успішність у навчальній діяльності, характер міжособистісних стосунків та загальне психологічне благополуччя.

Особливої гостроти проблема розвитку самооцінки набуває в сучасних умовах повномасштабної війни в Україні. Мільйони дітей щоденно стикаються з травматичними подіями: втратою близьких, руйнуванням домівок, вимушеним переміщенням, розлукою з рідними, тривалим перебуванням у сховищах [5, с. 47]. Психологічний стан дітей, які проживають у зоні бойових дій або були змушені покинути свої домівки, характеризується підвищеною тривожністю, емоційною нестабільністю, труднощами саморегуляції [1, с. 280]. Ці фактори безпосередньо впливають на процес формування самооцінки, створюючи ризики її нестійкості, неадекватності або патологічного зниження [2, с. 102].

Війна виступає потужним стресогенним чинником, який здатен деформувати нормальний перебіг психічного розвитку дитини. Самооцінка, як центральне утворення особистості, є особливо вразливою до впливу травматичних подій. Дослідження свідчать, що у дітей із прифронтових територій спостерігаються виражені порушення емоційної регуляції, підвищена дратівливість, труднощі концентрації уваги, що безпосередньо позначається на їхній здатності адекватно оцінювати себе та свої можливості [5, с. 51].

Водночас питання впливу війни на формування самооцінки молодших школярів залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній науці. Більшість наявних праць зосереджені на вивченні посттравматичних стресових розладів, депресивних станів та загального психоемоційного благополуччя дітей, тоді як специфіка змін у самооцінці, механізми її деформації та шляхи психолого-педагогічної підтримки потребують окремого ґрунтовного аналізу [1, с. 281; 2, с. 103]. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження особливостей розвитку самооцінки молодших школярів в умовах війни та розробки ефективних методик психологічного супроводу дітей, які постраждали від воєнних дій.

Сучасні реалії життя в умовах воєнного стану в Україні вносять суттєві корективи у процес формування особистості молодшого школяра, зокрема його самооцінки. Дослідження українських науковців свідчать, що діти, які проживають у зоні бойових дій або були змушені покинути свої домівки, зазнають значного психоемоційного навантаження, що безпосередньо впливає на їхнє самосприйняття та ставлення до себе [1, с. 279; 5, с. 49]. Тривалий стрес, спричинений війною, може призводити до формування нестійкої, заниженої або неадекватно завищеної самооцінки як захисного механізму психіки [2, с. 101].

Дослідження, проведене І. Гудімовою та співавторами серед дітей із прифронтових територій (Харківська, Сумська, Донецька області), виявило високу поширеність емоційного дистресу: у дітей спостерігалися підвищена дратівливість, тривога та значні труднощі з регуляцією емоцій [5, с. 52]. Порушення сну, зміни апетиту та соматичні скарги стали поширеними явищами, що вказують на фізіологічний вплив психологічного стресу [5, с. 54]. Усі ці фактори безпосередньо впливають на здатність дитини об'єктивно оцінювати себе та свої досягнення [3, с. 279].

Особливо вразливими є діти, які зазнали вторинної травматизації внаслідок вимушеного переміщення [5, с. 53]. Втрата звичного середовища, друзів, школи, а іноді й розлука з близькими створюють передумови для формування негативного образу «Я». Дитина може сприймати себе як «не таку, як усі», відчувати сором за свій стан або провину за те, що трапилося з родиною [5, с. 55]. Ці переживання особливо гостро проявляються саме у молодшому шкільному віці, коли дитина починає активно порівнювати себе з іншими та залежить від оцінок значущих дорослих [3, с. 280; 4, с. 47].

Г. Афузова та співавтори у своїх дослідженнях наголошують, що діти демонструють адаптивні копінг-механізми, зокрема пошук соціальної взаємодії, залучення до заспокійливих видів діяльності та розвиток індивідуальних стратегій управління стресом [1, с. 282; 2, с. 104]. Це свідчить про важливість цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки, яка може пом'якшити негативний вплив війни на самооцінку дитини. Створення ситуацій успіху, заохочення саморефлексії, підтримка з боку вчителів та батьків набувають особливого значення в умовах воєнного стану [3, с. 281; 4, с. 48].

Отже, війна створює додаткові ризики для формування здорової самооцінки молодшого школяра, актуалізуючи потребу в розробці та впровадженні

спеціальних програм психологічного супроводу, спрямованих на зміцнення резильєнтності, розвиток навичок емоційної регуляції та підтримку позитивного самосприйняття дітей, які постраждали від воєнних дій [2, с. 104; 5, с. 57].

Війна створює критичні ризики для самооцінки молодших школярів, провокуючи емоційний дистрес, тривожність та формування негативного образу «Я» через втрату стабільності й соціальних зв'язків. Оскільки цей вік є сенситивним для становлення самосвідомості, травматичний досвід часто призводить до деформації самооцінки, яка стає нестійкою або виконує роль захисного механізму. Ефективна протидія цим змінам потребує синергії сім'ї та школи через емоційне прийняття та створення ситуацій успіху, а також впровадження спеціалізованих програм психологічного супроводу, спрямованих на розвиток резильєнтності, навичок саморегуляції та зміцнення копінг-стратегій дитини.

Список бібліографічних посилань

1. Афузова Г. В., Найдьонова Г. О., Кротенко В. І. Особливості психічного здоров'я першокурсників на етапі адаптації до професійного навчання в умовах воєнного стану. *Habitus*. 2022. Вип. 41. С. 278–283. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.49>

2. Афузова Г. В., Найдьонова Г. О., Кротенко В. І. Резильєнтність як чинник збереження психічного здоров'я в умовах воєнного стану. *Habitus*. 2023. Вип. 53. С. 100–104. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/53-2023/16.pdf> (дата звернення: 26.02.2026).

3. Особливості формування самооцінки молодших школярів. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 278–282. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/53.pdf> (дата звернення: 26.02.2026).

4. Вплив сімейного виховання на формування особистості молодшого школяра : методичні рекомендації / Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця. Київ, 2016. 52 с. URL: <http://ir.libraryntmu.com/bitstream/123456789/2765/1/Вплив%20сімейного%20виховання.pdf> (дата звернення: 26.02.2026).

5. Гудімова І., Халік О., Татомир І., Гудімов О. Виклики підлітків в умовах війни: звіт із прифронтових територій України. *Insight: the psychological dimensions of society*. 2025. Вип. 13. С. 43–59. DOI: <http://dx.doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-17>

Одержано 09.03.2026

УДК 159.9:343.9

Анатолій Миколайович ТІХОНОВ,

здобувач четвертого курсу

*навчально-наукового інституту природничо-математичних,
медико-біологічних наук та інформаційних технологій*

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

експерт-здобувач Національного агентства

із забезпечення якості вищої освіти;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2475-6187>;

Анжела Михайлівна ГОРЯНСЬКА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, початкової освіти,

психології та менеджменту

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9741-4623>

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ МОЛОДІ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Як відбувається, що звичайна молода людина опиняється по той бік закону, виконуючи накази анонімних кураторів? Відповідь — у психології впливу, де деструктивні емоції стають зброєю, а вразливість психіки — мішенню. Тотальна цифровізація трансформує кримінальний ландшафт: соціальна інженерія перетворилася на "форму 'атаки соціальної інженерії', спрямовану на когнітивні вразливості людини" [1, с. 2]. Сьогодні її використовують не лише для кібершахрайства, а й для системного вербування молоді задля вчинення тяжких злочинів — від підпалів до диверсій.

Актуальність теми для України важко переоцінити. Соцмережі стали ключовим інструментом втягування молоді під гаслами «швидкого заробітку». Молодь — в епіцентрі ризику, оскільки "неврологічні та психологічні характеристики періпубертатного періоду роблять підлітків особливо вразливими до тактик вербування" [6, с. 6]. Висока емоційна лабільність, інтенсивна цифрова активність, прагнення до самоствердження та брак життєвого досвіду в поєднанні з ілюзією анонімності створюють ідеальне підґрунтя для маніпуляцій. Мета дослідження — розкрити психологічні механізми «злому» вольової регуляції через деструктивні емоційні тригери — страх і провину.

Щоб зрозуміти, як анонімний куратор змушує виконувати злочинні накази, варто звернутися до експериментів Стенлі Мілгрема. Його концепція «агентного стану» пояснює, як індивід перестає бути автономним, перетворюючись на інструмент виконання волі авторитету [3; 4]. У цифровому середовищі цей механізм посилюється: роль «експериментатора» виконують адміністратори каналів. Сам Мілгрем свідомо виступав у ролі "соціального інженера", додаючи "зв'язуючі фактори" та "механізми зняття напруги", щоб максимізувати підпорядкування [3; 4, с. 8]. Критичне переосмислення його експерименту показує механізм психологізації — коли

"інтерсуб'єктивна ситуація створюється, щоб індивідуалізувати та психологізувати її" [8, с. 5]. Це пряма аналогія до дій вербувальника: він не просто змушує діяти, а примушує жертву взяти відповідальність, переконуючи у власній «провинуватості». Іншим важливим підґрунтям є концепція «трансформаційної віктимізації», яка описує, як потерпілий від шахрайства сам стає знаряддям злочину [2].

В основі «зламу» — експлуатація емоційних тригерів, що блокують критичне мислення. Згідно з двосистемною теорією Д. Канемана, наше мислення функціонує через Систему 1 (швидку, емоційну) та Систему 2 (повільну, логічну) [1, с. 2; 6, с. 77]. Коли маніпулятор штучно створює паніку, вона призводить до «емоційного викрадення»: Система 2 блокується. Маніпулятивний контент конструюється так, щоб "обійти мислення Системи 2 та безпосередньо активувати Систему 1 через емоційні заклики" [1, с. 2]. Понад 90% онлайн-коментарів у відповідь на такий контент демонструють периферійний (емоційний) шлях обробки інформації [1, с. 4-5]. Почуття провини діє як тонший інструмент, створюючи "екзистенційну пастку": маніпулятор переконує жертву, що її помилка має фатальний характер. Провина стає "психологічним боргом", а куратор — єдиним, хто може запропонувати "спокуту". Для молодшої людини з нестійкою самооцінкою ця пастка спрацьовує безвідмовно [2]. Як зазначає Волтерс, "усі люди мають потребу відчувати, що вони належать, і потребу відчувати себе значущими", і саме ці потреби стають мішенню для маніпуляторів [7, с. 78].

Процес перетворення на виконавця диверсій проходить через визначені етапи. Спочатку жертву ізолюють через техніку «таємності місії» [6]. Потім куратор стає «єдиним другом», використовуючи модель «залученого лідерства»: виконання наказів подається як спільна боротьба, і молода людина ідентифікує себе з групою маніпулятора [7]. Це призводить до трансформації ідентичності, «подвійного життя» та психологічної кризи [5]. На кінцевій стадії настає автоматичне виконання інструкцій. Однак справжнє поневолення відбувається після, коли жертві нав'язують індивідуальну відповідальність: "Мілґрем індивідуалізує сцену: *хто насправді натискав на перемикач?*" [8, с. 4-5]. У сучасному контексті цю роль відіграє обов'язковий фото- або відеозвіт, який стає компроматом, що унеможливорює вихід [5]. Звіт стає інструментом "пристрасті до незнання" [8, с. 9], змушуючи аналізувати власні почуття замість структури влади.

В умовах російсько-української війни вербування набуло системних рис під егідою спецслужб РФ. Схема стандартна: маскуваність під «легку роботу», поетапність — від фотофіксації до диверсій. Замовники використовують гібридну тактику — "летальну суміш кібер - та електронної війни" [2, с. 20]. Важлива складова — дезінформація про юридичну відповідальність: підлітків запевняють у недоторканності через вік, замовчуючи, що законодавство України передбачає за такі злочини покарання аж до довічного ув'язнення [2].

Одним із найскладніших аспектів є адекватна юридична та психологічна оцінка дій молодих людей під інтенсивним маніпулятивним тиском.

Чи можна вважати їх повністю осудними, якщо їхня вольова регуляція була «зламана»? Це підводить до поняття «сугестивної дезадаптації» — стану, що унеможливлює вільний вибір. Традиційний підхід до оцінки осудності часто не враховує тонкощів когнітивних атак, де ключову роль відіграє "технологічний реалізм", який "діє так, щоб демонтувати когнітивні захисні механізми" [1, с. 6]. Назріла необхідність розробки критеріїв для судово-психологічної експертизи, які б оцінювали ступінь когнітивного захоплення та глибину агентного стану, щоб диференційовано підходити до покарання та реабілітації.

Боротьба з явищем потребує системного підходу. По-перше, розвиток цифрової грамотності: навчання розпізнавати техніки «емоційного викрадення» та розуміти роботу когнітивних систем. Важливо донести: "коли вони бачать інформацію й відчувають інтенсивний гнів або страх, це — попереджувальний знак периферійного оброблення" [1, с. 7]. Програми профілактики мають включати афективний (емоційний) підхід до розвитку самоусвідомлення [7, с. 247], адже "лише 36% людей здатні точно ідентифікувати свої емоції в момент їх виникнення" [7, с. 164]. По-друге, демістифікація постаті «куратора» через інформаційні кампанії. По-третє, створення безпечних каналів підтримки («мереж довіри»). На технологічному рівні слід впроваджувати «контекстуальне тертя» — вимушені паузи для переходу від Системи 1 до Системи 2 [1].

Підсумовуючи: втягнення молоді у протиправну діяльність — це високотехнологічний метод маніпуляції психікою. Почуття провини та страху — ключі, що відмикають вольову регуляцію. Механізм «агентного стану» знімає моральну відповідальність, а «екзистенційна пастка» створює ілюзію безвиході. Усвідомлення того, що "інсценізована слухняність може бути сильнішою за сліпу", показує: справжнє поневолення завершується в момент психологізації, коли жертву замикають у клітці власної провини. Трансформаційна віктимізація може бути зупинена лише через посилення когнітивної стійкості суспільства. Юридична оцінка має стати гнучкішою, враховуючи стан сугестивної дезадаптації. Тільки поєднання психологічної просвіти, технологічного захисту та чіткої правової позиції здатне захистити майбутнє покоління.

Список бібліографічних посилань

1. Hou Z. Analyzing the persuasion mechanism of AI-generated rumors via the elaboration likelihood model. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Article 1679853. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1679853>
2. Андрусишин Р. М. Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Т. 69, № 1. С. 112–117. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.1>
3. Russell N., Künstler R. Stanley Milgram's Obedience Studies: A Critical Review of the Most Influential Explanatory Accounts. *L'Année psychologique*. 2023. Vol. 123, № 1. P. 3–31. DOI: <https://doi.org/10.4000/11pu0>

4. Milgram S. Milgram's Obedience to Authority experiments: Origins and early evolution. *British Journal of Social Psychology*. 2011. Vol. 50, Pt 1. P. 140–162. DOI: <https://doi.org/10.1348/014466610X492205>

5. Mourise D. Espionage and the Human Psyche Through the Shadows of Deception and Morality. 2024. DOI: <http://dx.doi.org/10.13140/RG2.2.17114.04800>

6. White Paper on Bio-Psycho-Social Applications to Cognitive Engagement / ed. by J. Spitaletta, S. Rhem. Washington : Strategic Multilayer Assessment (SMA) Periodic Publication, 2016. 120 p. URL: <https://info.publicintelligence.net/SMA-CognitiveEngagement.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).

7. Walters S. L. Emotional intelligence and leader development: measuring trait emotional intelligence scores of mid-career commissioned U.S. Army officers : dissertation for the degree of Doctor of Education. Bowling Green, KY : Western Kentucky University, 2018. 344 p. URL: <https://digitalcommons.wku.edu/diss/148> (дата звернення: 11.03.2026).

8. De Vos J. Now That You Know, How Do You Feel? The Milgram Experiment and Psychologization. *Annual Review of Critical Psychology*. 2009. Vol. 7. P. 223–246. URL: <http://www.discourseunit.com/arcpr/7.htm> (дата звернення: 11.03.2026).

Одержано 12.03.2026

УДК 343.3/.7:355.02:159.9

Анатолій Миколайович ТІХОНОВ,

експерт-здобувач Національного агентства

із забезпечення якості вищої освіти,

здобувач спеціальності 081 «Право»

Мелітопольського державного

педагогічного університету імені Богдана Хмельницького;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2475-6187>;

Олег Гарійович ПРЕДМЕСТНИКОВ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

завідувач кафедри права

Мелітопольського державного педагогічного

університету імені Богдана Хмельницького;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8196-647X>

ПРАВО ПРОТИ БРЕХНІ: ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕЗІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Що небезпечніше — куля, яку можна побачити, чи брехня, яку неможливо помацати? Гібридна війна дає однозначну відповідь: інформаційна зброя вражає мільйони одночасно, не залишаючи слідів на тілі, але руйнуючи те, що набагато складніше відновити — суспільну довіру, волю до спротиву та стійкість нації. Саме тому питання юридичної відповідальності за розповсюдження дезінформації як інструменту ІПСО є не абстракцією, а невідкладною практичною проблемою, від якої залежить результат війни.

Як слушно зазначає О. О. Сусська, «найбільш вразливим моментом використання ІПСО у гібридній війні є реальна соціально-психологічна ситуація», яка включає психологічний стан населення та соціальні умови, в яких вимушені проживати люди [8, с. 47]. Мова ворожнечі та дезінформація, що базуються на протиставленні «своїх» і «чужих» та спрямовані на стигматизацію окремих груп, «спричиняють екстремальні негативні почуття... з метою маргіналізувати» певні спільноти [8, с. 43], перетворюючи суспільство на розколотий, керований ззовні натовп. Складовими елементами цієї стратегії є розповсюдження дезінформації та пропагандистські кампанії, за якими «слідують інші елементи — фішингові та кібератаки, вимкнення урядових сайтів та диверсії на об'єктах цивільної інфраструктури» [8, с. 45]. Цифри лише підсилюють цю тезу: загальна кількість кібератак на державні інформаційні ресурси тільки за серпень 2022 року складала 28 751 942 [6, с. 8].

Об'єктом цих атак є психіка кожного українця. За даними КМІС, у 2024 році 87% українців переживали щонайменше одну стресову ситуацію, причому понад 30% мають ознаки підвищеного або високого психологічного дистресу, тоді як у довоєнному 2013 році в стресових ситуаціях перебували лише 52% населення [9]. Особливо вразливими є мешканці прифронтових регіонів, де рівень стресу сягає 97% на Сході та 92% на Півдні країни [9]. Саме ці регіони, де кожен другий перебуває в стані психологічного виснаження, є першочерговою мішенню ворожих ІПСО. Водночас ці самі люди демонструють разючу стійкість: 57% українців готові продовжувати боротьбу стільки, скільки знадобиться [9], і саме цю «волю до боротьби» дезінформація намагається зламати систематично та цілеспрямовано. Кримінальний кодекс України [1] та законодавство про інформаційну безпеку постають у цьому контексті не просто каральними інструментами, а щитом когнітивного суверенітету держави.

Законодавча реакція на цей виклик була швидкою та масштабною. Реформа березня 2022 року, яка запровадила ст. 111-1 КК України, мала на меті створити «більш деталізовану правову основу для розмежування різних форм співпраці з ворогом» [5]. Результат виявився вражаючим за масштабом: станом на вересень 2025 року суди ухвалили 3131 вирок за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК), 1528 вироків — за виправдовування збройної агресії (ст. 436-2 КК) та 724 вирoki — за несанкціоноване поширення військової інформації (ст. 114-2 КК) [5]. Частина 1 ст. 111-1 КК України [1] встановлює відповідальність за публічне заперечення збройної агресії та підтримку дій держави-агресора; ст. 436-2 КК [1] стала основним інструментом проти поширення проросійських фейків у соціальних мережах — причому лише за серпень 2022 року суди ухвалили 93 відповідні рішення, значну частину яких становили справи про репости та «лайки» пропагандистського контенту [6, с. 22]. Стаття 114-2 КК [1] замикає цю систему, забороняючи несанкціоноване поширення даних про переміщення ЗСУ навіть тоді, коли особа діяла без злого умислу. Стратегічне підґрунтя

для цих змін заклала ще Стратегія інформаційної безпеки України [3], а Закон «Про медіа» [2], як зазначає О. О. Сусська, «забороняє мову ворожнечі в медіапросторі та наділяє Національну раду відповідними повноваженнями застосовувати санкції до порушників» [8, с. 48].

Проте між законом і справедливим вироком — величезна дистанція, яку щодня долають (або не долають) слідчі, прокурори та судді. Як констатують судді Верховного Суду, в умовах «значної кількості змін до КК... не просто забезпечити єдину і сталу практику» [10]. Ключовою проблемою є розмежування суміжних складів злочинів. У показовій постанові Касаційного кримінального суду від 24 квітня 2024 року у справі № 743/149/23 встановлено, що критерієм відмежування ст. 111 КК (державна зрада) від ст. 114-2 КК є саме ініціативний характер дій особи та активне виконання завдань ворога, а не просто факт передачі інформації [10]. У справі № 638/5446/22 суд наголосив на вирішальному значенні добровільності дій та наявності реальної альтернативи у поведінці обвинуваченого [10]. Між тим правозахисна організація ZMINA фіксує, що схожі діяння — публічне схвалення агресії — можуть кваліфікуватися як за ч. 1 ст. 111-1, так і за ст. 436-2 КК залежно від «дискреції виконавців», хоча санкції цих статей кардинально різняться: від заборони обіймати посади до реального позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років [4, с. 8, 12]. Ще парадоксальною є ситуація, коли покарання у вигляді «позбавлення права обіймати певні посади... призначається пенсіонерам та незайнятим особам», які фактично не несуть жодного реального покарання [4, с. 13; 6, с. 22]. Нарешті, у 11 судових рішеннях суд фактично підмінив власну оцінку висновками лінгвістичних експертів, що ставить під сумнів незалежність та повноту судового розгляду [6, с. 26].

Ці проблеми усвідомлюються і на міжнародному рівні. Digital Services Act ЄС 2022 року, імплементацію якого намагається здійснити Україна [2], зобов'язує великі платформи проводити оцінку ризиків дезінформації та запроваджувати механізми її видалення. Принципова відмінність підходів: в ЄС дезінформація є «соціальним ризиком», а в Україні в умовах війни вона стає «складом злочину» [1]. Рада Європи у юридичному висновку 2025 року застерігає, що обов'язок перевіряти достовірність інформації не може бути накладений на кожного громадянина під загрозою тюрми, оскільки це суперечить ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. За висновком Global Rights Compliance, системний аналіз майже 8000 справ виявляє «не лише різноманітність практики та регіональні відмінності, але й тенденції та проблеми, які мають стати основою майбутніх реформ» задля забезпечення «послідовного, доказового та відповідного міжнародним зобов'язанням України правосуддя» [5].

Отже, юридична відповідальність за дезінформацію є необхідним, але недостатнім елементом інформаційної стійкості держави. Система захищатиме психічний стан суспільства лише тоді, коли жорсткі кримінальні норми підкріплені чіткими дефініціями «дезінформації» та «ІПСО» на рівні

закону, уніфікованою методикою кваліфікації для суддів і слідчих, скоординованою роботою РНБО, СБУ та Кіберполіції, реальним тиском на великі платформи через механізми DSA, а також — і це найважливіше — масовою медіаграмотністю населення, яка перетворює кожного громадянина з потенційної жертви ІПСО на свідомого учасника інформаційної оборони країни. Брехня, на відміну від кулі, не зупиняється бронежилетом — її зупиняє критичне мислення, підкріплене законом.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.02.2026).
2. Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення: 28.02.2026).
3. Стратегія інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021> (дата звернення: 28.02.2026).
4. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства : аналіт. записка. Київ : Центр прав людини ZMINA, 2022. 30 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf (дата звернення: 07.03.2026).
5. Судова практика у справах про колабораційну діяльність: загальнонаціональний реєстр судових рішень за 2022–2025 роки. Global Rights Compliance, 2025. URL: <https://globalrightscompliance.org/uk/> (дата звернення: 07.03.2026).
6. Війна у цифровому вимірі та права людини : аналіт. звіт за серп. 2022 р. Київ : Платформа прав людини, 2022. 30 с. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/> (дата звернення: 07.03.2026).
7. Shkuropadska D., Lebedeva L. Information resilience of Ukraine: 2021–2024. *Scientia Fructuosa*. 2025. Vol. 164, No. 6. P. 39–51. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2025\(164\)03](https://doi.org/10.31617/1.2025(164)03).
8. Сусська О. О. Мова ворожнечі як феномен і предмет наукової інтерпретації. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2024. № 1 (102). С. 39–51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.102.8>.
9. Стресові ситуації в житті українців, 2024 : пресреліз / Київський міжнародний інститут соціології ; підготував В. Паніотто. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1472&page=1> (дата звернення: 07.03.2026).
10. Судді Верховного Суду розповіли про виклики, пов'язані з війною, і про відповідну судову практику. Верховний Суд України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1768002/> (дата звернення: 07.03.2026).

Одержано 12.03.2026

УДК 159.9:378.

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2308-1977>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У XXI столітті цифрові технології стали невід'ємною частиною життя людини. Особливе місце серед них займає штучний інтелект (ШІ) - технологія, що здатна аналізувати дані, навчатися на прикладах, прогнозувати, розпізнавати мовлення, зображення, створювати тексти та допомагати людині у вирішенні різних завдань. Сьогодні штучний інтелект активно впроваджується у сферу освіти й психології. Це пояснюється тим, що сучасне суспільство потребує більш гнучкої, адаптивної, персоналізованої системи навчання, а також доступної психологічної підтримки. ШІ може стати потужним інструментом, який полегшує роботу педагогів, допомагає учням і студентам, а також підтримує психологів у діагностиці та консультуванні [1].

Однією з найважливіших переваг ШІ в освіті є адаптивне навчання. У традиційній школі чи університеті педагог змушений орієнтуватися на "середній" рівень групи. У результаті сильні учні нудьгують, а слабші — не встигають і втрачають мотивацію. ШІ-системи здатні аналізувати швидкість виконання завдань; типові помилки; рівень засвоєння теми; прогрес у часі. І на основі цього розробляти та пропонувати додаткові вправи; пояснення іншими словами; індивідуальні тести; навчальний план під конкретного студента (учня). Це сприяє тому, що навчання стає більш ефективним. Крім того, штучний інтелект (ШІ) виступає в ролі помічника викладача (вчителя) [2].

Як відомо, викладачі часто перевантажені роботою з підготовки методичних матеріалів, зайняті підготовкою до занять, написанням наукових статей, науковою роботою та деякими рутинними завданнями. ШІ може виконувати частину цієї роботи, а саме: створювати плани занять; генерувати завдання різного рівня; підбирати приклади; створювати тести; перевіряти правильність виконання тестів; допомагати у створенні презентацій. Це не замінює педагога, але дає йому ресурс часу на головне, а саме, на живе спілкування, мотивацію, виховання, підтримку студентів (учнів).

Штучний інтелект (ШІ) може виконувати для студента (для учня) роль помічника у навчанні (навчального асистента). Генеративні моделі (як-от чат-боти) можуть відповідати на запитання; пояснювати матеріал; допомагати з домашніми завданнями; розробляти приклади; тренувати підготовку до тестування. Для багатьох студентів (учнів) це дуже важливо,

бо не всі мають доступ до репетиторів. Таким чином, ШІ сприяє підвищенню доступності освіти.

Однак використання ШІ має і деякі проблеми: 1) Академічна недоброчесність: студенти (учні) можуть просто “здавати тексти, які були зроблені ШІ”, не думаючи. 2) Зниження критичного мислення: якщо студент (учень) постійно отримує готові відповіді, то він перестає мислити. 3) Нерівність доступу до ШІ: не всі мають однакові гаджети чи інтернет. 4) Питання авторства: хто автор роботи: учень чи програма ШІ?

У психології ШІ використовується з різною метою, а саме: для: аналізу результатів тестів; швидкої обробки анкет; виявлення тенденцій; прогнозування ризиків (стрес, депресія, тривога). Наприклад, система може допомогти психологу швидше зрозуміти, які симптоми домінують, або в яких сферах людина має найбільші труднощі [3].

Окремим напрямом роботи у сфері ШІ є психологічні чат-боти. Вони можуть підтримувати людину; пропонувати техніки самодопомоги; нагадувати про вправи; допомагати вести щоденник емоцій. Це корисно, але важливо розуміти, що чат-бот не замінює психотерапевта, бо він не має повної відповідальності; не відчуває емпатії як людина; він може помилятися.

Психологія й педагогіка працюють із дуже чутливими даними, як-от: оцінки; психологічні особливості; поведінка; сімейні обставини; емоційний стан. Якщо ці дані потраплять у чужі руки, це може викликати серйозні наслідки: стигматизацію, булінг, порушення прав. Тому використання ШІ має супроводжуватися захистом даних; виконанням етичних правил; контролем доступу; відповідальністю спеціалістів. Крім того, система ШІ може помилятися. Тому ШІ не може бути “остаточною інстанцією” [4].

У майбутньому роль штучного інтелекту у психології та педагогіці буде лише зростати. Це пов'язано з тим, що суспільство потребує більш гнучких, швидких та індивідуалізованих підходів до навчання і психологічної підтримки. ШІ здатний не тільки допомагати в організації освітнього процесу, а й відкривати нові способи роботи зі студентами (учнями) та клієнтами. [5]

У педагогіці перспективним напрямом є створення інтелектуальних навчальних середовищ, які зможуть адаптуватися не лише до рівня знань студента (учня), а й до його стилю мислення, темпераменту, мотивації та емоційного стану. Наприклад, якщо система помітить, що студент (учень) швидко втрачає увагу, вона може змінити формат завдань або запропонувати навчальний матеріал у більш ігровій формі. Це допоможе зменшити кількість студентів (учнів), які “випадають” із навчання через втрату інтересу або невпевненість у собі. У психології перспективним є розвиток ШІ як інструмента профілактики психологічних проблем. Наприклад, системи можуть аналізувати зміни у поведінці людини (сон, активність, емоційний фон) і попереджати про можливий ризик емоційного вигорання, депресії чи підвищеної тривожності [6]. Це особливо актуально для підлітків і студентів, які часто переживають сильні психологічні навантаження, але не завжди звертаються по допомогу.

Також ШІ може стати важливим ресурсом у сфері інклюзивної освіти та психологічної підтримки. Наприклад, програми можуть допомагати дітям з особливими освітніми потребами: з порушеннями мовлення, аутизмом, проблемами концентрації уваги. Для таких учнів технології можуть бути способом краще взаємодіяти зі світом та навчатися у комфортному темпі. Разом з тим, розвиток ШІ у цих сферах потребує посиленої уваги до етичних питань. У майбутньому буде важливо створювати правила, які забезпечать безпечне використання технологій, захист персональних даних та збереження людяності у процесі навчання і психологічної допомоги. Штучний інтелект не повинен замінювати педагога чи психолога, а має бути лише інструментом, який підсилює їхню роботу. Отже, перспективи розвитку і застосування штучного інтелекту у психології та педагогіці є дуже широкими [7]. ШІ може зробити навчання більш індивідуальним, допомогу – більш доступною, а роботу спеціалістів – більш ефективною. Проте ключовим принципом має залишатися те, що технології мають служити людині, підтримувати її розвиток і не порушувати її права та гідність.

Отже, штучний інтелект сьогодні є одним із найпотужніших технологічних ресурсів, який активно впливає на розвиток педагогіки та психології. Використання ШІ відкриває нові можливості для підвищення якості навчання, індивідуалізації освітнього процесу, автоматизації рутинної роботи викладачів, а також для підтримки психологів у діагностиці, аналізі даних і консультуванні. ШІ може стати корисним помічником як для викладача, так і для студента (учня), оскільки дозволяє адаптувати навчальні матеріали до рівня підготовки, темпу та потреб кожної людини.

У психології технології штучного інтелекту мають перспективу як засіб раннього виявлення ризиків емоційного виснаження, тривожності чи депресивних станів, а також як додатковий інструмент психологічної підтримки. Особливо важливим є те, що в умовах сучасного життя ШІ може допомогти зробити психологічну допомогу більш доступною для тих, хто не має можливості звернутися до спеціаліста вчасно.

Проте водночас з перевагами виникають і серйозні ризики, а саме: можливими є порушення конфіденційності, зловживання персональними даними, формування залежності від готових відповідей, зниження самостійності мислення, а також небезпека упередженості алгоритмів. Тому використання штучного інтелекту у психології та педагогіці має відбуватися відповідально, із дотриманням етичних норм, правил безпеки та принципів академічної доброчесності.

Тож, можна зробити висновок, що штучний інтелект не повинен замінювати педагога чи психолога, адже ключовим у цих професіях залишається людяність, емпатія, особистісний підхід і моральна відповідальність. Найкращий результат можливий тоді, коли ШІ використовується як допоміжний інструмент, що підсилює можливості спеціаліста та сприяє розвитку людини. Саме гармонійне поєднання технологій і людського фактору є перспективним шляхом для сучасної освіти та психологічної практики.

Список бібліографічних посилань

1. Биков В. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 320 с.
2. Гуревич Р. С. Інформаційні технології навчання : навч. посіб. Вінниця : ВДПУ, 2012. 288 с.
3. Карпенко Є. В. Психологічне консультування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 328 с.
4. Козак Л. В. Сучасні освітні технології : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 312 с.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. Paris : UNESCO, 2019. 52 p.
6. OECD. Artificial Intelligence in Society. Paris : OECD Publishing, 2019. 216 p.
7. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 3rd ed. New Jersey : Pearson, 2010. 1152 p.

Одержано 09.03.2026

УДК 159.923:355.1

Сергій Миколайович УНІЯТОВ,

аспірант кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6196-6187>

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ПРОАКТИВНОГО ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ

Професійна діяльність військовослужбовців сил безпеки й оборони України в умовах сучасних бойових дій харохрімеактеризується підвищеною напруженістю, небезпекою та необхідністю прийняття відповідальних рішень у складних і динамічних ситуаціях. Такі умови зумовлюють зростання значущості формування стійкості до впливу негативних чинників під час виконання професійних завдань. Водночас важливу роль у забезпеченні ефективного виконання професійних завдань відіграє здатність військовослужбовців до саморегуляції, що передбачає вміння керувати власними емоційними реакціями, психічним станом і поведінкою в екстремальних умовах.

Як підкреслюють науковці Вінтоняк В., Капуста Я. та Змійовська М., здатність військовослужбовців до саморегуляції психічних станів і поведінки забезпечує можливість своєчасно та адекватно реагувати на раптові зміни оперативної обстановки. Це досягається завдяки свідомому регулюванню рівня страху, тривожності та психічної напруги, а також контролю емоційних реакцій. Крім того, саморегуляція сприяє виходу особистості за межі ситуативних впливів, орієнтації на досягнення стратегічно важливих

цілей і вибору ефективних способів їх реалізації та передбачає узгодження власної поведінки з діями інших, здатність до планування та передбачення можливих соціальних наслідків прийнятих рішень, що загалом підвищує результативність професійної діяльності [1, с. 47–58].

На думку Фус О., психічна саморегуляція військовослужбовців розглядається як цілеспрямований процес свідомого впливу особистості на власний психічний і фізичний стан. Вона передбачає сформовану внутрішню установку та готовність військовослужбовця здійснювати контроль над перебігом психічних процесів, емоційними переживаннями, почуттями й функціональними станами, а також регулювати власну поведінку та професійну діяльність у цілому [2, с. 188-195].

Одним із ключових засобів забезпечення ефективної професійної діяльності військовослужбовця в умовах психологічного напруження є конструктивна копінг-поведінка. У сучасній психології дедалі більше уваги приділяють підходу, який розглядає копінг як динамічну взаємодію між особистісними ресурсами та характеристиками стресової ситуації. Особливу значущість у цьому контексті має концепція проактивного копіngu, запропонована Schwarzer R. та Taubert S., відповідно до якої подолання стресу розглядається не лише як реакція на вже наявні труднощі, а як процес завчасного накопичення ресурсів, формування цілей, планування та активного конструювання майбутніх дій [3]. Як зазначають І. І. Приходько, Я. В. Мацегора та М. С. Байда «проактивний копінг – це процес мінімізації негативного впливу майбутніх стресорів, що означає таке: кидати їм виклик, не розглядаючи їх як загрозу; визнавати, що є стратегія подолання майбутніх стресових подій, та робити спроби успішно запобігти стресу чи подолати його, намагаючись використати його як можливість для саморозвитку» [4, с.121].

Таким чином саме проактивна поведінка військовослужбовців у поєднанні з розвиненими механізмами саморегуляції сприяє збереженню психологічної стійкості, підтриманню професійної ефективності та благополуччя, знижуючи ризик дезадаптації й емоційних порушень в умовах тривалого стресового впливу.

Тому метою нашого дослідження є висвітлення специфіки взаємозв'язків саморегуляції та проактивного подолання стресу у військовослужбовців. У дослідженні прийняло участь військовослужбовці Національної гвардії України з різним бойовим досвідом. В дослідженні нами використовувались «експрес-версія методики «Опитувальник проактивного подолання стресу» (І. Приходько, Я. Мацегора, М. Байда) та методика «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанова.

Результати дослідження взаємозв'язків саморегуляції та проактивного подолання стресу у військовослужбовців з бойовим досвідом 3-5 років представлені на рис.1.

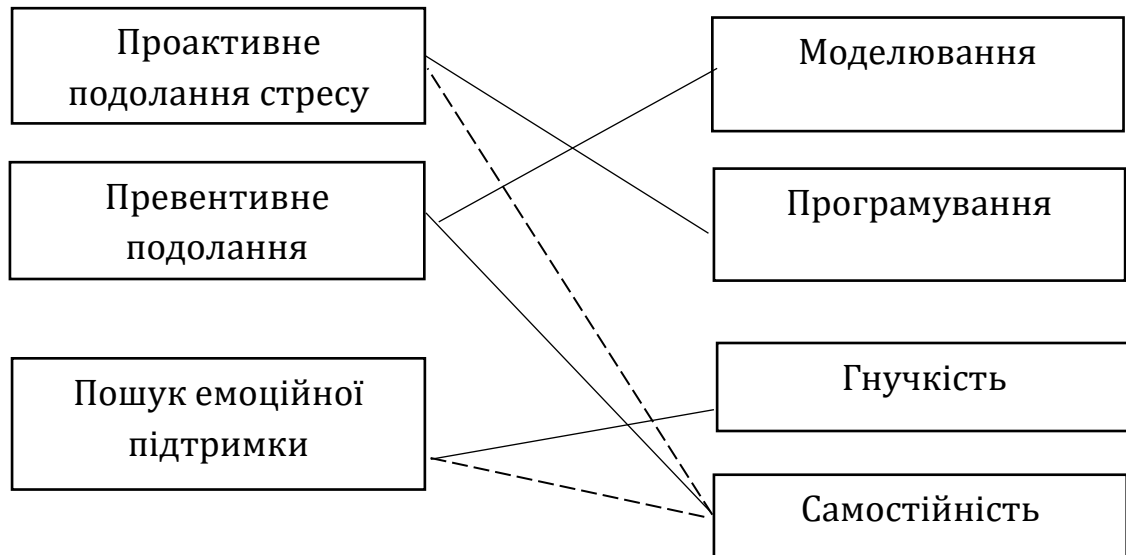

Рис.1 - Взаємозв'язки саморегуляції та проактивного подолання стресу у військовослужбовців з бойовим досвідом 3-5 років (r)

Шкала «Превентивне подолання» показує позитивний взаємозв'язок із «Моделюванням» ($r = 0,463$; $p \leq 0,05$) та «Самостійністю» ($r = 0,458$; $p \leq 0,05$). Це означає, що з підвищенням рівня моделювання у військовослужбовців зростає здатність передбачати небезпеки, організовувати ресурси та обирати оптимальні превентивні дії та не чекають на розвиток стресової ситуації, а заздалегідь прогнозують можливі труднощі та готують відповідні дії для їх уникнення.

Зокрема, «Проактивне подолання стресу» має статистично значущий позитивний зв'язок із «Програмуванням» ($r = 0,409$; $p \leq 0,05$), що свідчить чим краще військовослужбовці вибудовують послідовність власних дій і продумують способи досягнення мети, тим активніше вони використовують випереджувальні стратегії подолання стресу.

Водночас встановлено негативний зв'язок «Проактивного подолання стресу» із «Самостійністю» ($r = -0,449$; $p \leq 0,05$). Це може вказувати на те, що більш виражена проактивність у цій групі супроводжується меншою орієнтацією на автономне регулювання поведінки та більшою включеністю у зовнішню координацію дій.

Крім того, «Пошук емоційної підтримки в оточенні» позитивно пов'язаний із «Гнучкістю» ($r = 0,430$; $p \leq 0,05$) і негативно із «Самостійністю» ($r = -0,415$; $p \leq 0,05$), тобто чим вищою є здатність військовослужбовців адаптувати власну поведінку до змінних умов, коригувати стратегії діяльності та швидко реагувати на нові обставини, тим частіше вони звертаються до соціального оточення по емоційну підтримку як до важливого ресурсу подолання стресу. В той же час чим більш вираженою є автономність військовослужбовців у прийнятті рішень і регуляції власної поведінки, тим меншою є їхня потреба у зовнішній емоційній підтримці під час подолання стресових ситуацій.

Таким чином у військовослужбовців з бойовим досвідом 3–5 років проактивні та превентивні стратегії подолання стресу пов'язані насамперед із

розвитком когнітивно-регуляторних компонентів саморегуляції, зокрема моделюванням, програмуванням і гнучкістю поведінки. Водночас активне подолання стресу має неоднозначний характер, оскільки може супроводжуватися як посиленням самостійної організації діяльності, так і зростанням орієнтації на зовнішню координацію дій та використання соціальної підтримки як додаткового ресурсу адаптації, що може свідчити про процес формування індивідуального стилю саморегуляції та пошуку оптимального балансу між автономністю й соціальною взаємодією у подоланні стресових ситуацій.

Далі результати дослідження взаємозв'язків саморегуляції та проактивного подолання стресу у військовослужбовців з бойовим досвідом більше 10 років представлені на рис.2.

Шкала «Проактивне подолання стресу» має взаємозв'язок з «Плануванням» ($r = 0,438$; $p \leq 0,01$). Помірно сильний позитивний зв'язок свідчить, що досвідчені військові, які здатні чітко планувати свої дії та визначати послідовність кроків, частіше проявляють активну ініціативу у подоланні стресових ситуацій, що забезпечує структурованість поведінки, оптимальне використання ресурсів та ефективну організацію дій у складних умовах.

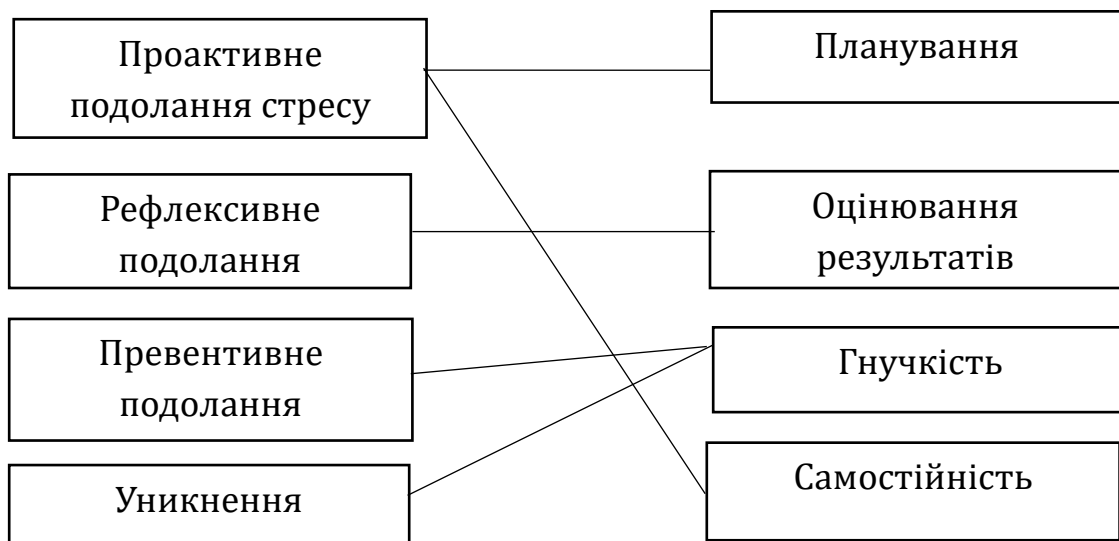

Рис. 2. - Взаємозв'язки саморегуляції та проактивного подолання стресу у військовослужбовців з бойовим досвідом більше 10 років (r)

Шкала «Рефлексивне подолання» має позитивний взаємозв'язок з «Оцінюванням результатів» ($r = 0,517$; $p \leq 0,01$). Сильний позитивний зв'язок свідчить, що досвідчені військові активно використовують аналіз результатів своєї діяльності для корекції поведінки та прийняття ефективних рішень. З підвищенням здатності до оцінки результатів зростає рефлексивна регуляція, що дозволяє точніше передбачати наслідки власних дій і вибирати найбільш адекватні стратегії поведінки в стресових ситуаціях.

Шкала «Превентивне подолання» має сильний позитивний взаємозв'язок із «Гнучкістю» ($r = 0,513$; $p \leq 0,01$). Це демонструє, що здатність

швидко адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі тісно пов'язана з ефективним прогнозуванням та запобіганням стресових ситуацій, що дозволяє досвідченим військовим ефективно перебудовувати свої стратегії, використовувати наявні ресурси і передбачати потенційні загрози.

Шкала «Проактивне подолання стресу» має сильний позитивний взаємозв'язок з «Самостійністю» ($r = 0,483$; $p \leq 0,01$). Така кореляція свідчить, що досвідчені військовослужбовці, які володіють високим рівнем автономності у прийнятті рішень та організації своєї діяльності, частіше самостійно ініціюють дії для подолання стресових ситуацій, що сприяє ефективно планувати власні кроки, контролювати виконання завдань і швидко реагувати на зміни умов.

Шкала «Уникнення» має сильний позитивний взаємозв'язок «Гнучкістю» ($r = 0,489$; $p \leq 0,01$). Тобто військовослужбовці з високим рівнем гнучкості здатні стратегічно уникати небезпечних або малоефективних дій, обираючи найбільш оптимальні шляхи реагування. Це свідчить, що у військовослужбовців з бойовим досвідом більше 10 років уникнення не є пасивним, а інтегрується у професійну поведінку як адаптивна стратегія.

В цілому, військовослужбовці з бойовим досвідом більше 10 років демонструють інтегровану модель проактивної поведінки, у якій планування, рефлексія, гнучкість та автономність взаємопов'язані та підсилюють один одного. Така система дозволяє військовослужбовцям ефективно прогнозувати, запобігати та адаптуватися до стресових ситуацій, використовуючи при цьому стратегічне уникнення як активний та адаптивний інструмент.

Подальші дослідження спрямовані на вивчення механізмів розвитку саморегуляції та проактивних стратегій подолання стресу у військовослужбовців з різним досвідом, з метою оптимізації програм психологічної підготовки та підвищення їхньої професійної стійкості.

Список бібліографічних посилань

1. Вінтоняк В., Капуста Я., Зміювська М. Психологічні механізми саморегуляції психічних станів під час підготовки жінок-військовослужбовців до бою. *Вісник Національного університету оборони України*, 78(2), 2024. С.47–58. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-78-2-47-58>.

2. Фурс О. Проблема психічної саморегуляції військових фахівців у психологічній теорії та практиці. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 37(4), 2025. С.188-195. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2025.4.37.17>

3. Schwarzer R., & Taubert, S. Tenacious goal pursuits and striving toward personal growth: Proactive coping. In E. Frydenberg & E. Frydenberg (Eds.), *Beyond coping: Meeting goals, visions, and challenges*. New York, NY, US : Oxford University Press, 2002. p.19–35. DOI: <https://doi.org/10.1093/med:psych/>

4. Приходько І., Мацегора Я., Байда М. «Опитувальник проактивного подолання стресу»: модифікація, апробація, психометричні показники. *Чесць і Закон*, (3 (90), 2024. С. 120–138. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2024/3/90/318490>

Одержано 02.03.2026

УДК 37.013.74:008

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

КРИЗОВА КОМУНІКАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО: ЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ Й ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ

Кризова комунікація являє собою специфічний вид комунікативної взаємодії в ситуації, коли цілі, інтереси або позиції сторін можуть містити в собі протиріччя. Під час кризової комунікації кожен опонент тісно контактує з іншим і змушений враховувати його дії. Тому велике значення має вміння поліцейського спілкуватися із населенням з різних прошарків суспільства, уміти слухати і легко досягати довіри до себе, викликати у громадян прихильність, відстоювати свою точку зору та вміти їх переконувати.

Водночас на манеру спілкування впливають оточення, самопочуття, особливості комунікативної ситуації тощо. Проте, незважаючи на ситуацію, поліцейський повинен при спілкуванні дотримуватися певних правил комунікації, а саме: рівність, доброзичливість, неупередженість, вміння вислухати іншу людину й зрозуміти її, тактовність і взаємоповага.

Поліцейський має починати кризове спілкування з громадянами із привітання, утримуючись від рукостискання та повинен представитися, назвати посаду, спеціальне звання, прізвище, коротко повідомити мету і причину звернення, на прохання громадянина пред'явити службове посвідчення/жетон. Під час виконання службових обов'язків має утримуватися від будь-яких дій, які можуть принизити його гідність, викликати сумнів у його неупередженості або підірвати авторитет.

У спілкуванні поліцейський має бути тактовним, вихованим і доброзичливим, висловлювати вимоги та/або зауваження в спокійній, коректній, переконливій формі, не проявляти зверхності, не використовувати погрози, іронію, жаргон, фамільярний тон. У разі потреби – спокійно, без роздратування повторити і роз'яснити зміст сказаного або законних вимог, вислухати пояснення або питання особи уважно, не перебиваючи, виявляючи доброзичливість і повагу до опонента (співрозмовника).

Психологічні, тактичні і технічні правила комунікації, які можуть бути враховані і застосовані поліцейськими під час кризової комунікації:

– психологічно оптимальною є комунікація під час якої реалізується цілі учасників відповідно до мотивів, що зумовили комунікацію, та за допомогою способів, які викликали в її учасників відчуття задоволення щодо вирішення кризової ситуації;

– психологічно не оптимальною є комунікація коли кожен з її учасників залишився при своїй точці зору та не досягнуто мети вирішення кризової ситуації;

– психологічно не оптимальною є комунікація під час перебігу якої виникли труднощі, породжені одним з її учасників або відразу обома учасниками у зв'язку з нереальними цілями, які необхідно досягнути під час вирішення кризової ситуації; неадекватною оцінкою учасника комунікації, його здібностей та інтересів; неправильного уявлення про власні можливості поліцейського та нерозуміння характеру оцінки й ставлення іншого учасника комунікації до нього; уживанням не придатних до ситуації, яка зумовила комунікацію, способів звертання до іншого учасника; належністю учасників комунікації до різних вікових груп; відмінністю життєвого досвіду; неоднаковою характеру переживань, не володіння розвиненою емпатією.

Найбільш типовими причинами неефективної комунікації та складності в професійному спілкуванні поліцейських з громадянами є:

– стереотипи – спрощені думки відносно окремих осіб чи ситуацій, неадекватна оцінка іншого учасника кризової комунікації, його здібностей та інтересів, як наслідок відсутній об'єктивний аналіз і розуміння людей, їх проблем та ситуацій виникнення кризової комунікації;

– «упереджене уявлення» – схильність відвертати все, що не відповідає власним поглядам, що є новим та незвичайним, як наслідок неправильне уявлення про власні можливості та нерозуміння характеру оцінки і ставлення іншого учасника кризової комунікації;

– неприязні стосунки до поліції та між людьми, якщо відношення вороже, то важко переконати людину у справедливості точки зору поліцейського або іншої людини;

– відсутність уваги та інтересу поліцейського до співрозмовника – інтерес під час кризової комунікації виникає, коли людина усвідомлює щирість спілкування та важливість інформації для себе за допомоги якої вона може отримати бажане, чи попередити негативний розвиток подій;

– звичка робити висновки за відсутності достатньої кількості фактів та у зв'язку з цим визначати перед собою нереальні цілі, який досягнути неможливо;

– помилки у побудові речень, неправильний вибір слів, уживання не придатних до цієї ситуації способів звертання до іншого учасника кризової комунікації, складність спілкування, слабка переконливість, нелогічність, уживання слів, які свідчать про невпевненість поліцейського, наприклад: «Я начальник (людина) маленька!»;

– невірний вибір, засобів, стратегії і тактики комунікації, наприклад: не можна кричати на іншого учасника кризової комунікації, ображати його, розмахувати руками, проявляти ворожість або зухвалу поведінку, погрожувати, намагатися покарати людину, а не надати їй допомогу, перекладати відповідальність на інших та вживати фрази: «Я начальник, ти – дурень!», «Я тут влада!»;

– кризові ситуації спілкування, пов'язані з реалізацією конкретних функцій (повноважень) професійної діяльності, дій та прийняття рішень поліцейськими, які регламентовано законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, з обов'язковим дотриманням їх положень (протікання кризової комунікації в режимі права і правовідносин) та результатом, що має бути отриманим (дача показань, установлення істини, зміна поведінки громадянином, складання протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, притягнення до адміністративної відповідальності);

– ситуації спілкування з конкретними категоріями громадян але з різним правовим статусом (діти, підлітки, студенти, люди похилого віку, пенсіонери, громадяни з обмеженими фізичними та психічними можливостями, громадяни-іноземці, військовослужбовці, учасники бойових дій, представники правоохоронних органів, особи з інвалідністю, робітники, посадові особи, члени громадських чи інших організацій, інваліди війни та праці, раніше судимі особи та особи з асоціальною поведінкою);

– ситуації спілкування, пов'язані з певними умовами та різними видами кризових ситуацій (місце (вулиця, приміщення), час (ранок, день, вечір, початок чи кінець зміни чергування), тривалість спілкування, обставини спілкування (звичайні або конфліктні);

– ситуації спілкування, пов'язані з моральними і емоційно-вольовим самоконтролем поліцейського (кризова комунікація здійснюється, як правило в обстановці напруженості, конфліктності, протиборства). Тому важливо поліцейському управляти власним станом у ході кризової комунікації.

Отже, кризова комунікація у професійній діяльності поліцейського є складним і відповідальним процесом взаємодії, що відбувається в умовах конфліктності, напруженості та наявності суперечностей між сторонами. Її ефективність значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативних умінь, емоційної саморегуляції, здатності до емпатії та дотримання норм професійної етики.

Успішне здійснення кризової комунікації передбачає дотримання принципів рівності, неупередженості, доброзичливості, тактовності та взаємоповаги, а також уміння встановлювати контакт, викликати довіру й переконливо доносити свою позицію. Водночас неефективність спілкування зумовлюється впливом стереотипів, упереджень, недостатнього рівня комунікативної культури, помилок у виборі стратегій і тактик взаємодії, а також низьким рівнем самоконтролю.

Таким чином, кризова комунікація вимагає від поліцейського не лише знання нормативно-правових вимог, а й високого рівня професійно-етичної культури, психологічної готовності та гнучкості поведінки, що забезпечує ефективне вирішення службових завдань і підтримання довіри громадян.

Одержано 13.03.2026

УДК 34:159.9:316.42

Людмила Василівна ФЕДОРЮК,

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри оперативно-розшукової

діяльності та національної безпеки

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6856-248X>

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Суспільні трансформації особливо інтенсивно відбуваються в періоди кризових явищ, серед яких воєнний стан є одним із найскладніших випробувань для держави та суспільства. Війна змінює не лише політичні чи економічні процеси, але й систему соціальних відносин, поведінкові моделі людей, їхні цінності та пріоритети. У таких умовах особливого значення набувають психолого-правові механізми регулювання суспільних трансформацій, які забезпечують поєднання юридичних інструментів державного управління із психологічними чинниками впливу на поведінку громадян.

Одним із ключових механізмів є правове забезпечення функціонування держави в умовах надзвичайної ситуації. Воєнний стан передбачає введення спеціального правового режиму, який тимчасово змінює порядок реалізації окремих прав і свобод громадян, а також розширює повноваження державних органів для забезпечення оборони та безпеки країни. Такі зміни мають здійснюватися виключно у правовому полі, з чітким визначенням підстав, строків і меж застосування обмежень. Саме правова визначеність створює психологічне відчуття стабільності навіть у складних умовах війни.

Продовжуючи тему, зазначимо про те, що в Україні вже вдруге за часи незалежності було введено воєнний стан Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року [1], який набув чинності після затвердження парламентом Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. [2]. В подальшому правовий Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025 51 режим воєнного стану неодноразово продовжувався, у зв'язку із цим життя людей докорінно змінилось, звичні правові механізми чи зупинились, чи змінилися, спостерігається обмеження прав осіб (як фактично, так і юридично). Все це зумовлює важливість доктринального вивчення особливостей воєнного стану, вироблення шляхів забезпечення його ефективності, визначення його ролі і значення для функціонування різних правових явищ і процесів.

Феномени режиму воєнного стану та стану національної безпеки повинні розглядатися як близькі та системно пов'язані правові категорії як у законодавстві, так і в юридичній науці. Загроза порушення національної безпеки або її порушення шляхом військової агресії іншої держави зумовлює

запровадження правового режиму воєнного стану. Таким чином, воєнний стан стає своєрідним правовим режимом гарантування або сприяння національній безпеці в умовах потенційної чи реальної збройної агресії. Національна безпека зазнає суттєвих трансформацій в умовах воєнного стану. З огляду на правову специфіку останнього, вона набуває рис значної динаміки порівняно із умовами мирного часу. В умовах воєнного стану безпекова ситуація є надзвичайно рухливою, нестабільною, тому адекватно реагувати на її зміни може лише гнучкий та функціональний механізм правового регулювання [3].

Важливу роль відіграє психологічний аспект довіри до державних інституцій. У період воєнного стану суспільство переживає високий рівень тривоги, невизначеності та емоційного напруження. Якщо громадяни довіряють державним органам, військовому керівництву та правовій системі, вони більш схильні підтримувати рішення влади, виконувати правові приписи та брати участь у спільних зусиллях щодо захисту держави. Тому важливим психолого-правовим механізмом стає прозора комунікація влади з суспільством, інформування громадян про реальний стан справ і пояснення правових рішень.

Формування інформаційної безпеки в умовах війни є комплексом політичної, правової та технічної діяльності уповноважених органів, що направлена на захист громадян, суспільства та держави [4].

Інформаційна безпека - стан захищеності інформаційного середовища суспільства, особи, організації, для якого відповідний комплекс заходів унеможливорює появу негативних наслідків впливу на інформаційне середовище та його складові при умисних, несанкціонованих та неумисних маніпуляціях з інформацією. Інформаційна безпека держави характеризується ступенем захищеності і стійкістю основних сфер життєдіяльності: економіки, науки, техносфери, сфери управління, військової справи, суспільної свідомості і т. ін. стосовно небезпечних інформаційних впливів.

Ще одним важливим механізмом є формування правосвідомості та громадянської відповідальності. Умови війни часто активізують почуття солідарності та патріотизму, що сприяє зміцненню правової культури. Люди починають більш усвідомлено ставитися до своїх обов'язків перед державою, дотримуватися правил безпеки, підтримувати обороноздатність країни. У цьому контексті право виконує не лише регулятивну, але й виховну функцію, формуючи у громадян переконання, що виконання правових норм є частиною спільної відповідальності за майбутнє держави.

В умовах воєнного стану важливим психолого-правовим механізмом виступає інформаційна безпека та протидія дезінформації. Інформаційні атаки, поширення фейків та пропаганди можуть впливати на психологічний стан суспільства, викликати паніку або недовіру до влади. Тому держава застосовує правові інструменти для регулювання інформаційного простору, водночас підтримуючи баланс між безпекою та свободою слова. З психологічної точки зору це сприяє стабілізації суспільних настроїв і запобігає деструктивним процесам.

Не менш важливим є механізм правового захисту прав людини навіть у період воєнного стану. Хоча окремі права можуть бути тимчасово обмежені, базові принципи верховенства права, законності та справедливості повинні зберігатися. Наявність ефективних правових гарантій і можливість захисту прав у судовому порядку підтримує відчуття справедливості та правової визначеності, що має важливий психологічний ефект для суспільства.

Крім того, значну роль відіграє механізм соціальної підтримки населення, який поєднує правові та психологічні аспекти. Законодавчі заходи щодо соціальних виплат, підтримки військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та сімей постраждалих від війни сприяють зменшенню соціальної напруги та формуванню відчуття державної підтримки. Це підсилює психологічну стійкість громадян і сприяє збереженню суспільної єдності.

Міжнародні форми та способи захисту прав людини під час війни містяться у нормах міжнародного гуманітарного права. Це саме та галузь міжнародного права, що визначає ключові норми й принципи захисту прав людини, містить обмеження щодо застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: по-перше, щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; по-друге, обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише у тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони [5].

Отже, психолого-правові механізми регулювання суспільних трансформацій в умовах воєнного стану базуються на поєднанні правових норм, ефективної державної політики та психологічного впливу на суспільство. Їх основними елементами є правове забезпечення режиму воєнного стану, формування довіри до державних інституцій, розвиток правосвідомості громадян, протидія інформаційним загрозам та соціальний захист населення.

Саме комплексне застосування цих механізмів дозволяє державі зберігати керованість суспільних процесів, підтримувати соціальну стабільність та забезпечувати ефективну протидію викликам воєнного часу.

Список бібліографічних посилань

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 12.03.2026).

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 12.03.2026).

3. Загуменна Ю.О. Феномени режиму воєнного стану та стану національної безпеки. URL: <https://dspace.univdedu.ua/server/api/core/bitstreams/f95c6cc0-ee67-48e7-a2a6199161593e8b/content> (дата звернення 12.03.2026).

4. Інформаційна безпека України в умовах воєнного стану. URL: <https://dspace.univdedu.ua/server/api/core/bitstreams/45394d878cc7451e9f1c1fbfedf2d7a4/content> (дата звернення 12.03.2026).

5. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. №4(22). 2022. С. 280–291 (дата звернення 12.03.2026).

Одержано 12.03.2026

УДК 378:159.9:355.01:37.013.42

Людмила Володимирівна ФІГУРСЬКА,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри зерна і комбікормів

Одеського національного технологічного університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5555-6888>

ОСОБИСТІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА РОЛЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В МЕЖАХ ПРОЄКТУ ERASMUS+ ACADEMIES4UKRAINE

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі трансформації освітнього середовища та особистісного розвитку студентів, викладачів і науковців. В умовах постійного стресу, втрати безпеки, вимушеної міграції та руйнування інфраструктури система вищої освіти стала одним із ключових факторів підтримки психологічної стійкості особистості. У цьому контексті особливої актуальності набувають міжнародні освітні ініціативи, спрямовані на зміцнення індивідуальної та інституційної резильєнтності.

Одеський національний технологічний університет є учасником проєкту Erasmus+ KA220-HED «Academies4Ukraine – Strengthening the Sustainability of Higher Education in Ukraine and the European Union», метою якого є підвищення стійкості особистості та освітніх інституцій у кризових умовах [1, 2].

Особистість студента в умовах війни. Війна суттєво змінила життєві обставини українських студентів. Серед основних викликів — психологічна травматизація, відчуття небезпеки під час очного навчання, обмежений доступ до цифрових ресурсів, вимушене переміщення та нерівність доступу до освіти. Такі умови впливають на академічну мотивацію, психоемоційний стан і здатність до професійного розвитку.

Проєкт Academies4Ukraine розглядає особистість студента як центральний елемент освітнього процесу, наголошуючи на необхідності інтеграції психологічної підтримки в освітню політику університетів. Важливим аспектом є створення безпечного середовища, яке сприяє відновленню внутрішніх ресурсів і формуванню навичок саморегуляції.

Особистість викладача і науковця під час війни. Викладачі та дослідники також переживають значний психологічний тиск через нестабільність робочих умов, втрату ресурсів і необхідність адаптації до дистанційного або змішаного навчання. Багато з них були змушені змінити місце роботи або країну проживання. Це створює додаткові виклики для професійної ідентичності та емоційного благополуччя.

Проект сприяє формуванню спільнот підтримки, обміну досвідом та розвитку компетентностей у сфері психологічної допомоги студентам. Такий підхід дозволяє викладачам не лише адаптуватися до нових умов, але й відігравати роль агентів стійкості у своїх академічних спільнотах.

Психологічна підтримка як фактор формування стійкої особистості. Одним із ключових результатів проекту стало створення покрокового посібника із впровадження програм психологічної підтримки у закладах вищої освіти. Посібник базується на міжнародних стандартах, дослідницьких даних та практичному досвіді партнерських університетів.

У ньому розглядаються різні моделі надання психологічної допомоги, включаючи консультації, групи підтримки, арт-терапію, цифрові платформи та простори самодопомоги. Запропоновані інструменти самооцінювання допомагають університетам визначати потреби студентів та планувати розвиток сервісів підтримки.

Важливим елементом є формування культури турботи про психічне здоров'я, що сприяє зниженню стигматизації та підвищенню готовності студентів звертатися по допомогу.

Європейська співпраця як ресурс особистісної стійкості. Міжнародне партнерство у межах Academies4Ukraine забезпечує обмін найкращими практиками психологічної підготовки студентів та сприяє інтеграції української освіти до європейського простору. Спільні дослідження, навчальні заходи та створення документального фільму «Історія академічної стійкості в Україні» демонструють силу академічної спільноти у подоланні криз. Такий досвід формує у студентів відчуття солідарності, приналежності до європейської академічної культури та віру у власні можливості.

Документальний фільм як інструмент підтримки особистості та академічної резильєнтності. Важливим результатом проекту Academies4Ukraine стало створення документального фільму «Academic Resilient Stories from Ukraine» [3], який виконує не лише інформаційну, але й психосоціальну та освітню функцію. Фільм відображає реальні історії студентів, викладачів та науковців українських університетів, які продовжують навчання, викладання та дослідження в умовах війни, руйнування інфраструктури, вимушеного переміщення та постійної психологічної напруги.

Матеріали фільму використовуються як інструмент формування академічної резильєнтності, розвитку особистісної стійкості та підтримки мотивації здобувачів освіти. Візуалізація досвіду подолання труднощів сприяє усвідомленню спільності викликів, формує відчуття підтримки та солідарності в академічному середовищі, а також допомагає студентам і викладачам ідентифікувати власні ресурси для подолання стресових ситуацій.

Фільм активно інтегрується у тренінги з психологічної підтримки, освітні семінари та заходи з обміну досвідом між українськими та європейськими університетами. Його використання доповнює розроблений у межах проекту практичний посібник (manual) із впровадження психологічних сервісів у закладах вищої освіти, забезпечуючи поєднання теоретичних рекомендацій із реальними прикладами стійкості академічних спільнот.

Таким чином, документальний фільм виступає важливим інструментом підтримки особистості в умовах війни, сприяє розвитку емоційної стійкості, формуванню колективної пам'яті та поширенню європейських цінностей солідарності, взаємодопомоги та академічної свободи.

Роль покрокового посібника (Manual) у формуванні психологічної стійкості особистості в умовах війни. Одним із ключових результатів проєкту Academies4Ukraine став розроблений покроковий посібник (manual) із впровадження програм психологічної підтримки у закладах вищої освіти. Цей документ виконує не лише методичну, але й концептуальну функцію, оскільки формує нове розуміння університету як простору розвитку особистості, психологічної безпеки та соціальної взаємодії. Manual створений на основі міжнародних стандартів, дослідницьких даних і практичного досвіду університетів-партнерів, що функціонують у складних кризових умовах. Він поєднує стратегічний і практичний рівні, надаючи університетам чіткі інструменти для оцінки потреб студентів, планування сервісів підтримки та впровадження сталих моделей психологічної допомоги. У контексті війни посібник набуває особливого значення, оскільки сприяє переходу від фрагментарних кризових заходів до системного підходу до психічного здоров'я академічної спільноти. Він містить рекомендації щодо створення центрів психологічної підтримки, розвитку онлайн-консультування, впровадження арт-терапії, формування студентських груп взаємодопомоги та створення безпечних просторів для емоційного відновлення.

Важливою складовою manual є інструменти самооцінювання, які дозволяють університетам аналізувати власний рівень готовності до надання психологічної допомоги та визначати стратегічні напрями розвитку. Такий підхід сприяє формуванню інституційної рефлексії та розвитку культури відповідальності за добробут студентів і працівників.

Manual також підкреслює необхідність інтеграції психологічної підтримки у навчальний процес, що відповідає сучасним філософським концепціям освіти як простору цілісного розвитку особистості. Він орієнтує університети на створення інклюзивного освітнього середовища, де психічне здоров'я розглядається як ключова умова академічного успіху та соціальної адаптації.

Таким чином, покроковий посібник виступає інструментом трансформації освітніх практик у воєнний час. Його впровадження сприяє розвитку резильєнтності, формуванню культури взаємопідтримки та зміцненню гуманістичної парадигми вищої освіти, що є важливим елементом відновлення українського суспільства та академічної спільноти.

Війна трансформувала роль вищої освіти, перетворивши її на простір психологічної підтримки та розвитку особистісної стійкості. Проєкт Academies4Ukraine демонструє, що інтеграція систем психологічної допомоги, міжнародне партнерство та орієнтація на потреби людини дозволяють забезпечити безперервність освіти та сприяти відновленню суспільства.

Системний підхід до підтримки студентів і викладачів формує нову модель університету — простір безпеки, розвитку та солідарності, який

допомагає особистості зберігати внутрішню рівновагу та професійний потенціал навіть у найскладніших умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Academies4Ukraine. Erasmus+, <https://www.academies4ukraine.eu>. Accessed 7 Feb. 2026.
2. European Commission. Erasmus+ – EU Programme for Education, Training, Youth and Sport. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu>. Accessed 8 Feb. 2026.
3. Academic Boards & Research. (2024, August 10). The History of Academic Perseverance in Ukraine [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=CIHWVOfo>.

Одержано 09.02.2026

УДК 159.9:378.

Володимир Миколайович ФІЛОНЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2662-1705>;

Оксана Василівна МАЛАШЕНКО,

магістр психології навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4601-0364>

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: АНАЛІЗ ПЕРЕЖИВАННЯ ДОСВІДУ ЖЕРТВИ, АГРЕСОРА ТА СВІДКА

Актуальність проблеми зумовлена деструктивним впливом сімейного психологічного насильства на розвиток особистості: жінки втрачають економічну самостійність та соціалізуються через депресивні стани, а діти-свідки засвоюють тривожні патерни та ризики репродукції насильства. Ратифікація Стамбульської конвенції в 2022 році стала важливим правовим кроком, проте в умовах війни латентність та інтенсивність домашнього насильства в Україні мають тенденцію до зростання.

Психологічне насильство становить системний прояв деструктивного впливу, який спричиняє травматизацію всієї сімейної системи (включаючи жертву, свідків та агресора) та сприяє формуванню дисфункціональних поведінкових патернів. Латентний характер, циклічність та хронічний перебіг цього феномену суттєво ускладнюють процес його виявлення та діагностики. Перешкодами для пошуку кваліфікованої допомоги виступають страх, почуття сорому, економічна залежність та укорінені соціокультурні стереотипи.

На думку А. Бандури, систематичне спостереження або безпосереднє переживання деструктивних моделей взаємодії в сім'ї сприяє когнітивному

закріпленню насильства як легітимного способу розв'язання конфліктів і регуляції міжособистісної дистанції. Як наслідок, в результаті цього формуються стійкі поведінкові сценарії, які можуть несвідомо відтворюватися в дорослому житті – в ролі агресора або постраждалої особи [1, с. 12–15]. Р. Янофф-Бульман вважає, що травматичний досвід насильства призводить до дезінтеграції базових когнітивних припущень особистості щодо доброчливості світу, його справедливості та власної цінності, що зумовлює стан хронічної екзистенційної незахищеності [2, с. 6–11].

Системне психологічне насильство детермінує розвиток ПТСР, що спричиняє деформацію ідентичності та порушення інтерперсональних взаємин. Наслідком є інтеріоризація ролі жертви, закріплення дезадаптивних патернів (самозвинувачення, безпорадність, тривожність) та труднощі з емоційною саморегуляцією й вербалізацією потреб. Також можуть проявлятися страх втрати значущих інших, зниження самооцінки, недовіра до оточення, а також ускладнення у формуванні близьких емоційних зв'язків і здатності отримувати задоволення від життя [3; 4; 5].

Як зазначає Б. ван дер Колк, травматичний досвід насильства фіксується на тілесному рівні та зумовлює розвиток дисоціативних станів як захисного механізму у відповідь на інтенсивний емоційний дистрес. Дисоціація дозволяє особистості дистанціюватися під час акту насильства, проте в довгостроковій перспективі вона перешкоджає інтеграції травматичного досвіду в цілісну історію життя і залишає його у формі розрізнених сенсорних відбитків та флешбеків [5, с. 66–70].

Жертви домашнього насильства зазвичай переживають когнітивний дисонанс, намагаючись поєднати прихильність до агресора з фактами жорстокого поводження, що веде до формування парадоксальних емоційних зв'язків, відомих як травматична прив'язаність. Поведінковий аспект переживання насильства найчастіше описується через модель «вивченої безпорадності» М. Селігмана, де тривала неможливість уникнути негативних стимулів призводить до втрати ініціативи та переконаність у неможливості вплинути на ситуацію, навіть за наявності реальних ресурсів для втечі [6, с. 74–78].

Важливим аспектом когнітивно-поведінкового профілю особистості, що пережила домашнє насильство, є формування дезадаптивних ранніх схем, які детально описані в концепції Дж. Янга. Зокрема, схеми «Недовіри/Очікування жорстокого поводження» та «Дефективності/Сорому» стають когнітивними фільтрами, через які індивід сприймає будь-які подальші акти соціальної взаємодії. Це призводить до постійної очікуваної загрози навіть у безпечних ситуаціях, що в поведінковому аспекті проявляється через гіперпильність або, навпаки, емоційне заціпеніння [7, с. 24–28].

Описані когнітивні та емоційні наслідки насильства не лише формують психологічний портрет жертви, але й можуть виступати одним із механізмів відтворення насильницької поведінки в подальшому житті. У цьому контексті важливо розглянути психологічні особливості осіб, які виступають у

ролі агресора, адже дослідження показують, що значна частина кривдників у дитинстві також переживали досвід насильства та втрати, почуття емоційного відкидання, нестабільності або дисфункційних сімейних відносин. Г.М. Коваль зазначає, що низький рівень самоконтролю у чоловіків, які вчиняють насильство в сім'ї, зумовлений не лише індивідуально-психологічними особливостями, а й досвідом дитячої травматизації, засвоєнням неконструктивних моделей поведінки в батьківській родині та інтеріоризованими нормами домінування. У такому контексті насильство виконує функцію регуляції емоційного стану та виступає своєрідним способом «відновлення контролю» над ситуацією, підміняючи механізми саморефлексії та самопізнання [8, с. 45–52].

Сімейне середовище є первинним простором соціалізації, у якому формуються базові моделі поведінки, зокрема способи врегулювання конфліктів і розподілу влади. Досвід перебування в умовах домашнього насильства в дитинстві – як у ролі жертви, так і свідка – підвищує ймовірність відтворення агресивних моделей у дорослому житті [9, с. 406]. Засвоєння таких моделей відбувається переважно через спостереження за значущими дорослими, а це сприяє закріпленню та подальшій реалізації такого сценарію поведінки у власних сім'ях [10].

Таким чином, насильство може формуватися як набута поведінкова стратегія, на яку впливає не лише сімейне середовище, а й ширший соціокультурний контекст, включно з домінуючими нормами та зразками поведінки. Однак важливо враховувати, що в ситуації домашнього насильства присутня ще одна значуща роль – роль свідка. Діти або інші члени сім'ї, які спостерігають насильницькі взаємодії між дорослими, не є безпосередніми жертвами фізичного впливу, проте вони переживають значний психологічний травматичний досвід.

Тривалий негативний досвід у дитинстві є одним із ключових факторів ризику розвитку психічних порушень у дорослому віці. Дані АСЕ-дослідження засвідчують дозозалежний зв'язок: зі зростанням кількості пережитих травм погіршується психічне здоров'я. Особи, які зазнали чотири і більше видів травматичних подій, мають у 4–12 разів вищий ризик депресії та суїцидальної поведінки. Дитячі травми також пов'язані з формуванням симптомів ПТСР (флешбеки, дисоціація, порушення пам'яті) та емоційною дисрегуляцією, що ускладнює розвиток особистості [11].

Хоча фізичне та психологічне насильство щодо матері не має прямого деструктивного впливу на дитину, воно провокує розвиток ПТСР у самої жінки. Це, у свою чергу, створює вторинний психотравмуючий вплив на дитину, що призводить до порушень її психоемоційного стану та психічного здоров'я. У таких випадках частіше спостерігаються поведінкові (гіперактивність, опозиційно-виклична поведінка) та емоційні розлади (фобії, тривожні розлади, депресія). Отже, психічне здоров'я матері є визначальним чинником психічного благополуччя дитини, що підкреслює необхідність протидії насильству щодо жінок [12].

Пережитий досвід у ролях жертви, агресора чи свідка детермінує репродукцію деструктивних сценаріїв у майбутньому. Регенерація особистості потребує відновлення почуття безпеки та самоцінності через механізм безпечної прив'язаності (терапевтичної або міжособистісної). Високу ефективність у подоланні наслідків демонструють травмофокусовані методи — EMDR та брейнспотінг, які забезпечують швидку переробку травми порівняно з традиційними підходами

Список бібліографічних посилань

1. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1977. 247 p.
2. Janoff-Bulman R. Shattered Assumptions: Towards a New Psychology of Trauma. New York : Free Press, 1992.
3. Herman J. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – from Domestic Abuse to Political Terror. New York: Basic Books, 1992. 288 p.
4. Кочергіна І. Психологічне насильство над жінкою: причини і наслідки // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2017. Вип. 1. С. 68–76.
5. Walker L. E. A. The Battered Woman Syndrome. 4th ed. New York : Springer Publishing Company, 2017. 600 p.
6. Seligman M. E. P. Helplessness: On Depression, Development, and Death. San Francisco : W. H. Freeman, 1975. 250 p.
7. Young J. E., Klosko J. S., Weishaar M. E. Schema Therapy: A Practitioner's Guide. New York : Guilford Press, 2003. 454 p.
8. Коваль Г. М. Емоційна саморегуляція як чинник агресивної поведінки в сім'ї // Вісник ХНПУ. Психологія. 2019. Вип. 65. С. 45–52.
9. Ярошенко М. І. Домашнє насильство в Україні // Злочинність у глобалізованому світі : матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків, 2017. С. 406–408.
10. Freedman J. L. Effect of Television Violence on Aggressiveness // Psychological Bulletin. 1984. № 96 (2). P. 227–246.
11. Felitti V. J., Anda R. F., Nordenberg D. et al. Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study // American Journal of Preventive Medicine. 1998. Vol. 14, № 4. P. 245–258.
12. Якщо діти спостерігають насильство між батьками: чи це має на них вплив? URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/yakshho-dity-sposterigayut-nasylstvo-mizh-batkamy-chy-tse-maye-na-nyh-vplyv/> (дата звернення: 13.03.2026).

Одержано 15.03.2026

УДК 159.94:340.114-057.36:355.01(477)

Володимир Миколайович ФІЛОНЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2662-1705>

ПРОЯВИ МІЛІТАРНОГО НІГІЛІЗМУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ТРИВАЛОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Тема мілітарного нігілізму є надзвичайно актуальною, оскільки вона торкається фундаментальних засад обороноздатності — дисципліни та правового порядку. Тривала повномасштабна військова агресія, що розпочалася на початку 2022 року, спричинила безпрецедентні трансформації правосвідомості українського суспільства, де особливу категорію складають військовослужбовці. Під мілітарним нігілізмом О.Євдокімова та А.Шиліна розуміють «воєнно-військовий різновид правового нігілізму, що виражається у запереченні та зневазі до правових норм та втілюється специфічними проявами девіантної поведінки комбатантів - непокорю, дезертирством, СЗЧ, СЗПБ, мародерством, зрадою тощо, а також порушеннями законів та звичаїв війни» [2]. Специфіку мілітарного нігілізму авторки бачать у сукупності поведінкових ознак воєнно-обумовленої агресивності - у можливості застосування сили, використання зброї, можливості підкоряти, завдавати болю та тілесних ушкоджень, вбивати, та водночас морально виправдовувати і дистанціюватися від відповідальності за скоєне [2]. У певному контексті мілітарний нігілізм можна трактувати не як свідоме правове заперечення, а як специфічну адаптивну відповідь особистості на дефіцит справедливості, правову невизначеність та вичерпання внутрішнього психологічного ресурсу.

Динаміка суспільної правосвідомості часів війни свідчить про перехід від «суспільного консенсусу, що базується на довірі» до «кризи легітимності державних інституцій», де формальне право (устава, кодекси) починає поступатися неформальним нормам «бойового побратимства». На початковому етапі повномасштабного вторгнення правосвідомість військовослужбовців характеризувалася винятковим рівнем довіри до державних інституцій. Цей період А. Халецький та інші дослідники визначають як «добровільну самопожертву» [1]. Тоді правосвідомість українських громадян демонструвалась на високому рівні. Закон сприймався не як інструмент примусу, а як засіб захисту нації. Військові виявляли готовність дотримуватися статутів навіть у критичних обставинах, оскільки були переконані у дієвості «суспільного договору» між армією, народом та владою. Випадків прояву нігілізму майже не спостерігалось або були мінімальними. Будь-які порушення (наприклад, використання цивільного автотранспорту без реєстрації або самотійне облаштування позицій поза планом) розцінювалися

не як відторгнення правових норм, а як вимушений відступ для оперативного досягнення перемоги.

Другий рік повномасштабної збройної агресії ознаменувався періодом гострого усвідомлення реалій. Військовослужбовці почали усвідомлювати диспропорції між імперативами мирного правового регулювання та актуальними потребами сучасної технологічної військової кампанії. У результаті виникла обґрунтована критична оцінка подій, що відбуваються у військовому середовищі. З'явився концепт «паперової армії», що характеризує гіпертрофовану бюрократизацію (фіксацію даних у журналах, звітність, процедури списання майна), яка суттєво перешкоджає ефективному виконанню бойових завдань. Як зазначає В. Пряміцин, правові норми у структурах безпеки та оборони почали інтерпретуватися суб'єктивно [3]. Військові почали нехтувати положеннями, що сприймалися як нерелевантні чи анахронічні. Посилилася критика функціонування військово-лікарських (ВЛК) та медико-соціальних експертних комісій (МСЕК) через їхню корумпованість та надмірну адміністративну обтяженість, що підтверджується звітами громадської організації «Принцип» та публікаціями у засобах масової інформації [4]. Також сформувався запит на реформування статутів Збройних Сил до стандартів НАТО [5]. Важливим чинником став Закон № 2839-ІХ, що передбачав посилення відповідальності за військові правопорушення. Це викликало амбівалентну реакцію: з одного боку, він розглядався як інструмент зміцнення військової дисципліни, з іншого – як фактор, що сприяє дисоціації між командним та особовим складом [6].

У період 2024–2026 років особливої значущості набув чинник невідзначеності, а саме відсутність визначених термінів демобілізації військовослужбовців. Як вказує у своїх дослідженнях О. Марчук, тривале перебування в зоні бойових дій призводить до деградації поваги до цивільно-правових норм [7]. Військовослужбовець починає відчувати себе «поза сферою правової юрисдикції» держави, яка вимагає виконання обов'язку, але не гарантує права на відпочинок та повернення. Спостерігається поглиблення мілітарного нігілізму, прояви якого набувають системного характеру. Це ілюструється зростанням показників самовільного залишення частини (СЗЧ), поширенням явища «пасивного саботажу» бюрократичних директив та посиленням сегрегації військової субкультури від цивільного соціуму. Переорієнтація довіри відбувається від державних інституцій до малих соціальних груп (бойових побратимів). Дослідження Центру Разумкова фіксують критичне зниження рівня довіри до судової та правоохоронної систем серед ветеранів та чинних військовослужбовців [8].

Отже, мілітарний нігілізм на різних етапах війни виявляється не у вигляді індивідуальної соціально-психологічної патології, а як системний симптом дисбалансу між чинною правовою системою та потужними екстремальними впливами тривалої військової конфронтації. У якості певних шляхів попередження можуть виступати кроки із запровадження «сервісної моделі» правовідносин у війську (діджиталізація процесів, забезпечення

прозорих механізмів ротації, функціональний правовий захист військовослужбовців тощо), оскільки ризик подальшої деструкції правової свідомості комбатантів залишається значним.

Список бібліографічних посилань

1. Халецький А. В. Психологія бойового духу та правосвідомості військовослужбовця в умовах агресії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2022. Вип. 18 (63). С. 45–58.

2. Євдокімова О. О., Шиліна А.А. Мілітарний нігілізм як воєнно-військовий різновид правового нігілізму // *Особистість, суспільство, закон : тези доп. учасників Міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 25 квіт. 2025 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. прав. наук України*. Харків : ХНУВС, 2025. С. 72-75.

3. Пряміцин В. В. Правовий статус військовослужбовців в умовах тривалого воєнного стану: виклики та реалії. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 112–120.

4. Шлях ветерана: аналіз правових потреб та бар'єрів у системі ВЛК : аналіт. звіт / ГО «Принцип». Київ, 2023. 64 с. URL: <https://pryncyp.com/report2023> (дата звернення: 11.03.2026).

5. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV : станом на 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення: 11.03.2026).

6. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 № 2839-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 5. Ст. 18.

7. Марчук О. І. Трансформація цінностей військовослужбовців ЗСУ: від добровольчого запалу до професійної втоми. *Збірник наукових праць НАСВ імені гетьмана Петра Сагайдачного*. 2024. № 14. С. 89–102.

8. Довіра до державних інституцій та суспільні настрої в умовах тривалої війни : соціол. дослідж. / Центр Разумкова. Київ, 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia> (дата звернення: 11.03.2026).

Одержано 15.03.2026

УДК 159.9:378

Михайло Іванович ХАРЛАМОВ,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
навчально-наукового інституту цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5289-0290>*

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія проти України кардинально змінила функціонування всіх інститутів державної влади та суспільства. В умовах війни Державна служба України з надзвичайних ситуацій набула особливої ролі, оскільки її діяльність безпосередньо пов'язана із захистом життя і здоров'я населення, ліквідацією наслідків бойових дій, рятуванням людей під час ракетних обстрілів, пожеж, техногенних аварій та гуманітарних катастроф [1, с. 3]. У цих умовах особистість офіцера ДСНС України виходить за межі суто професійної ролі та постає як соціально значуща фігура, носій державної відповідальності, морального авторитету й приклад громадянської стійкості.

У наукових дослідженнях особистість офіцера розглядається як інтегративна система професійних, моральних, психологічних та соціальних якостей, що визначають його здатність ефективно виконувати службові обов'язки. У випадку ДСНС ця особистість формується на перетині військово-правоохоронної, рятувальної та гуманітарної діяльності. Офіцер ДСНС України – це не лише фахівець із ліквідації надзвичайних ситуацій, а й управлінець, комунікатор, психолог та лідер. Його особистість має відповідати високим вимогам професійної етики, самодисципліни, стресостійкості та готовності до самопожертви. В умовах війни особистість офіцера набуває рис, притаманних воєнному лідеру: рішучості, здатності швидко приймати рішення в умовах невизначеності, моральної відповідальності за підлеглих і цивільне населення.

Воєнний стан суттєво розширив спектр завдань, які виконують офіцери ДСНС України. До традиційних функцій додалися: ліквідація наслідків ракетних і артилерійських обстрілів; рятування людей з-під завалів зруйнованих будівель; розмінування територій; забезпечення пожежної безпеки в зоні бойових дій; участь у гуманітарних операціях та евакуації населення катастроф [2, с. 212]. У таких умовах професійна компетентність офіцера безпосередньо залежить від його особистісних якостей. Відповідальність, ініціативність, витримка та психологічна зрілість стають не менш важливими, ніж технічна підготовка.

Однією з ключових складових особистості офіцера ДСНС України є його морально-психологічна стійкість. Постійний контакт зі смертю, руйнуваннями та людським горем створює надзвичайне психоемоційне навантаження.

Офіцер ДСНС України в умовах війни має: зберігати внутрішню рівновагу; підтримувати підлеглих у кризових ситуаціях; демонструвати гуманізм і співчуття; не втрачати здатності до раціонального мислення [2, с. 214]. Моральний авторитет офіцера формується через особистий приклад, чесність, дотримання присяги та служіння суспільству. Саме ці якості зміцнюють довіру громадян до державних інституцій у надзвичайно складний період.

В умовах війни офіцер ДСНС України сприймається суспільством не лише як посадова особа, а як символ захисту, надії та людяності. Його діяльність має потужний соціальний ефект, оскільки безпосередньо впливає на рівень суспільної безпеки та психологічної стабільності населення. Особистість офіцера стає фактором: консолідації суспільства; підвищення довіри до держави; формування культури безпеки; виховання патріотизму та громадянської відповідальності. Таким чином, офіцер ДСНС України виступає не лише як виконавець службових функцій, а як активний учасник суспільних процесів в умовах війни.

Особистість офіцера Державної служби України з надзвичайних ситуацій відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки, стабільності та гуманітарного захисту населення в умовах війни [3, с. 8]. Високий рівень професіоналізму, моральної відповідальності та психологічної стійкості офіцера є визначальним чинником ефективності діяльності ДСНС України. У сучасних умовах офіцер ДСНС України постає як багатовимірний соціальний фігура, що поєднує в собі риси рятувальника, лідера, громадянина та носія національних цінностей.

Список бібліографічних посилань

1. Про Концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій: Указ Президента України від 26 березня 1999 р. № 284/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284/99#Text>.

2. Хитра О. Л. Особливості Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо реалізації державної політики у сфері цивільного захисту населення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 32/2022. С.212-219.

3. Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану. Навчальний посібник. Колектив авторів - Львів: ЛДУБЖД, 2023. 308 с.

Одержано 12.02.2026

УДК 159.94:351.741(045)

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології, соціології та педагогіки
навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5149-7892>;*

Юлія Ігорівна ЛИТВИН,

*інспектор сектору патрульної поліції № 3
відділу поліції в метрополітені
ГУНП в Харківській області*

НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ В ЕМОЦІЙНІЙ СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ МЕТРОПОЛІТЕНУ

Професійна діяльність поліції є без сумніву надзвичайно важливою для функціонування суспільства. В умовах дії правового режиму воєнного стану вимоги до працівників поліції зросли, розширився обсяг завдань, які вирішують поліцейські, при цьому істотно ускладнилися умови їх праці.

Нерідко поліцейські виконують свої обов'язки в умовах реальної або потенційної небезпеки. Особливості професійної діяльності поліцейських часто негативно впливають на функціонування їх емоційної сфери, викликають напругу, стрес, втому, емоційне вигорання та інші несприятливі емоційні стани та переживання. В умовах дії правового режиму воєнного стану існує надмірне навантаження на емоційну сферу поліцейських, що ускладнює їх адаптивне функціонування.

Важливість емоційного компонента в діяльності працівників поліції складно переоцінити: емоції, що виникають у процесі здійснення поліцейськими професійної діяльності, значно впливають на якість та ефективність їх дій. Відомо, що емоції впливають на поведінку особистості й починаються на процесі прийняття рішень поліцейськими, не менше ніж особливості когнітивного оцінювання ситуації. Так, емоційні стани впливають на тип і способи обробки інформації, надмірна вираженість негативних емоцій (як, наприклад, гніву) посилює схильність розглядати зміст і деталі правопорушення поверхово й суб'єктивно. Емоція гніву в поліцейських може деформувати об'єктивне сприйняття злочину та посилити покарання для злочинця, бажання перебільшити провину підозрюваного.

Крім того, для поліцейських наслідки тривалих несприятливих емоційних переживань (емоційне вигорання, негативні емоційні стани) збільшують психологічну собівартість діяльності, погіршують ментальне здоров'я, можуть стати причиною захворювань, травматизму та виникнення різних надзвичайних випадків серед особового складу [див., напр., 1, с. 67].

Вченими виокремлено три емоційно-проблемних типи поліцейських: «тривожно-виснажений тип», «морально-дезорієнтований тип» та «емоційно-вибірковий тип» [2, с. 120].

Тривожно-виснажений тип характеризується домінуванням тривожності та репресивності, чинниками якої є стресовий та ризиковий характер професійної діяльності, інколи це може призводити навіть до розчарування професією.

Для морально-дезорієнтованого типу характерна наявність моральних дефектів та певний рівень дезорієнтації особистості, що проявляється у невмінні адекватно оцінювати морально-етичні особливості інших осіб, відповідно це супроводжується байдужістю та апатією до виконання професійних обов'язків. Певна відчуженість у виконання професійних обов'язків породжує втому і виснаження.

Емоційно-вибірковому типу властиве зниження емоційного реагування, а також емоційна відстороненість від професійних значущих ситуацій. Такий поліцейський відчуває постійну перевтому, байдужість та відстороненість у виконанні професійних обов'язків.

В Національній поліції України функціонує низка підрозділів та спецпідрозділів. В містах Київ та Харків діє поліція метрополітену, яка в межах свої повноважень, забезпечує стабільну роботу підземного транспорту. Поліцейські в метрополітені працюють для забезпечення порядку, безпеки та протидії злочинності. Їх професійна діяльність включає чисельні дії: патрулювання станцій, вестибюлів, переходів та вагонів, перевірку громадян щодо виявлення правопорушників, розшук підозрюваних, затримання осіб, які вчиняють правопорушення, реагування на інциденти, допомога пасажиром тощо.

Слід вказати також таку особливість професійної діяльності поліцейських метрополітену, як практично постійне перебування під землею, в умовах штучного освітлення.

Підкреслимо, вивчення особливостей функціонування поліцейській метрополітену у вітчизняній науці практично не відбувалося, що зумовлює актуальність проведеного дослідження.

В дослідженні прийняли участь 31 поліцейський (13 сержант та 18 старші сержанти) відділу поліції в метрополітені ГУНП в Харківській області, з них 25,8 % жінки. За ознакою віка учасники дослідження розподілилися наступним чином: 42 % учасників дослідження в віці 20—30 років, 29 % обстежених в віці 30-40 років, всі інші – старші за 40 років. 29 % учасників дослідження прийшли до лав поліції у віці молодше 25 років. Стаж служби в поліції від 2 до 22 років.

В дослідженні були використані наступні психодіагностичні методики: методика самооцінки психічних станів (Г. Айзенк), методика діагностики рівня емоційного вигорання (В. В. Бойко), методика діагностики емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (В. В. Бойко), опитувальник емоційного інтелекту (К. Бачард, в адаптації Г. Г. Князева, Л. Г. Мітрофанової, О. М. Разумнікової).

За методикою самооцінки психічних станів Г. Айзенка, виявлено, що лише у 12,9 % обстежених поліцейських рівень тривожності був середнього

(припустимого) рівня, всі інших учасники дослідження були не тривожні. Зазначимо, що всі обстежені поліцейські мали низький рівень фрустрації, тобто були стійкими до невдач та не мали страху перед труднощами. Відмітимо також, що 35,5 % обстежених поліцейських мали середній рівень агресивності, всі інших учасники дослідження спокійні та витримані. 22,6 % респондентів мали середній рівень ригідності, всі інші – мали легку переключаємість.

Результати застосування методики діагностики рівня емоційного вигорання В. В. Бойко свідчать, що серед обстежених поліцейських метрополітену не було таких, хто не мав хоча б одного симптому емоційного вигорання, який би складався. Найменш представленими симптомами емоційного вигорання в обстеженій групі були психосоматичні та психовегетативні розлади (у 90,3 % обстежених поліцейських симптом не склався), тривога та депресія (у 90,3 % учасників дослідження симптом не склався), «переживання психотравмуючих обставин» (у 71 % поліцейських симптом не склався, у 22,6 % симптом складається та лише у 2 обстежених сформований та відноситься до домінуючих), «незадоволеність собою» (у 74,2 % учасників дослідження симптом не склався, у 22,6 % симптом складається та лише у 1 особи сформований та відноситься до домінуючих) та «особистісна відстороненість» (деперсоналізація) (у 64,5 % поліцейських симптом не склався, у 29 % симптом складається та лише у 2 обстежених сформований, у 1 з них - відноситься до домінуючих).

Найбільш представленим в обстеженій вибірці поліцейських метрополітену симптомом емоційного вигорання в обстеженій вибірці були «неадекватне виборче емоційне реагування» (симптом не склався лише у 16,1 % обстежених поліцейських) та «емоційний дефіцит» (симптом не склався у 22,6 % обстежених поліцейських).

Фаза «напруга» формується або склалася у 16,1% обстежених поліцейських.

Результати дослідження за методикою вивчення емоційних перешкод в спілкуванні за В.В. Бойко показали, що 29 % учасників дослідження мали деякі емоційні проблеми в повсякденному спілкуванні, а у 9,7 % обстежених поліцейських «щоденні» емоції певною мірою ускладнюють взаємодію з людьми.

За результатами дослідження за допомогою методики вивчення емоційного інтелекту (К. Бачард, в адаптації Г. Г. Князева, Л. Г. Мітрофанової, О. М. Разумнікової) з'ясовано, що 45 % обстежених поліцейських чоловічої статі, 25 % поліцейських жінок мали позитивну та 37,5 % негативну експресивність вище за середній рівень. 30 % чоловіків- поліцейських та 25 % жінок-поліцейських мали вищу за середню увагу до емоцій. Прийняття рішень на основі емоцій поліцейські в більшості здійснюють рідше, ніж в середньому.

Отже, всі обстежені поліцейські метрополітену мали низький рівень фрустрації. Більшість учасники дослідження спокійні та витримані. Виявилося,

що чим старше учасники дослідження, тим дещо нижче в них рівень тривожності.

Серед обстежених поліцейських метрополітену всі мали хоча б один симптом емоційного вигорання, який би складався або склався. Найбільш представленим в обстеженій вибірці поліцейських симптомом емоційного вигорання в обстеженій вибірці були «неадекватне виборче емоційне реагування» та «емоційний дефіцит».

Майже третина учасників дослідження мали деякі емоційні проблеми в повсякденному спілкуванні.

В подальшому необхідно розробити та оцінити ефективність психологічної корекції несприятливих проявів в емоційній сфері поліцейських метрополітену.

Список бібліографічних посилань

1. Гіренко С. П., Ільяшова А. С. Роль емоційного інтелекту у працівників Національної поліції як інструмент подолання професійного вигорання // зб. доп. за результатами Кругл. столу «Трансформаційні процеси безпечного середовища у воєнний час» (м. Кам'янське, 20 берез. 2025 р.) / ГО «Молодіжна Організація Починаючих Лідерів». – Кам'янське: ГО МОПЛ, 2025. С. 67-68.

2. Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В.В. Особливості феномену синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*. 2019. № 4 (6). С. 111–123.

Одержано 09.02.2026

УДК 355.5

Сергій Анатолійович ЦАЛКО,

викладач кафедри тактичної підготовки
навчально-наукового інституту професійної освіти
Національної академії Національної гвардії України;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5737-2782>

ЛУДОМАНІЯ ЯК ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Лудоманія або ігроманія – це патологічний потяг до азартних ігор. Одна з найнебезпечніших залежностей руйнує особистісну, соціальну та фінансову складову життя людини, є серйозною загрозою здоров'ю та життю. Ще одна неприємна ознака лудоманії – можливість самотійного лікування ігроманії практично відсутня, адже при її формуванні залучені не тільки психологічні фактори, а й біохімічні процеси.

Підступність формування ігрової залежності у тому, що змінюються внутрішні біохімічні процеси, і людина потрапляє в пастку фізіології. Азарт під час гри викликає викид адреналіну та інших гормонів стресу, а в момент виграшу – дофаміну та серотоніну. Зміна цих двох станів – азарт/

стрес та задоволення/насолада, настільки яскрава, що людина повертається щоразу до ігор, щоб випробувати це відчуття.

Другий небезпечний момент – коли людина захоплюється грою, робить дедалі більші ставки, у кров викидається цілий коктейль нейрогормонів. Вони діють подібно до наркотику, і гравець непомітно для себе впадає в транс: він не здатний контролювати свої дії, програні суми, витрачений час і прагне лише продовження гри. На цьому етапі ігромана перестає цікавити виграш як такий.

Чому часто жертвою лудоманії стають саме військові. Відповідей декілька:

По перше - ризик, небезпека для життя помножених на відсутність можливості знімати стрес. Для них недоступні навіть такі прості способи зняття стресу, як смачна їжа, баня, спортзал чи культурна програма. Найгірше випробування — відсутність близьких людей поруч.

Відносно високий дохід не є основною причиною бажання зіграти. А ось відсутність можливості витратити кошти на щось важливе або на те, що приносить радість, може стати тригером.

Військові часто мають звужений вибір того, що відволікатиме від негативу їхнього поточного буття. Шукаючи антидот від неприємних переживань, частина військових вдаються до гри онлайн на гроші. Гру онлайн обирають за її доступність як примарний спосіб психологічного розвантаження. Гострі відчуття тимчасово відволікають від ризиків реальності та дарують хоч і хибну, але надію. Для багатьох військових, які вже третій рік перебувають далеко від своїх сімей, у надскладних умовах і без можливості повноцінного відпочинку, азартні ігри стають єдиним способом впоратися зі стресом.

Друга причина - гральний бізнес зараз користується ситуацією та навмисне спрямовує свою рекламу на військовослужбовців, використовуючи символіку ЗСУ в своїх онлайн-казино та "відбілюючи" свою діяльність по жертвами на ЗСУ.

Фізіологічні симптоми

Постійний викид у великих кількостях адреналіну, ендорфінів та інших гормонів згубно впливає на організм. Психіка виснажується, починаються проблеми з роботою внутрішніх органів, які через гормональну атаку працюють на межі, з'являється гіпертонія, проблеми з серцем, ШКТ. Зовні людина з запущеною формою ігроманії може виглядати, як наркоман або алкоголік.

Симптоми зміни особистості

На перше місце в житті виходить участь в іграх. Перестає спілкуватися з друзями, сім'єю, оскільки гра забирає весь час. Влазить у борги, бере кредити, на пізніх стадіях може продавати майно, почати шахрайство та крадіжки. Характерні спроби суїциду чи думки про нього

Хочу зазначити, що виявити ігромана можуть тільки близькі до нього люди, які наочно бачать зміни особистості та психоемоційного стану.

Ускладнення ситуації з військовослужбовцями полягає в тому, що родина далеко від нього, і спілкування відбувається дистанційно, збільшення витрат він може легко пояснити необхідністю купити краще спорядження або амуніцію, а зовнішній вигляд легко списати на дію стресу під впливом якого постійно перебувають військові. Надія тільки на побратимів та командирів, але постійні ротації, та переміщення особового складу також не сприяють можливості відслідкувати зміни особистості та психологічного стану.

Лудоманія загрожує не тільки оточенню, але і самому залежному. В матеріалах Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ за 2023 рік зазначається, що «18% суїцидальних випадків у Збройних Силах України було скоєно військовослужбовцями, які мали ігрову залежність та набули значних фінансових заборгованостей».

Список бібліографічних посилань

1. Олійничук О., Хом'юк С. Лудоманія як загроза безпеці держави: соціальні, економічні та правові контексти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 1. С. 96-102.

Одержано 13.02.2026

УДК 159.922

Надія Ігорівна ЧЕПЕЛЄВА,

викладач кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2101-9571>;

Лілія Сергіївна ГУРОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

кафедри психології Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В РІЗНИХ ВІКОВИХ ПЕРІОДАХ

Агресія проявляється у різних формах і може виникати в різні періоди життя людини, що зумовлює необхідність аналізу її вікових особливостей. У сучасних психологічних дослідженнях агресивна поведінка розглядається як складне соціально-психологічне явище, що формується під впливом біологічних, психологічних та соціальних чинників. Проблема агресивної поведінки людини є однією з найбільш актуальних у сучасній психології, оскільки її прояви можуть суттєво впливати на міжособистісні взаємини, соціальну адаптацію та психічне благополуччя особистості. Дослідники зазначають, що агресія може виступати як реакція на фрустрацію, психологічний захист або спосіб самоствердження особистості у взаємодії з іншими людьми.

Значний внесок у дослідження агресивної поведінки зробили українські науковці О. Мойсєєва, Н. Макаrchук, В. Кириленко, Н. Савінова, Н. Стельмах та

інші дослідники, які розглядали агресію як багатофакторне психологічне явище, що має різні механізми формування у різні вікові періоди.

У психології агресія розглядається як форма поведінки, спрямована на заподіяння фізичної або психологічної шкоди іншій людині чи самому собі. Водночас агресивність може виступати і як особистісна риса, що проявляється у схильності людини до агресивних реакцій у різних ситуаціях. На думку О. Мойсеевої, агресивна поведінка часто виконує функцію психологічного самозахисту та самоствердження особистості, особливо в умовах соціального напруження або конфліктних ситуацій [1].

Н. Макачук у своїх дослідженнях розглядає агресію як специфічний психічний стан і водночас як стійку особистісну властивість. Авторка зазначає, що агресивна поведінка може виконувати функцію особистісної саморегуляції, допомагаючи індивіду долати внутрішні конфлікти, емоційне напруження та почуття образи [2].

У дитячому віці агресивна поведінка часто має імпульсивний характер і пов'язана з недостатньою сформованістю механізмів саморегуляції. Дитина ще не володіє достатніми навичками контролю власних емоцій, тому агресивні реакції можуть виникати у відповідь на фрустрацію, заборони або конфлікти з однолітками.

В. Кириленко підкреслює, що агресивність молодших школярів значною мірою формується під впливом сімейного середовища, стилю виховання та соціального досвіду дитини. Атмосфера конфліктності в родині, недостатня емоційна підтримка або жорсткі методи виховання можуть сприяти формуванню агресивних моделей поведінки [3].

Підлітковий вік є одним із найбільш складних періодів психічного розвитку, що характеризується інтенсивними фізіологічними, емоційними та соціальними змінами. У цей час відбувається формування самосвідомості, системи цінностей та прагнення до самостійності. Дослідники зазначають, що підлітковий вік є сенситивним періодом для виникнення агресивних проявів, оскільки емоційна нестабільність, прагнення до самоствердження та конфлікти з дорослими можуть спричинити агресивні реакції [4]. Н. Савінова, Н. Стельмах та М. Берегова підкреслюють, що агресія підлітків часто пов'язана з незадоволеними базовими потребами, труднощами соціалізації та проблемами міжособистісної взаємодії. У цей період агресивна поведінка може виступати способом самоствердження або засобом захисту власної самооцінки [5]. Агресія у підлітків нерідко виникає і як реакція на внутрішні переживання, почуття несправедливості або обмеження свободи [1].

У дорослому віці агресивна поведінка набуває більш складного та соціально зумовленого характеру. На відміну від дитячого чи підліткового віку, де агресія часто має імпульсивний характер, у дорослих вона значною мірою регулюється соціальними нормами, життєвим досвідом та сформованими механізмами самоконтролю. Доросла людина зазвичай володіє розвиненішими когнітивними та емоційними ресурсами, що дозволяють їй усвідомлювати наслідки власних дій і контролювати прояви негативних

емоцій. Разом з тим агресія у дорослому віці не зникає повністю, а лише трансформується у більш соціально прийнятні або приховані форми. Дослідники зазначають, що агресивна поведінка може проявлятися через вербальні конфлікти, сарказм, психологічний тиск, пасивно-агресивні реакції або міжособистісні конфлікти у професійній та сімейній сфері. За словами української дослідниці Н.О. Макаrchук, агресія може виступати одним із механізмів психологічної саморегуляції особистості, оскільки у складних життєвих ситуаціях вона допомагає людині зняти внутрішнє напруження або захистити власні психологічні межі [2]. Важливу роль у формуванні агресивної поведінки дорослої людини відіграють соціально-психологічні чинники, зокрема особливості професійної діяльності, рівень стресу, міжособистісні конфлікти та загальний психологічний стан особистості. Тривале перебування у стресових умовах, емоційне перевантаження або хронічне незадоволення базових потреб можуть призводити до накопичення внутрішнього напруження, яке з часом проявляється у формі агресивних реакцій. У цьому контексті дослідники звертають увагу на явище емоційного вигорання, що часто супроводжується підвищеною дратівливістю, конфліктністю та агресивністю.

Українські психологи також підкреслюють значення соціального середовища у формуванні агресивної поведінки дорослої людини. Н. Савінова та Н. Стельмах зазначають, що агресія може виникати як відповідь на соціальну несправедливість, фрустрацію життєвих планів або порушення особистісних меж у міжособистісній взаємодії [5]. У таких ситуаціях агресія виконує функцію психологічного захисту та допомагає особистості відновити відчуття контролю над ситуацією.

Крім того, агресивна поведінка дорослих може бути пов'язана з особистісними характеристиками, зокрема рівнем емоційної стабільності, самооцінки, здатності до саморегуляції та сформованістю комунікативних навичок. Люди з низьким рівнем емоційної стійкості або заниженою самооцінкою частіше демонструють агресивні реакції у відповідь на критику, невдачі або соціальні труднощі. Водночас особи з розвиненими навичками емоційної регуляції здатні конструктивніше вирішувати конфліктні ситуації та рідше вдаються до агресії.

Слід також зазначити, що у дорослому віці агресивна поведінка може мати різні форми прояву. Найбільш поширеними є вербальна агресія, яка проявляється через образливі висловлювання, критику або підвищений тон спілкування, непряма агресія, що реалізується через ігнорування, маніпуляції або соціальне відчуження, а також пасивна агресія, коли людина демонструє приховане невдоволення або опір без відкритого конфлікту. Такі форми агресії часто виникають у професійних колективах або сімейних стосунках і можуть негативно впливати на психологічний клімат взаємин.

Отже, агресивна поведінка є складним соціально-психологічним явищем, яке формується під впливом біологічних, психологічних і соціальних чинників та має свої особливості прояву на різних етапах життя людини. У

дитячому віці агресія здебільшого має імпульсивний характер і пов'язана з недостатньою сформованістю саморегуляції та впливом сімейного середовища; у підлітковому віці вона посилюється через емоційну нестабільність, прагнення до самоствердження і труднощі соціалізації; у дорослому віці агресія стає більш контрольованою та набуває соціально зумовлених, часто прихованих форм, пов'язаних зі стресом, міжособистісними конфліктами та особистісними характеристиками. Розуміння вікових особливостей агресивної поведінки є важливим для її своєчасної профілактики, корекції та формування конструктивних способів емоційної саморегуляції особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Мойсеева О. Є. Агресія підлітків: причини виникнення та можливості психокорекції. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 139–148.
2. Макачук Н. О. Агресія та агресивна поведінка як психічний засіб особистісної саморегуляції підлітків із порушеннями розумового розвитку. *Проблеми сучасної психології*. 2014. № 25. С. 240–250.
3. Кириленко В. Проблема агресії молодших школярів на сучасному етапі в теорії та практиці соціальної роботи. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 135–139.
4. Босак О. С. Агресивна поведінка у підлітковому віці як соціальна проблема. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2022. № 2 (49). С. 189–197.
5. Савінова Н., Стельмах Н., Берегова М., Іванова Т. Агресія підлітків як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. № 3. С. 133–141.

Одержано 10.03.2026

УДК 159.922

Надія Ігорівна ЧЕПЕЛЄВА,

викладач кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2101-9571>;

Діана Сергіївна СИДОРЕНКО,

здобувачка четвертого курсу спеціальності 053 «Психологія»
навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАТЕРИНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В СІМ'ЯХ ІЗ ДІТЬМИ РАНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Позитивна материнська позиція є одним із ключових психологічних чинників, що забезпечують емоційне благополуччя та гармонійний розвиток дитини раннього віку. Вона формується у процесі входження жінки в

соціальну роль матері та відображає систему її уявлень, установок, емоційних ставлень і поведінкових стратегій щодо дитини. У стабільних соціальних умовах материнська позиція розвивається відносно послідовно і гармонійно, однак у ситуаціях масштабних суспільних криз, зокрема в умовах воєнного стану, цей процес зазнає суттєвих змін і трансформацій, що може призводити до її викривлення і відповідно відображується на стосунках з дитиною.

Воєнний час як соціально-психологічний контекст характеризується високим рівнем невизначеності, хронічного стресу, загрози безпеці та порушення звичних життєвих структур. Для матерів дітей раннього віку ці умови є особливо складними, оскільки поєднують необхідність організації побуту у кризових обставинах із адаптацією відповідальності за життя і розвитку дитини. У зв'язку з цим актуальним є аналіз соціально-психологічних детермінант, що зумовлюють трансформацію материнської позиції в умовах війни та наслідків її впливу на систему матір-дитина.

У психологічній науці материнська позиція розглядається як складне інтегративне утворення, що включає когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Вона тісно пов'язана з материнською ідентичністю, яка формується у перинатальний та післяпологовий періоди й визначає спосіб реалізації жінкою материнської ролі [1].

Дослідження материнської позиції у контексті раннього дитинства наголошують на її динамічному характері та залежності від соціальних умов, психологічного стану матері й доступних ресурсів підтримки. У цьому контексті материнська позиція здатна змінюватися під впливом життєвих подій і кризових ситуацій.

Важливе методологічне значення для осмислення трансформації материнської позиції має наративний підхід та концепція життєвого досвіду особистості, розроблені Н.І. Чепелевою. У її працях особистість матері розглядається як суб'єкт осмислення власного життєвого шляху, в тому числі в контексті материнства, який у кризових умовах зазнає смислової реконструкції. Вона аналізує психологічні механізми переживання соціальних криз, невизначеності та травматичного досвіду, наголошуючи, що такі ситуації змінюють структуру життєвих смислів і наративів особистості, які не можуть не торкатися системи матір-дитина у ранньому віці де цей зв'язок найтісніший [2].

Сучасні емпіричні дослідження свідчать, що поряд з динамічністю самої материнської позиції, воєнні дії створюють потужний психотравмуючий контекст, який безпосередньо впливає на психічний стан матерів та якість їхньої взаємодії з дітьми. Зокрема, підвищений рівень тривожності, симптоми посттравматичного стресу війни та емоційне виснаження матерів корелюють зі зниженням материнської чутливості та емоційної доступності [3].

Для матерів воєнний стан часто супроводжується вимушеним переміщенням, порушенням соціальних зв'язків, економічною нестабільністю та

відсутністю звичних форм підтримки. Усе це формує умови для дітей раннього віку, за яких материнська позиція може трансформуватися як у напрямі надмірної тривожної опіки, так і в бік емоційного дистанціювання, втоми, роздратування.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити низку соціально-психологічних детермінант, що впливають на трансформацію материнської позиції в умовах воєнного стану. По-перше, визначальним чинником є хронічний стрес, пов'язаний із постійною загрозою безпеці та невизначеністю майбутнього. Дослідження показують, що тривалий стрес матері негативно позначається на якості материнсько-дитячої взаємодії та емоційній регуляції в системі матір-дитина [4]. По-друге, суттєву роль відіграє соціальна підтримка – її дефіцит, зумовлений роз'єднанням родин або вимушеним переміщенням, значно підвищує ризик дезадаптивних змін у материнській позиції. У дослідженнях, проведених серед українських матерів в умовах війни, показано, що наявність підтримки з боку близьких і спільнот є важливим ресурсом психологічної стійкості [4]. По-третє, важливою детермінантою є суб'єктивне осмислення життєвого досвіду. У цьому контексті методологічні положення Н. І. Чепелевої дозволяють розглядати трансформацію материнської позиції як результат переосмислення життєвих сенсів у кризовій ситуації, не зводячи її лише до рівня поведінкових змін [2].

Дослідження, проведені в умовах воєнних конфліктів, свідчать, що симптоми материнської травматизації та посттравматичного стресового розладу корелюють з інтерналізованими труднощами та порушеннями уваги у дітей, а прояви материнської тривожності й депресивних станів пов'язані як з інтерналізованими, так і з екстерналізованими проблемами, і також з труднощами концентрації уваги у дитини. Водночас як матері, так і діти демонстрували підвищену чутливість до проявів гніву. Проте упереджена увага до гнівних емоцій у матерів і дітей не виявила статистично значущої кореляції між собою, що говорить про ситуативність та індивідуальність таких реакцій. Отримані результати підкреслюють значущість травматичного досвіду та психічного стану матерів в умовах воєнного стану для психологічного благополуччя їхніх дітей. Вони свідчать про наявність дисоціації між механізмами, що лежать в основі психічного здоров'я та процесами, залученими до переробки емоційних стимулів, зокрема уваги до емоційних проявів. Це дає підстави припустити, що ризики порушень материнської позиції можуть опосередковуватися механізмами, відмінними від звичайних процесів уваги до емоційних проявів, а зумовлюватися саме воєнною травматизацією [5].

Отже, трансформація материнської позиції в сім'ях із дітьми раннього віку в умовах воєнного стану є складним соціально-психологічним процесом, зумовлений поєднанням зовнішніх кризових чинників і внутрішніх ресурсів матері. Аналіз наукових джерел показує, що ключовими детермінантами цих трансформацій є хронічний стрес, рівень соціальної підтримки та особливості переосмислення життєвого досвіду.

Список бібліографічних посилань

1. Перун М. Подружньо-сімейні чинники материнської ідентичності жінки у перші місяці після пологів. *Освіта регіону*: укр. наук. журн. 2022.
2. Чепелева Н. І. Чинники формування уявлень жінки про материнство та трансформація образу матері в період народження дитини. *Габітус: наук. журн. Причорномор. наук.-дослід. ін-т економіки та інновацій*. 2023. Вип. 45. Березень. Одеса: Видавничий дім «Гельветика».
3. Сидоренко Т., Грисенко Н. Роль взаємовідносин з матір'ю у формуванні ставлення жінки до власного материнства. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87).
4. Залужна Л. І. Напрями вивчення материнства і вагітності у психології. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2022. № 3 (19). С. 196–201.
5. Michalek J. E., Ktayshat L., von Stumm S., El-Kharouf A., Dajani R., Headfield K., Mareschal I. Maternal trauma and psychopathology symptoms affect refugee children's mental health but not emotional processing. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*. 2024. Vol. 52, no. 8. P. 1233–1246.

Одержано 11.03.2026

УДК 159.9:343.32

Сергій Аркадійович ЧИСТЯКОВ,

кандидат психологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу

Національної академії Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0394-1469>

РУЙНАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Серед злочинів проти основ національної безпеки України в умовах війни та запровадження воєнного стану одне з провідних місць посідає державна зрада, тому доречним є варіант розгляду основних психологічних аспектів зазначеної поведінки людини: що посприяло, чому, за яких умов та обставин, хто винен у таких ситуаціях?

Особистість не формується ізольовано – вона є продуктом взаємодії внутрішніх якостей та зовнішніх впливів. Чинники, що впливають на формування схильності до зрадницької поведінки, часто є багатофакторними й кореняться у ранньому дитинстві або підлітковому віці.

Важливу роль відіграє соціум – коло спілкування, яке формує ціннісні орієнтири. Якщо в середовищі особи культивується ідеалізація іноземних держав (у тому числі агресивних режимів), технократичних успіхів тоталітарних держав або ідеологічних течій, які суперечать національним інтересам, це може стати основою для майбутньої нелояльності до власної держави.

Історично склалося так, що російські засоби масової комунікації підтримують вже сформований когнітивний рівень «образу ворога» у суспільній свідомості російського населення протягом усіх років триваючої російсько-української війни. На жаль не тільки російського, адже під глобальний вплив попало населення східної частини нашої держави, випадки нівелювання українства спостерігалися і спостерігаються серед мешканців різних регіонів України, серед різноманітних прошарків населення, серед людей з різним рівнем освіти, добробуту, соціальних статусів [2].

Загострені інстинкти самозбереження, страх, емоції, неправильна оцінка ситуації під час окупації, певні ригідні мисленнєві установки призводять до того, що людина опиняється в ролі зрадника і починає, якщо не активно допомагати ворогу, то принаймні, виконувати розпорядження ворожого командування.

Зазначена категорія населення прагне очолити створені окупантами так звані органи місцевого самоврядування й адміністрації, стають російськими поліціями, йдуть служити у російське військо, вбивати і нищити, продовжують сприймати та розповсюджувати негативну інформацію про «безвихідь для України» тощо.

Причини в усіх них, як ідейні, так і психологічні, дуже схожі. Мотивація до зради визначається достатньо просто.

Ці люди роками звикли отримувати інформацію з російських (радянських) медіа. Тому їхня проросійська позиція сформована вже на підсвідомому рівні довіри росконтенту. На жаль зазвичай люди не схильні змінювати джерела інформації, яким звикли довіряти. Якщо ти регулярно дивишся російське (в подальшому переліку – радянське) телебачення, якщо ти налаштований на радянську систему цінностей, якщо ти переконаний, що російська армія посідає друге місце у світі, якщо ти впевнений, що будь-яка влада корупційна, то ти будеш впевнений у тому, що Україні залишилось проіснувати не довго. Ти зраджуєш. А якщо твою зраду оприлюднили – шляху назад у тебе вже нема, навіть якщо ти вже змінив свої погляди.

Наступна проблема полягає у тому, що дуже часто перемагає страх бути відкинутим своєю спільнотою. «Якщо мої друзі, сусіди, колеги проросійські, то для того, щоб мене не викинули зі спільноти цих людей, мені треба розділяти їхні погляди хоча би формально» (ментальне, повна відсутність критичного мислення, «почуття стадності», знаходження в системі «бидломаси»).

Боягузливі, безвідповідальні та малодушні люди найчастіше зраджують через те, що живуть за принципом простоти. Через свою моральну слабкість вони вирішують свої проблеми в житті найлегшими шляхами. Їхній найголовніший аргумент – «так склалися обставини, я ж ніяк не міг на них вплинути». Пошук виправдань та відмовок — це їхнє улюблене заняття. Егоїзм – це одна з найхарактерніших якостей зрадників.

Прагматичні мотиви – обійняти якусь посаду, отримати статус, гроші, захист, можливості. Найчастіше ворог перетворює громадян нашої країни

на колаборантів і зрадників саме через прагматичні мотиви. До прикладу – прямим підкупом або обіцянкою захистити запродавця будь-яким чином.

Сталим та реально підтвердженим у «населення», саме так, у «населення», а не у громадян України є «мотив матеріального благополуччя» (іншою мовою – ефект «генетичного жебрацтва»), основною метою якого є – перспективи отримання матеріальних благ і чим більше, тим краще. Моментом матеріального змісту зради є матеріальна вразливість. Мова про те, що багато осіб втрачають майно на окупованих територіях, не мають достатньої соціальної підтримки та змушені адаптуватися до нових умов, що породжує відчай і бажання стабільності будь-якою ціною (тут або радянське – «мені всі винні» або повна зневіра у допомозі, навіть на перспективу, з боку держави).

Ми говоримо, насамперед, про багатовікову історію потужного впливу «північних сусідів» на українську націю, «поток» страшного негативу, тієї самої ненависті, злорадства від болю та страждань українців. Впевнено можна зазначити, що саме сотні років стали підґрунтям до зародження та формування феномену державної зради через страх, втрату ідентичності, рабську покору [1].

Державницький і соціальний нігілізм, неадекватна соціальна позиція, несформованість елементів громадянського суспільства як регіонально, так і в масштабах держави, спричинили достатньо велику кількість негативних випадків державної зради з боку цивільного населення, випадків зради, дезертирства, самовільного залишення частин та підрозділів з боку військовослужбовців сектору безпеки та оборони України, як під час повномасштабної агресії з боку рф на нашу країну у лютому 2022 року так і протягом наступних років.

Не менш дієвим варіантом залучення до зради є так звана соціальна стимуляція – це коли, умовно кажучи, вони призначають колишніх прибиральниць головами адміністрацій. Простіше всього спецслужбам ворога мати справу з тими, хто розділяє погляди кремля на «руській мір».

Іншим чинником є почуття втрати зв'язку з Батьківщиною, особливо серед осіб, які були евакуйовані або мають родичів на окупованих територіях. У таких випадках виникає ідеологічний вакуум, який може бути заповнений ворожою пропагандою.

Значущу роль відіграє потреба у визнанні – недооцінка з боку державних інституцій, для військовослужбовців – з боку командування, ігнорування ініціатив, відсутність похвали можуть породити фрустрацію. У відповідь – бажання довести свою значущість, навіть шляхом зради.

Показовими є прояви лояльності до ворожої ідеології, публічна або приватна критика державних інститутів, відсутність реакції на воєнні злочини ворога, намагання уникнути участі в бойових діях або спроби переведення до тилкових підрозділів без поважних причин.

Відповіддю на теоретичні аспекти тлумачення передумов зради серед особового складу військових формувань є результати соціологічних опитувань, проведених у рамках наукових досліджень.

Доцільно зупинитися на деяких моментах, які певним чином розкривають зміст проблеми.

На запитання: «Як, на Вашу думку, можна запобігти державній зраді серед військовослужбовців?» – отримано такі відповіді: покращення умов служби, матеріального та грошового забезпечення; підвищення рівня патріотичного виховання; запровадження більш жорсткіших покарань за зраду; посилення контролю за персоналом та його поведінкою у силових структурах.

Абсолютна більшість респондентів зазначили, що ключовим фактором запобігання державній зраді є покращення умов служби, зокрема рівня грошового забезпечення, житлових умов тощо. Це свідчить про те, що багато військовослужбовців розглядають зраду не лише як моральну дилему, а й як наслідок соціально-економічної незахищеності, це вказує на те, що матеріальні труднощі також можуть бути сильним мотивуючим фактором до зради, особливо в умовах нестабільності або корупції.

Висловлюючи суб'єктивну думку, зауважимо, що досить часто така позиція притаманна певним категоріям особового складу, що свідчить про бажання проходити службу, а також навчання (для категорії курсантів ВВЗО) задля перспективи отримання матеріальних благ. Це ті, хто не брав до уваги «мотив обов'язку та відповідальності», «мотив престижу» (принагідно зазначаємо – війна на території нашої держави триває з весни 2014 року).

Десятиріччя «активного набору заробітчанин» до багатьох підрозділів збройних формувань негативно вплинули на статус захисника України, спровокували певну кількість випадків державної зради, дезертирства, самовільного залишення частин та підрозділів з боку особового складу.

Зрада — це симптом, вона несе в собі не лише відповідальність особи, а й прогалини системи: у доборі кадрів, у недооцінці психологічної вразливості, у відсутності кропіткої університету роботи з особовим складом.

Список бібліографічних посилань

1. Москалець В. П. Перспектива трансформацій у психології московитів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. № 15. С.25-35.*

2. Холох О. Соціально-психологічні механізми формування образу ворога з України російськими засобами масової комунікації під час російсько-української війни: *Вісник Київського національного військово-спеціального університету імені Тараса Шевченка Військово-спеціальні науки. 3(55)/2023*

Одержано 27.02.2026

УДК 159.923:355.01:364.622

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України,

ректор Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ І СТРАТЕГІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА

Сучасний етап розвитку української державності характеризується дією екстремальних стресогенних чинників, детермінованих повномасштабною збройною агресією. Зазначені обставини зумовлюють нагальну потребу в теоретичному обґрунтуванні та практичній апробації стратегій психологічного супроводу особистості, що опинилася в епіцентрі воєнного конфлікту. Центральним об'єктом наукової рефлексії виступає трансформація психологічного профілю фахівців допоміжних професій – військових, поліцейських, рятувальників, медиків та соціальних працівників, чия діяльність інтегрована в сектор безпеки та життєзабезпечення нації.

Фундаментальним конструктом, що забезпечує професійну й особистісну цілісність фахівця у кризових умовах, є резильєнтність. У межах сучасної психологічної парадигми резильєнтність розглядається не лише як здатність до динамічного відновлення після травматичного впливу, а і як складна система внутрішніх ресурсів, що дозволяє особистості зберігати ефективність функціонування під тиском перманентного дистресу. Ключовими детермінантами резильєнтності в умовах воєнного стану виступають конгруентність (узгодженість внутрішніх ціннісних орієнтирів із професійною поведінкою), когнітивна гнучкість і здатність до адаптивної мультитзадачності. Саме ці якості дозволяють нівелювати ризики виникнення вторинної травматизації та емоційного вигорання, трансформуючи критичний досвід у ресурс для посттравматичного зростання.

Особливого аналізу потребує вплив війни на емоційно-вольову сферу фахівців, які перебувають на передовій надання допомоги. Постійна експозиція до психотравмуючих подій призводить до накопичення кумулятивного стресу, що без належного психологічного супроводу може трансформуватися у стійкі форми посттравматичного стресового розладу або професійної деформації. Тому впровадження науково обґрунтованих технік убезпечення й унормування психічного здоров'я, заснованих на протоколах когнітивно-поведінкової терапії та методах психологічного дебрифінгу, є стратегічним завданням для збереження кадрового потенціалу державних інституцій.

Паралельно з підтриманням стійкості в реальному часі актуалізується проблема формування ефективних механізмів психологічної реабілітації в поствоєнний період. Перехід до мирної розбудови висуне перед суспільством нові виклики: реінтеграцію ветеранів у цивільний простір, подолання

олективної травми та відновлення ментального добробуту населення деокупованих територій. Поствоєнна регенерація вимагає міждисциплінарного підходу, де психологічна допомога інтегрується в соціальну та правову сфери. Важливою умовою успішної реабілітації є розробка індивідуалізованих програм відновлення, що враховують специфіку отриманого бойового або окупаційного досвіду.

Окремим вектором наукового аналізу в межах дослідження резильєнтності постає феноменологія травматичного досвіду фахівців, чия діяльність пов'язана з постійною експозицією до людських страждань та екзистенційних загроз. В умовах інтенсивних бойових дій та масштабних кризових ситуацій традиційні моделі психологічної адаптації зазнають суттєвої трансформації. Ми спостерігаємо перехід від лінійних процесів переживання стресу до багатовимірних станів, де межа між професійним обов'язком та особистісним виснаженням стає вкрай лабільною. Психологічна стійкість у цьому ракурсі має розглядатись як здатність особистості до збереження внутрішньої суб'єктності та ціннісної ієрархії навіть за умов тотальної деструкції зовнішнього середовища.

Важливим компонентом сучасної психологічної допомоги є концепція посттравматичного зростання. На противагу поширеній фіксації на симптоматиці посттравматичного стресового розладу, ми акцентуємо увагу на позитивних психологічних змінах, що відбуваються в результаті подолання надзвичайно складних життєвих обставин. Для фахівців допоміжних професій це проявляється в посиленні міжособистісних зв'язків, переоцінці життєвих пріоритетів, усвідомленні власної внутрішньої сили та духовному розвитку. Процес перетворення травми на досвід мудрості потребує специфічного науково обґрунтованого супроводу, який базується на принципах наративної психології та логотерапії. Тільки через осмислення та реінтеграцію травматичного досвіду фахівець отримує можливість не лише повернутися до початкового рівня функціонування, а й вийти на новий етап професійної майстерності.

Розглядаючи архітектуру поствоєнного відновлення, слід окремо зупинитися на проблемі соціальної реінтеграції та психологічної екології. Відновлення ментального здоров'я суспільства неможливе без створення безпечного комунікативного простору, де досвід війни не стигматизується, а визнається як частина колективної ідентичності. Це вимагає від психологів, правоохоронців та соціальних працівників володіння інструментами діалогічної взаємодії та медіації. Формування психологічної культури, що базується на емпатії та взаємопідтримці, стає ключовим превентивним чинником проти соціальної аномії та агресії у поствоєнний період.

Крім того, мультизадачність сучасного фахівця в умовах воєнного стану вимагає специфічного тренування когнітивної витривалості. Здатність до швидкого переключення між різними операційними завданнями при збереженні високої концентрації уваги є біологічно та психологічно енерговитратним процесом. Тому превенція когнітивного перевантаження

через методи нейропсихологічної корекції та психогігієни стає невід'ємною частиною професійної підготовки кадрів. Наукове обґрунтування режимів праці та відпочинку, впровадження систем психологічного розвантаження безпосередньо в робочий графік є життєво необхідним кроком для убезпечення фахівців від незворотних змін психіки.

Таким чином, інтеграція теоретичних знань про механізми резильєнтності з практичними напрацюваннями у сфері посттравматичного зростання дозволяє вибудувати цілісну систему психологічного супроводу. Це фундамент, на якому триматиметься не лише стійкість окремого професіонала, а й ментальна безпека всієї української нації в цей історично відповідальний період.

Одержано 03.03.2026

УДК 314.15:355.01

Ігор Володимирович ШЕЛКОШВЕЄВ,

*старший викладач кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту № 5*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3171-1078>;

Лариса Олександрівна СОЛОХІНА,

*старший викладач кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту № 5*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8728-3178>;

Лада Петрівна ЧЕПІГА,

*доцент кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту № 5*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2519-5698>

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ

Демографічні процеси є важливим індикатором соціально-економічного розвитку суспільства, оскільки вони відображають стан відтворення населення, структуру трудових ресурсів, міграційні процеси та перспективи соціального розвитку держави. У сучасних умовах проблема демографічної ситуації в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з повномасштабною війною, яка спричинила суттєві трансформації демографічної структури населення.

Демографічний розвиток України протягом останніх десятиліть характеризується негативними тенденціями, зокрема скороченням чисельності населення, старінням демографічної структури, низьким рівнем народжуваності та перевищенням смертності над народжуваністю. Ці процеси

формують явище депопуляції, що становить серйозну загрозу соціально-економічному розвитку держави.

Повномасштабна війна значно загострила існуючі демографічні проблеми. Воєнні дії призвели до значних людських втрат, масового переміщення населення, руйнування соціальної інфраструктури та погіршення умов життя. Унаслідок цього демографічна ситуація в Україні характеризується різким скороченням чисельності населення, зниженням народжуваності та змінами у віково-статевій структурі населення.

Саме тому дослідження демографічних процесів у воєнний період є важливим як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки дозволяє визначити масштаби демографічних втрат та перспективи післявоєнного відновлення країни.

Різні аспекти демографічного розвитку України активно досліджуються українськими науковцями у сфері демографії, соціології та економіки. Проблему довготривалих змін чисельності населення України та компонентів її формування поглиблено висвітлили науковці академічних інституцій економічного профілю й Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України: В.П. Огоновський, В.С. Стешенко, В.П. Піскунов, Л.В. Чуйко, С.І. Пирожков, Е.М. Лібанова, О.М. Гладун, І.О. Курило, Н.М. Левчук, П.Є. Шевчук, О.Г. Рогожин, Ф. Месле, Б.О. Крімер та інші [1, с. 4].

Зокрема, Е. Лібанова досліджує проблеми депопуляції населення, старіння демографічної структури та соціально-економічні наслідки демографічних змін. О. Гладун аналізує сучасні тенденції демографічного розвитку України та визначає основні чинники, що впливають на зміну чисельності населення. О. Позняк приділяє значну увагу дослідженню міграційних процесів та їх впливу на демографічну ситуацію в Україні.

Разом з тим повномасштабна війна створила нові виклики для демографічного розвитку держави, що потребує подальшого наукового аналізу та осмислення сучасних демографічних трансформацій.

Однією з ключових особливостей сучасної демографічної ситуації в Україні є суттєве скорочення чисельності населення. За даними демографічних досліджень, протягом останніх десятиліть в Україні спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості населення, що зумовлено як природним скороченням, так і міграційними процесами. Повномасштабна війна значно посилила ці тенденції, спричинивши значні людські втрати та масову міграцію населення.

Особливо значний вплив на демографічну ситуацію мають міграційні процеси. Протягом тривалого періоду інтенсивних воєнних дій мільйони українців вимушені були переїхати з найбільш небезпечних охоплених війною територій у відносно більш віддалені від прифронтових зон регіони України або ж виїхати за межі країни як воєнні мігранти [2, с. 24]. При цьому значну частку мігрантів становлять жінки та діти, що призводить до дисбалансів у віково-статевій структурі населення та негативно впливає на перспективи демографічного відтворення.

Важливим аспектом сучасної демографічної ситуації є також різке зниження рівня народжуваності. Соціально-економічна нестабільність, невизначеність майбутнього, руйнування житлової інфраструктури та психологічні наслідки війни змушують значну частину молодих сімей відкласти народження дітей. У результаті природне скорочення населення значно посилюється, що поглиблює демографічну кризу в країні.

Крім того, війна впливає на смертність населення. З'являється надсмертність унаслідок бойових дій та цілеспрямованого знищення цивільного населення окупантами, смертність зростає також через зниження доступу до медичних послуг, стресові фактори та погіршення умов життя значних контингентів населення [3, с. 38]. Усе це негативно позначається на демографічному потенціалі країни.

Суттєві демографічні зміни мають довгострокові соціально-економічні наслідки. Скорочення чисельності населення призводить до зменшення трудового потенціалу країни, що може ускладнити процеси післявоєнного економічного відновлення. Крім того, старіння населення збільшує навантаження на систему соціального забезпечення та пенсійну систему держави.

Таким чином, демографічна ситуація в Україні в умовах війни характеризується комплексом негативних тенденцій, серед яких основними є скорочення чисельності населення, зниження рівня народжуваності, зростання смертності та масштабні міграційні процеси. Повномасштабна війна значно загострила існуючі демографічні проблеми та спричинила суттєві зміни у структурі населення.

Аналіз сучасних демографічних процесів свідчить про необхідність формування ефективної державної демографічної політики, спрямованої на підтримку народжуваності, стимулювання повернення мігрантів та відновлення людського потенціалу країни. У контексті післявоєнної відбудови особливого значення набуває розроблення комплексних соціально-економічних програм, спрямованих на стабілізацію демографічної ситуації та забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Рудницький О. П. Історична еволюція чисельності населення України у світлі теорії демографічного переходу. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3. С. 3-16.
2. Курило І. Демографічні аспекти вимушеної міграції українців до Чеської Республіки після російського повномасштабного вторгнення. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 3. С. 24-37.
3. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2. С. 37-57.

Одержано 14.03.2026

УДК 159.923:355.01

Алла Андріївна ШИЛІНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7377-0776>

АНТИКРИХКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна радикально змінює умови життєдіяльності особистості, порушує звичні життєві сценарії, підсилює переживання небезпеки, втрати, нестабільності та невизначеності. За таких обставин традиційні підходи до психологічної адаптації, орієнтовані переважно на збереження рівноваги або відновлення попереднього стану, уже не повною мірою пояснюють ті зміни, які відбуваються з людиною під впливом тривалого воєнного стресу. У сучасному психологічному дискурсі зростає значення концепту антикрихкості, який дозволяє описати не лише здатність витримувати напруження, а й можливість посилення особистості під впливом кризових обставин [1].

Концепція антикрихкості походить із праць Н. Н. Талеба, який розмежував крихкість, стійкість і антикрихкість як різні способи реагування систем на невизначеність і дестабілізацію [2]. Якщо крихка система руйнується під дією стресорів, а стійка лише витримує їх, то антикрихка система здатна отримувати користь від нестабільності, змін і випадковості. У психологічному вимірі це означає, що людина може не лише зберігати функціональність в умовах війни, а й розвивати нові форми саморегуляції, смислотворення, поведінкової гнучкості та особистісної зрілості.

Саме тому антикрихкість доцільно розглядати як інтегративний психологічний ресурс, що виходить за межі окремих адаптаційних якостей. Вона включає здатність приймати невизначеність, мобілізувати внутрішні та зовнішні ресурси, використовувати стрес як стимул до переосмислення життєвого досвіду та формування нових стратегій взаємодії з реальністю. В умовах війни такий підхід є особливо актуальним, оскільки людина змушена функціонувати не в ситуації короткочасної кризи, а в тривалому середовищі небезпеки, втрат, інформаційного перевантаження та невизначеного майбутнього.

Уведення поняття антикрихкості в психологічний аналіз потребує його розмежування з близькими категоріями: стресостійкістю, резильєнтністю, життєстійкістю, копінг-поведінкою та посттравматичним зростанням. Стресостійкість зазвичай описує здатність особистості зберігати відносну психологічну рівновагу, емоційний контроль і ефективність діяльності під впливом інтенсивних або тривалих стресорів. Її функція полягає насамперед у протидії негативному впливу стресу та мінімізації його деструктивних наслідків. Отже, стресостійкість виконує переважно захисну та стабілізуючу роль [6].

Резильєнтність, своєю чергою, пов'язана з відновленням після травматичних або кризових подій. У класичному розумінні вона означає здатність

повертатися до функціональної рівноваги, зберігати психічне здоров'я і підтримувати життєздатність навіть після значних втрат чи загроз. G. Bonanno підкреслював, що резильєнтність не слід розглядати як виняткову або рідкісну характеристику, оскільки для багатьох людей вона є природною траєкторією адаптивного реагування після життєвих потрясінь [5]. Однак резильєнтність не обов'язково передбачає якісне перевищення попереднього рівня розвитку. Саме тут антикрихкість виступає як ширша й динамічніша категорія, оскільки вона описує не просто відновлення, а посилення внаслідок дестабілізації.

Концептуально близькою до антикрихкості є життестійкість, яка включає такі компоненти, як залученість, контроль і прийняття виклику. Життестійка особистість здатна активно взаємодіяти з труднощами, не втрачати суб'єктної позиції та підтримувати внутрішню організованість у складних обставинах. Водночас життестійкість акцентує передусім на збереженні активності та психологічної стабільності, тоді як антикрихкість додає ще один вимір — використання нестабільності як джерела розвитку. Тому життестійкість можна розглядати як один із важливих компонентів ширшої системи антикрихкості [6].

У структурі антикрихкості особливе місце посідає толерантність до невизначеності. Саме вона створює психологічні умови, за яких невідомість перестає сприйматися лише як загроза і набуває статусу простору можливостей. В умовах війни невизначеність із периферійного чинника перетворюється на центральний параметр повсякденного існування: людина не має гарантій безпеки, не може достеменно прогнозувати розвиток подій, змушена приймати рішення в ситуації дефіциту інформації. За таких умов низька толерантність до невизначеності сприяє підвищенню тривоги, фіксації на загрозі, дезорганізації поведінки та використанню неадаптивних копінгів. Натомість висока толерантність до невизначеності забезпечує когнітивну гнучкість, відкритість до нових рішень, збереження суб'єктності та готовність до переосмислення досвіду [3].

У наданому тексті обґрунтовано, що саме толерантність до невизначеності може розглядатися як базовий метаресурс антикрихкості. Вона опосередковує перехід від реактивних форм адаптації до проактивних і трансформаційних. Людина, яка приймає неоднозначність і нестачу визначеності, менш схильна витратити психічну енергію на безплідні спроби тотального контролю й натомість спрямовує ресурси на пошук нових способів дії, смислів і адаптаційних рішень. У цьому полягає одна з ключових відмінностей антикрихкої особистості від просто стійкої: вона не лише витримує тиск, а й перебудовує власну систему реагування відповідно до нових умов [3].

Важливим операційним механізмом реалізації антикрихкості виступає копінг-поведінка. Копінг охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові способи подолання стресу, які застосовує особистість у відповідь на загрозові або складні обставини. У воєнних умовах найбільшу адаптивну цінність мають проблемно-орієнтовані стратегії, пошук соціальної підтримки, когнітивна переоцінка ситуації, гнучке поєднання самоконтролю та звернення по

допомогу [6]. Якщо життєстійкість і толерантність до невизначеності можна вважати ресурсним підґрунтям, то копінг є практичним способом реалізації цього ресурсу в конкретних ситуаціях.

При цьому ефективний копінг не зводиться лише до зниження напруги. Він може створювати умови для подальшого особистісного посилення, якщо допомагає людині не просто пережити стрес, а інтегрувати його у власний досвід. Саме тому копінг-поведінку доцільно трактувати як функціональний рівень реалізації антикрихкості. Через гнучкі й конструктивні стратегії подолання стресу особистість формує нові моделі саморегуляції, розширює поведінковий репертуар і зміцнює віру у власну здатність діяти в нестабільному середовищі.

Логічним продовженням цього процесу є посттравматичне зростання. Воно виявляється у зміні життєвих пріоритетів, поглибленні міжособистісних зв'язків, посиленні відчуття особистої сили та переосмисленні життєвих смислів. Водночас посттравматичне зростання не є автоматичним наслідком травматичного досвіду. Воно виникає лише за наявності відповідних психологічних передумов: достатньої життєстійкості, здатності витримувати невизначеність, використання конструктивних копінгів та включення механізмів рефлексії [4]. У цьому сенсі посттравматичне зростання можна розглядати як один із можливих результатів антикрихкого розвитку, але не як його повний еквівалент.

Отже, антикрихкість доцільно розглядати як метасистемний рівень організації психологічних ресурсів особистості в умовах війни. Її структура може бути представлена як динамічна система взаємопов'язаних компонентів: стресостійкості як базового рівня опору стресу; резильєнтності як здатності до відновлення; життєстійкості як активної залученості, контролю та прийняття виклику; толерантності до невизначеності як метаресурсу; копінг-поведінки як операційного механізму; посттравматичного зростання як можливого результату смислової переробки досвіду. У цій системі антикрихкість не заперечує значущості інших ресурсів, а інтегрує їх у цілісну модель розвитку особистості.

Практичне значення такого підходу полягає в тому, що психологічна допомога в умовах війни має бути орієнтована не лише на зниження дистресу чи стабілізацію стану, а й на розвиток тих якостей, які дозволяють особистості взаємодіяти з нестабільністю продуктивно. Перспективними напрямками психологічного супроводу можуть бути: розвиток толерантності до невизначеності, формування когнітивної гнучкості, навчання адаптивних копінг-стратегій, посилення рефлексивних здібностей, підтримка суб'єктної позиції та смислотворення. Особливо важливим це є для тих категорій населення, чия професійна діяльність безпосередньо пов'язана з високими ризиками, відповідальністю та потребою швидко реагувати на мінливі обставини.

Таким чином, в умовах війни антикрихкість постає як одна з найбільш перспективних категорій сучасної психології, оскільки дозволяє осмислити не лише механізми виживання й відновлення, а й процеси психологічного

посилення особистості під впливом кризи. Її концептуальна цінність полягає в переході від логіки збереження до логіки розвитку в умовах невизначеності. Саме здатність не уникати нестабільності, а інтегрувати її у власний досвід як ресурс змін створює передумови для формування нової якості психологічної адаптації. У цьому контексті антикрихкість можна розглядати як інтегративний ресурс, що забезпечує не лише підтримку функціонування особистості під час війни, а й її внутрішнє ускладнення, зміцнення та особистісне зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Талеб Насім Ніколас. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / пер. з англ. Микола Климчук. 4-те вид. Київ : Наш Формат, 2021. 392 с.
2. Талеб Насім Ніколас. Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті / пер. з англ. Микола Климчук. 7-ме вид. Київ : Наш Формат, 2024. 400 с.
3. Предко В. В. Толерантність до невизначеності як важливий внутрішній ресурс українців в умовах війни. *Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час: Матеріали методологічного семінару НАПН України 16 листопада 2023 року*. Київ : Педагогічна думка, 2023. С. 353–355.
4. Шелюг О. А. Багатовимірність феномену посттравматичного росту: біологічний, психологічний та соціокультурний складники особистісних трансформацій. *Психологія і особистість*. 2014. № 1(5). С. 112–129.
5. Bonanno G. A. Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? *American Psychologist*. 2004. Vol. 59(1). P. 20–28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
6. Шиліна А. А. Антикрихкість поліцейських у контексті толерантності до невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36(75). № 5. С. 144–149. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.5/22>

Одержано 12.03.2026

УДК 342.9

Ірина Миколаївна ШОПІНА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Формування особистості соціально відповідального громадянина, який усвідомлює свої права, свободи і обов'язки перед суспільством, має високий рівень стійкості до ризиків та загроз, притаманних збройним конфліктам, потребує активної цілеспрямованої роботи багатьох суб'єктів, цілі та завдання

яких для досягнення запланованого результату мають бути узгодженими. Таке узгодження відбувається на рівні правового регулювання, яке дозволяє досягти як єдиного розуміння термінів та понять у певній сфері суспільних відносин, так і виробити спільну позицію стосовно запланованих заходів та критеріїв їх оцінювання [1].

Прийнятий 13 грудня 2022 року Верховною Радою України Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» метою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності визначає досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. Слід сказати, що до завдань державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, з-поміж інших, віднесено формування оборонної свідомості та громадянської стійкості, а також усунення впливу держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційній, освітній, культурній сферах України [2].

Закон закладає нормативне підґрунтя для розвитку оборонної свідомості та інформаційної стійкості, що є необхідними елементами безпекової культури в умовах воєнного стану. В цілому, реалізація положень цього закону є необхідною умовою для формування покоління, здатного не лише захищати державу, а й активно брати участь у її правовому та культурному становленні, і, одночасно, на індивідуальному рівні зберігати цілісність та емоційну стабільність в умовах воєнних загроз.

Інформаційна стійкість як складова оборонної свідомості становить комплекс знань, вмінь, навичок та якостей особистості, які забезпечують достатній рівень захисту від деструктивних інформаційно-психологічних впливів, а також вміння досягати своїх професійних та особистісних цілей в агресивному комунікативному середовищі, зберігаючи при цьому емоційну рівновагу.

Завдання щодо захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, які постали перед Україною після початку російської збройної агресії і залишатимуться актуальними ще тривалий період часу, потребують цілісного підходу до процесів формування особистості.

Оборонна свідомість як особливий конструкт, який передбачає стійкість громадянина в різних сферах, у тому числі інформаційній, має передумови свого становлення та зміцнення. До таких передумов мають бути віднесені: врахування в освітньо-виховних процесах у всіх закладах освіти (від дошкільних до закладів вищої та післядипломної освіти) необхідності надання здобувачам освіти таких знань, вмінь, навичок, які забезпечуватимуть попередження негативних наслідків перебування в агресивному комунікативному середовищі, а також сприяння виробленню в них певних рис особистості (критичності мислення, самоконтролю тощо). Агресивне комунікативне середовище виникає почасти внаслідок цілеспрямованих дій держави-агресора, метою

яких є створення депресивних, панічних або протестних настроїв в українському суспільстві для досягнення військових та політичних цілей противника. Однак впливом з боку російських спецслужб та засобів масової інформації джерела формування агресивного комунікативного середовища не вичерпуються. Загрозу для формування особистості становить вплив, здійснюваний з метою реалізації товарів та послуг. Маркетингові стратегії вже певний час будуються на детальному дослідженні таргет-груп з урахуванням їхніх психологічних якостей і мають одним із елементів формування необхідних для збільшення немотивованих покупок емоцій та почуттів. Як приклад можна навести формування засобами реклами почуття провини у зайнятих роботою батьків, що викликає у них бажання купувати дороговартісні іграшки для дитини, навіть якщо це перевищує можливості сімейного бюджету. Маркетингові кампанії, спрямовані на підлітків та молодь, формують у них хибне уявлення про можливість реалізації своїх екзистенційних цілей за допомогою купівлі певних товарів, які демонструватимуть їхню належність до певного «просунутого» прошарку вікової групи.

Держава-агресор активно користується наслідками впливів на формування споживацької позиції підлітків та молоді, пропонуючи їм можливість швидко отримати великі суми коштів. Ситуації, пов'язані з дистанційним впливом представників російських спецслужб на дітей та молодь для вчинення ними терористичних актів, знищення майна військовослужбовців і військових частин, стають все більш поширеними. У судовій практиці вже є випадки притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 258 та ч.2 ст. 194 Кримінального кодексу України [3; 4 та ін.].

Викладене вище свідчить, що формування інформаційної стійкості дітей та молоді має розпочинатися одночасно із здобуттям початкової середньої освіти і пронизувати всю систему освіти, базуючись на ознайомленні з алгоритмами вирішення найбільш актуальних для кожної вікової групи проблем. Сформована система навичок інформаційної гігієни, здатність зберігати самоконтроль при контакті з деструктивними чинниками інформаційного середовища, здатність до критичного мислення є нині необхідними складовими оборонної свідомості громадян України.

Список бібліографічних посилань

1. Швець Д. В., Шопіна І.М. Військово-патріотичне виховання як засіб підвищення стійкості дітей та юнацтва в умовах тривалого збройного конфлікту. Захист прав дитини в умовах воєнного стану : Колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С.1139-1174.

2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 11.03.2026)

3. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/48115/24 від 12 червня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128463230> (дата звернення 11.03.2026)

4. Вирок Дарницького районного суду м. Києва у справі № 753/6872/25 від 5 червня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127929615> (дата звернення 11.03.2026).

Одержано 12.03.2026

УДК 316.624-053.6"364"

Роман Анатолійович ШПАНЧУК,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра

за спеціальністю 053 «Психологія»,

курсант 201 навчальної групи ННЕКІ

Національної академії внутрішніх справ;

Тетяна Миколаївна СНЯТКОВА,

доктор філософії,

доцент кафедри юридичної психології

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-3532>

ВПЛИВ УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ НА ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на всі сфери життя суспільства, особливо на психологічний підлітків, як вразливої категорії громадян. Підлітковий вік є надзвичайно важливим етапом формування особистості, оскільки відбувається активне формування моральних цінностей, інтенсивний розвиток соціальних установок та поведінкових моделей. В умовах воєнного часу підлітки стикаються зі значним емоційним напруженням, відчувають занепокоєння за свою безпеку та добробут своїх близьких, постійними травматичними подіями, нестабільністю оточуючого середовища, руйнуванням свого звичного життя. Ці обставини можуть сприяти формуванню різних форм девіантної поведінки.

Проблема девіантної поведінки підлітків в умовах соціальних криз є предметом досліджень багатьох учених у галузі соціології, психології та педагогіки, а саме висвітлено в працях М. Алемаскіна, А. Басса, А. Даркі Б. Дюркгейма, І. Дьоміна, О. Киричук, А. Кочетова, І. Лисенко, В. Оржеховської, С. Подмазіна, Т. Титаренко, О. Безпалько, С. Белічева, Ю. Клейберга, І. Кона та ін. Девіантна поведінка визначається як система вчинків або дій, що відхиляються від прийнятих у суспільстві соціальних норм і правил [1, с. 34].

У воєнний період ризики виникнення таких проявів значно зростають, що зумовлює актуальність дослідження цієї проблеми.

Підлітковий вік – дуже важливий етап в формуванні особистості в процесі соціалізації. Цей період характеризується значними фізіологічними, емоційними та соціальними змінами. Зазначений проміжок часу характеризується підвищеною емоційністю, прагненням до самостійності та пошуком власної ідентичності. На цьому етапі підлітки стикаються з численними

викликами, такими як потреба у визнанні, пошук референтної групи, криза підліткового віку, пошук власного «Я». Проте, цей віковий період є також сензитивним до впливу несприятливих факторів, що можуть призвести до виникнення девіантної поведінки. Умови воєнного стану це – комплекс стресових і соціальних умов (травматизація, нестабільність, ослаблення контролю, економічні проблеми), які можуть підвищувати ймовірність формування девіантної поведінки у підлітків.[2]

У підлітковому віці особливо важливими є підтримка сім'ї, стабільність соціального середовища та наявність позитивних соціальних орієнтирів. Порушення цих умов може призводити до формування негативних поведінкових моделей. [3, с. 102]

У науковій літературі девіантна поведінка визначається як форма соціальної поведінки, що відхиляється від встановлених у суспільстві норм та стандартів. Серед основних проявів девіантної поведінки підлітків дослідники виділяють агресивність, конфліктність, правопорушення, схильність до шкідливих звичок, інтернет-залежність та інші асоціальні прояви [4, с. 64].

Саме поняття «девіантна поведінка» у великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується як «учинок, діяльність підлітка, що не відповідає офіційно встановленим або фактично сформованим у суспільстві нормам (стереотипам, зразкам); як індивідуальний акт поведінки девіантна поведінка вивчається переважно психологією, педагогікою психіатрією» [5]. Воєнні дії обумовлюють значну кількість психологічних та соціальних стресорів, які впливають на розвиток підлітків, а саме: постійна загроза життю і безпеці, переживання травматичних подій, вимушене переселення та зміна соціального середовища, порушення освітнього процесу тощо. Все це, на думку українських дослідників, призводить до підвищення рівня тривожності, агресії, депресивних станів та порушення поведінкових реакцій у дітей і підлітків [6, с. 47]. У свою чергу це може проявлятися у протестній або девіантній поведінці, спрямованій на компенсацію внутрішньої психологічної напруги.

Девіантна поведінка підлітків може посилюватися в умовах воєнного стану через стрес, невизначеність та втрату стабільності в житті. Деякими з поширених форм девіантної поведінки, які можуть виникнути в умовах військових конфліктів, є:

1. вживання наркотиків та алкоголю – як механізм для справлення зі стресом, що може призвести до залежності та підвищеної ризикованості;
2. бездоглядність – призводить до нехтування правилами та обмеженнями, які зазвичай існують у житті підлітка;
3. злочинність – з'являється схильність до кримінальної поведінки (крадіжки, пограбування та насильство);
4. сексуальна поведінка – зростає ризик несанкціонованих статевих відносин, а також збільшується ймовірність підліткових вагітностей та поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом;

5. соціальна ізоляція – проблеми із соціальною адаптацією, ізоляцією та погіршенням психічного здоров'я [7].

В умовах воєнного стану у підлітків часто з'являється значна кількість вільного часу, тоді як рівень контролю з боку батьків і вчителів знижується. Це пов'язано з тим, що багато навчальних закладів перейшли на дистанційний формат роботи, тому підлітки переважно перебувають удома і значну частину часу проводять в інтернеті без належного нагляду дорослих. За таких обставин вони стають більш вразливими до впливу різних онлайн-спільнот і радикальних молодіжних рухів, діяльність яких пов'язують із організацією масових зібрань та провокацією конфліктних ситуацій між молоддю. Подібні явища можуть використовуватися для створення напруження та дестабілізації внутрішньої ситуації в державі. Постійна взаємодія з агресивним або насильницьким контентом і відповідними культурними моделями поведінки здатна впливати на світогляд підлітків і сприяти формуванню девіантних проявів, а умови війни додатково підсилюють цей вплив, адже елементи агресії та конфлікту стають помітною частиною соціального середовища, у якому зростає молодь [8].

Одним із соціальних факторів формування девіантної поведінки у підлітків є інформаційний вплив. Постійний доступ до новин про бойові дії, перегляд травматичного контенту у соціальних мережах та інформаційне перевантаження негативно впливають на психічний стан підлітків, що підвищує ризик розвитку поведінкових порушень та психологічних розладів у молоді.

Ефективна профілактика девіантної поведінки підлітків в умовах війни потребує комплексного підходу. Важливу роль відіграють сім'я, школа, психологічні служби та громадські організації, особливо державні та міжнародні, які реалізують програми підтримки психічного здоров'я дітей під час війни.

Отже, умови воєнного часу створюють значні психологічні та соціальні ризики для розвитку підлітків. Девіантна поведінка підлітків у воєнний час є складним і багатофакторним явищем, що формується під впливом як зовнішніх обставин – травматичних подій, тривалого стресу, нестабільності, втрати соціальних зв'язків, інформаційного тиску, так і внутрішніх – вікових криз. В умовах тривалого стресу й порушеної системи соціалізації зростає ризик розвитку агресивних, самоушкоджуючих або асоціальних моделей поведінки. Тому, надзвичайно важливою є своєчасна психоемоційна підтримка, відкритий діалог, збереження хоча б мінімальної стабільності та включення підлітків у конструктивну діяльність.

Список бібліографічних посилань

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

2. Вінник Н. Д., Коленко В. В. Особливості девіантної поведінки підлітків під час воєнного стану: експериментальний аспект // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 22 вересня 2023 р. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. С. 33–38.

3. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості в умовах соціальних трансформацій: монографія. Київ : НАПН України, 2022. 248 с.
4. Калашник Н. Г. Девіантна поведінка підлітків: психологічні та соціальні чинники: монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. 180 с.
5. Делінквентність Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2. 744 с.
6. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях : методи і техніки: метод. посіб. / за ред. З.Г. Кісарчук; уклад.: З.Г. Кісарчук, Я.М. Омельченко, І.М. Біла, Г.П. Лазос. Київ : Логос. 2015. 232 с.
7. Знаковська Н. М. Проблеми девіантної поведінки в сучасному українському молодіжному середовищі. *Соціологія*. 2014. № 6 (110). С. 90–95.
8. Гірняк А., Гірняк Г. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. Вип.1. 2023, С. 199-204

Одержано 14.03.2026

Наукове видання

ОСОБИСТІСТЬ, СУСПІЛЬСТВО, ЗАКОН

Тези доповідей учасників
Міжнародного психологічного форуму
(м. Харків, Україна, 27 березня 2026 року)

Українською, англійською та польською мовами

Відповідальні за випуск: *О. О. Євдокімова, А. А. Шиліна.*
Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 42,12. Обл.-вид. арк. 23,61.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087
від 22.01.2008.